

**T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI**

ÇUKUROVA YÖRESİ GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE MİTOLOJİK UNSURLAR

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Gizem ÇELİK**

**Danışman
Prof. Dr. Nilgün ÇIBLAK COŞKUN**

AĞUSTOS-2023, MERSİN

**T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI**

**ÇUKUROVA YÖRESİ GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE MİTOLOJİK
UNSURLAR**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Gizem ÇELİK
ORCID No: 0000-0002-5133-2334**

**Danışman
Prof. Dr. Nilgün ÇIBLAK COŞKUN
ORCID No: 0000-0003-2218-2602**

AĞUSTOS-2023, MERSİN

ÖZET

ÇUKUROVA YÖRESİ GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE MİTOLOJİK UNSURLAR

“Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Mitolojik Unsurlar” başlıklı bu yüksek lisans tezinde, Çukurova sınırları içinde bulunan Adana, Hatay, Mersin ve Osmaniye illerinin doğum, sünnet, askerlik, evlenme, hac ve ölüm geçiş dönemleri ile ilgili gelenek, inanç ve ritüeller kitap, tez, makale ve bildiri metinleri taranarak tespit edilmiş, akabinde tespit edilen bu gelenek, inanç ve ritüellerin kökenleri incelenerek mitolojik ve arkaik motifler belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma toplam 12 bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, yöntemi, sınırları verilmiş ve ardından çalışma sırasında yaşanan sorunlardan bahsedilerek çözüm önerileri sunulmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde literatür değerlendirmesi yapılmış ve mitolojik unsur konulu çalışmalara değinilmiştir. İkinci bölümde, mitoloji ve geçiş dönemlerine ait kavramlar tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde, çalışmanın coğrafi sınırlarını oluşturan Adana, Hatay, Mersin ve Osmaniye tarihi, coğrafi ve kültürel özellikleri açısından tanıtılmıştır. Dördüncü bölümde, gelenek, inanç ve ritüellere etkisi bağlamında eski Türk inanışları olan animizm, totemizm, Şamanizm, Budizm, Manihaizm ve Zerdüştlük inanışlarına yer verilmiştir. Beşinci bölümde gök cisimleri, su, yağmur, ateş, ocak, taş, toprak, ağaç, bitki, bitki ürünleri ve meyve ürünleri, madenler ve mağaraya ait gelenek, inanç ve ritüeller tabiat unsurları bağlamında ele alınmıştır. Altıncı bölümde mitolojik olağanüstü unsurlara değinilmiş, rüya, fal, ruhlar, ad verme, don değiştirme ve tenasüh motifleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın yedinci bölümünde at, kurt, deve, eşek vb. hayvanların mitolojik bağlamda tahlili yapılmıştır. Çalışmanın sekizinci bölümünde günler, bayramlar, kutsal aylar etrafında oluşan inanışlar değerlendirilmiştir. Dokuzuncu bölümde büyü unsurları verilmiştir. Onuncu bölümde kırmızı, sarı, siyah, beyaz, mavi, yeşil renkleri mitolojik olarak ele alınmıştır. On birinci bölümde formülistik sayılar olan bir, üç, yedi, yirmi, kırk, elli iki ve yıl dönümleri verilmiştir. On ikinci bölümde sağ/sol, aşağı/yukarı yönleri ele alınmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde geçiş dönemlerinde tespit edilen mitolojik unsurlar genel olarak değerlendirilmiştir. Çukurova yöresindeki geçiş dönemlerine ait gelenek, inanç ve ritüeller kadim dönemden kalma olup hâlâ geçiş dönemi odağındaki kişiye iyilik getirmesi ve kötülükleri defetmesi için uygulandığını söylemek mümkündür. Çalışmamız kadim dönem insanının görgü ve bilgilerinin bugün de geçerliliğini koruduğunu, geçiş dönemlerinde uygulanmakta olduğunu göstermek açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çukurova Yöresi, Geçiş Dönemleri, Mitoloji, Gelenek, İnanç, Ritüel.

Danışman: Prof. Dr. Nilgün ÇIBLAK COŞKUN, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Mersin Üniversitesi, Mersin.

ABSTRACT

MYTHOLOGICAL ELEMENTS IN THE TRANSITION PERIODS OF THE ÇUKUROVA REGION

In this master's thesis titled "Mythological Elements in Transition Periods in Çukurova Region", the traditions, beliefs and rituals related to the birth, circumcision, military service, marriage, pilgrimage and death transition periods of Adana, Hatay, Mersin and Osmaniye provinces within the borders of Çukurova were identified by scanning books, theses, articles and papers, and then the origins of these traditions, beliefs and rituals were examined and mythological and archaic motifs were tried to be determined. The study consists of 12 chapters in total. In the introduction, the subject, purpose, method and limits of the study are given and then the problems encountered during the study are mentioned and solution suggestions are presented. In the first part of the study, literature evaluation was made and studies on mythological elements were mentioned. In the second chapter, the concepts of mythology and transition periods are introduced. In the third chapter, Adana, Hatay, Mersin and Osmaniye, which constitute the geographical boundaries of the study, are introduced in terms of their historical, geographical and cultural characteristics. In the fourth chapter, the ancient Turkish beliefs of animism, totemism, Shamanism, Buddhism, Manichaeism and Zoroastrianism are included in the context of their influence on traditions, beliefs and rituals. In the fifth chapter, customs, beliefs and rituals related to celestial bodies, water, rain, fire, hearth, stone, soil, tree, plant, plant products and fruit products, mines and cave are discussed in the context of natural elements. In the sixth chapter, the mythological extraordinary elements are mentioned, and the motifs of dream, fortune telling, spirits, naming, changing frost and tenasüh are emphasized. In the seventh part of the study, animals such as horse, wolf, camel, donkey etc. were analyzed in the mythological context. In the eighth part of the study, beliefs around days, holidays and holy months are evaluated. Elements of magic are given in the ninth chapter. In the tenth chapter, the colors red, yellow, black, white, blue, green are discussed mythologically. In the eleventh chapter, the formulaic numbers of one, three, seven, twenty, forty, fifty-two, fifty-two and anniversaries are given. In the twelfth chapter, right/left, up/down directions are discussed. In the conclusion part of the study, the mythological elements identified in the transition periods are evaluated in general. It is possible to say that the traditions, beliefs and rituals belonging to the transitional periods in the Çukurova region are from the ancient period and are still practiced to bring good to the person in the focus of the transition period and to ward off evil. Our study is important in terms of showing that the manners and knowledge of the people of the ancient period are still valid today and are applied in transition periods.

Keywords: Çukurova Region, Transition Periods, Mythology, Tradition, Belief, Ritual

Advisor: Prof. Dr. Nilgün ÇIBLAK COŞKUN, Department of Turkish Language and Literature, Mersin University, Mersin.

TEŞEKKÜR

Çukurova Bölgesi sınırları içinde bulunan Mersin, Adana, Hatay, Osmaniye illerinin geçiş dönemlerindeki gelenek, inanış ve ritüellerini inceleyip mitolojik kökenini ortaya koymaya gayret ettiğimiz bu yüksek lisans tezinde, lisans öğrenimimden bu yana bilgisini, görgüsünü, desteklerini ve zengin kütüphanesini benden esirgemeyen, öğrencisi olmaktan onur duyduğum saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Nilgün ÇIBLAK COŞKUN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bununla birlikte güler yüzünü, kitaplarını, fikirlerini benimle paylaşma nezaketini gösteren, sorularımı yanıtsız bırakmayan, tezin düzeltme aşamalarında yardımcı olan pek kıymetli hocam Doç. Dr. Ali TAN'a, tezin düzenlenmesinde vaktini bana ayırmakla kalmayıp manevi olarak da her zaman desteğini bana hissettiren kıymetli arkadaşım Kadriye PATAN'a, maddi ve manevi her daim yanımda olan biricik babam Zafer ÇELİK, annem Neriman ÇELİK ve kardeşim Barış Mert ÇELİK'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar DİZİNİ	xii
KISALTMALAR VE SİMGELER	xiii
TABLolar DİZİNİ	X
GİRİŞ	1
1. TÜRKİYE’DE MİTOLOJİK UNSURLAR ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	3
1.1. Kitaplar	3
1.2. Tezler	3
1.2.1. Doktora	3
1.2.2. Yüksek Lisans	4
1.3. Makaleler	5
1.4. Bildiriler	6
1.5. Değerlendirme	7
2. MİTOLOJİ VE GEÇİŞ DÖNEMLERİ HAKKINDA TEMEL KAVRAMLAR VE BİLGİLER	8
2.1. Mit Nedir?	8
2.2. Mitlerin Sınıflandırılması	9
2.3. Mitlerin Özellikleri ve İşlevleri	10
2.4. Mit-Ritüel İlişkisi	11
2.5. Geçiş Dönemleri Hakkında Genel Bilgi	12
2.5.1. Doğum	13
2.5.2. Sünnet	13
2.5.3. Askerlik	15
2.5.4. Evlenme	15
2.5.5. Hac	16
2.5.6. Ölüm	16
3. İNANÇ, RİTÜEL VE GELENEKLERE ETKİSİ BAĞLAMINDA COĞRAFİ, TARİHİ VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN ÇUKUROVA	18
3.1. Adana	18
3.2. Hatay	19
3.3. Mersin	20
3.4. Osmaniye	21
3.5. Değerlendirme	22
4. GEÇİŞ DÖNEMİ RİTÜELLERİNE KAYNAKLİK ETMESİ BAĞLAMINDA İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK İNANIŞLARI	23
4.1. Animizm	23
4.2. Totemizm	24
4.3. Şamanizm	26
4.4. Budizm	28
4.5. Manihaizm	29
4.6. Zerdüştlük	31
5. GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE MİTOLOJİK TABİAT UNSURLARI	32
5.1.1. Güneş/Ay	33
5.1.2. Yıldız	36
5.2. Su ve Yağmur ile İlgili Unsurlar	38
5.2.1. Su	38

5.2.2. Yağmur	43
5.3. Ateş ve Ocak ile İlgili Unsurlar	43
5.3.1. Ateş	44
5.3.2. Ocak	48
5.4. Toprak ve Taşlar ile İlgili Unsurlar	50
5.4.1. Toprak	50
5.4.2. Taşlar	53
5.5. Ağaç ile İlgili Unsurlar	55
5.6. Bitki, Bitki Ürünleri ve Meyve Türlerine Ait Unsurlar	63
5.6.1. Murt/merzin ağacı	63
5.6.2. Elma/Ayva	65
5.6.3. Soğan/Sarımsak	68
5.6.4. Üzerlik	71
5.6.5. Kına	72
5.6.6. Defne	74
5.7. Maden Unsurları	75
5.7.1. Demir	75
5.7.2. Tuz	78
5.7.3. Altın	80
5.7.4. Kömür	81
5.7.5. Kurşun	82
5.8. Mağara	83
5.9. Değerlendirme	84
6. GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE MİTOLOJİK OLAĞANÜSTÜ UNSURLAR	88
6.1. Gelecekte Haber Verme	88
6.1.1. Rüya	88
6.1.2. Fal	91
6.1.3. Müneccim	94
6.2. Ruhlar	95
6.2.1. Kötü Ruhlar	95
6.2.2. Koruyucu Ruhlar	99
6.2.3. İnsan Ruhu	101
6.3. Çocuğa Ad Verme	104
6.4. Don Değiştirme	106
6.5. Tenasüh	109
6.6. Değerlendirme	109
7. GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE MİTOLOJİK HAYVANLAR	112
7.1. Koyun-Koç-Keçi	113
7.2. Deve	115
7.3. Kurt	117
7.4. Eşek	118
7.5. At	119
7.6. Kedi	121
7.7. Köpek	123
7.8. Baykuş	125
7.9. Horoz/Tavuk	126
7.10. Sinek	127
7.11. Tavşan	128
7.12. Balık	129
7.13. Değerlendirme	130
8. GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE GÜNLER, BAYRAMLAR VE KUTSAL AYLAR	133
ETRAFINDA OLUŞAN MİTOLOJİK KÖKENLİ İNANÇLAR	133
8.1. Günler Etrafında Oluşan İnançlar	134
8.1.1. Pazartesi	135
8.1.2. Salı	136

8.1.3. Çarşamba	138
8.1.4. Perşembe	139
8.1.5. Cuma	141
8.1.6. Cumartesi	142
8.1.7. Pazar	143
8.2. Bayramlar ve Kutsal Aylar Etrafında Oluşan İnançlar	144
8.3. Değerlendirme	146
9. GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE BÜYÜ UNSURLARI	149
9.1. Büyü Türleri	150
9.1.1. Sempatik Büyü	150
9.1.1.1. Taklit Büyüsü	150
9.1.1.2. Temas Büyüsü	153
9.1.2. Ak Büyü	158
9.1.3. Kara Büyü	160
9.1.4. Pasif Büyü	162
9.1.5. Aktarma/Yerine Geçme Büyüsü	164
9.1.6. Yazılı Büyü	168
9.1.7. Adların Büyü Unsuru Olarak Kullanılması	169
9.1.8. Sayıların Büyü Unsuru Olarak Kullanılması	171
9.2. Değerlendirme	174
10. GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE MİTOLOJİK RENKLER	176
10.1. Kırmızı	176
10.2. Sarı	179
10.3. Siyah	181
10.4. Beyaz	182
10.5. Mavi	183
10.6. Yeşil	184
10.7. Değerlendirme	186
11. GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE MİTOLOJİK SAYILAR	188
11.1. Bir	188
11.2. Üç	190
11.3. Yedi	192
11.4. Yirmi	194
11.5. Kırk	195
11.6. Elli İki	197
11.7. Yıl Dönümü	198
11.8. Değerlendirme	199
12. GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE MİTOLOJİK YÖNLER	201
12.1. Sağ/Sol	201
12.2. Yukarı/Aşağı	205
12.3. Değerlendirme	206
SONUÇ	208
KAYNAKLAR	214
EKLER	226
BENZERLİK RAPORU ÖZET SAYFASI	238
ÖZGEÇMİŞ	239

TABLÖLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 5.1 Mitolojik Tabiat Unsurlarının Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Dağılımı	87
Tablo 6.1. Mitolojik Olağanüstü Unsurlarının Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Dağılımı	111
Tablo 7.1. Mitolojik Hayvan Unsurlarının Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Dağılımı	132
Tablo 8.1. Günler, Bayramlar ve Kutsal Aylar Etrafında Oluşan İnanışların Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Dağılımı	148
Tablo 9.1. Büyü Unsurlarının Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Dağılımı	175
Tablo 10.1. Mitolojik Renk Unsurlarının Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Dağılımı	187
Tablo 11.1. Mitolojik Sayı Unsurlarının Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Dağılımı	200
Tablo 12.1. Mitolojik Yön Unsurlarının Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Dağılımı	207

KISALTMALAR VE SİMGELER

Kısaltma/Simgesi	Tanım
Ark.	Arkadaşları
bs.	Baskı
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev	Çeviren
Ed.	Editör
Km.	Kilometre
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
MÖ	Millattan önce
MS	Millattan sonra
s.	Sayfa
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
T. y.	Tarih yok
Vb.	Ve benzeri, benzerleri
Yay. haz.	Yayıma hazırlayan
YKY	Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Yaşam döngüsünün başlıca evrelerini kapsayan geçiş dönemleri, ait olduğu toplumun geçmişten gelen pek çok gelenek, inanç ve ritüelini bünyesinde barındırır. Tüm bunlar mitolojik dönemde insanın kendini ve çevresini anlamlandırma sürecinde ortaya çıkan, kadim insanın refahını ön planda tutan uygulamalar ve bilgiler bütünüdür. Çalışmamızda sıklıkla bahsedeceğimiz “mitolojik unsur” kavramıyla kastımız, kadim dönem insanın kötülüklerden korunmak ve hayatına iyi olan birtakım unsurları çekmek için uyguladığı görgü ve bilgileridir. Bu mitolojik unsurlar törenler eşliğinde nesilden nesile aktararak varlığını sürdürmektedir. Geçmişten gelen bu unsurlar günümüz insanının bilincini, bilinci ise davranışlarını şekillendirmektedir. İnsanoğlu farkında olmadan atalarının gözlem ve deneme sonucunda edindikleri korkuları, bu korkulardan kurtulma yöntemlerini, iyilikleri ve iyilik getirecek her bir durumu hâlâ çeşitli törenlerde uygulamaktadır.

Mit, mitoloji ve mitolojik motifler, üzerinde durulan ve çeşitli araştırma konularında izleri aranan konulardır. Mitolojik unsur konulu çalışmalara bakıldığında zaman halk bilimi alanında genellikle destan, masal, halk hikâyesi, fıkra, türkü gibi türlere odaklanıldığı görülmektedir. İnsan yaşamının önemli anlarına şahitlik ettiğimiz geçiş dönemlerinin ise mitolojik unsur incelemeleri bağlamında yeterince üzerinde durulmadığı göze çarpmaktadır. Geçiş dönemleri, bünyesinde barındırdığı gelenek, inanç ve ritüeller itibarıyla mitoloji alanına oldukça önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

Çukurova yöresi, birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetler Çukurova'nın kültürünü, dini yapısını, davranış kalıplarını şekillendirmiş ve bugünkü hâline kavuşturmuştur. Çukurova'dan elde ettiğimiz gelenek, görenek, inanış ve ritüellerde geçmişe yönelik birçok unsuru koruyarak bugüne getirdiği görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın kapsamı Çukurova yöresinde bulunan Adana, Hatay, Mersin ve Osmaniye illeri ve bu illere bağlı ilçelerdir. Bu iller üzerine yapılmış halk kültürü ve geçiş dönemleri konulu kitap, tez, makale ve bildiri metinleri incelenerek elde edilen gelenek, inanç ve ritüeller üzerinde arkaik bir çalışma yapılacaktır. Bu bağlamda çalışmaya toplam 13 kitap; 20 lisans, 23 yüksek lisans ve 3 doktora tezi ile 12 makaleden elde edilen inanç ve ritüeller dâhil edilmiş, söz konusu yazılı kaynaklardan tespit edilen ilgili gelenekler incelemeye alınmıştır. Bu çalışmalardan alınan gelenek, inanç ve ritüeller mitolojik bağlamda tahlil edilmiştir. Gelenek, inanç ve ritüellerin tespit edilebilmesi için kullanılan bazı kaynaklar için YÖK Tez Tarama Merkezi, Mersin İl Kütüphanesi, Mersin Üniversitesi Kütüphanesi, Mersin Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Kütüphanesi ve Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Kütüphanesi kullanılmıştır.

Çalışmanın amacı günümüzde geçiş dönemlerinde uygulanan gelenek, inanç ve ritüellerin kökenini, nasıl meydana geldiklerini ve kadim dönem insanının bilincinin günümüz insanına nasıl sirayet ettiğini açıklamaktır. Çalışmamızın önemi ise neden uygulandığını bilmediğimiz gelenek, inanç ve ritüellerin mitik kökenini açıklayarak halk bilim araştırmalarına katkı sağlamaktır.

Çalışma sırasında karşılaşılan problemlerden biri, Osmaniye ve Hatay illeri ile ilgili yapılmış geçiş dönemleri konulu çalışmaların sınırlı sayıda olmasıdır. Çalışmaların sınırlı sayıda olması bu iki şehrin gelenek, inanç ve ritüellerini tespit etme, tahlil ve yorumlamayı zor hâle getirmiştir. Bir başka problem ise mitolojik unsur konulu çalışmaların geçiş dönemleri özelinde pek fazla çalışılmamasıdır. İçerik hazırlarken ve gelenek, inanç ve ritüelleri mitolojik bağlamda yorumlarken nitelikli çalışmaların az olması işimizi biraz zorlaştırmasının yanında bir boşluğu doldurma gayesiyle nitelikli ve özgün bir çalışma ortaya koyma noktasında isteğimizi pekiştirmiştir. Bu iki problem bağlamında halk kültürü derlemelerine devam edilmesi, ayrıca mitolojik unsurlar bağlamındaki çalışmaların diğer bölgeleri de kapsayacak şekilde geçiş dönemleri inanç ve ritüellerine uygulanması gerektiğini de ortaya çıkartmıştır.

1. TÜRKİYE’DE MİTOLOJİK UNSURLAR ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Türkiye’de mitolojik unsur konulu birçok kitap, tez, makale ve bildiri yazılmıştır. Yapılan çalışmalara bakıldığında zaman mitolojik unsurların divan şiiri, kutsal kitaplar, anlatı türleri, çeşitli yazarların şiir ve romanları gibi farklı alan ve türlerdeki mitolojik unsurların tespitine yönelik olduğu dikkati çekmektedir.

1.1. Kitaplar

Mitolojik unsur bağlamında iki adet kitap çalışması tespit edilmiştir:

Dursun Ali Tökel’in "Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi" (2000) başlıklı kitabında, divan şiirinde sıklıkla kullanılan ve mitolojik kökeni bulunan şahıslar üzerinde durulmuştur.

Muharrem Kaya, “Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye’deki Efsanelerde İzleri” (2015) adlı kitabında, tespit ettiği efsanelerdeki mitolojik unsurları; teogonik unsurlar, kozmogonik unsurlar, antropogonik unsurlar ve eskatolojik unsurlar bağlamında incelemiştir.

Tespit ettiğimiz bu iki kitap, farklı konuları incelemesi bakımından önemlidir. Dursun Ali Tökel divan şiirini, Muharrem Kaya ise efsane türündeki mitolojik motifleri ele alarak farklı bakış açıları kazandırmışlardır.

1.2. Tezler

1.2.1. Doktora

Dinler tarihi ve halk edebiyatı disiplinleri tarafından 4 adet doktora tezi mitolojik unsur konusu bağlamında hazırlanmıştır:

Hayreddin Kızıl, “Diyarbakır Çevresindeki Dini Anlayışta Mitolojik Unsurların Etkisi” (2010) adlı doktora tezinde, yazılı kaynaklardan Diyarbakır’a ait folklorik öğeleri derlemiştir. Elde ettiği bilgileri mitolojik bağlamda incelemiştir.

Şule Gezer’in “Kırgız Destanlarında Mitolojik Unsurlar” (2017) adlı doktora tezinde, Kırgızlara ait destanların özetleri verildikten sonra, mitolojik kahramanlar, hayvanlar, ağaçlar ve bitkiler, iyi ve kötü ruhlar, sayılar gibi konu başlıkları mitolojik bağlamda incelenmiştir.

Fatma Tekin “Kazan Tatarlarının Halk Anlatımlarında Mitolojik Unsurlar” (2019) adlı doktora tezinde, Tatar Türklerine ait masal, efsane ve destan gibi halk anlatımlarını incelemiş ve mitolojik motifleri irdelemiştir. Tezde mitolojik unsurların yanı sıra anlatıların motif yapısı da ele alınmıştır.

Özlem Özdemir, “Kazak Türklerinin Destanlarında Mitolojik Unsurlar” (2020) adlı doktora tezinde, Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmış 47 destan metnini incelemiş ve mitolojik unsurları tespit etmiştir.

Hayreddin Kızıl'ın doktora tezi Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı'nda hazırlanmıştır. Diyarbakır ilinin dinî anlayışını, anlatılarını incelemiş ve mitolojik unsurlarını tespit etmiştir. Özlem Özdemir, Fatma Tekin, Şule Gezer'in tezleri ise Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda hazırlanmış olup masal, destan, efsane gibi halk edebiyatının anlatı türleri esas alınarak mitolojik unsurlar tespit edilmiştir.

1.2.2. Yüksek Lisans

Yüksek lisans tezlerinde farklı disiplinlerin mitolojik motifleri konu edindiği dikkat çekmektedir. Halk bilimi, yeni Türk edebiyatı, çağdaş Türk lehçeleri ve edebiyatları, felsefe ve din bilimleri disiplinleri tarafından çeşitli yüksek lisans tezleri hazırlanmıştır.

Halk Bilimi Ana Bilim Dalı'nda hazırlanan 7 adet yüksek lisans tezi tespit edilmiştir:

Emine Aydoğan, “Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Mitolojik Unsurlar” (2006) adlı yüksek lisans tezinde, yazılı kaynaklardan temin ettiği Tahir ile Zühre, Mahmut ile Nigar, Asuman ile Zeycan gibi 24 adet halk hikâyesi üzerinde incelemeler yapmış ve mitolojik tespitlerde bulunmuştur.

Serkan Köse, “Tanzimat'tan Günümüze Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Mitolojik Unsurlar” (2012) adlı yüksek lisans tezinde, âşık şiirlerini ele almış ve şiirlerde ateş, su, hayvan, toprak, rüya gibi mitolojik kökeni olan motifleri irdelemiştir.

Lütfü Kerem Başar, “Altay Destanlarında Mitolojik Unsurlar” (2015) adlı yüksek lisans tezinde, yazılı kaynaklardan derlediği Er Samır, Malçı Mergen, Közüyke gibi 23 adet Altay Türklerine ait destanı incelemiş ve destanlardaki tabiat unsurlarının, hayvanların, sayıların, renklerin mitolojik kökenine değinmiştir.

Gülay Yıldız, “Ziya Gökalp'in Eserlerinde Mitolojik Unsurlar” (2015) adlı yüksek lisans tezinde, Ziya Gökalp'in düz yazı ve şiirleri incelenmiş, mitolojik motifleri tespit etmiştir.

Veysel Gürtürk, “Güney Sibirya Türk Destanlarında Gökyüzü ve Yer Altı ile İlgili Mitolojik Unsurlar” (2019) adlı yüksek lisans tezinde, yazılı kaynaklardan derlediği Altay, Tıva, Hakas, Şor halklarının destanları üzerinde gökyüzü ve yer altına ait unsurları mitolojik bağlamda incelemiştir.

Nurdan Yeşilyurt, “Anadolu Masallarında Mitolojik Unsurlar Üzerine Bir Araştırma” (2020) adlı yüksek lisans tezinde, yazılı kaynaklardan tarama yapmış, elde ettiği 70 masalın kökenine inip hayvan, renk, sayı, ruhlar, rüya, büyü, peri gibi mitolojik kökeni olan motifleri ortaya koymuştur.

Erkan Memiş, “Türkülerde Yeryüzü Unsurları İle İlgili Mitolojik Öğeler” (2020) adlı yüksek lisans tezinde, TRT Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi'nden elde edilen türküler yeryüzüne ait taş, kaya, su, ağaç, ateş, maden gibi mitolojik motifler bağlamında incelemiştir.

Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda hazırlanan 2 adet yüksek lisans tezi tespit edilmiştir:

Cennet Bozkurt, “1980-1995 Arası Türk Hikâyesinde Mitolojik Unsurlar” (2013) adlı yüksek lisans tezinde, Cemil Kavukçu, Bilge Karasu, Buket Uzuner gibi yazarların hikâyelerini Gök Tanrı, ruhlar, hayvanlar gibi konuları mitolojik motifler bağlamında incelemiştir.

Nilay Kaya, “Abdülhak Hâmid Tarhan’ın Eserlerinde Mitolojik Unsurlar” (2013) adlı yüksek lisans tezinde, Türk mitolojisinin yanında Yunan-Roma, Hint, Fars, Mezopotamya mitolojilerini de esas alınarak incelemelerde bulunulmuştur.

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı’nda hazırlanan 1 adet yüksek lisans tezi tespit edilmiştir:

Gülsine Uzun, “Cengiz Aytmatov’un Türkçeye Çevrilmiş Eserlerinde Mitolojik Unsurlar” (1998) adlı yüksek lisans tezinde, Cengiz Aytmatov’un eserleri tek tek incelenerek mitolojik kökene inilmiş, tanrılar, iyeler, hayvanlar, falcılık, kehanet ve ritüeller bağlamında eserler incelenmiştir.

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı tarafından hazırlanan 1 adet yüksek lisans tezi tespit edilmiştir:

Şaban Bilgin, “Kutsal Kitaplarda Mitolojik Unsurlar” (2002) başlıklı yüksek lisans tezinde, Eski Ahit, Yeni Ahit ve Kur’an-ı Kerim’deki olaylar incelenmiş, insanın yaratılışı, tufan hadisesi, kurban olayı, ölüp dirilme motifi ele alınmıştır.

Yüksek lisans tezlerinin inceleme konuları oldukça farklılık göstermektedir. Halk Bilimi Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı ve Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı disiplinlerinde mitolojik unsur konulu tezlerin hazırlandığı görülmektedir. Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı tarafından hazırlanan yüksek lisans tezlerinde Cemil Kavukçu, Bilge Karasu, Buket Uzuner, Abdülhak Hâmid Tarhan gibi yazarların eserleri mitolojik bağlamda incelenmiştir. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı tarafından hazırlanan tezde ise Kırgız Türkçesiyle yazılmış eserlere sahip olan Cengiz Aytmatov’un Türkiye Türkçesine aktarılmış eserlerinin mitolojik bağlamda incelendiği görülmektedir. Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında hazırlanan yüksek lisans tezinde Eski Ahit, Yeni Ahit ve Kur’an-ı Kerim’deki anlatılanların mitolojik görünümü ortaya konulmuştur. Halk Bilimi Ana Bilim Dalı tarafından hazırlanan tezlerde ise halk hikâyeleri, masallar, destanlar, âşık şiirleri ve türküler mitolojik bağlamda incelenmiştir.

1.3. Makaleler

Mitolojik unsur bağlamında beş adet makale tespit edilmiştir:

F. Gülay Mirzaoglu Sivacı, “Türkülerde Mitolojik Unsurlar” (2005) adlı makalesinde yazılı kaynaklardan elde ettiği türkülerde dağ, ağaç, su, hayvanlar gibi mitolojik kökeni olan unsurları tespit etmiştir.

Faruk Çolak, “Nasrettin Hoca’yla İlgili Bazı Anlatmalarda Mitolojik Unsurlar” (2007) adlı makalesinde, Nasrettin Hoca’ya bağlanan yedi adet fıkra ve bir adet efsane üzerinde incelemeler yapmış, bu anlatmalarda ölüp dirilme, ayın parçalanması ve yıldızların oluşması, burçlar, tavuğun yas tutması gibi mitolojik kökeni olan motiflere dair tespitlerde bulunmuştur.

Zekeriya Karadavut, “Kırgız Masallarında Mitolojik Unsurlar” (2010) adlı makalesinde, yazılı kaynaklardan aldığı masallar üzerinde at, kurt, yılan, geyik, ağaç gibi mitolojik kökenli unsurların tespitinde bulunmuştur.

Fatma Ateş, “Saim Sakaoğlu’nun “Kıbrıs Masalları” Adlı Kitabında Yer Alan Mitolojik Unsurlar” (2017) adlı makalesi, Saim Sakaoğlu’nun Kıbrıs Masalları adlı eserini esas alarak 21 adet masal üzerinde incelemelerde bulunmuştur. Masallarda dağ kültü, ağaç kültü, su kültü, hayvanlar, peri, elma, ayna gibi unsurların mitolojik kökenine değinmiştir.

Salih Emre Karayel ve Ali Albayrak’ın ortak hazırladıkları “Alevî-Bektâşî İnanç Sisteminde Hayvanlarla İlgili Mitolojik Unsurlar” (2020) adlı makalede, Alevî-Bektâşî inanç yapısı incelenmiş ve içindeki don değiştirme, turna kuşu, güvercin, karga, aslan, geyik, anka kuşu, tavşan gibi mitolojik motifler tespit edilmiştir.

Mitolojik motif temelli makalelerde halk edebiyatının türkü, fıkra, masal türlerine odaklanılmış, bu türlerdeki çeşitli motifler mitolojik bağlamda incelenmiştir, ayrıca inanç ve ritüeller bağlamında Alevi-Bektaşî inanç sistemi de incelenerek söz konusu kültürün etkisinde gelişmiş ve daha sonra yazıya geçirilmiş menakıpnameler ve şiirlerdeki don değiştirme, turna kuşu, güvercin, karga, aslan, geyik, tavşan gibi mitolojik motifler incelenmiştir.

1.4. Bildiriler

Mitolojik unsur konulu 2 adet bildiri tespit edilmiştir:

Sevgi Babaoğlu’nun “Türk Mitolojisinin Halk Motiflerine Etkisi” (1992) adlı bildirisinde, Şamanizm kaynaklı mitolojik unsurların halı-kilim gibi halk bilim ürünlerine yansımaları konu edinmiştir.

Alimcan İneyet’in “Uygur Atasözlerine Yansıyan Dini-Mitolojik Unsurlar Üzerine” (2017) adlı bildirisinde, Uygur Türklerinin atasözlerindeki Şamanizm, Manihaizm, Budizm, Hristiyanlık, Gök tanrı inancı, orman kültü, bozkurt kültü etrafında şekillenmiş dini ve mitik unsurları tespit etmiştir.

Sevgi Babaoğlu bildirisinde mitolojik unsurların halk biliminin halı-kilim gibi maddi kültür kaynaklarındaki etkisine değinirken, Alimcan İneyet ise Uygur atasözlerindeki mitolojik unsurları tespit etmeye çalışarak halk edebiyatının bir parçası olan atasözlerine değinmiştir.

1.5. Değerlendirme

Türkiye’de mitolojik unsur çalışmalarının farklı disiplinler tarafından ele alındığı görülmektedir. Yeni Türk edebiyatı, divan edebiyatı, çağdaş Türk lehçeleri ve edebiyatları, felsefe ve din bilimleri ve halk bilimi, halk edebiyatı disiplinleri tarafından mitolojik motiflerin irdelendiği kitap, tez, makale ve bildiri çalışmaları dikkat çekmektedir. Tüm bu disiplinlerin içinde mitolojik unsurları en çok ele alan ise halk bilim-halk edebiyatı disiplinidir. Halk biliminin âşık şiiri, masal, efsane, destan, fıkra, destan, halk hikâyeleri halı-kilim gibi sözlü, yazılı ve maddi kültür kaynakları bu bağlamda ele alınıp incelendiği göze çarpmaktadır. Halk bilimi alanında yapılan tüm çalışmaların yanı sıra Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Mitolojik Unsurlar başlıklı bu tez çalışmasında ritüel, inanç ve geleneklerin ön planda olduğu geçiş dönemleri ele alınacak, tüm bu ritüel, inanç ve geleneklerin mitolojik kökeni ortaya konularak mitolojik unsur konulu çalışmalara farklı bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılacaktır.

2. MİTOLOJİ VE GEÇİŞ DÖNEMLERİ HAKKINDA TEMEL KAVRAMLAR VE BİLGİLER

2.1. Mit Nedir?

Dünyaya gözlerini açan insanoğlu, büyük bir bilinmezlikle karşı karşıya kalmıştır. Kendine ve etrafında olup bitenlere ilgi duymaktadır. Ayak bastığı toprak, içtiği su, gökyüzündeki her bir unsur, kendi bedeni açıklanması gereken sorularla doludur. Bu bağlamda insanoğlu aklındaki sorulara yanıt aramış ve mitleri oluşturmuştur. Mit, kadim dönemlerde ortaya çıkmış olup insanı ve dünya üzerindeki oluşumları, nesneleri açıklayan anlatılardır. Her daim bir yaratılışı, varoluşu anlatmaktadır. Bilinmezlikleri aydınlatma gayreti içindedir. Bu açıklayıcı anlatılar, kutsal ve gerçek kabul edilmektedir.

Osmanlı Türkçesindeki karşılığı ise “ustûre” olan mitoloji kelimesinin eski Yunancadaki “mythos” ve “logos” kelimelerinin birleşiminden meydana geldiği bilinmektedir (Oğuz vd., 2019, s. 233, Kaya, 2015, s. 11). Mythos, söylenen ya da duyulan söz anlamına gelmektedir. Mythosu anlatanlar birçok yalan ve abartı ifadeyi de beraberinde söylediği için mythosa pek güvenilirmez. Logos ise gerçeklerin söze dönüşümüdür. Yasal düzeni anlatır, kolektif ve tanrısaldır (Erhat, 2007, s. 5). İki birbirine zıt ifadenin birleşmesinden oluşan mitoloji kavramının insan zihninde de iki farklı düşünceye hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Bir düşünceye göre mitler uydurma ve yalan iken bir düşünceye göre ise mitler gerçektir ve gerçekliği tartışmaya kapalıdır. Yalan veya gerçek olması fark etmeksizin her toplumun kendince geliştirdiği anlatılarında, kahramanlarında, günlük yaşamında ve deneyimlerinde mitolojik motiflere rastlanır. Campbell’e göre bu motiflerin birçoğu birbirine benzer niteliğe sahiptir. Bu motifler, yerel gereksinimlere göre değişen biçimlerde seçilmiş, örgütlenmiş, yorumlanmış ve ritleşmiştir. İnsanlar, genel mitsel kalıtların düzenlemesi olmadan evrendeki yaşamını sürdüremediği, insanın kendi yaşamının doluluğunun mantıklı düşüncesiyle değil kendi yerel mitolojisinin derinliği ve genişliğiyle doğrudan orantılı olarak oluştuğu dikkat çekmektedir (1992, s. 12).

Mit, bilinmeyen bir zamanda yaşanmış ve bitmiş, doğaüstü varlıkların sayesinde evreni ve evrene ait unsurların nasıl yaşama geçtiğini anlatan kutsal yaratılış öyküsüdür (Eliade, 2020, s. 17). Mitlerin başkahramanları arasında tanrılar ve tanrıların yarattığı yardımcı kutsal kişiler göze çarpmaktadır. Bir şeyler yaratmaya kudreti olmayan insanlar, bu yaratma görevini kendinden üstün varlıklar olan tanrılara atfetmiştir.

Mitler her ne kadar uzak geçmişe dair öyküler olarak ele alınsa da günümüzde de etkisi fazlaca hissedilmektedir. Malinowski “Mitte önemli olan geçmişe dönük, hep bugüne ait canlı güncelliktir.” der (2020, s. 134). Mit ve mit bilgisi, her zaman ve her toplumda güncelliğini koruyarak nesilden nesile aktarılır.

Karen Armstrong mitleri açıklarken insanın ne denli bilinçli bir varlık olduğunu ön planda tutmaktadır. İnsanların anlam arayan yaratıklar olduğunu ve bu yönüyle de diğer canlılardan

ayrıldığını belirtmektedir. Bir gün ölüp yok olacağını anlayan kadim dönem insanı, bu durumu bir öyküyle kalıcı kılmak istemektedir (2017, s. 7). Denilebilir ki mitlerin yaratılma nedenlerinden biri de unutulma korkusudur. İnsan; yaşamını, hayat mücadelesini, gelişimini bir anlatıyla kalıcı kılmak gayretiyle mitleri yaratmış ve yaşatmıştır.

Mitik ögeler, insanların en derininde bulunan dürtü merkezlerine dokunup onları uyandırır, toplumun her kesiminden insanı aynı biçimde etkileyerek toplumları, medeniyetleri harekete geçirir (Campbell, 1995, s. 20). Campbell'in de belirttiği gibi mitler kolektiftir. Aynı topluma mensup insanların sahip oldukları ortak motifler, değer yargıları, dinsel ögeler mitlerde sürekli tekrar hâlinindedir, kişilerde birlik bilincini oluşturur ve harekete geçirir.

Mitler, Freud ve ekolünün de ele aldığı, üzerinde önemle durduğu konulardan biridir. Freud Oidipus Kompleksi, Üç Kutu Teması, libido vb. psikanaliz dünyasına kazandırdığı görüşlerini mitlere dayandırmaktadır. Karl Abraham'a göre mitler tıpkı rüyalar gibi simgeseldir. Gerçek yaşamda dış şekillerin sahip olmadığı bir içeriğe sahiptirler ve önemli anları ifade ederler (2020, s. 22). Eric Fromm ise mitlerin sembol dilini kullanarak insanlığın dini, felsefi ve ruhunun geçirmiş olduğu tecrübeleri bizlere aktaran metinler olduğunu belirtir. Mitler, ilkel insanların ve toplumların fantastik hayalleri değil günümüze kadar gelebilen hatıralarıdır. Mitler kendilerini sembol dili aracılığıyla ifade eden bilgeliklerdir (2017, s. 189-190).

2.2. Mitlerin Sınıflandırılması

Mitlerin sınıflandırılmasıyla ilgili çeşitli görüşler mevcuttur:

Bir görüşe göre mitler dört gruba ayrılırlar; kozmogoni mitleri, teogoni mitleri, eskatoloji mitleri ve antropogoni mitleri.

1. Kozmogoni Mitleri: Evrenin nasıl oluştuğuna dair bilgiler edindiğimiz mitlerdir.

2. Teogoni Mitleri: Tanrıların nereden geldiğini ve nasıl yaratıldıklarını anlatan mitlerdir.

3. Eskatoloji Mitleri: İnsanın ve evrenin akıbetini yani kıyamet ve tufan gibi konuları işleyen mitlerdir.

4. Antropogoni Mitleri: İnsanoğlunun yaratılışını anlatan mit grubudur (Oğuz vd., 2019, s. 38).

Samuel Henry Hook mitleri beş gruba ayırır:

1. Ritüel Mitosları: Ritüellerin söylencelerden yani mitlerden türediğini anlatan mitlerdir.

2. Orijin Mitosları: Bir göreneğin, adın, nesnenin nasıl doğduğunu anlatan mitlerdir.

3. Kült Mitosları: İsrail dini olan Museviliğin gelişimi sırasında bu mit türü ortaya çıkmıştır. İsrail halkı çeşitli bayramlarda topluluk için önemli olan tarihi olayları şarkı biçiminde okuyarak

anlatmaktaydılar. Bu mit türü, bir durumu veya tarihi olayı betimlemekte ve söz konusu anlatının devamlı hâle gelmesini sağlamaktadır.

4. Prestij Mitosları: Kahramanları, doğumundan başlayarak onları önemli kılan mücadelelerine kadar anlatan mit türüdür.

5. Eskatalogya Mitosları: Dünyanın sonu, öteki dünya hayatını anlatan mitoslardır (1993, s. 10-15).

Bronislaw Malinowski, *Büyük, Bilim ve Din* adlı kitabında mitleri üçe ayırır; doğuş mitleri, ölüm mitleri ve büyü mitleri. Doğuş mitlerinde; soy, köken, çeşitli nesnelerin ve doğanın oluşumu anlatılır. Ölüm mitlerinde; ölüm, ölümün nedenleri, öteki dünya, ruhun yolculuğu üzerinde durulur. Büyü mitlerinde ise hangi büyüün nerede kullanılacağı, büyüün insan yaşamındaki yeri anlatılır (2020, s. 117- 153).

Fuzuli Bayat ise mitleri iki kategoriye ayırır; genel kategoriler ve özel kategoriler. Genel kategorinin içinde; kozmogonik mitler, ilk insanın yaratılması mitleri, türeyiş mitleri, takvim mitleri bulunmaktadır. Özel kategorilerin içinde ise tanrılar hakkında mitler, köken mitleri, dünyanın sonu hakkında mitler, totem mitleri ve kahramanlık mitleri bulunmaktadır. Genel kategoriler neredeyse bütün dünya halklarında görülen mitlerdir, özel kategoriler ise dünyanın her halkında bulunmayan, bir toplulukta görülüp bir başka toplumda görülmeyen mitler kategorisidir (2019, s. 15-17).

Mitlerin sınıflandırılması konusunda aralarında ufak farklılıklar bulunan çalışmalar mevcuttur. Öcal Oğuz ve diğerlerinin yaptığı sınıflandırmada mitleri; kozmogoni, teogoni, eskatoloji ve antropogoni olarak dört gruba ayırmışlardır. Bu sınıflandırmada evrenin, tanrıların, insanın menşei ve yine bunların sonları üzerinde durulmuştur. Samuel Henry Hook; ritüel, orijin, kült, prestij ve eskatologya olarak beş gruba ayırdığı mit sınıflandırmasında sadece insanların, tanrıların ile evrenin başlangıç ve sonlarına değinmemiştir, aynı zamanda herhangi bir adın, nesnenin, göreneğin ve ritüellerin de kökenini açıklamaya gayret ederek mitleri sınıflandırmıştır. Bronislaw Malinowski doğuş, ölüm ve büyü mitleri olarak üçe ayırdığı mit sınıflandırmasında diğerlerinden farklı olarak ilkel insanın doğayı hâkimiyeti altına alma ve kontrolü sağlama unsuru olan büyüleri de işin içine dâhil etmiştir. Son olarak Fuzuli Bayat'ın yaptığı sınıflandırmada ise mitleri genel kategoriler ve özel kategoriler olarak ikiye ayırdığı göze çarpmaktadır. Fuzuli Bayat'ın sınıflandırmayı diğerlerinden farklı olarak konumlarına göre yaptığı dikkat çekmektedir. Bayat'a göre genel kategoriler bütün dünya halklarında görülürken özel kategoriler ise dünyanın her halkında bulunmayan, bir topluluğa özel olan mitler kategorisidir.

2.3. Mitlerin Özellikleri ve İşlevleri

İnsan zihninin yarattığı ilk edebi mahsul olan mitler, ait olduğu toplumun millî düşüncelerini, inanç yapısını, değer yargılarını bünyesinde barındırır. Kutsal ve millî bir ruha sahip olan mitlerin

kendine has birtakım özellikleri vardır. Hem dinî hem de millî duyguları tatmin eden mitlere saygı gösterilmektedir.

Mircea Eliade mitlerin özelliklerini şu şekilde sıralar:

1. Mit, doğaüstü varlıkların eylemlerinin öyküsünü anlatır,
2. Mitler, gerçek ve kutsaldır. Çünkü gerçeklerle ilgilidir ve doğaüstü güçler tarafından yaratılmıştır,
3. Mitler daima bir yaratılışı hikâye eder,
4. Miti öğrenen insan kökenini öğrenir. Nesnelere egemen olmayı ve yönetebilmeyi idrak eder,
5. İnsan miti yeniden anımsatılan ve yeniden gerçekleşme aşamasına getirilen olayların kutsal, coşkun etkisine girerek yaşar (2020, s. 32-33).

Karen Armstrong'un neandertal gömütleri incelenirken tespit ettiği mitlere dair birtakım özellikler şöyledir:

1. Mitler, ölüm korkusu yani yok olma düşüncesi ışığında oluşmuştur,
2. Gömütlerin yanında hayvan kemikleri vardır, dolayısıyla mit anlatıldığı sırada kurban da kesilmektedir,
3. Mitler genellikle mezar başında anlatılır,
4. Mit sıradan bir öykü değildir, davranışları da biçimlendirir (2017, s. 8-9).

Yukarıdaki özelliklerden hareketle mit, insanların davranışlarından bilinç yapısına kadar etki eden toplum yapısında önemli işlevleri bulunan kutsal ve önemli bir olgudur.

2.4. Mit-Ritüel İlişkisi

Mitler doğanın, insanın, evrenin, hayvanların kısacası evren üzerinde var olan her şeyin bilgisini ve kuralını içerir. Bu bilgiler ve kurallar kutsaldır ve kültürel bir miras olarak sonraki kuşağa aktarılmalıdır. Çünkü tüm bu bilgiler ve kurallar silsilesi insan hayatını hep iyi yöne taşıma ve kötülüklerden koruma amacına hizmet eder. Bahsi geçen bilgiler ve kurallar, kutsal ve önemli olduğundan rastgele aktarılmaz, bir ritüel eşliğinde aktarımı gerçekleştirilir. Ritüel, belirli zamanlarda icra edilen kuralları olan davranışlar bütünüdür. Mitik bilgilerin ve kuralların aktarıldığı ritüellerde dinsel-büyüsel birtakım unsurların varlığı göze çarpar. Ayrıca ritüellerin gerçekleştiği sırada topluluğa yol gösteren önderler vardır. Ritüellerin içeriğine ve mitik bilgilere hâkim olan bu kişi, ritüelin işleyişini düzenler.

Ritüelin ne olduğuyla ilgili çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Metin And'a göre ritüel, evrensel olguların benzetmesidir. Bu benzetmece mistik bir tekrarlama, bir olgunun yeniden gösterilmesi için

bir özdeşleşmedir. Ritüeller yalnızca benzetme değil tapınanların kutsal olanın kendisine katılmasıdır (2019, s. 30). Lord Raglan, ritüeli “Bir kimsenin daha önce yaptığı bir şeyin anlatısı.” olarak tanımlar (2010, s. 189). Metin And ve Lord Raglan’ın tanımlarından hareketle şunu söylemek mümkündür; ritüeller kadim dönemde ortaya konulmuş kutsal ve büyüsel görgü ile bilgilerin tekrarlanması durumudur. Tekrarlan bu kutsal görgü ve bilgiler, aktarılan toplulukla mitik olguları ortaya koyan atası arasında bir bağlantı yaratmaktadır.

James G. Frazer, ritüellerde “benzerlik yasasının” esas alındığını vurgulamaktadır. Benzerlik yasasına göre arzulanan durum neyse taklit edilerek erişilebilir, bu da ritüelin bir parçasıdır (2020, s. 20-22). Bu aslında taklit büyüsünün esaslarından biridir. Bilindiği üzere ritüeller birtakım büyüsel işlemleri de bünyesinde barındırır. Ritüelde elde edilmek istenen sonucun benzeri taklit edilir ve arzulanan durumun gerçekleşmesi hedeflenir.

Ritüeller, birlikteliğin sağlanması, pekiştirilmesi ve birlik duygusunun kuşaktan kuşağa aktarmasında oldukça etkilidir (Erginer, 1997, s. 47-48). Bu ritüeller gerçekleştirilirken aynı amaç uğruna birleşen insanların ortak bir duygu, beden ve akılda bulunduğu görülmektedir. Kısacası mit ve mite ait ritüeller insanları ortak bir noktada birleştirerek toplumda düzeni ve beraberlik olgusunu zihinlere yerleştirir. Kişiyi sosyal hayatın bir parçası yaparak topluma kazandırır.

Bu bilgiler ışığında tezin ana konusu olan geçiş dönemleri birçok ritüele sahiptir. Doğumdan ölüme kadar geçen bu sürede çeşitli amaçlar gözetilir. Bu amaçlar, insanın kutsal bilgiler ışığında korunması, gelecek zararların önlenmesi ve daha iyi bir yaşama sahip olmasını sağlamaktır. Örneğin doğum geçiş döneminde yeni doğan bebeğin tüm kötülöklere karşı açık olduğu herkesçe malumdur. Onu kötölöklölerden korumak için atalarımızdan yani kadim dönem insanından öğrendiğimiz bilgilerin uygulandığı göze çarpmaktadır. Bebeği kırklama, eşini saklama, albasmasından koruma vb. uygulamaların tümünün belirli ritüeller eşliğinde uygulandığı görülmektedir. Her bir uygulamanın kendine has kadim bilgileri ve tekrarlanan hareketleri vardır.

2.5. Geçiş Dönemleri Hakkında Genel Bilgi

İnsan, dünyaya gözlerini açar açmaz sürekli olarak bir değişim ve dönüşüm süreci içine girer. Bu dönüşümler “geçiş dönemleri” adını verdiğimiz periyotlara ayrılmıştır. Geçiş dönemleri başlıca altı periyoda ayrılır; doğum, sünnet, askerlik, evlenme, hac ve ölüm¹. Bu dönemlerin her birinin gerçekleşmesi kişiyi ve hayatını başka bir boyuta taşıyarak olgunluk seviyesine ulaştırır. Nihayetinde de ölüm ile birlikte doğumla başlayan yaşam son bulur.

¹ Geçiş dönemlerinin sınıflandırılması ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Sedat Veyis Örnek, doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere üç sınıfa ayırmıştır (2018, s. 183). Nail Tan, doğum, çocukluk çağı, sünnet, askerlik, evlenme, hac, ölüm şeklinde sınıflandırmıştır (1988, s. 12). Erman Artun ise doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere üç başlık altında geçiş dönemlerini sınıflandırmaktadır (2020, s. 151). Kimi sınıflandırmalara göre geçiş dönemleri üç başlık altında, kimi sınıflandırmalara göre ise altı başlık altında incelenmektedir.

Geçiş dönemleri, bünyesinde birçok inanç, töre, âdet ve ritüel barındırır, bu geçişler bağlı oldukları toplumun beklentilerine ve kalıplarına uygun olarak yürütülür (Örnek, 2018, s. 183). Geçiş dönemleri ait oldukları toplumun geçmişiyle birlikte ele alınmalıdır. Birçok gelenek, görenek ve ritüel arkaik yani mitik dönemden bugüne ulaşmıştır. Geçiş dönemleri bu açıdan kültür taşıyıcısı olarak adlandırılabilir.

2.5.1. Doğum

İnsan yaşamı doğumla başlar ve bu geçiş dönemlerinin ilk evresini oluşturur. Evlenen çiftten beklenen ilk şey bir çocuk sahibi olup soyun devamının sağlanmasıdır. Çocuğun dünyaya gelmesiyle birlikte aileler için büyük bir mutluluk yaşanır. Doğum geçiş dönemi “doğum öncesi”, “doğum anı” ve “doğum sonrası” olarak üç alt başlık altında incelenmektedir.

Doğum olayında çocuk sahibi olmak isteğinden başlayarak çocuk doğana kadar birtakım âdetlere uyulmaya çalışılır. Özellikle anne, birçok âdeti, inancı, dinsel ve büyüsel işlemi gerçekleştirmekle yükümlüdür (Örnek, 2018: 184). Çocuk olmuyorsa önce kısırlığı giderecek uygulamalar gerçekleştirilir. Hamilelik süresince de çocuğun fiziksel ve kişisel özelliklerini olumsuz etkileyebilecek davranışlardan kaçınmak veya iyiliği getirecek davranışları yapmak, cinsiyeti belirlemek vb. durumlar büyüsel işlemler çerçevesinde gerçekleştirilir. Çocuk doğduktan sonra ona kimlik kazandıracak bir ad konulur, tuzlama, kırklama vb. işlemlerle çocuğun hastalıktan, kötü ruhlerden korunması amacıyla çeşitli varlıkların koruyuculuğuna sığınılır. Bununla birlikte anne de çocuk gibi kırk gün boyunca korunmaya muhtaçtır. Koruyucu unsurlara sığınma eylemi anne için de geçerlidir.

Mircea Eliade’a göre geçiş dönemlerinden en dikkat çekici olanı şüphesiz yeni doğanın topluma dâhil edilmesidir. Çünkü çocuk doğduğunda yalnızca fiziksel bir varoluşa sahiptir, henüz ailesi ve akrabaları tarafından kabul edilmemiştir. Yeni doğana canlı statüsünü ancak doğumdan sonra gerçekleştirilen ritüeller kazandırmaktadır (1991, s. 161). Doğum geçiş döneminde gerçekleştirilen göbek bağı kesme ve gömme, ad koyma, kırklama, tuzlama gibi birçok ritüel, yeni doğan bebeğin topluma kazandırılmasına yöneliktir.

2.5.2. Sünnet

Geçiş döneminin ikinci periyodu olan sünnet, belli bir yaşa gelmiş erkek çocuğunun cinsel organının ucundan bir miktar kesilmesi olarak tanımlanabilir. Bu geçiş töreninde sünnet çocuğunun en büyük destekçisi kirvesidir. Kirve bazı yörelerde çocuğun babası kadar değerli olup ona bohçalar hazırlanmaktadır. Ayşe Kudat’a göre kirvelik bir nevi “sanal akrabalık”tır. Sanal akrabalık, kan bağı veya evliliğe dayanmayan yakın sosyal ilişkileri anlatmak amacıyla kullanılmaktadır (Kudat 2014). Kirve, sünnet ailesi ve sünnet çocuğu bu sosyal ilişki ağıyla sanal akrabalığı oluşturur. Türk halk kültüründe sünnet töreninin görkemli bir havası vardır. Maddi duruma göre büyükçe düğünler yapılır, yemekler dağıtılır, davetlilerden hediyeler beklenir.

Sünnetin kökenine dair net bir kanıt bulunmamakla birlikte Herodotos Mısırlıların ve Mısırlılarla ilişki içinde olan Kolkhisliler, Ethiopialılar, Fenikeliler ve Suriyeliler gibi toplulukların sünnet olduğunu belirtmektedir. Mısırlılar temizlenmek için sünnet olmaktadır. (1973, s. 127-151). Freud'a göre ise Mısırlı olan Hz. Musa, sünnet ritüelini Yahudiler arasında yaymıştır. Tevrat'a göre sünnet, eski zamanlarda Tanrı ile Hz. İbrahim arasındaki bağın bir işaretidir (2012, s. 40). İslamiyet'e göre ise Hz. Muhammed sünnetli doğmuştur. Sünnet töreni de bu inanışa bağlanmaktadır. Geçekte ise sünnet olgusu İslam'dan önce Sami asıldan başka toplumlarında da görülmektedir. Hz. Muhammed bu töreni sürdürmüştür (Boratav, 2016, s. 181). Bu bilgilere göre sünnet, İslamiyet'ten önceki kadim topluluklarda da görülmektedir.

Sünnet; Avustralya, Polinezya, Malinezya ve Amerika yerlileriyle çeşitli Afrika kabilelerinde eski Mısır toplumunda olduğu gibi erginleme törenleri bağlamında yürütülen törenlerden biridir. Bazı topluluklarda kızlar da erkekler gibi sünnet edilir. Sünnetteki amaç, kızı ve erkeği evlilik gibi sosyal yaşamda edinecekleri rollere hazırlamak, kuralları öğretmek ve onları birey durumuna getirmektir (Gürkan, 2010, s. 157). Türk halk kültüründe de sünnet bir erginlenme merasimidir. Nitekim sünnet olduktan sonra çocuğa “adam oldun” gibi benzetmeler yapılarak bu geçiş evresini tamamladığı ve büyüdüğü yönünde söylemlerde bulunulur.

Sünnet, iğdiş ve kastrasyon aynı anlama gelen, erkeklik organının ucundan kesilen parça olarak tanımlanabilir. Bu uygulama psikanaliz dünyasının da ilgisini çekmiş ve ilk görüşleri Freud ortaya koymuştur. Freud, iğdiş edilmenin yani sünnet edilmenin kökenini Oidipus mitine bağlamaktadır. Oidipus bilmeden babasını öldürmüş, annesi ile evlenerek kâhinin söylediği “annen ile evleneceksin” kehaneti gerçekleştirmiş ve bu durumu öğrenince de kendi cezasını vererek gözlerini kör etmiştir. Kör etme cezası sünnet ve iğdiş edilmeye eşdeğerdir. Bu mite göre anne ile yaşanan birliktelik cezalandırma gerektirir (Sophokles, 2012). Erkek çocuğun libidosundan kaynaklı olarak annesine duyduğu sevgi, çocukta korku uyandırarak nevrotik bir hâl alır. Bu korku ve nervozların temelinde çocuğun anneye duyduğu sevginin cezası olarak iğdiş edileceği düşüncesi vardır. Aslında kişi cinsel hazların karşılığında iğdiş edilmeyeceğini bilir fakat içgüdüsel olarak cinsel haz duymayı tehlikeli olarak görür. Sünnet de ilkelerde erkeklığe adım atma törenlerinin bir parçası olarak iğdişle eşdeğerdir. Cinsel hazları yok etmek, engellemek için uygulanan yöntemdir (Freud, 2018, s. 127-131).

Sünnet töreni bir dizi pratik etrafında gerçekleştirilir. Çocuğunu sünnet ettirmek isteyen aile öncelikle çocuğun sünnet giysilerini alır. Ardından annenin, babanın, dedenin giysisi ve yakınlarla verilecek ufak hediyeler alınır. Kıyafet hazırlığından sonra dağıtılacak yemeğin erzakı temin edilir. Tüm bu giderlere “sünnet masrafı” denir. Perşembe günü yemekler hazırlanır, cuma günü düğün çalgısı gelir, gençler yöresel oyunlarını oynarlar. Cumartesi günü kına gecesidir, çocuğun sağ başparmağı ve işaret parmağına kına yakılır. Pazar günü ise kesim günüdür. Sünnet işlemi bittikten sonra, davetliler takılarını takarlar (Balaman, 1983, s. 93-96).

2.5.3. Askerlik

Bütün dünyada olduğu gibi Türkler için de vatan önemli bir olgudur. Belli bir yaşa gelen erkek çocukları vatan borcunu ödemek ve vatanını korumak adına askere gönderilir. Askere giden genç için yemekler yapılıp yenir, eğlenceler düzenlenir ve konvoylar eşliğinde uğurlanır. Askere giden genç için çeşitli yörelerde “vatanına kurban olsun” diye omuzlarına kırmızı tülbent atılır ve eline kına yakılır. Vatan için ölüme bile razı gelinir.

Askere gidecek olan genç, biraz dinlenmek ve askerlik hazırlıklarını tamamlamak üzere on, on beş gün önceden herhangi bir işte çalışmaz. Asker olacak genç, askere gitmeden önce yakınlarını ve akrabalarını ziyaret eder, yakınları ve akrabaları da genci yemeğe davet ederler. Asker adayı gencin ziyaret ettiği akrabalar, askere uğurlama sırasında askere gidecek gence belli bir miktar para verirler. Delikanlının askere gideceği yerin belli olacağı gün köydeki bütün gençler toplanarak askere gidecek gencin yanına giderler. Askere gidecek genci yalnız bırakmazlar. Asker adayının askere gideceği gün, davul zurna getirtilir, delikanlının arkadaşları evinin önünde oynarlar. Evden ayrılırken üç el ateş edilir. Genci şehre götürecek araba gelin arabası gibi süslenir. Delikanlının koluna kırmızı kurdele bağlanır. Genci genellikle akşam gönderirler, otogarda herkes toplanır. Genç ailesi, yakın akrabaları, dostları ve köyün gençleri tarafından davul zurna eşliğinde uğurlanır. Gençler toplu hâlde halay çekerek genci oynatırlar (Artun, 2011, s. 7-8). Türk kültüründe askere giden gençlerin güle oynaya uğurlandığı görülmektedir. Askerlikte ölüm riski yüksektir. Buna rağmen vatan, korunması gereken ve candan üstün olan bir niteliğe sahiptir. Vatan için ölmek şehitlik mertebesine erişmektir. Dolayısıyla bu riskli durumda bile askerlik geçiş dönemi şen bir havayla icra edilir.

2.5.4. Evlenme

Askerliğini bitiren erkek ile çoğu zaman 18 yaşını geçmiş kızıdan beklenen bir sonraki aşama evliliktir. Evlenme geçiş dönemi, söz kesimi, nişan, kına gecesi, düğün, nikâh ve gerdek vb. alt başlıklar altında incelenir. Her bir alt başlığın kendince gelenek ve ritüelleri vardır. Evlenme fiili bir düğünle herkese ilan edilir. Büyük törenler eşliğinde gerçekleşen bu geçiş dönemi aile kurumunun kutsallığını da göz önüne serer. Birçok gelenek ve ritüelde eski Türk inançlarının izleri vardır. Bu durum evliliğin kutsiyetini ortaya koyar.

Evlenme geçiş dönemi, kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinde önemli bir rol oynar. Aileler arasında kurulan dayanışma, toplumsal ve ekonomik ilişkinin düzenlenmesi ve belirlenmesi açısından evlilik önemli bir durum olarak görülmüştür (Örnek, 2018, s. 255). Aile, bir toplumun temel toplumsal kurumlarından birisidir. Toplumu ayakta tutan, temel öğelerdendir ve insan türünü üretmek ve sürdürmek gereksiniminden doğmuştur. Üretim ve tüketimde bulunmak gibi ekonomik, çocuğun toplumsallaştırılması, eğitimi, korunması, sevgi, serbest zamanların değerlendirilmesi gibi pek çok işlevleri olan, bütün toplumlarda en fazla evrensellik gösteren bir kurumdur (Tezcan, 2000, s. 13).

Eski Türkler “Oğuş” sözcüğüyle aile kavramını karşılar. Orhun Yazıtları’nda bu kelime “Er Oğuşlandı.” şeklinde kullanılır. Bunun anlamı kişinin aile ve hısım sahibi olması şeklinde açıklanabilir (Çelepi, 2017, s. 276-277). Eski Türklerin düğün ve evlenme geleneklerine Dede Korkut Hikâyeleri’nde rastlamaktayız. Bamsı Beyrek’in öyküsünün anlatıldığı boyda, Oğuz zamanında evlenen yiğitlerin gerdek yerini belirlemek için ok attıklarını, okun düştüğü yere gerdek diktikleri geçmektedir. Bununla birlikte düğüne ozan çağırıldığı, düğün yemeği pişirildiği, düğün günü yapılan her davranışın kabul gördüğü de dikkat çekmektedir (Ergin, 2004, s. 116-153). Abdülkadir İnan da eski Türklerin düğün gelenekleri hakkında bilgiler vermektedir. Eski Türklerin evlenme gelenekleri içinde kız kaçırıldıktan sonra oğlanın arkadaşları çalı çırpıdan otağ yapar. Kız ve oğlan bu otağın içinde üç gün kalır. Gelin ve güvey ateşlerini çakmak taşıyla kendileri yakarlar, dışarıdan ateş almazlar (2013, s. 166). Bu ateş, evin ocağıdır, aile kurumunun tamamlanması ve kutsanmasıdır. Günümüzde yuvanın yıkılması manasında kullanılan “ocağım söndü” deyişi de o günlere gönderme yapan deyimlerden biridir.

2.5.5. Hac

Hac geçiş döneminin genellikle evlenmiş, çoluk çocuğa karışmış ve hayatını belirli bir düzene oturtmuş orta yaş ve üstü kişilerce gerçekleştirildiğini görmekteyiz. İslam’ın beş şartından biri olan hac vazifesi, maddi olarak külfetli olduğundan herkesçe gerçekleştirilebilen bir vazife değildir. Genellikle maddi durumu iyi olan kişiler tarafından gerçekleştirilir.

Hacca giden kişinin akrabaları, komşuları kısacası tanıdıkları onu uğurlamaya gelirler. Kişi hac görevinden dönünce aynı topluluk onu kutlamaya gelir. Hacdan dönen kişi onu kutlamaya gelen kişilere ikram etmek üzere zemzem suyu, hurma, takı vb. hediyelikler getirir. Hacdan dönen kişi bir geçiş evresini tamamlamış olarak “hacı” olarak adlandırılır.

2.5.6. Ölüm

Ölüm, fizyolojik olarak yaşamın son bulması, vücudun fonksiyonlarını yerine getirememesi durumudur. Dünyanın her yerinde ölüm olayı büyük bir acı ile karşılanır ve ölen kişinin ardından uzunca bir süre yas tutulup yokluğuna alışılmaya çalışılır. Ölüm geçiş dönemi de “ölüm öncesi”, “ölüm anı” ve “ölüm sonrası” olarak üç alt başlık altında incelenmektedir.

Ölüm geçiş dönemi insana korku verdiğinden bunu önlemek adına birtakım dinsel-büyüsel işlemler gerçekleştirilir. Amaç ölümü, ölümü getiren her türlü kötü ve uğursuz durumu kovmaktır. Ölüm olayı gerçekleştikten sonra ise ahiret yani başka bir dünyada var olan yaşam inancıyla ölünün bedeni özenle gömülür, ona güzellikle muamele edilsin diye ardından iyilikler yapılır.

Yas tutma da birçok kültürde ortaktır. Ölüm acısını tadan insanların bir süre bazı şeyleri yapmaktan kendilerini alıkoydukları görülmektedir. Yas süresince özellikle de ölümün ilk zamanları ağıt yakma, dövünme gibi davranışların varlığı göze çarpmaktadır. Eski Türklerin de biri öldüğü zaman ölünün bulunduğu yerin kapısının önünde yüzlerini bıçak ile kesip, kan ve yaş karışık olarak

ağladıkları bilinmektedir (Radloff, 2008, s. 375). Acının dışavurumu olarak kendine zarar verme dikkat çekicidir.

İnanışa göre ölen kişinin ruhunun bu âleme geçerek geride kalanları ziyaret edebilmekte, hatta hatırlanmadığı, yâd edilmediği durumlarda geride kalanlara kötülükler getirebilmektedir. Bu ruhu memnun etmek kalanların görevidir. Ölünün ardından evin ışıklarının açık bırakılması, belirli günlerde yemek dağıtılması, elbiselerinin başka insanlara verilmesi ölünün ruhunun getireceği kötülükleri uzaklaştırmak amacıyla yapılan uygulamalar arasındadır.

3. İNANÇ, RİTÜEL VE GELENEKLERE ETKİSİ BAĞLAMINDA COĞRAFI, TARİHİ VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN ÇUKUROVA

Şehirler, bölgeler, ülkeler zaman içinde etkisi altında kaldıkları kültür yapısına bağlı olarak sürekli bir değişim ve dönüşüm hâlinde inanç, ritüel ve geleneklerini sürdürürler. Her topluluk etkisi altında kaldığı medeniyetten bazı unsurları bünyesine katarak bugünkü yapısını oluşturur. Bu kültürün oluşması durağan değildir, sürekli olarak kültürler üzerlerine yeni yeni şeyler ekleyerek devinimine devam eder. Çukurova yöresi de zaman içinde çeşitli kültürlerin etkisinde kalmış, her kültürden ve inançtan mevcut kültürüne ekleyerek günümüzdeki şeklini almıştır. Dolayısıyla tezin konusu olan mitolojik unsurları anlayabilmek, farklılıkları tespit edebilmek için Çukurova'nın coğrafı, tarihi ve kültürel yapısını ele almak gerekir.

Çukurova bir bütün olarak ele alınmalıdır. Birçok uygarlıkla, dinle kaynaşarak bugünkü Çukurova toplumu meydana gelmiştir. Tarımsal bir topluluk olarak Çukurova eski Hitit kültüründen birçok iz taşır. Erkeğin ağır bastığı evlilikler, evlilik arefesinde eşlerin birbirine armağanlar sunması o dönemlerin hatırasıdır. Hitit topluluğunun en önemli özelliklerinden biri de toprak bütünlüğünün bozulmaması gerektiğidir. Buğday bu dönemin kutsal tahıllarından biridir (Yurt Ansiklopedisi, C. I. 1981, s. 137).

Türkmenler, Orta Asya'dan gelip Çukurova'yı yurt edinmişlerdir. Göç sırasında birçok kültürle kaynaşıp kültür alışverişinde bulunmuşlardır. Edindikleri yeni kültürleri Çukurova'ya taşımışlardır. Orta Asya ve göç yollarındaki kültürel alışveriş bugünkü Çukurova kültürünü oluşturmuştur (Artun, 2013, s. 6).

Çukurova yöresinde Yörük kültürünün egemen olduğu göze çarpmaktadır. Türkmen gruplar Malazgirt Savaşı ile birlikte Çukurova'ya gelmiş ve İslamiyet'i benimsemişlerdir (Yurt Ansiklopedisi, C. I. 1981, s. 137). Yörük adı verilen Türkmen gruplar eski Türk inanışlarını büyük ölçüde korumuşlardır. Bugün Çukurova geçiş dönemleri ele alındığında ağaç kültü, atalar kültü, taş-kaya kültü gibi birçok inancın, kültürün hâlâ egemen olduğunu ve geçiş dönemlerinde korunduğu dikkat çekmektedir.

Çukurova Bölgesi sınırları içinde bulunan her ilin kendine has birtakım özellikleri vardır. Bu bağlamda Çukurova Bölgesi sınırları içinde bulunan Adana, Hatay, Mersin ve Osmaniye illeri alfabetik olarak sıralanıp tanıtılmıştır.

3.1. Adana

Adana ile ilgili en eski bilgilere Hititler zamanından kalma tabletlerden ulaşılmaktadır. Bu bölgede yapılan kazılar Çukurova'nın yazılı tarih öncesinden beri farklı farklı toplumların yerleştiği bir bölge olduğunu göstermektedir. Eski yazmalarda adı Erdene, Edene, Ezene, Azana olarak geçmektedir (Yurt Ansiklopedisi, C. I. 1981, s. 20). Adı ile ilgili birçok efsane mevcuttur. Bir efsaneye göre gök tanrısı Uranüs'ün Adanus ve Sarus adında iki oğlu Adana civarına savaşarak

gelmişler, Adanus adını kendi kurdukları şehre vermiş. Seyhan Nehri de Sarus adını almıştır. Bir başka efsaneye göre ise Hitit etkisinde kalan Fenikeliler, tarım ve bitki tanrılarının ismi olan Adonis'i bereketli topraklarından dolayı Adana'ya isim olarak vermiştir. MS 7. yüzyıldan itibaren İslam ordularının bölgeye gelişi ile birlikte Arap tarihçileri Adana isminin eski peygamberlerden Yasef'in torunu Ezene'den geldiği fikrini öne sürmüşlerdir. Türkler Torosları aşıp güneye indiklerinde buraya Çukurova adını vermişlerdir. Çukurova'nın tarihteki adı ise Kilikya'dır (Adana Şehir Rehberi, 2013, s. 2).

Adana'da hüküm sürmüş on uygarlığın etkileri Adana'nın kültür yaşamında hâlâ görülmektedir. Adana ve Çukurova kültürünü önemli şekilde etkileyen gruplar özellikle göçebe, Türkmen ve Yörük aşiretleridir. 7 ve 11. yüzyıllar arası Bizanslılar, Araplar ve aradaki küçük birçok siyasi toplulukların kültür etkileri altında gelişen Anadolu, 11. yüzyıldan itibaren tamamen Selçuklu kültürü etkisi altına girmiştir. Selçukluların ve onları takiben beylik devrinin etkileri Çukurova'da çok belirgindir. Beylik devrine damgasını vuran Ramazanoğlu Beyliği'nin zengin kültür varlıkları hâlen görülmektedir (Adana Şehir Rehberi, 2013, s. 3-4).

Bugünkü Adana'da, restorasyon sırasında asıl özelliklerinden birçok şey kaybetmelerine rağmen, eski devirlerden çeşitli eserler kalmıştır. Bununla birlikte seyahatnamelerde ve salnamelerde kayıtlı eserlerden bir kısmı da yok olmuştur. Günümüze kadar ulaşmış olan en önemli yapı Adana Kalesi'dir. Kale, 1836 yılında Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa tarafından yıktırılmış ve günümüze ancak yıkıntı hâlinde küçük bir duvar parçası kalmıştır. Bunun dışında otuz beş kadar cami, mescit, medrese, han, hamam gibi eserler günümüze kadar gelmiştir. Bu eserlerin önemlilerinden biri, Iustinianos tarafından yaptırılan Bizans yapısı yirmi bir gözlü Taşköprü'dür (Halaçoğlu, 1988, s. 352).

3.2. Hatay

Hatay, coğrafi konum olarak Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü konumunda ve insanın atalarının göç yolları üzerinde yer alan önemli merkezlerden biridir. Antik çağlarda yaşamış olan Hurriler, Hititler, Aramiler, Fenikeliler gibi tarihte önemli bir yere sahip kültürler, Hatay'da yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Hatay, Helenistik dönemin Grek ve Roma kültürlerinin de tesirine sahiptir. Sınırları doğuda Semerkant, batıda Sardis'e kadar uzanan bir krallığa da başkentlik yapmıştır. Bu konumuyla doğu ve batı kültürlerinin etkilerini bir arada taşımakta ve bu etkiyi günümüzde de yansıtmaktadır (Atahan, 2019, s.1).

Hatay, Türkiye'nin en eski yerleşim yerlerinden biridir. Eldeki bilgilere göre yörenin iskân tarihinin MÖ yüz binli yıllara rastlayan orta paleolitik döneme kadar uzandığını ifade etmekte, bunun 2,5 milyon yıl öncesine kadar uzanabileceğini belirtmektedirler. 1954-1966 yılları arasında Altınözü, Şenköy, Antakya ve Çevlik'te yapılan araştırmalarda elde edilen ve MÖ 100000-40000 yılları arasında tarihlenen bulgular orta paleolitik dönem özellikleri taşımaktadır. Yine Yayladağı-Kışlak civarında ve Çevlik-Kanal mağarasında, MÖ 40000-11000 yılları arasında tarihlenen üst paleolitik döneme ait

araçlar ve insan kalıntılarında Homo Sapiens Çevlikensis'ten kalma kemikler bulunmuştur. Bu mağaralarda insan yaşayışının Milattan sonraki yıllara kadar sürdüğü tahmin edilmektedir (URL-1).

Antakya'nın Hristiyanlık tarihinde de önemli bir yeri vardır. Bu inancın yayılmasında önemli rolleri olan havariler Petros, Pavlos ve Barnabas Antakya'ya gelerek burada inançlarını yaymışlar ve buradan başlayarak Anadolu'daki birçok topluluğa yönelik misyonerlik seferlerini düzenlemişlerdir. Kendilerini “İsa'nın takipçileri” anlamına gelen “Hristiyan” kelimesi ile adlandıran ilk cemaat, Antakya cemaatidir. Bu dönemde Antakya ve çevresi Roma ve Bizans yönetiminde kalmıştır (Hatay İl Turizm Stratejisi ve Eylem Planı, 2012, s. 39).

Hatay ili günümüzde birçok kültüre ev sahipliği yapan, çeşitli inanç gruplarını bünyesinde barındıran bir yapıya sahiptir. Bu çok kültürlü yapının büyük çoğunluğunu Nusayri Araplar, Sünni Türkler, Alevi Türkler, Sünni Araplar, Hristiyan Ortodoks, Katolikler, Protestanlar, Ermeniler, Yahudiler oluşturmaktadır (Başeymez, 2009, s. 26-27).

Çalışma dâhilindeki Hatay ilinin inanç, ritüel ve geleneklerinin tarihi yapısından kaynaklanan çeşitliliği oldukça dikkat çekicidir. Eski Türk inançlarının izlerini bünyesinde barındırmakla beraber Hristiyan, Müslüman vb. dinlerinin izlerini de görmek mümkündür. Geçiş dönemleri özelinde gerçekleştirdikleri pratiklerde ağaç, su, ateş gibi kült sayılan, saygı duyulan ve medet umulan varlıkları görebildiğimiz gibi diğer illerde rastlamadığımız tenasüh inancı Hatay ilini kültürel olarak ayrıcalıklı kılan özelliklerden biridir.

3.3. Mersin

Mersin ili, Neolitik Dönemden bu yana tercih edilen yerleşim yerlerinden biri olmuştur. Antik Çağ'da Kilikya adını taşıyan bu şehre engebelerle dolu olması sebebiyle Taşlık Kilikya da denilmiştir (Yurt Ansiklopedisi, C. V. 1982, s. 3631).

Mersin adıyla ilgili bir efsanede Mersin ilinin adının mersin bitkisinden geldiği anlatılmaktadır. Mersin'e ilk gelen topluluklar etrafın çalılarla kaplı olduğunu görürler. Kış mevsimi olduğundan bu çalıların ne olduğunu anlayamazlar, yaz mevsimi gelince bu çalılar beyaz çiçekler açmaya başlar, bu çiçeklerden de meyveler oluşur. Bölgeye yerleşenler bu bitkinin adını Mersin olarak bildiklerinden bu bölgeye de Mersin adını verirler (Sakaoğlu, 2020, s. 61).

Mersin'in sınırları içinde yer alan yerleşim yerlerinin, tarih içinde birçok farklı siyasal ve yönetsel yapı içinde yer aldığı görülmektedir. Araplar ve Bizanslılar arasında birkaç kez el değiştiren bölge, Araplarca “sûğur²” adı verilen sınır bölgelerinden biri olmuştur. Bu sınır bölgeleri konumları itibarıyla sıklıkla egemen devletlerin değişmesine tanık olmuştur. İl, Osmanlı egemenliğine değin önce Bizans ile İslam dünyası arasında, sonra Selçuklu ve Osmanlı Devleti ile Memlükler arasında bir sınır bölgesi olarak el değiştirip durmuştur. Yine bir sınır bölgesi olması nedeniyle, gerek Bizans ve büyük

² sûğur: Düşman saldırısına açık yer.

İslam devletlerinin değişik dönemlerindeki zayıflıklarından da yararlanarak bölgede feodal diye adlandırılabilir olan Kilikia Ermeni Prensiği ve Ramazanoğulları Beyliği gibi bölge merkezli siyasal oluşumlara da rastlanmaktadır (URL-2).

İlde inanç turizmi açısından önemli olan iki merkez vardır. Birincisi İsa'nın Havarilerinden St. Paul'un Tarsus'ta bulunan evi ve kuyusu Vatikan tarafından "Hacıeri" ilan edilmiştir. Diğerisi ise Müslüman ve Hristiyan âleminde önemli olan ve Silifke/Taşucu'nda yer alan erken Hristiyan devrinde "Hacıeri" olarak kabul edilen Azize Aya Tekla önemli dini ziyaret merkezleridir. Ayrıca dini açıdan önemli ziyaret yerlerinden olan Tarsus Eshab-ı Kehf Mağarası da Mersin'de bulunmaktadır (Kayalı, 2010, s.12).

3.4. Osmaniye

Osmaniye çevresinin tarihi kalkolitik çağ ve ilk tunç çağına kadar iner. Bölge, milattan önce 612 yılına kadar süren Asur egemenliğinden sonra Kikya Krallığı'nın elinde geçmiştir. Milattan önce 522-486 yıllarında Persler, 333-312 yıllarında Büyük İskender, daha sonra Selevkiler ve milattan önce 12'de Romalılar Osmaniye'de hâkimiyet kurmuştur. MS 260-271 ve 613-622 yılları arasında Sâsânîlerin hâkimiyetinde kalmıştır. Tolunoğulları Devleti'nin idaresinin ardından 965 yılında bütün Çukurova Bizanslıların eline geçmiştir. 475'te Selçukluların yönetimi altına giren bölge daha sonra Haçlı seferlerinden yararlanan Ermenilerce zapt edilmiştir. Bu süreçte bölgeye yoğun Türkmen yerleşmesi olmuştur. 754'te (1353) Adana çevresinde yaşayan Üçoklu Türkmenlerinin başı olan Yüreğir oğlu Ramazan Bey, Mısır Memlük Devleti'ne tâbi Ramazanoğulları Beyliği'ni burada kurmuştur (Kurt, 2007, s. 478).

Tam yeri kesin olarak bilinmemekle birlikte şimdiki Osmaniye'nin bulunduğu bölgede, 16. yüzyılda konar-göçer Türklerin iskân edilmesi ile Kınık bölgesi oluşturulmuştur. Ancak Celali İsyanları sonucunda oluşan sosyal ve ekonomik buhranlar ile emniyetsizlik sebebiyle halk daha büyük şehirlere göç etmiş, 17. yüzyılın başlarından itibaren zamanla Kınık bölgesi yok olmuştur. Yukarı Çukurova denilen Gâvurdağı ve eteklerinde devlet otoritesi zayıflamış, eşkiyalık faaliyetleri sebebiyle bölge uzun yıllar emniyetsiz kalmış, verimli topraklar ekilip biçilmediğinden bataklık hâline gelmiştir. Devlet otoritesini yeniden tesis ederek bölgenin emniyetini sağlamak ve arazilerin ekilip biçilmesini sağlamak için konar-göçerlerin iskân edilmesi zorunlu görülmüş ve iskân faaliyetlerini yerine getirmek üzere 1865 yılında Fırka-i Islahiye ordusu oluşturularak ordu komutanlığına Derviş Paşa, mülkî ıslahatları gerçekleştirmek üzere vezir rütbesiyle Cevdet Paşa tayin edilmiştir. Cevdet Paşa tarafından Hacı Osmanlı Köyü merkez olmak üzere 2 Ekim 1865 tarihinde köyün adına izafeten Osmaniye adı ile kaza oluşturulmuştur (URL-3).

Osmaniye ili, Çukurova'nın birçok özelliğini bünyesinde barındırmaktadır. Bu ilin geçiş dönemlerine bakıldığında diğer illerle ortak birçok gelenek, inanç ve ritüele sahip olduğu, eski Türk inanışlarından beslendiği görülmektedir.

3.5. Değerlendirme

Çukurova'nın kültürel, coğrafi ve tarihi yapısının gelenek, inanç ve ritüellere de etki ettiğini söylemek mümkündür. Öncelikle bir tarım toplumu olarak toprak, taş ve bitkiler bu coğrafyanın kutsalıdır. Hitit kültürünün etkisiyle buğday hâlen önemli bir yiyecek konumundadır. Tezimizin kapsamı olan Çukurova'nın yapısına bakıldığı zaman hâlâ tarım toplumu olduğunu, buğdayın ritüellerde sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz. Düğün, sünnet, askerlik törenleri adına yapılan yemeklerde dövme pilavı adı verilen ve buğdayla yapılan bu yemek, Çukurova kültürünün değişmez bir parçasıdır. Aynı zamanda buğday kansız kurban olarak bilinen saçı saçma ritüelinin de bir parçası olarak düğün törenlerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Düğünlerde yere saçılan buğday taneleriyle yer ruhları memnun edilerek geçiş dönemindeki kişinin korunması sağlanır.

Çukurova Bölgesi, bereketli topraklara sahip olup geçim kaynakları da yine toprağa, ekmeye ve biçmeye dayalıdır. Dolayısıyla toprak, Çukurova halk kültüründe kutsaldır. İnanç, ritüel ve geleneklere bakıldığı zaman özellikle doğum geçiş döneminde sağaltım aracı, kuvvet verici, besleyici olarak toprak kullanılmaktadır. Anne ve bebeğin altına toprak konulması, bebeğin toprakla belenmesi vb. ritüeller toprağın Çukurova'daki kutsallığını ön plana çıkarmaktadır.

Çukurova ritüelleri içinde göze çarpan unsurlardan biri olan murt/mersin ağacı, bu bölgede yetişen ürünlerin ritüellere, inançlara ve geleneklere etkisini net bir biçimde göstermektedir. Rivayete göre Mersin ili de adını, bu bölgede çok fazla yetiştiği için mersin bitkisinden alır. Bölgede çok fazla yetişmesinde ötürü doğum ve ölüm pratikleri içinde murt bitkisi kullanılmaktadır. Kırklama suyuna ve ölünün yıkandığı suya murt atıldığı görülmektedir.

Mersin'in Tarsus ilçesinde bulunan Eshab-ı Keyf mağarası, Çukurova'nın ve çevre illerin uğrak yeridir. Çocuk sahibi olmak isteyenler veya başka bir dileği olanlar bu mağarayı ziyaret etmektedir. Mitolojide doğurganlığı ve ana rahmini ifade eden mağara, gelenek, inanç ve ritüellere bu şekilde tesir etmiştir.

Çukurova'nın inanç yapısının da oldukça geniş bir yelpazeye sahip olduğu dikkat çekmektedir. Gelenek, inanç ve ritüellerde animizm, totemizm, Şamanizm, Budizm, Manihaizm, Zerdüştlük gibi inanışlardan izler bulmak mümkündür. Buna örnek olarak tenasühten bahsetmek gerekmektedir. Çukurova kültüründe öldükten sonra dirilip yeniden başka bir bedende dünyaya gelme inanışı Budizm kaynaklı bir inanış biçimidir. Ayrıca ağaca, toprağa, suya, insana, hayvana vs. duyulan inançların birçoğunun temelinde Şamanist ve Animist etkilerin söz konusu olduğu göze çarpmaktadır.

4. GEÇİŞ DÖNEMİ RİTÜELLERİNE KAYNAKLILIK ETMESİ BAĞLAMINDA İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK İNANISLARI

Türkler zaman içinde birçok inanışın etkisi altında kalmıştır. Günümüzdeki İslam kisvesi altında yapılan birçok ritüelin, gelenek ve göreneğin temeli eski Türklerin girmiş bulundukları inanışlara dayanmaktadır. Türk kültürü birçok inanç sistemini bünyesinde barındırdığından ritüelleri ve inanç yapısı zengin bir görünüme sahiptir. Türkler animizm, totemizm, Şamanizm, Budizm, Manihaizm ve Zerdüştlük gibi inançların etkisi altında kalarak bugünkü inanç yapısını şekillendirmiştir. Bu bağlamda sıralanan inanç sistemleri alt başlıklar hâlinde tek tek ele alınıp incelenecektir.

4.1. Animizm

İlkel dinler günümüzden yaklaşık 3.000 yıl önce doğmuştur. Bu dinlerin birçoğunda “canlılık” yani animizmin etkili olduğu görülmektedir. İlkeller hayvan, bitki, kaya, dağ, ırmak vb. birçok unsurun ruhunun olduğuna inanmakta, ruh canlı ve beden dışındayken de onu etkilediğini düşünmektedir (Artun, 2015, s. 8).

Animizm esası, insanlardan eşyalara ve tabiata aktarılan ruhtur. Aktarılan ruh iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayrılır. İyilerin desteğini almak, kötülerin gazabından korunmak amacıyla törenler yapmak, adaklar adamak ve dualar etmek gerekir. Animizm, felsefeye göre ruhu hayatın başlangıcı sayar, sosyolojide insan iradesine benzeyen ruhların toplumu yönettiği düşünülür (Taplamacıoğlu, ty, s. 67).

Antropolojik din araştırmalarının temelinin atan Edward B. Tylor, ilkel dinin özünün animizm yani ruhlara duyulan inanç olduğunu vurgular. Bu inancın kaynağının da rüyalar, hayaller, sanrılar vb. görüntülerin yanıltıcı ama tutarlı bir biçimde yorumlanmasında bulunduğunu belirtir. İlkel insanın düşüncesine göre; ruh, ölümden sonra yaşamaya devam eder. Bu inanışın dayanağı ise ruhun düşlere girmesi, yaşayanları anılarda ve hayallerde izlemesi, insanların davranışlarını belirleyerek kaderlerine etki etmesidir. Bununla birlikte hayvanlar, bitkiler ve nesnelerin de ruhu vardır. Hareket ederler, insanlara fayda veya zarar verebilirler. Animizm ilkel insanın felsefesidir (Malinowski, 2020, s. 9-10).

Animizm inancının temeli olan ruh tasavvuru farklılık göstermektedir. Bazıları ruhları yiye içen, yaşayanların etrafında gezen, avlanan, ses çıkaran varlıklar olarak düşünürler. Bazıları ise yine bu özelliklere sahip olmakla birlikte ruhu akışkan bir şey olarak hayal ederler. Bazı inanışlarda da insanın gölgesi, sudaki aksi, sesinin yankısı ruhun hafif ve buğuya benzer bir şey olduğunu düşündürmüştür (Taplamacıoğlu, ty, s. 68).

Ruh inancına dayanan animizmde, hastalıklar ve diğer kötü durumların temelinde de ruhların etkisi olduğu kabul edilir. Hastalık ya da kötü durumlardan kurtulmak için sihir ve büyüye başvurulduğu görülmektedir. Büyü, animizmin tekniği ve stratejisi olarak nitelendirilmektedir. Büyü yapılırken kişilerde ve doğada bulunan ruhsal güçlerin çeşitli sözler ve eylemlerle harekete geçirilmesi

gerekir. Yüksek sesle veya makamla söylenen bazı sözlerin ruhların etkisini yok edeceğine, bu yolla hastalıktan kurtulunacağına inanılır (Turan, 2014, s. 113).

Türk halk inançları incelendiğinde animizmin önemli bir yeri vardır. Din olgusunun ilk formu olduğu düşünülen bu inanç sisteminin etkilerini, ilkelerini, günümüzde modern çağda bile görmek mümkündür. Çukurova yöresindeki inançlardan örneklerle açıklamak gerekirse; Çukurova yöresinde ölüm olayından sonra ilk üç gün ışıklar açık bırakılır, ölünün yıkandığı yere daha sonra ölünün gelip namaz kılacağı düşünülerek abdest alması için malzemeler konur, ölünün elbiseleri evden uzaklaştırılır veya yakılır, ölü için yemek verilir. Bu birkaç örnek neredeyse tüm Türk dünyasında süregelen uygulamalardan yalnızca bazılarıdır. Tüm bu uygulamaların temelinde ölen kişinin ruhunu uzaklaştırmak ya da memnun etmek yatmaktadır. Anadolu’da yaşayan inançlar arasında kesilen tırnağın, dökülen saçın mümkün olduğunca bir kâğıda sarılıp gömülmesi ya da ayak basmayacak bir yere konulması gerektiğine inanılır. Tırnak ve saçtaki ruhun gazabından korku duyulur.

4.2. Totemizm

Totemizm ile ilgili süregelen tartışmalardan biri Türklerin bu inanç sistemini benimseyip benimsemedikleridir. Bazı araştırmacılar Türklerin bu inanç sistemine mensup olduğunu savunmaktadır. Özellikle E. Durkheim sosyolojisini takip eden Ziya Gökalp, Türklerde dinin başlangıç şeklinin totemizm olduğu üzerinde durur. Fuat Köprülü, Mehmet Eröz gibi araştırmacılar da bu görüşe katılır (Günay ve Güngör, 2019, s. 121). İbrahim Kafesoğlu ise bu görüşün aksine Türklerin totemizmden uzak olduğu görüşündedir. Kafesoğlu’na göre totemizmde "ana hukuku" mevcutken, Türk ailesi, baba hukukunun ağır bastığı bir karaktere sahiptir. Bir klan dini olan totemcilikte mülkiyet ortaklığı olduğu hâlde, Türklerde özel mülkiyet vardır. Totemci klan daha ziyade "asalak" ekonomiye (avcılık ve devşirme) dayanırken, Türk ekonomisi hayvan yetiştiricilik ve tarım üzerine kuruludur. Totemci topluluklarda her klanın ata olarak kabul ettiği ayrı bir totemi bulunur. Türklerde ise, bütün bir kavmin kutsal kabul ettiği yalnızca bir hayvan mevcuttur. Klanların fertleri kendi totemlerinin adı ile anılırlar. Türklerde ise her ferdin, her ailenin ayrı adı vardır. Klanlar toteme taparlar, Türkler kurdu kutsal saydıkları hâlde tapmazlar (1997, s. 297-298).

Totemizm, klan inanışıdır. Bu inanışa göre bitki veya hayvan ata kabul edilir. Klanın bütün üyeleri ilgili totemden türediklerine inanırlar. Totemin taştan ya da tahta parçalarından sembolleri yapılır, buna da “Şuringa” adı verilir. Hayvan, bitki, taş, yağmur, deniz vb. totem olabilir. Klan üyeleri akraba sayıldığından aile içi evlilik yasaktır. Başka bir klan üyesi ile evlilik gerçekleştirmek gerekir. Türklerde de dıştan evlenme (exogamie) esastır. Yani klan dışından kimselerle evlilik yapılabilir (Kafesoğlu, 1980, s. 9-10). Emel Esin göçebelerin eserlerinde, MÖ bin yılda yaşamış erlerin kemer, ayna vb. eşyalarında rütbe işaretlerini, alplik destanlarını, av sırasında vurulan hayvanın kurban ve ongun mahiyeti aldığı sahnelerin bulunduğunu belirtir. Kurban veya totem rolündeki hayvanlar, at, geyik, dağ keçisi, boğa, kaplan, kurt, su kuşu, yırtıcı kuş gibi motiflerdir. Göçebelerin

dinî inançlarından dolayı, zoomorfik motifler kutsallaştırılmış olabileceği üzerinde durur (1978, s. 5). Kutsallaşan hayvanların bir süre sonra toteme dönüştüğü düşünülmektedir.

Totem, bütün klanın kutsal saydıkları varlıklardır. Çoğu zaman kanguru, kartal, manda, papağan, şahin gibi hayvanlar olmakla birlikte kimi zaman da deniz, çeşitli yıldızlar, yağmur gibi varlıklar totem sayılır. Totem sayılan varlık klanı birleştiren adı, armasını yanı simgesini oluşturur. Totemi bazen evlerinin üzerine resmederler bazen de bedenlerine dövme olarak yaptırırlar. Klan üyeleri dış görünüşlerini de toteme benzetmeye gayret ederler. Örneğin bir kaplumbağayı totem olarak kabul eden klan üyeleri kafalarının bir kısmını tıraş ederek sadece kaplumbağanın başını, kuyruğunu ve ayaklarını temsil eden altı tutam saç bırakırlar. Kuşu totem kabul eden topluluklar ise bedenlerinde kuş tüyü taşırlar (Challaye, 2015, s. 12).

Freud, totemi açıklarken kabileyi yani klanın koruyucu ruhu olduğunu vurgular. Totem, çocuklarını her zaman tanır, totemin üyeleri totemlerini öldüremez, zarar veremez ve etini yiyemez. Bu yasaklar çiğnendiğinde ilgili kişi cezalandırılır. Totem üyeliği anne ya da baba yoluyla geçer. Özellikle ana yanlı bir akrabalık daha ağır basar. Aynı toteme bağlı kişiler birbirleriyle evlenemezler. Tüm saydığı bu özellikler üzerinde psikanalitik bir çıkarımda bulunan Freud, özellikle kabile içi evliliğin yasaklanmasının ilkel insanda ensest ilişki korkusunu ortaya çıkardığı üzerinde durur (2020, s. 10-11).

Totemcilik Orta Asya Türkleri arasında yerleşmiştir. Türklerin kurttan veya kayın ağacından türediklerine inanması totemizmin bir örneğidir. Bir toplulukta totem üç açıdan önem taşır; klanın geldiği kabul edilen kutsal varlıktır, klanın adını oluşturur ve klanın simgesidir. Totemi oluşturan insan grubu birbirleriyle kardeş sayılmaktadırlar. Klandan biri öldürülürse muhakkak intikamı alınır (Artun, 2015, s. 4-5).

Eski kavim isimlerinin totemizm kaynaklı olduğunu düşünülebilir. Arpad Bert, Türkçe kökene sahip Macar kavim adlarını incelerken Megyeri kavminden bahseder ve bu adlandırmanın Ural kaynaklı olduğunu belirtir. Bu ismin cins horoz, Avrupa'ya özgü bir tür iri keklik anlamında kullanıldığını ve bu hayvanın ongun olduğunu vurgular (2002, s. 8-9). Bazı görüşlere göre Oğuzların isminin de *ok* ismine getirilen çokluk eki olan *z* sesi ile oluşturulduğu düşünülmektedir. Bazı görüşlerde ise Oğuz Kağan ile ilişki kurularak “boğa, öküz” anlamına gelmektedir (Bazin, 2015; Bayat, 2004). Her iki durumda da Oğuzların isminin totemden geldiği düşünülebilir. *Ok* da öküz de Türkler için önemli ve kutsaldır, dolayısıyla boyun, kabilenin adını ve simgesini oluşturan totem sayılabilir. Mihaly Hoppal, şamanların ayinlerde davul yerine birçok kere yayın kullanıldığını, Altay dilinde şaman kelimesinin okçu anlamına geldiğini, ayrıca şaman davulunda da oklu süvari resimlerin bulunduğu bilgisini verir (2019, s. 249). Bu durumda *ok* ve *yay* Türklerin avcı bir toplum olmasından ötürü totemi olabilir. Çünkü hayvanlar, bitkiler totem olmakla birlikte fırtına, ebemkuşağı

vb. meteorolojik olaylar ve çeşitli nesneler de totem olabilir (Bali, 2015, s. 98). Ok ve yay da totem kabul edilmiş olabilir.

4.3. Şamanizm

Şamanizm'in kökenine dair çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Mihaly Hoppal'a göre Şamanizm'in nerede ve ne zaman başladığını saptamak zordur. Bazı bilim insanları mağara resimlerinden yola çıkarak bu resimlerin şamanların kullandığı aletler olduğunu öne sürmektedir. Kesin olan şey ise şamanlar ve sembolleri ilk olarak Orta ve Kuzey Asya'da görüldüğüdür. Sibirya kaya resimleri, Avrasya Şamanizm hakkında elde bulunan en eski kaynaklardır (2015, s. 50-52). Radloff ise Ural-Altay halkları ailesinin batı kollarından olan bütün kuzey Asya halkları, yani Tunguz, Moğol ve Türk boyları, eskiden şamanlığa bağlı olduğunu belirtir (2008, s. 15).

Şamanizm, kökeni ve temel özellikleriyle, hayat tarzı olarak kandaş toplum bakımından arkaik bir temele dayanır. Şamanizm, gelişimi bakımından tarih öncesine aittir ve yeryüzünde hiçbir medeniyetin mevcut olmadığı dönemin ürünüdür. Hatta şamanlığın oluşumunu medeniyetin doğuşundan Mezopotamya ve Sümerlerden öncesine dayandırmak mümkündür (Hassan, 1985, s. 71).

Tunguzca bir sözcük olan "şaman", Orta ve Kuzey Asya'da konuşulan diğer dillerdeki karşılığı ise şöyledir; Yakutça oyun, Moğolca *büga-böga*, Türkçe-Tatarca *kam*, Altayca *kam-gamdır*. Şaman, sihir yapabilen ve iyileştirme gücüne vakıf olan kişidir. Sihir yapma ve hastalıkları iyileştirme sadece şamana özgü olmamakla birlikte şamanı özel kılan durum, onun özel tekniklerle vazifesini yapmasıdır. Ayrıca şaman, bedeni ile ruhunu birbirinden ayırarak yani esriyerek göğe tırmanır ya da yeraltına iner. Şaman esrimenin baş ustasıdır (Eliade, 2018, s. 24-26). Kutup bölgeleri, Tunguzlardan başka Anlar, Çuvanlar, Lamutlar, Koryalılar, Eskimolar, Kazaklar, Amur halkları, Şaman'dırlar. Amerika yerlileri, Ural ve Volga havasındaki bazı halklar, Türkmenler, Özbekler, Doğu Türkistanlılar, Kırgızlar, Mançular, Kuzey Çinliler, Koreliler Şamanizm etkisi altındaki topluluklardır (Şener, 2000, s. 48).

Şamanizm'in dünya algısı üçlü bir görünümde. Gökyüzü, yeryüzü ve yer altı diye üçe ayrılan dünyada birinden diğerine geçmek mümkündür. Ayrıca bu geçişi kolaylaştırmak amacıyla "ruhlar" adı verilen birtakım görünmez fakat zoomorf varlıklar da mevcuttur (Roux, 1994, s. 49). Üçlü dünya algısında gök, 17 kattan oluşur, en büyük Tanrı/ruh Ülgen, eşi, çocukları ve ona bağlı iyi ruhlar orada ikamet eder. Yeryüzü, insanların yaşadığı yerdir. Yer altı ise 14 kattır, karanlıktır. Kötü Tanrı/ruh Erlik, ailesi ve ona bağlı kötü ruhlar burada yaşar (Artun, 2015, s. 11). Bununla birlikte Orta Asya Şamanizm esasları Gök Tanrı, güneş, ay, yer, su, ata, ateş (ocak) kültleridir (İnan, 2013, s. 2). Ruh bağlamında bahsi geçen kültürlerin her biri ayrı ayrı memnun edilmesi gereken ruhlara sahiptir.

Türklerde, Şamanlıkla ilgili birtakım inançlarının temelinde şaman olma ögesinin yattığı bilinmektedir. Şaman, bütün özellikleri ve farklı kişiliğiyle toplumun geri kalanından ayrılmaktadır. Bu farklılığın temelinde şaman statüsü olarak adlandırılan geçiş ritüeli gelmektedir. Sıradan bir insan

olmaktan çıkan ve yeni bir statü kazanan şaman, toplumun inanç ve görüntüler dünyasını düzenleyen, öteki âlemle yaşanan dünya arasında aracı olan ve bütün bunları kendine özgü bir metotla topluma iletendir. Şamanın bütün diğer görevleri ile beraber esas vazifesi, toplumu gizli bilgilerle tanıştırmak ve makro-kozmosla mikro-kozmos arasındaki dengeyi korumaktır. Bunun yanı sıra şamanın diğer işlevleri de vardır:

- 1- Hastaları iyileştirmek,
- 2- Ölen adamın ruhunu öteki dünyaya götürmek,
- 3- Kısırlılığı tedavi etmek,
- 4- Avın bol olmasını sağlamak,
- 5- Fal bakarak gelecekte haber vermek,
- 6- Evi kötü ruhlardan temizlemek,
- 7- Kurban sunmak
- 8- Mevsim ritüellerini düzenlemek,
- 9- Sığırlara ve atlara zarar verebilecek ruhları kovmak,
- 10- Kayıp şeylerden haber vermek vs. (Bayat, 2006, s. 23).
- 11- Tahta kılıçla savaşmak,
- 12- Yenilmiş hayvan kemiklerini bir araya getirerek hayvanı diriltmek,
- 13- At ile göğe yükselerek Tanrı ile konuşmak (Ocak, 2002, s. 141).

Fuzuli Bayat'ın bahsettiği geçiş riti, Abdülkadir İnan'ın anlattığına göre şu şekilde gerçekleşir: Şamanlık eğitimle öğrenilmeyecek bir vazifedir. Şaman olmak için belli başlı bir şamanın neslinden olmak gerekir, şaman atanın ruhu kişiye musallat olur ve onu şaman olmaya zorlar. Şamanlık zor bir iş olduğundan kimse kabul etmek istemez, fakat musallat olan ruha direnmek delirmeye sebep olur (2013, s. 76). Eliade ise esrime yoluyla seçilmenin ardından usta bir şaman tarafından şaman adayına eğitim verildiğini, bu eğitimin esasının “sırta erdirmeye” olduğunu vurgular (2018, s. 155). Bu eğitimle beraber aday şaman, Şamanizm'in esaslarını, töresini, ilmini, ritüellerini öğrenecektir.

Şaman ya da kam topluluğun akıl hocası, geleceği tayin eden ulu kişisi, yol göstericisidir. İbn Fadlan'ın seyahatnamesinde şamanlardan söz edilmektedir. “*Kırgızlarda halktan Fağının (Kam) denen bir adam vardır. Her sene belli bir günde bu adam getirilir. Yanında şarkıcılar, çalgıcılar toplanır. İçki içmeye, şarkı, musiki ile eğlenmeye başlarlar. Meclis hoş hâl alınca bu adam bayılır, saralı gibi yere düşer. Sonra ona bu sene neler olacağını sorarlar. Yılın bolluk, kuraklık, kılık, yağmurlu mu olacağını ve diğer şeyleri söyler. Bunların gerçek olduğuna inanırlar.*” (2010, s. 70). Türk topluluklarında şaman toplumun yol göstericisidir. Onun kehanetine ayak uydurmak gerekmektedir.

Şamanın giysisi ve davulu onunla özdeşleşen önemli unsurlardan biridir. Şamanın giysileri kutsaldır. El değmeyecek yerde muhafaza edilmelidir. Üzerinde çeşitli resimler bulunur, örneğin kuş resmi onun göğsüne yükselişini anlatmaktadır. Şaman giysisi, cübbe, serpuş, göğüslük, eldiven ve yüksek ökçeli ayakkabıdan oluşur. Şaman ölünce giysileri ya onunla birlikte gömülür ya da ağaca asılır ve terk edilir. Şamanın davulunda birtakım resimler (ağaç, merdiven vb.) mevcuttur. Davul, bir kasnağa deri geçirilerek yapılır. Kasnağın diğer yüzü ise boştur. Şamanın bazen gökyüzüne yaptığı yolculuklarda davulunu binek olarak kullanır (Şener, 2003, s. 27-31). Şaman davul ve giysiye ancak koruyucu ruhların emriyle erişebilir. Ruhlar tarafından kabul edilmedikçe ne davul ne de giysiler keyfi olarak kullanılamaz (İnan, 2013, s. 94).

Bugünkü Türk halk inançlarına bakıldığında Şamanizm'in oldukça önemli bir etki bıraktığı hemen anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın da bir bölümünü kapsayan tabiata ait unsurlar olan güneş, ay, ağaç, su, taş, kaya vb. etrafında gelişmiş inançların birçoğu Şamanizm kaynaklıdır. Geçiş dönemlerinde sağaltım gücünü elinde bulunduran ocaklı kişilerde de şamanın ve Şamanizm'in etkilerini görmek mümkündür. Ocaklı kişiler, hasta olan insanları iyileştirebildiği ve ocaklı olma yollarının şaman olma yollarıyla benzeştiği için ocak geleneğinde Şamanizm'in etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Şamanizm'i birçok inanç sisteminden farklı kılan sihir ve büyüdür. Şaman, tabiat güçlerini, ruhları, hastalıkları getiren kötücül etmenleri etkisi altına almak için büyüyü kullanmaktadır. Geçiş dönemlerinde de hastalıktan kurtulmak, kısmet açmak, ölümü uzaklaştırmak vb. durumlar için büyüsel işlemler yapılmaktadır. Gelecekte haber veren işlemler de Şamanizm kaynaklı unsurlardan biridir. Kahve falı, yıldızname, bebeğin cinsiyeti tahmin eden uygulamaların birçoğu buna örnek verilebilir. Tüm bu unsurlar Şamanizm'in Türk kültürüne ve geçiş dönemlerine etkisini gözler önüne sermektedir.

4.4. Budizm

Eski çağlarda var olan kurala göre kabile, boy ve aşiret gibi topluluklarda hükümdarın kabul ettiği dine ilgili topluluğun da girdiği kabul edilmekteydi. Bu bağlamda Şamanlığın yaygın olduğu bir dönemde Göktürk kağanı To-Po Han'ın Budizm'i kabul etmesi, Budizm'in Türkler arasında da yayılmasına neden olmuştur (Turan, 2014, s. 129). Göktürklerin aksine Uygurlar tam olarak Budizm'i benimsemişlerdir. Yaşamlarında, sanatlarında, edebiyatlarında iz bırakmıştır (Bozkurt, 1995, s. 53). Ahmet Yaşar Ocak, Budizm'in Türklerin girdiği yabancı dinler arasında onları en çok etkileyen din olduğunu söylemektedir. Doğu Türkistan'a iki yoldan girdiği tahmin edilmektedir. İlk yol, Baktriyan ve Pamir üzerinden Kaşgar'a varmakta, ikincisi ise Keşmir ve Karakorum üzerinden Hotan ve Yarkend'e varmaktadır (2002, s. 74-75).

Budizm'in kurucusu olan Prens Siddharta, peygamberlik, Tanrı-yüce varlık düşüncesini rededer. Prens Siddharta, kendini “uyanmış (budha)” olarak nitelendirir ve ruhani bir rehber olduğunu öne sürer. Prens Siddharta'yı tanrılaştıran durum, onun kurtarıcılık ve ruhani rehberlik vasfıdır. On altı

yaşında evlenip, yirmi dokuz yaşında saraydan ayrılan Prens Siddharta, uyanışa MÖ 523 yılında eriştiği tahmin edilmektedir. Tüm hayatı boyunca fikrini ve düşüncelerini yaymaya çalışmıştır. Siddharta, Gaya yakınında inzivaya çekilir, altı yıl boyunca nefisini terbiye etmeye çalışır. Günde bir darı tanesiyle beslenir. Daha sonra mutlak oruca karar verir. Bedeni güçsüz kalınca bu oruca son verir (Eliade, C. II., 2003, s. 86-88). Buddha, Tanrısallığı reddettiği gibi kurtarıcı rolünü de reddeder, sadece doğru olan yolu yani Nirvana'ya ulaşılacak yolu gösterir, bu yol huzura, barışa, bilgeliğe giden yoldur. Buddha sadece kılavuzdur, yolun kendisi değildir (Poupard, 2019, s. 87).

Budha'nın öğretilerinin özü "Dört soylu gerçek" olarak ifade edilir. Birinci soylu gerçek eziyet veya acıdır. Ona göre hayattaki her şey acıdan ibarettir. İkinci soylu gerçek "susuzluk" olarak nitelendirilir. Susuzluk sürekli kendine doyum kaynağı arar. Susuzluk acıyı ortaya çıkaran sebeptir. Üçüncü soylu gerçek acıdan kurtuluşun iştahların yok edilmesiyle sağlandığını ifade eder. Nitekim nirvananın bir diğer ismi "susuzluğun yok olması"dır. Dördüncü soylu gerçek ise acının durdurulmasına giden yolları gösterir. "Orta yol" adı verilen, varoluş hastalığını iyileştirmeye yarayan bu aşama sekiz yoldan oluşur. Bu yollar:

1. Doğru görüş,
2. Doğru düşünce,
3. Doğru söz,
4. Doğru davranış,
5. Doğru yaşam biçimi,
6. Doğru çaba,
7. Doğru dikkat,
8. Doğru yoğunlaşmadan oluşur (Eliade, C. II., 2003, s. 108-109).

Budizm'in beş ana yasak ilkesi vardır; canlıyı öldürme, yalan söyleme, içki içme, hırsızlık yapma ve zina yapmadır. Bu buyrukların yerine getirilmesiyle Nirvana'ya ulaşılır (Bozkurt, 1995, s. 55).

Tenasüh inancı, Budizm'in etkisiyle Türk halk kültürüne girmiş olabilir. Tenasüh, en genel ifadeyle ölenlerin ruhunun başka bedenlerde yeniden dünyaya gelmesi inancıdır. Çukurova yöresi illerinden olan Hatay'da bu inancın ağır bastığını söylemek mümkündür. Hatay yöresinde insanlar ölümden sonra yeniden dünyaya geleceğine inanmaktadırlar. Bu durum Budizm'in geçiş dönemlerine etkisini göstermektedir.

4.5. Manihaizm

Göktürklerin Budizm'i kabul etmelerinden yaklaşık iki yüzyıl sonra, 763'te Uygur Kağanı Böğü'nün Mani dinine girmesi üzerine Türkler arasında Manihaizm yayılmaya başlamıştır.

Yayıncısından ötürü Manihaizm adı verilen bu inanç sisteminde, maddeyi ve ruhu esas alan bir ikililik mevcuttur (Turan, 2014, s. 130).

Mani, Güney Mezopotamya’da doğmuş olup heterodoks Hristiyan mezhebi olan Elkesai’ya mensup bir aileye sahiptir. Manihaizm’in içindeki Hristiyanlığa ait öğelerin temeli buradan kaynaklanır. Bazı kaynaklara göre Mani’ye on iki yaşında bir meleğin görüldüğü, yirmi dört yaşına geldiğinde ise “İkizi” adı verilen bu meleğin ona birtakım öğretileri göstererek dini yaymaya başladığı belirtilmektedir. Mani başta İran olmak üzere çeşitli yerlerde dini yaymış, Kral I. Behram’ın son günlerine kadar süren bu durum, imparatorluğun Mecûsî başrahibi Kartir’in önderliğinde Manihaistlere karşı yoğun bir sindirme kampanyası başlatılması neticesinde sona ermiştir. Yakalanıp zindana atılan Mani 276’da öldürülmüştür (Gündüz, 2003, s. 575).

Manihaizm, Hristiyanlık başta olmak üzere Mazdaizm, Zurvanizm³, Budizm ve Mezopotamya dinlerinden birçok unsuru bünyesinde barındırır. Bu açıdan senkretik bir yapıdadır. Mani, Bu dini yaymak için biri Farsça olmak üzere yedi kitap, yetmiş altı tane risale yazmış, ayrıca birçok ülkeye seyahatler düzenlemiştir. Mani dininde ikili prensipler göze çarpar; iyi-kötü, karanlık-aydınlık, nur-zulmet vb. gibi iyi ve kötü unsurların birleşiminden dünyanın oluştuğu inancını taşır. İnsanlar üçe ayrılmaktadır; seçkinler, laikler ve dinleyiciler. Dindarlar için evlenmek, şarap içmek, hayvanları boğazlayıp etlerini yemek yasaktır, dinleyiciler evlenebilir, et yiyebilir ve çalışabilir. Laikler ise dini buyruklara uymak zorunda değildir (Günay, Güngör, 2019, s. 168).

Manihaizm’e göre başlangıçta ışık dünyası ve karanlık dünyası ya da iyilik ve kötülük ilkesinin zıtlığı mevcuttur. Bu bağlamda Mani’nin öğretileri de zıtlık ilkesine, ikili sisteme dayanır. Öğretilerinde ruhla beden, ışıkla karanlığın, iyilikle kötülüğün iyi bilinen gnostik dualizmine dayandığını görmek mümkündür (Rudolph, 2002, s. 387).

Manihaizm’in ibadetleri arasında dua etmek ve oruç tutmak yer almaktadır. Dinleyiciler grubu günde dört defa ibadet ederler, seçkinlerin yedi vakit kuzeye dönerek dua etmeleri gerekir. Dua sırasında yüce ışık tanrısına şükürler edilir, ilahiler okunur. Bununla birlikte pazar günleri haftalık oruç tutulması gerekir, ayrıca yılın çeşitli zamanlarında da oruç günlerine uymak gerekir. Seçkinler yılın toplam 100 gününü oruçlu geçirirken dinleyiciler yılda toplam otuz günlük oruç tutmakla yükümlüdür (Gündüz, 2003, s. 576).

Manihaizm inanışında ikili ilkelerin hâkim olması, Türk kültüründe de etkili olmuştur. Geçiş dönemleri özelinde bakacak olursak eğer bazı durumların karanlık ve aydınlık meselesi olduğu göze çarpar. Bebeğin cinsiyetini belirlemede aşağı-yukarı, sağ-sol yönlerin kullanılması örnek verilebilir. Aşağı ve sol karanlığı temsil ederek kız çocuğa, yukarı ve sağ aydınlığı temsil ederek erkek çocuğa

³ Zurvanizm: Zurvanizm, Zerdüştlüğün bugün inanılan kalmamış bir dalıdır. Zurvanizmde, Zerdüştlükten farklı olarak, "İlk Prensip"olarak Zurvan'a inanılır. Bu sebeple Zurvanizm olarak anılan inanca Zurvanî Zerdüştlük de denmiştir (URL-4). Mircea Eliade, Zurvan adlı tanrının arkaik olduğunu düşünmektedir. Geç dönem Avesta’da Zurvan’a çok az değinilir. Değinildiği yerlerde de kaderle ilişkili olduğu belirtilmiştir (C. II., 2003, s. 356-357).

tekabül eder. Manihaizm inancının ikili dünya algılayışı geçiş dönemlerinde bu şekilde örneklendirilebilir.

4.6. Zerdüştlük

Zerdüş kelimesi (Zoroaster), Zarathustra'nın Yunanca karşılığıdır. Zerdüş'tün doğumu, MÖ 570 olarak tahmin edilmektedir. Zerdüş, İran'da ortaya çıkan dinler üzerinde önemli bir etki bırakmıştır. Tek tanrılı bir inanç telkin ettiği için onu bir peygamber olarak kabul edenlerin yanında, ona bir hâkim veya şaman olarak bakanlar da vardır. Gathalar diye adlandırılan kutsal metinler Zerdüş'te dayandırılır (Küçük ve Tümer, 1993, s. 107).

Mircea Eliade İranlıların yüce gök tanrıya sahip olduklarını belirtir. Herodot'tan aktardığı bilgiye göre onlar en yüksek dağlara çıkarlar ve adını fiziki geniş göğe verdikleri Zeus'a kurbanlar sunarlar. İran dilinde bu gök tanrının adı bilinmemektedir. Avesta'da tanrı, Zerdüş'tün din sisteminde merkeze yerleştirdiği ve yüceltmeye çalıştığı tanrı, Ahura Mazda, "Bilge Rab", "her şeyi bilen" denilen ilahdır (2005, s. 104).

Zerdüştilik inancında iki tanrı göze çarpmaktadır. Hürmüz ışık ülkesinde oturan iyilik yapan tanrı iken Ehrimen ise yeraltında yaşayan kötülüğü temsil eden tanrıdır. Her ikinin de yaratıcı gücü mevcuttur (Dikici, 2005, s. 91).

Zerdüş'te göre iyiliğin ve kötülüğün kaynağı aynı değildir. İyiliği Ahura Mazda (Hürmüz), kötülüğü ise Ehrimen yapar. İkisi arasında sürekli bir savaş mevcuttur, sonuç her zaman iyiliğin galibiyetiyle sonuçlanır. Bu savaş, ışıkla karanlığın, gökyüzü ile yeryüzünün, iyilik ile kötülüğün savaşıdır, iyinin tarafında olan mutluluğa erişir (Bozkurt, 1995, s. 71).

Zerdüştlük inancında ateşin önemli bir yeri vardır. Ateşin temizleyicilik özelliğinin olduğuna inanılmaktadır. İnsanlara zarar veren kötü ruhlar ve uğursuzluklar ateş ile uzaklaştırılabilir. Zerdüştlük inancından insanın yaratılış maddesi ateştir, kişi öldüğü zaman ruhu ilahi ateşle bir araya gelecek ve birleşecektir. Bahsi geçen bu ilahi, kutsal ateş Ahura Mazda'nın oğludur (Ocak, 2002, s. 247).

Avesta, Eski İran'ın ve bugün Hindistan'da yaşayan İran asıllı Parsilerin kutsal kitabıdır. Dili Pehlevi'dir (Küçük ve Tümer, 1993, s. 108).

Türkler, ateşin koruyucu, temizleyici ve iyileştirici olduğuna inanmaktadır. Dolayısıyla ateşe korkuyla karışık saygı duyulmakta ve ateşten çeşitli medetler umulmaktadır. Ateşi Şamanizm kaynaklı kutsal sayılan tabiat unsurlarıyla ele almakla birlikte, Zerdüştlük inancının da etkisinin olduğunu vurgulamak gerekir. Türk kültüründe de tıpkı Zerdüştlük inancında olduğu gibi ateş kutsaldır, temizleyicidir ve iyileştiricidir. Geçiş dönemlerinde ateşin sağaltıcı ve koruyucu olarak kullanılması hem Şamanizm hem de Zerdüştlük inanisinden kaynaklanmaktadır.

5. GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE MİTOLOJİK TABİAT UNSURLARI

Tabiat her dönem insanı için önem arz etmektedir. Gözünü açtığı anda kendini tabiatın kucağında bulan kadim dönem insanı, tabiattan hem korkmuş hem de kutsallık atfetmiştir. Gök cisimlerinin ışık ve ısı vermesi, ağacın kökleriyle yer altına, gövdesiyle yeryüzüne ve dallarıyla gökyüzüne ulaşması, yine aynı ağacın beslenmesine de yardımcı olması, suyun hem onun fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayıp hem de cezalandırıcı rol üstlenmesi, toprağın beslenmesi için en önemli unsurlardan biri olması gibi düşünceler, insanın tabiata dair inançlar ve ritüeller geliştirmesini sağlamıştır. Tüm bu unsurlar, kadim dönem insanında hayranlık, hayranlık ile beraber korku uyandırmaktadır. Tabiat unsurları etrafında gelişen davranışlar bir alışkanlık hâline gelerek nesilden nesile, çağdan çağa aktarılmaktadır.

Türklerde doğa unsurları saygı duyulan ve kutsal kabul edilen bir özelliğe sahiptir. Türkler, ateşe, havaya, suya ve toprağa saygı duyarlar. Saygı duymakla birlikte tapınmazlar. Sadece göğün ve yerin yaratıcısını tanrı diye isimlendirirler ve yer ile gök tanrılarına at, öküz ve koyun kurban ederler (Chavannes, 2007, s. 277).

Kadim dönem insanı doğa ile iç içe yaşayıp doğanın bilgisine vakıf olduktan sonra birçok tabiat unsurunu menfaati için kullanmış ve doğaya hâkimiyet kurmuştur. Bununla birlikte doğanın akıl erdiremedikleri taraflarının, büyülu yönlerinin ve korkularının bir kısmını da inanış ve ritüellerinde yaşatmaya devam etmişlerdir. Bu bağlamda tez çalışmasının bu bölümünde güneş, ay, yıldız, su, yağmur, ateş, ocak, taş, toprak, ağaç, bitki, bitki ürünleri, meyveler, madenler ve mağara tabiata bağlı unsurlar olarak ele alınıp mitolojik kökene dayandırılarak incelenecektir

5. 1. Gökyüzü Unsurları

Meteorolojik bir kavram olan gök veya gökyüzü, yukarı bakıldığında görülen atmosferin bir parçasıdır. Çeşitli doğa olayları sebebiyle zaman zaman farklı renklere bürünen gök; yıldız, ay, güneş gibi ısı ve ışık kaynaklarını bünyesinde bulundurmasının yanında yıldız kayması, yağmur ve şimşek vb. doğa olaylarının da gerçekleştiği yerdir.

Türk düşünce yapısında gökyüzü sonsuzdur ve bu sonsuzluğun içinde Tanrı'nın yaşadığı hayal edilmiştir. Her şeyin yaratıcısı olan Tanrı, tüm yarattıklarının üstünde yani gökyüzünde varlığını sürdürmektedir. Ayrıca Orhon Yazıtları'nda geçen "*Tengri teg tengride bolmış/Tanrı gibi gökte olan.*" (Ergin, 2001, s. 2-3) ibaresinden hareketle Türklerin hükümdarlarının Tanrı gibi gökyüzünde olduğuna inandıklarını söylemek mümkündür.

Türkler için gökyüzü ve gökyüzüne ait unsurlar olan güneş, ay ve yıldızlar incelenmeye değerdir. Halk arasında yıldızların hareketlerine göre zaman tayini yapmak oldukça yaygındır. Halk kitlelerinin merakının yanında Türk beylerinin merakını da cezbetmiştir. Beylerin kutu, talihi gökyüzüne bağlı olduğundan, Türk beyleri gökyüzünü bilme arzusu içindedirler. Ayrıca gök bilgisi

maddi kazanç da sağlamaktadır. Bu yüzden Türk beylerinin hem maddi kazanç hem de inanışları bağlamında gökyüzüne meraklı olduğu bilinmektedir (Baykara, 2005, s. 275-278).

Tanrı'nın yaşam alanı olan gökyüzünde birtakım kutsallık atfedilen unsurlar vardır. Güneş, yıldız, ay, yağmur, şimşek vb. unsurlar, insan düşüncesinde bazı özellikleri bünyesinde barındırması açısından hem korku hem de minnet duyulan unsurlar olarak tanımlanmıştır.

5.1.1. Güneş/Ay

Dünyanın ısı ve ışık kaynağı olan güneş ve ayın günümüzde olduğu gibi mitik dönemde de önemi büyüktür. Çoğu zaman Gök Tanrı kültüyle birlikte anılan ay ve güneş; büyüklükleri, ulaşılmaz olmaları, ısınma, aydınlatma gibi yaşam ihtiyaçlarını karşılamaları bakımından Türk kültüründe önemle üzerinde durulan iki unsurdur. Türkler güneşe karşı yemin edip “güneş bizi görüyor” derler, Hunlardan ve Göktürklerden başlayarak güneşe selam vermek Türk kültüründe bir gelenek hâline gelmiştir (Ögel, C.II, 2014, s. 241-242). Mireli Seyidov'a göre eski Türklere ait “tangrı” sözcüğünün kökü “tan(g)”dır. Eski Türk yazıtlarında ve birçok çağdaş Türk lehçesinde tan, güneşin doğduğu yerdir (Çoruhlu, 2020, s. 36). Bu açıdan bakılacak olursa Tanrı ile güneş ilişkilendirilmiştir.

A. V. Anohin'den aldığımız bilgilere göre şaman davulunda güneşi ve ayı simgeleyen resimler vardır. Kün-ay yani güneş ve ay, şaman davulunda içinde çapraz uzun çizgiler ve kenarlarında kısa çizgiler (nur) olan yuvarlaklar olarak tasvir edilir (2006, s. 68).

Gökyüzünde ve ulaşılmaz bir konumda olan güneş ile ay, bu sebeple birçok mitik anlatının da kaynağını oluşturmuşlardır. Saha Türklerine göre ay ve güneş iki kardeştir. Her ikisinin de olağanüstü özellikleri vardır. Şamanın cübbesinde güneşin sembolü olarak demirden ve gümüşten halkalar bulunmaktadır. 735 senesinde Bilge Kağan'ın oğlu tarafından inşa ettirilen Bilge Kağan Anıt Mezarlığı'nın etrafında bulunan balbalların birinde güneş ve ay tamgasına rastlanır. Türkler güneşi ana, ayı ise ata olarak görürler (Gömeç, 2011, s. 47-48).

Güneş, Türk kültüründe genellikle anne konumundadır. Bunu çeşitli destan metinlerinde de görmek mümkündür. Buna örnek olarak Ural Batır Destanı verebilir. Ural Batır Destanı'na göre; Ural ve Şülgen adında iki kardeş anne ile babası ile birlikte ava çıkmışlar. Av sırasında bir akkuş görmüşler ve onu yakalamak istemişler. Bu akkuş aslında Samrav adlı padişahın kızı olan Humay imiş. Humay kendisinin bir kuş olmadığını anlatmak için şu cümleleri sarf etmektedir:

His aş bulıp henmamen (Asla yemek olup sinmem)

Yanşışmanan huw alıp (Hayat pınarından su alıp)

Asam tanem yıwgızgan (Anam tenimi yıkamış)

Üz nurına huğargan (Öz nuruna savuran)

Barıgızğa bildale (Hepinize belli olan)

Qoyaş tigan asam bar (Güneş adlı anam var) (Ergun ve İbrahimov, 1996, s. 54-57). Bu olağanüstü ögelerle dolu destandan anlaşıldığı üzere Qoyaş aslında güneştir ve anne olarak geçer. Humay ise Güneş'in kızıdır ve ondan doğmuştur. Bununla birlikte Umay Ana bazen Hümay Kuşu ve İmı Kuşu efsanelerinde de anılır (İnan, 2013, s. 37) Umay ile Humay (Hümay) aynı varlık olduğu düşünülürse Umay'ın güneşin kızı olduğu söylenebilir.

Kazaklarda güneş ve ay birbirine kavuşamayan âşıklar olarak tasvir edilir. Ay güzel kız, güneş ise erkektir. Yer ile gök yaratılıp gece ile gündüz ayrılırken güneş gündüzü sahiplenmiş, ayın payına ise gece düşmüştür. Gece ile gündüz hep birbirini kovalamışlar. Hiçbir zaman yollarının kesişmeyeceği ve bu iki âşığın birbirine kavuşamayacağı düşünülmüştür. İnanişâ göre bu iki âşık ne zaman üzülse göz kapaklarından kar ve yağmur yeryüzüne düşer (Toysanulı, 2020, s. 125-126).

Altay Tatar halklarına göre kadim dönemde güneş ve ay mevcut değildi. O zamanlarda insanların uçabildiklerinden ve kendiliklerinden ışık ve ısı saçtıkları için de güneşe ihtiyaç duymadıklarından bahsedilir. Bir gün bu insanlardan birisi hastalandığında Tanrı onu iyileştirmesi için bir yaratık yollar. Bu yaratık göğe iki metal ayna yerleştirir ve o zamandan beri dünya aydınlıktır (Havra, 2015, s. 145). Bu iki metal aynadan kasıt, ay ve güneştir.

Türkler ayı da güneş ve yıldızlar gibi birer canlı varlık saymıştır. Ayla ilgili anlatılan mitlerde onu erkek olarak düşünmüşlerdir. Güneş ise bu mitlerde sevgili rolündedir (Bayat, C. I, 2007, s. 187). Güneş, bir dişi olarak Umay kültürüyle bağlantılıdır. Tanrıça ya da dişi ruh olan bu ilah güneşle ilişkilidir. Nitekim bu durum mimariye de yansımıştır. Anadolu Selçuklu mimarisinde erkek ve kadını temsilen ay (erkek) ve güneş (kadın) kabartmaları vardır (Çoruhlu, 2020, s. 36).

Güneş ve ay etrafında birçok mit oluştuğu görülmektedir. Bununla birlikte doğa olaylarından biri olan ay ve güneş tutulmaları da ilkel toplumlarda korkuyla karışık bir merak uyandırmıştır. Buryatlar, canavar bir hayvanın ay ve güneşi takip ettiğine ve kimi zaman da onları yuttuğuna inanırlar. “Alkha” isimli bu canavar, bütün dünyayı karanlığa boğduğunda, tanrılar öfkelenerek bu yaratığın vücudunu ikiye bölerler. Hayvanın alt tarafı kopup düşerken, kafa kısmı hayatta kalır ve gökyüzünde dolaşmaya devam eder. Ay ve güneş, artık canavarın kendilerini gövdesinde saklayamayacağı için tekrar gökteki yerlerini alırlar (Havra, 2015, s. 152).

Güneş ve ay ile ilgili verilen mitolojik bilgiler ışığında, güneş ve ayın erişilmez bir konumda olması, ışık ve ısı saçan özellikleri bakımından kutsallık atfedildiği söylenebilir. Nitekim geçmişten bugüne aktarılan mitolojik bilgilerin Çukurova halk kültürüne de etki ettiği dikkat çekmektedir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Güneş/Ay ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Hatay'da hamile kadın veya hamile kadının herhangi bir yakını rüyasında ay görürse çocuğun erkek olacağı düşünülür (Türkan, 2015, s. 419).

- Osmaniye’de hamile kadın, aya ve güneşe bakarsa çocuğun yüzünün ay ve güneş gibi olacağına inanılır (Bülbül, 2006, s. 14).
- Osmaniye’de hamile kadınlar çocukları güzel olsun diye aya bakarlar (Karakaş, 2016, s. 289).
- Çukurova Girit göçmenlerinde çocuğun güzel olması için hamile kadınlar aya bakarlar (Okuşluk Şenesen, 2011, s. 74).
- Çukurova Konargöçerleri gebe kadın aya bakarsa çocuğu ay gibi güzel olacağına inanır (Doğaner, 2013, s. 146).
- Mersin’de çocuğun güzel olması için hamile kadınlar yıldıza ve aya bakar (Çağlar, 2016, s. 139).
- Hatay’da ay tutulması ve güneş tutulması olduğu günlerde ölüm olacağı inancı vardır (Çelik Kan, 2019, s. 122).
- Adana’da cenaze genelde güneş batmadan defnedilir (Savur, 2010, s. 89).
- Hatay’da güneş battıktan sonra ölü gömülmez (Köseler, 2008, s. 99).
- Mersin’de eğer kişi gece ölmüşse gömülmesi için güneşin doğması beklenir (Kayalı, 2010, s.167).
- Osmaniye’de ölünün yıkanacağı su güneşte ısıtılır (Tülüce, 2009, s. 93).

Türk kültüründe gündüzü ve geceyi aydınlatan güneş ve ay önemli bir yere sahiptir. Çukurova’nın dışındaki yerlerde de bu iki unsur üzerine çeşitli inanışlar geliştirilmiştir. Erzurum, Sarıkamış ve Malatya çevresinde güneşin ilk ışıkları ile birlikte evin ya da iş yerinin kapısı açılırsa bereket geleceği inancı vardır. Tunceli’de insanlar ilk ışıklar ufku aydınlatmadan yüzlerini güneşe döner, güneş ışınlarının değdiği taş ve toprağa hürmet ederler. Erzurum’da hastalıklı çocukların iyileşmesi için anneleri çocukları aya baktırır, Tunceli, Kars ve Bingöl’de ise hamile kadınlar aya bakarlar. Çocuk kıpırdarsa erkek çocuğun kahraman olacağına, kız çocuğun ise bereket getireceğine inanılır (Kalafat, 2005, s. 70-72).

Çukurova’dan alınan ay ve güneş ile ilgili örneklerin doğum ve ölüm geçiş dönemleri etrafında şekillendiği görülmektedir. İlk inanış, rüyada ay görmenin halk kültüründe erkek çocuğa yorulmasıdır. Rüyada görülen ayın erkek çocuğa işaret etmesinin kökeninde, ayın genellikle mitlerde erkek olarak tasavvur edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bilinçle yetişen kadın, rüyasında ay görünce çocuğunun erkek olacağını düşünmekte ve inanmaktadır.

Hamile kadının aya ve güneşe bakınca çocuğunun da ay/güneş gibi güzel olacağı inanışı, benzerlik ilkesiyle açıklanabilir. Kültürümüzde “ay/güneş gibi” ifadesi, parlaklık ve güzellik bağlamında beğenilen kişilere söylenmektedir. Çocuğun da güzel yüzlü olması için ay ve güneşe bakılmakta ve çocuğun aya ve güneşe benzeyeceğine inanılmaktadır.

Bir doğa olayı olan güneş ve ay tutulması her zaman dünya üzerinde yaşayan insana korkutucu gelmiştir. Bu durumla ilgili de çeşitli inanışlar geliştirilmiştir. Yakut Türkleri, kötü ruhların güneş ve ay ile mücadeleye giriştiklerine ve bazen onları karanlık dünyalarına hapsedtiklerine, güneş ve ay tutulmasının da bu şekilde meydana geldiğine inanırlar (Günay ve Güngör, 2019, s. 62). Yaşar Kalafat, güneş tutulmasında güneşin yüzünün kara iyelerle kaplandığını ve güneş ışığının yeryüzüne inmesine engel olduklarını belirtir. Güneş ve ay tutulması sırasında teneke çalınmasının, silah sıkılmasının sebebinin de kara iyeleri kovmak olduğunu vurgular (2005, s. 71). Hatay'dan alınan güneş ve ay tutulması sırasında birinin öleceği inanışı da kara iyelere bağlanabilir. İnsanlara verdikleri zararlar bilinen kara iyeler, güneş ve ayı karanlığa boğarak insanlara zarar verebilirler.

Ölen kişinin güneş doğmadan/batmadan gömülmemesi geleneğinde güneşin koruyucu ve şefkatli özelliği göze çarpmaktadır. Güneş ışıkları, Tanrı'nın gökyüzüne inen nuru ve ışığıdır (Kalafat, 2005, s. 70). Ölen kişi Tanrı'nın kutsal ışığı ve nuru ile gömülmelidir. Ölümünden sonraki yaşama inananlar için Tanrı'nın nurunu üzerinde taşımak önemli bir durumdur. Bir sonraki gelenek de bu inanışa dayandırılabilir. Ölünün yıkanacağı suyun güneşle ısıtılmasının amacı; Tanrı nurunun ölünün yıkanacağı son su ile ölünün bedenine işlemesi, ölünün bu su ile temizlenmesidir. Ölen kişi yeni yaşam alanına giderken Tanrı'nın nuru ile gitmelidir.

5.1.2. Yıldız

Gökyüzünde ışıklı olması ve bolca bulunması sebebiyle kutsal sayılan bir diğer cisim yıldızlardır. Türklerde yıldız bilgisi oldukça önemlidir. Yıldızların yönünü takip etmek, geceleri saatin kaç olduğunu öğrenmek amacıyla başvurulmuş yollardan biridir. Bununla birlikte savaşçı milletler için yol ve yön tayini için yıldızlar kullanılmaktadır (Ögel, C.II, 2014, s. 261). Türk mitolojisinde en dikkat çeken yıldızlardan biri Kutupyıldızı'dır. Kutupyıldızı, gezegen ve yıldız kümelerinin yer ve gökle ilişkisini sağlar. Diğer bir ismiyle Demizkazık Yıldızı, dünyanın eksenini sayılan Dünya Ağacı bu yıldızın oluşturduğu eksene bağlanır (Çoruhlu, 2020, s. 40). Eski Türkler kağanlarını gökyüzünde düşünmüşlerdir. Kağan soyundan kimselerin ruhunun göğe veya Gök Tanrı'nın mekânı olan Kutupyıldızı yönüne uçtuğuna inanılmaktaydı (Esin, 2001, s. 59).

İbn Fadlan, "*Süheyl, Zülal, İkizler, Büyük Ayı, Küçük Ayı yıldızlarına, Oğlak Burcu'na taparlar. Çoban Yıldızı'na ise rablerin rabbi derler*" diyerek Çiğil boyunun yıldızlara taptığını belirtir. Yani Türklerde yer yön tayinin dışında yıldızlar, aynı zamanda ilahtır (2010, s. 64).

Bir yaratılış mitine göre ise Kara Han ilk insanı yaratmıştır. Fakat yarattığı insan hileci ve haindir. Bu ilk insan sular üzerinde uçarmış. Kara Han, ilk insanın yaşaması için suyun dibinden bir yıldız çıkarmış ve insana yıldızdan bir avuç toprak almasını ve suyun üzerine serpmesini emretmiş. İnsan bir avuç toprak alıp bir avuç da kendine ayırmış ve ağzına saklamış. Ağzındaki toprak parçası gittikçe büyümeye başlamış, Kara Han'ın tükür emriyle tükürmüş ve dağlar oluşmuş (Uraz, 1994, s.

16). İlk insanın yaratılışı, yeryüzü şekillerinin oluşmasında yıldızın etkili olduğu bu mitte göze çarpmaktadır.

Gökyüzünde yer alan diğer bir ışık kaynağı olan yıldızlar, Türk kültüründe insanla özdeşleşmiş, yol gösterici, kutsal ve aynı zamanda korkutucu kabul edilmiştir. Bu nedenle yıldızlarla ilgili Türk kültüründe ortak birçok inanış ve ritüeller görmek mümkündür.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Yıldız ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin’de çocuğun güzel olması için hamile kadınlar yıldıza ve aya bakar (Çağlar, 2016, s. 139).
- Adana’da çocuğun bezi ipte kurutulurken üzerine yıldız değmemesine dikkat edilir (Başçetinçelik, 2009, s. 102).
- Mersin’de çocuğun yıkanan çamaşırları yıldız görmeden toplanır (Çelik, 2020, s. 21).
- Osmaniye’de yeni doğan çocuğun bezi dışarıdaysa yıldız görmeden toplanır (Karakaş, 2016, s. 39).
- Adana’da eskiden bebek kırkı çıkana kadar yıldız altına çıkarılmazmış. Dışarı çıkarmanın, bebeği hasta edeceğine inanılmış (Uğurlu, 2010, s. 20).
- Hatay’da gökte yıldız kaymasının birisinin ölümüne işaret ettiğine inanılır (Köseler, 2008, s. 142, Çelik Kan, 2019, s. 122).
- Osmaniye’de her insanın gökyüzünde bir yıldız olduğuna inanılır ve yıldız kaydığı zaman bir kişinin öleceğine kanaat getirilir (Tülüce, 2009, s. 88).
- Adana’da yıldız kaymasının bir kişinin öleceğine işaret ettiğine inanılır (Yolcu, 2008, s. 83, Gerek, 2012, s. 73).
- Mersin’de yıldız kaymasının ölüm habercisi olduğuna inanılır (Sayalı, 2006, s. 41, Çabuk, ty., s. 116).
- Çukurova Girit göçmenleri kuyruklu yıldız kaymasını ölüme yorar (Okuşluk Şensen, 2011, s. 108).

Her insanın gökyüzünde bir yıldız bulunduğu inanışı Anadolu’da da mevcuttur. Erzurum’da kayan her yıldızın dünyada ölen birini haber verdiği düşünülür (Güney Açar, 2015, s. 97). Aynı inanış Malatya’da da hâkimdir. Yörede yıldız kayınca birinin öleceğine inanılır (Karaağaç, 2013, s. 217).

Çukurova yöresinde doğum ve ölüm geçiş dönemlerinde yıldız ile ilgili birçok mitolojik unsura rastlanmaktadır. Çocuğun yıldız altına çıkarılmaması ve bezine yıldız değmemesi gerektiği inanışı altında yatan neden ise bazı yıldızların kötü olarak kabul edildiğinden kaynaklandığını düşünmekteyiz. Örneğin Venüs ve Mars yıldızları birçok mitin kaynağını oluşturur. Venüs, tanrı Erlik ile ilişkilendirilir ve şafak söktüğünde yıldızları öldüren bir savaşçı olarak kabul edilir. Mars ise özellikle Kırgız Türklerinde kötü etkileri olan bir yıldız olarak bilinir (Çoruhlu, 2020, s. 40). Çukurova yöresinden tespit edilen inanışlarda da bazı yıldızların kötü etkilerinin olduğu zihinlerinde yer etmiş

olduğu ve kötü etkilerin çocuğa zarar vermesini engellemek için yıldızlardan uzak tutulduğu söylenebilir.

Yıldız kayınca birinin öleceğine inanılmasının nedeni insan ve yıldız arasında kurulan ilişkidir. İnsanların yeryüzünde çok olması ve topluluklar hâlinde yaşaması yıldızlara benzetilmiştir. Yıldızlar da gökyüzünde oldukça fazladır ve kümeler hâlinededir. Nitekim Sedat Veyis Örnek de insanların gökyüzünde birer yıldız olduğunu belirtmektedir (1971, s. 24). Bu insan ve yıldız ilişkisinde bir yıldızın kayması bir insana tekabül eder. Yıldız sönünce insanın hayatının da biteceğine inanılır. Kuyruklu yıldızın kayması ve ölümün çok olacağı inancı, kuyruk ile ilintilidir. Kuyruk bir durumun devamı olarak tasavvur edilebilir. Yıldızlar insan düşüncesinde ölüm getirdiği için kuyruklu yıldız ise ölümün devamının geleceğini düşündürmektedir.

5.2. Su ve Yağmur ile İlgili Unsurlar

Su, insanın menşeyini oluşturan, kutsal sayılan, şifa verici ve koruyucu unsurlardan biridir. Su ile birlikte ele alınan yağmur da gökten gelmesi ve su ile ilişkili olması hasebiyle rahmet ve bereketin timsalidir. Bu bağlamda geçiş dönemlerinde su ve yağmur ritüellerde sıklıkla kullanılan unsurlardır.

5.2.1. Su

Su, evreni meydana getiren dört ya da beş unsurdan biridir. Verimlik açısından üstün sayılan su, köken mitlerinde, cenaze törenlerinde kullanılmaktadır. Türkler ve Moğollar için su, saflığın simgesidir. Türkiye’de bazı topluluklar dışında suyu kirletmek yasaktır (Bonney, C.I, 2000, s. 1020).

Çeşitli mitolojik metinlerde birçok unsurun yaratılışı anlatılmaktadır fakat su yaratılmayan veya yaratılışı aktarılmayan nadir unsurlardandır. Radloff ve Verbitskiy’in derledikleri Altay yaratılış metinlerinde başlangıçta her yerin su içinde olduğu aktarılır (Ögel, C.I, 2014, s. 465-485). Dünya mitolojisinde de aynı durum söz konusudur. Babil yaratılış metninde bu durum şöyle aktarılır; “*Üstte değirmi gök daha adsızken, altta da yağız yer ad almamışken; onları doğurtan ilk öncel Absu, Mummu ve Ti’amat, hepsini doğuran, hâlâ sularını ayırmamışken, otlaklar da yoktu, bir sazlık bile görünmüyordu; (öteki) tanrıların hiçbiri var edilmemişti henüz; daha adlarıyla çağrılmamış, yazgıları yazılmamıştı; (işte o zamanlarda) yaratıldı tanrılar onların bağrından.*” (Heidel, 2000, s. 33). Absu, Tiamat ve Mumnu su ile ilişkili varlıklardır. Absu, yer altı suları tanrısı, ayrıca tatlı su tanrısıdır. Tiamat ise tuzlu su tanrıçasıdır. Evren bu iki varlıktan meydana gelmiş, türemiştir. Mumnu ise bazen Absu ile Tiamat’ın oğlu, bazen de veziri olarak geçer (Hançerlioğlu, 2000). Nijerya’ya ait evrenin ve İfe’nin Yaratılışı metninde ise “*Başlangıçta evren yukarıda gökyüzünden, aşağıda su ve ıssız bataklıktan oluşmaktaydı. En büyük gücün ve en yüce bilginin sahibi tanrı Olorun gökyüzüne ve Tanrıça Olokun uçsuz bucaksız sulara ve ıssız bataklıklara hükmederdi.*” (Rosenberg, 2003, s. 630) şeklinde geçen ibare, başlangıçta her yerin su ile kaplı olduğunu anlatmaktadır. Hem Türk mitolojisinde hem de dünya mitolojisinde su evrenin başlangıcından beri var olan, yaratılmayan kutsal varlıktır.

Su ve toprak canlıların yaratıldığı maddelerdendir. Bazen toprak bazen ise su insanın ve canlıların yaratılış hadiselerinde geçer. Enbiyâ suresinin 30. ayetinde “*İnkâr edenler, göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?*” (Kur’an-ı Kerim Meali, 2011, s. 354), Târik suresinin 5, 6 ve 7. ayetlerinde ise “*Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın. Fıskırıp çıkan bir sudan yaratıldı. Bu su, bel ile kaburga kemikleri arasından çıkar.*” (Kur’an-ı Kerim Meali, 2011, s. 681) insanın sudan yaratıldığı aktarılır. Anlaşılabacağı üzere su sadece hayatta kalmak için zaruri olarak bulunması gereken madde değil hayatın ve canlı formların ta kendisidir. Türk mitik metinlerinin çoğunda her yer su ile kaplıdır. Su, canlıların olduğu gibi dünyanın, evrenin de başlangıcıdır.

Yaşamı sürdürmenin en büyük kaynağı olan su, kadim dönem insanı için de günümüz modern insanı için de oldukça önemlidir. Eski Türk inançlarında bütün ırmaklar, göller, coşkun akan sular ve pınarlar kutsal kabul edilir. Türkler suyu kuvvet ve bereket saydığı gibi aynı zamanda da cezalandırıcı bir unsur olarak nitelemişlerdir (Uslu, 2019, s. 46). Abdülkadir İnan, Orhon Yazıtları içinde geçen “yer-su” ibaresinin Türklerin koruyucu ruhu olduğunu belirtir (2017, s. 45). Bahaeddin Ögel ise Türklerde yer-su anlayışının tam bir vatan inanmasının olduğunu söyler. İyi vazife görmeyenleri, isyan edenleri yer-su cezalandırmaktadır (C.II, 2014, s. 409).

Birçok kültürde su ile kutsama törenleri göze çarpmaktadır. Türk kültüründe bebeğin kırklanması, Hristiyan kültüründe bebeğin vaftiz edilmesi aynı amaç doğrultusunda gerçekleştirilen uygulamalardandır. Bununla birlikte Ermenilerin bayramlarından biri olan Vartavar, ülkemizde Doğu Karadeniz ve Muş gibi Ermeniler ile yakın ilişkisi olan şehirlerde de kutlanmaktadır. Burhan Oğuz bu bayramda eğlence unsuru olarak insanların birbirlerine gül suları ve çiçekler attığını, bu bayramın yazın ortasında kutlandığını belirtir (2002, s. 229).

İbn Fadlan, Türklerin su ile ilişkileri bulunmadığını, yıkanmadıklarını, tüccarların ve yabancıların onların yanında yıkanmaya çekindiğini, Türklerin bu yıkanan kişilerin sihir yaptığına inandığını belirtir (2010, s. 10-12). Türklerin su ile pek ilişkilerinin bulunmamasının nedeni İbn Fadlan’ın bahsettiği üzere pislikten değil, aksine su kutsal olduğu için suyu insan bedeninin kirlile pisletmemek adına yıkanmaktan çekindiklerini söylemek mümkündür.

Suların ilahları ve ilaheleri vardır. Yunan mitolojisinde Poseidon, su ilahıdır. Eşi Amphitrite ile Ege yakınlarındaki altın bir sarayda yaşadığına inanılır. Su gibi coşkun, hiddetlidir. Onunla özdeşleşmiş olan üççatalı mızrağı denize vurunca dalgalar şiddetle yükselir, gemilere zarar verir. Kara parçaları su altında kalır. Balıkçı, kayıkçı ve denizci gibi işi su ile olan meslekleri icra eden kişilerin başlıca tanrısıdır. Poseidon adına kara öküz, at, koç ve yaban domuzu kurban edilir (Seemann, 2020, s. 95-97). Poseidon gibi yukarıda bahsi geçen Apsu, Mummu ve Ti’amat da Babil mitolojisinde su ile ilişkili ilahlardır.

Beslenme, temizlik ve kuvvet ihtiyaçlarını karşılayan suya insanlar kutsallık atfetmiş ve suyu sağaltım, koruyuculuk, doğum vb. durumlarda da yanı başından eksik etmemiştir. Su koruyucu olduğu kadar cezalandırıcıdır. Suyun bir varlığın ölümüne sebep olduğunu gören insan aynı zamanda sudan korku da duymuş ve su ruhunu memnun etmek için elinden geleni yapmıştır. Türk halk kültürü geçiş dönemi ritüellerinde birçok kere suyun kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Su ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Hatay’da çocuk sahibi olmak isteyen kadın sıcak suya oturtulur (Köseler, 2008, s. 13).
- Osmaniye’de çocuğu olmayan kadınlar sıcak su buharına oturtulur (Karakaş, 2016, s. 284).
- Adana’da kısırlığı gidermek için kaplıcaya gidilir (Başçetinçelik, 2009, s. 46).
- Mersin’de erkek çocuk sahibi olmak isteyen kadın, denize girer ve üzerinden kırk dalga aşırır (Kayalı, 2010, s. 21).
- Osmaniye’de hoca tarafından okunmuş olan su, çocuğu olmayan kadına içirilir (Tülüce, 2009, s. 12).
- Adana’da kolay doğum yapması için gebe kadına okunmuş su içirilir (Yolcu, 2008, s. 26).
- Adana’da doğum sırasında kadının belden aşağısı sıcak suyla ovulur (Başçetinçelik, 2009, s. 68).
- Hatay’da doğumu kolaylaştırmak için hamile kadının rahmine sıcak su buğusu tutulur (Türkan, 2015, s. 424).
- Mersin’de doğumun kolaylaştırmak için doğum esnasında kadına okunmuş su içirilir (Çıblak Coşkun, 2011, s. 5, Ağcalar, 2009, s. 49).
- Osmaniye’de hamile kadının doğumunu kolaylaştırmak için banyo yaptırılır (Tülüce, 2009, s. 24).
- Osmaniye’de hamile kadın, doğumu kolay gerçekleştiresin diye su akan derenin üstünden geçirilir (Tülüce, 2009, s. 25).
- Adana’da çocuğun eşi, suya atılır (Uğurlu, 2010, s. 19).
- Adana’da eş ya nehre atılır ya gömülür (Başçetinçelik, 2009, s. 77).
- Adana’da doğum yapan kadının kırkı çıkana kadar evde ağzı açık bir kapta su bulundurulmaz, böylece “al” yaklaşamaz (Yılmaz, 2005, s. 62).
- Osmaniye’de lohusaya albaslamaması için evdeki suların ağzı açık bırakılmaz (Aşçı, 2022, s. 39).
- Çukurova Konargöçerleri doğum yapan kadının odasında içi su dolu kap, bardak varsa ağzını kapatır. Kadının kırkı çıkıncaya kadar böyle yapmaya devam edilir (Doğaner, 2013, s. 155).

- Osmaniye’de askere giden gencin ardından “su gibi gitsin, su gibi gelsin” diye su dökülür (Bilgili, 2018, s. 100).
- Osmaniye’de askere giden gencin ardından su dökülür (Tülüce, 2009, s. 110).
- Mersin’de askere giden genç “su gibi gitsin ve gelsin” diye ardından su dökülür (Sayalı, 2006, s. 26).
- Osmaniye’de askere gidecek olan gencin ailesi sağ salim dönsün diye ardından su döker (Dinç, 2021, s. 55).
- Hatay Arap Alevlerinde gelin, babasının evinden çıkarken duvağına su serpilirse, kızın bolluk ve bereket içinde bir yaşam sürdüreceğine inanılır (Türkan, 2015, s. 466).
- Adana’da ölüme yakın kişinin başucunda Kur’an-ı Kerim okunur, ağzına su verilir (Başçetinçelik, 2009, s. 129).
- Hatay’da ölmek üzere olan kişinin sürekli başucunda su bulundurulur ve su verilir (Köseler, 2008, s. 97).
- Mersin’de öleceği düşünülen kişiye son olarak mümkünse zenzem suyu yoksa da su içirilir (Ağcalar, 2009, s. 96).
- Mersin’de ölmek üzere olan kişinin dudakları pamuk veya bez yardımıyla ıslatılır (Kırmızı, 2016, s. 72).

Yaşamın en önemli maddelerinden biri ve Türkler için kült konumunda olan su ile ilgili Anadolu’da da Çukurova yöresine benzer birçok inanış ve ritüel vardır. Ankara’da albasıması için lohusanın yanında su bulundurulur (Coşan, 2017, s. 25), Amasya’da bebeği kırklarken kabın içine kırk kaşık su ilave edilir. Çocuk bu ise yıkanır. Kırklama yapılan su, insanların geçmediği, تنها yerlere dökülür (Taştan, 2019, s. 57). Mardin’de ölmek üzere olan kişinin ağzına zenzem suyu damlatılır. Zenzem suyu yoksa normal sudan içirmeye çalışılır (Ayan, 2012, s. 161). Ortak ritüeller ve inanışlarda suyun koruyucu ve şifacı rolü ön plandadır.

Çukurova’dan su ile ilgili alınan ritüel ve inanışlar, geçiş dönemlerinin doğum, askerlik, evlenme ve ölüm dönemlerinde yoğunluk kazandığı görülmektedir. Elde edilen gelenek, ritüel ve inanışları yorumlayacak olursak öncelikle çocuk sahibi olmak için yapılan su ile ilgili ritüellere ve inanışlara bakmak gerekmektedir. Çukurova’da çocuk sahibi olmak isteyenlerin su buharına oturduğunu, şifalı sulara girdiğini, denize girip üzerinden kırk dalga aşırıldığını ve okunmuş su içtiğini görmekteyiz. Bu uygulamalarla çocuk sahibi olunacağına inanılmaktadır. Tüm bu gelenekler, inanış ve ritüeller suyun çocuk verme ve sağaltım yönüyle ilgilidir. Abdülkadir İnan, Kırgız ve Kazaklarda kadınlar kısır ise bir kuyu veya su yanında koyun kesip gecelediğini belirtir (2013, s. 186). Fuzuli Bayat ise “Mitolojik Ana” tasavvurundan bahseder ve yer-su inancının bir görünümü olduğu üzerinde yoğunlaşır. Yer-su tanrılarına kurbanlar sunulur, insanların ve hayvanların çoğalmasa istenir. Altay destanlarında da kahramana çocuk veren yer-su ruhudur (C.II, 2007, s. 14-16). Bu bilgiler ışığında su buharına oturma, şifalı suya girme, denizde kırk dalga aşırma ve okunmuş su içme ritüellerinin özünde

suda bulunan yer-su ruhunun etkisi vardır. Çocuk sahibi olmak isteyenler bu ritüelleri uygulayarak Mitolojik Ana'nın yani yer-su ruhunun çocuk vermesini sağlar.

Çocuğun eşi, bir ruh taşıdığına inanılan ve kıymet verilen unsurlardan biridir. Eşin suya atılması ile ilgili gelenek, inanış ve ritüeller suyun akıntılı olması özelliğine dayanır. Çocuğun eşinin suya atılmasındaki ana fikir “su gibi akıcı olsun”dur. Çocuğun hayatı boyunca engellerle karşılaşmaması temenni edilir. Çocuğun eşiyle ilgili bir başka bilgiye ise Dîvânü Lugâti't Türk'te rastlamaktayız. Kâşgarlı Mahmud'un verdiği bilgiye göre umay, kadın doğduktan sonra karnından çıkan, hokkaya benzeyen şeydir. Çocuğun yoldaşı olduğu söylenir. Şöyle bir atasözünün de varlığına da dikkat çekilir; “*Umayka tapınsa ogul bulur.*” (DLT, 2018, s. 61). Verilen bilgidен anlıyoruz ki Türk mitolojisinde doğumun, bolluğun ve bereketin sembolü olan Umay Ana aynı zamanda çocuğun eşidir. Eşe bu yüzden saygı duyulmalı ve tapılmalıdır. Eş-göbek suya atılarak kutsanır.

Yeni doğum yapmış kadının kırkı çıkana kadar çevresinde, evinde su bulundurulmamasının altında yatan neden ise alkarısının su ile olan ilişkisine dayanmaktadır. Alkarısı; ağıl, samanlık, viranelik, su kıyısı, çeşme vs. yerlerde yaşar. Alkarısı susuz yaşayamaz, su kenarlarında sıklıkla görülür. Çünkü o sudan yaratılmıştır (Örnek, 2016, s. 201, Seyidov, 1994, s. 56-61). Yeni doğum yapmış kadının etrafında su bulundurulmamasının nedeni de alkarısının su için gelmesini engellemektir. Bu sayede anne ve bebeğine zarar veremeyeceği düşünülür.

Askere gidecek gencin ardından dökülen su, yukarıda bahsettiğimiz “su gibi akıcı olsun” fikrine örnektir. Askerliği akıcı olsun, çabuk dönsün fikirlerini de taşır. Ayrıca Türkler ruh atfettileri her şeye kurban da sunarlar. Bu kurban hem minnet hem de korku içerir. Türklerde yer-su ruhuna kanlı kurbanın yanında kansız kurbanlar da sunulmaktadır. Süt ve unu karıştırıp yere saçarlar, bu şekilde ruhlara kansız kurban sunmuş olurlar (Bayat, C. II, 2007, s. 15). Gelenekte yere su döküldüğünü görmekteyiz. Bu su yer-su ruhunu memnun etmek için sunulan kansız kurbandır. Bu ruh memnun edilirse, askere giden genç bu ruhlar tarafından korunup ve sağ salim döneceğine inanılır.

Gelinin duvağına su serpmenin ise kökeni Şamanist Türk geleneklerine dayanır. Bir Şamanizm unsuru olarak gelinin geldiği gün başına saçı saçılır (İnan, 2013, s. 167). Saçılan su anlaşıldığı üzere “saçı” yani kansız kurbanın yerine geçmektedir. Gelinin, gelin geldiği eve uğurlu, bereketli gelmesi ve yer-su ruhları tarafından kabul görmesi için bu ritüel uygulanmaktadır.

Ölüm gelenekleri, inanışları ve ritüelleri arasında ise ölmekte olan kişiye su içirildiğini, dudaklarının su ile ıslatıldığı görmekteyiz. Ruhun teslim edilmesinin zor olduğu düşünülür ve rahatça ruhunun teslim edilmesi için çeşitli pratikler gerçekleştirilir. İçirilen ve dudaklara sürülen su, yer-su ruhlarından ruhu rahat teslim etmek için yardım almak olarak yorumlanabilir. Ayrıca “su içene yılan bile dokunmaz” atasözünden hareketle, ölmek üzere olana su verilerek ondan ruhunun alınmaması, dokunulmaması da halk düşüncesi de etkili olmuş olabilir.

5.2.2. Yağmur

Su kültürüyle ilişkili bir unsur olan yağmurun insanlar için önemi büyüktür. Türkçe Sözlük'e göre yağmur, atmosferdeki su buharının yoğunlaşmasıyla oluşan ve yeryüzüne düşen yağışın sıvı durumunda olanıdır (2005, s. 2108). Türk kültüründe yağmur sadece gökten düşen su taneleri değil, bereket, bolluk ve rahmetin de sembolüdür. Yağmurun rahmet ve bereket ile ilişkisinin gökten yani Tanrı'dan gelmesine bağlayabilmek mümkündür. Bununla birlikte yağmur toprağı ve ekinleri besleyen, su ihtiyaçlarını karşılayan ve kuraklığı gideren bir unsur olması yani insan hayatına bolluk getirmesi, karnını doyurması sebebiyle kutsiyeti artmaktadır.

Tarım toplumlarında yağmurun yeterli derecede yağmaması büyük bir sorundur. Nitekim kültürümüzde bu soruna çözüm olarak yağmur yağdırma ritüelleri uygulanmaktadır. Bu dinsel-büyüsel ritüellerin amacı toprağı yeterli derecede yağmurun düşmesi, ekinlerin büyümesi ve kuraklığın bitmesini sağlamaktır. Geçiş dönemlerinde ise yağmur sağaltım amacıyla kullanılmaktadır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Yağmur ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Osmaniye'de çocuğı olmayan kişilerin nisan yağmurunun suyunu içince hamile kalacağına inanılır (Kılıç, 2010, s. 12).
- Osmaniye'de çocuğı olmayan kişiler bir kaba yağmur suyu alır, suya 70 defa okunmak üzere Ayetel Kürsü, Felak, Nas, İhlas ve Fatiha sureleri okunur. 3-4 hafta boyunca içirilir (Karakaş, 2016, s. 287).
- Mersin'de konuşamayan çocuğun konuşabilmesi için yağmur yağdığı esnada evin balkonuna ya da damına bir tencere kapağı konulur ve yağmur suyunun burada birikmesi sağlanır. Tencere kapağında biriken bu yağmur suyu üç cuma çocuğı içirilir (Ağcalar, 2009, s. 63).

Anadolu'da Çukurova'ya benzer ritüeller mevcuttur. Örneğin, Gaziantep'te yağmur yağarken bir tencere kapağında yağmur suyu biriktirilir. Tencere kapağında biriken yağmur suyu üç cuma konuşamayan çocuğı içirilir (Bali, 2017, s. 105).

Halk kültüründe yağmurun Tanrı'dan gelen rahmet olduğuna inanılmaktadır. Çukurova'dan verilen ritüellerde de bunu görmek mümkündür. Gökten yani Tanrı'dan gelen yağmur suyunun içilmesi hâlinde çocuk isteyenin çocuk sahibi olacağına, konuşamayan çocuğun ise iyileşerek konuşacağına inanılır.

5.3. Ateş ve Ocak ile İlgili Unsurlar

Ateş, Türk kültüründe kutsal sayılan, arındırıcı olduğu düşünülen, beslenme ve barınmada ön planda olan unsurlardan biridir. Bu bağlamda Türkler ateşe saygı duymaktadır ve sıklıkla ateşin koruyuculuğına sığınmaktadır. Ocaklar da ateş ile bağlantılı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ocaklar,

şifa merkezi konumunda olup kökeni mitik döneme dayanan unsurlardan biri olarak geçiş dönemlerinde yerini almıştır.

5.3.1. Ateş

Hayatı idame ettirebilmek için önemli unsurlardan biri olan ateş; ısınma, beslenme, temizlenme vb. birçok alanda iş görmektedir. Günlük hayattaki kullanımın yanında Türk düşüncesinde ateşin kutsallığı, ruhunun olması, koruyucu kabul edilmesi de ateşin önemini gözler önüne sermektedir. Anadolu'nun birçok yerinde ateşle ilgili çeşitli inanışlar vardır. Ateşe tükürülmez, küfredilmez, su ile değil toprakla söndürülür. Aynı zamanda ateş, bazı gelenek ve ritüellerin de vazgeçilmez bir parçası olmuştur.

Ateş kültü tüm Altay Türklerinde görülmektedir. Bugün, Orta Asya'nın ve Sibiry'a'nın şaman ortamlarında, ateş başlıca tanrılardan biridir. Bununla birlikte, temelde bir tanrı değildir ama çok önemli role sahip olan bir güçtür. Orta Asya'da, Sibiry'a'da, Türkiye'de, daha başka uygulamalarda ateşe rastlamak mümkündür. Türkiye'de, hastaların ocak üzerinden atlatılarak, iki ateş arasından geçirilerek iyileştirilebileceklerine inanılır. Anadolu'da, Sibiry'a'da olduğu gibi ruhları kovmak için tutuşturulmuş ardıc ağacı dalları ile etraf tutsülenir (Bonnefoy, C. I, 2000, s. 84).

Ergenekon'dan çıkmak için Demir Dağ'ı ateşle eriten Türkler, günümüze kadar ateşin önemini yaşatmışlardır. Eski zamanlarda ayin yaparak ateş etrafında toplanan Türkler, demir parçasını ocaktaki ateşte kızdırıp örs üzerinde dövüp onları tekrar yeryüzüne çıkaran ateşe minnettarlıklarını belirtirlerdi. Türklerin od ve ocak iyesine saygı göstergesi olarak ateşe pis şeyler atmadıkları, su dökmedikleri bilinmektedir (Kalafat, 2005, s. 105-106).

Ateş, güneşin yeryüzündeki yansımasıdır. Alevin dilleri (sesleri) Tanrı Ülgen ile insanlar arasında vasıta görevi görmüştür. Türk dillerinde ateşe çeşitli adlar verilmiştir. Andargan, odine, odgan vb. adlar bunlardan bazılarıdır. Ateş hem tanrı hem de tanrıça olarak karşımıza çıkmaktadır. İki cinsiyeti de karşılaması hem anaerkil hem de ataerkil dönemin izlerini göstermektedir. Bazı Türk halkları ateşi aksakallı bir erkek olarak tasavvur ederken bazıları da güzel bir kız olarak düşünmüşlerdir (Seyidov, 1983, s. 155).

Ateş, hastalıklardan korunmada ve arındırmada önemli bir role sahiptir. Yakutlar salgın hastalık olduğu dönemlerde mümkünse yıldırım düşmüş bir ağaçtan parçalar alıp bu ağaçları sürterek ateş yakarlar. Sürme yoluyla elde ettikleri ateş ile evlerini, hayvanlarını ve insanları arındırırlar. Hayvanlarda hastalık varsa eğer ahırın önünde yeni bir ateş yakılır, hayvanlar ateşin üzerinden geçirilir ve hayvanların üzerine kavrulmuş un serpilir (Havra, 2015, s. 188).

Ağaçların dilekleri Tanrı'ya ulaştırma görevinin ateşe de yüklendiği görülmektedir. Şamanistlerin dağda yaptıkları ayinlerde uluğ od ve küçük od adlı iki ateş yakılır, eğlenceler düzenlenip kurban kesilip yenir ve ardından kurbanın kemikleri ateşe atılır. Ateşte yanarken törene katılanlar, uluğ oda secde eder ve secdede dileklerini söylerler (Yörük, 2006, s. 69-70).

Ateşin kökeni merak edilen konulardan olup üzerine çeşitli anlatılar geliştirilmiştir. Verbitsky tarafından derlenen Altay Türklerine ait bir anlatıya göre insanlara ateş yakmasını Tanrı Ülgen öğretmiştir. İlk insan yeryüzüne indikten sonra Ülgen otlar ve meyveler göndererek bunlardan beğendiklerini yemesini söylemiştir. İlk yazı bu ot ve meyvelerle geçiren ilk insan, kış gelince çok sıkıntı çekmiştir. Bu insan kış için erzak hazırmış fakat erzaklarını hayvanlar yemiştir. İlk insan bu durumu Ülgen'e şikâyet etmiş, Ülgen ise "Hayvanlar ot yesinler. Kişi onların etini yesin, derisinden elbise yapsın." emrinde bulmuştur. Eti yiyebilmek için ateşe ihtiyaç duyulmuştur. Ülgen gökten biri kara biri ak iki taş getirmiş, kuru otları ezerek bir taşın üzerine koymuş diğer taşla vurmak suretiyle otları tutuşturmuştur (Kumartaşlıoğlu, 2016, s. 80).

Dünya mitolojisinde de ateşin kökenine ait anlatılar mevcuttur. Endonezya'ya ait bir mitte Tanrı ilk kadın ve erkeği var ettikten sonra onlara hayatlarını idame ettirecek ateş vermiş fakat ateşin nasıl yakılacağını öğretmemiştir. Ateşin sönmemesine dikkat eden ilk insanların bir gün ellerindeki ateş sönmüştür. Daha sonra insanlar tanrılara ateş istemek üzere bir ulak göndermeye karar vermişler. Tambooya adındaki bir böceği tanrıların huzuruna göndermişler. Tambooya tanrılardan ateş rica etmiş, tanrılar ateşi vereceklerini fakat ateşin nasıl yakıldığını görmemesi için gözlerini kapatması gerektiğini belirtmişler. Kafasındaki gözleri kapatmış fakat Tambooya'nın birden fazla gözleri mevcutmuş ve tanrılar bunu bilmiyormuş. Tambooya, diğer gözleriyle ateşin tanrılar tarafından çakmak taşı ve keskin bir bıçağın birbirine vurulmasıyla yakıldığını görmüş. Bu sırada beraber yeryüzüne dönmüş (Frazer, 2018, s. 125-126).

Ateşin kökenine dair verilen bu iki mit örneğine bakıldığında, ateşin Tanrı'nın tekelinde bulunduğunu ve ilk insanı yarattıktan sonra bir başka varlığa da ateşin nasıl kullanılacağını öğrettiği göze çarpmaktadır. Bu durum, ateşin mitik dönemde sadece Tanrı'nın elinde bulunmasından ötürü ne kadar kutsal olduğunu göstermektedir. Ateş, Tanrı'dan geldiği, ateş yakma bilgisini insana da bahsettiği için günümüzde de kutsallığını korumaktadır. Bununla birlikte Tanrı ile ilişkilendirilmeyen mit de mevcuttur. Göktürklerle ait bir mite göre ise Göktürklerin ataları Hunların kuzey tarafına düşen Sou ülkesinden çıkmışlardır. Toplam yedi kişi olan Göktürklerin atalarının en küçüğü tabiatüstü güçlere sahipmiş. Kurttan türemiş ve rüzgârın esmesi, yağmurun yağması gibi emirler verebilmekteymiş. Bu atanın dört oğlu varmış. En büyüğü dağda yaşıyor ve dağın hava şartlarına uyum sağlamakta güçlük çekiyormuş. Bir gün ateşi bulmuş ve hem kendini hem de halkını ölmekten kurtarmış. Bunun üzerine geri kalan üç kardeş onu başkan seçip ona Türk unvanını vermişler (Ögel, C. II., 2014, s. 636, Esin, 2001, s. 58). Bu mitte insanın ihtiyaç dâhilinde ateşi bulduğu ve kullanıma sunduğu dikkat çekmektedir.

Ateş; temizlenme, ısınma, yeme-içme alanlarında kullanılan ve kutsal sayılan unsurlardan biridir. Geçiş dönemlerinde ise çoğunlukla arındırıcı, koruyucu ve sağaltıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Ateş ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Osmaniye’de çocuğun cinsiyetini belirlemek için yakılan ateşe kızılıcak diken atılır, “pat” diye bir ses çıkarsa oğlan; “fiss” diye bir ses çıkarsa kız doğacağına inanılır (Bülbül, 2006, s. 16).
- Osmaniye’de gıngılık adlı otun kırmızı tomurcukları ateşe atılarak çocuğun cinsiyeti tahmin edilir. Hamile kadın bu tomurcuğu ateşe attığında çıkan ses patlıyor gibi ise çocuk erkek, söner gibi fıs sesi çıkıyorsa çocuk kız olacak denir (Aşçı, 2022, s. 24).
- Hatay’da albasmasını önlemek için yeni doğum yapmış kadının odasında ateş yakılır (Köseler, 2008, s. 32).
- Hatay’da mevlitli düğünlerde düğünün son günü hocalar gelir, ellerinde deflerle ilahiler söyler. Kur’an-ı Kerim okur. Gelen misafirlere düğün ile ilgili vaaz eder. Ateş üzerine atılan buhur bir, iki yerde yakılır (Köseler, 2008, s. 81).
- Adana’da bayrak dikme düğünden bir gün önce cuma günü namazdan çıktıktan sonra “ağız tadı” yendikten sonra gerçekleştirilir (Yolcu, 2008, s. 70).
- Hatay’da düğün, ilk gün bayrak dikme işlemiyle başlar (Köseler, 2008, s. 68).
- Osmaniye’de bayrağın dikileceği ağaç genellikle çam veya kavaktan olur. Bu ağacın bazı yerleri çiçeklerle süslenir. Silah sıkılır ve bayrak dikilir (Bilgici, 2018, s. 58).
- Adana’da perşembe günü sabah erkenden oğlan evinin erkekleri ormana çam kesmeye gider. Ormandan, düzgün ve uzun olan 20-30 metre uzunluğunda bir çam kesilir. Çam ağacının dalları kesilir, en üstteki sürgün uç kesilmez, bırakılır. Bayrak oraya sabitleştirilir (Başçetinçelik, 2009, s. 218).
- Hatay’da bayrak asılacağı zaman bayrağın asıldığı sopanın ucuna görüntü güzel olsun diye çiçek, soğan, balon, armut bağlanır. Bayrak, herkesin gördüğü yüksek bir yere asılır. (Köseler, 2008, s. 70).
- Mersin’de eskiden düğün zamanı oğlan evinin önünde geceleri ateş yakılır, davullar çalınırdı. Güreşler yapılır ve oyunlar oynanırdı (Kayalı, 2010, s. 134).
- Adana’da düğün vakti köylü sinsin ateşi için odun getirir. Büyük ateş yakılır buna ‘sinsin ateşi’ denir. Gece sinsin oyunu olurdu (Savur, 2010, s. 56).
- Adana’da baykuş öttüğü zaman uğursuzluk olacağına inanılır mutlaka biri ölür. O yüzden baykuşu ele bir ateş alıp kovalamak gerekir (Üzelgök, 2008, s. 94).
- Mersin’de köpek uluması ölüme işarettir. Uluduğunda soğan kırılıp atılır (Çağlayan, 1998, s. 83).
- Mersin’de ölmüş biri sürekli kişinin rüyasına giriyorsa “eski atalar umduğun umacığın olsun, bir daha rüyama gelme” denilerek ateşe soğan atılır (Çağlayan, 1998, s. 84).
- Mersin’de hasta kişinin ölmemesi için yatırlarda mum yakılır (Vural, 2008, s. 67).
- Adana’da cenaze evden çıktıktan sonra tutsu yakılır (Başçetinçelik, 2009, s. 338).

- Mersin’de ölünün yıkandığı yerde üç gün ateş yakılır (Kayalı, 2010, s. 161).
- Mersin’de cenaze kefenlenirken “üzerlik” tüttürülür (Kayalı, 2010, s. 161).
- Hatay’da ölü defnedildikten sonraki yedi gün boyunca güneş doğmadan mezara ziyarete gidilip buhur yakılır ve dua edilir (Türkan, 2015, s. 486).
- Çukurova Girit göçmenleri ölünün yıkama suyunu ısıtmak için yakılan ateşi su dökerek söndürmez (Okuşluk Şensen, 2011, s. 109).

Çukurova yöresinden tespit ettiğimiz ateşle ilgili gelenek, ritüel ve inanışların ortak özelliği, ateşin kötü ruhları, zarar verecek durumları kovması, uzaklaştırmasıdır. Anadolu’da da çeşitli gelenek, inanış ve ritüeller göze çarpmaktadır. Malatya’da çocuk sahibi olmak isteyenler ateş korunun ısisına oturur (Karaağaç, 2013, s. 39). Kandıra’da lohusanın yatağının yanına albasıması için köz ateş konur (Altun, 2004, s. 151). Harput’ta ölünün yırtıcı hayvanlar tarafından mezarının eşilerek çıkarılmaması için mezarın başında ateş yakılır. Ankara’nın Haymana ilçesinde ise mezarın etrafında bir gün ateş yakılır (Çıblak, 2002, s. 7-8). Mardin’de ölü için yemek verilirken ateşe harmel bitkisi ve mevlit ağacı atılarak tütsü yapılır (Ayan, 2012, s. 167). Ateş sağaltıcı ve koruyucu özelliğiyle Türk coğrafyası inanış ve ritüellerinde önemli bir yere sahiptir.

Çukurova yöresindeki ateş ile ilgili ritüel ve inanışların doğum, evlenme ve ölüm geçiş dönemleri etrafında gerçekleştiğini görmekteyiz. Doğum geçiş dönemi ekseninde gerçekleşen ritüel ve inanışları yorumlayacak olursak; ateşin ilk olarak çocuğun cinsiyetin belirlenmesinde rol oynadığını görmekteyiz. Ateşten çıkan pat sesi oğlan, fıs sesi ise kıza işaret etmektedir. Abdülkadir İnan’dan aldığımız bilgilere göre Türklerde ateşe bakıp kehanette bulunmak eski geleneklerden biridir. Yakutlar ocaktaki külün hareket ettiğini görürlerse “Çocuk ruhu oynuyor.” der. Ateşin çocuk müjdecisi olduğuna inanırlar (2013, s. 67-68). Buna göre ateşe bakıp çocuğun cinsiyetini tahmin etmek Şamanizm kaynaklı inanışlardan biridir.

Oda içinde yakılan ateş ritüelinin temelinde ise albastı adı verilen ruhtan ateş ile korunulacağı inanışı yatmaktadır. Albastı bebeklere ve annelerine zarar veren kötü ruh olarak düşünülür. Albastıyı kovmak için odanın içinde ateş yakılmaktadır.

Düğünlerde göze çarpan bayrak asma geleneğinin kökeni de ateş kültürüne dayanır. Abdülkadir İnan’ın verdiği bilgiler doğrultusunda al bayrak eski devirlerden beri al-ateş kültü ile alakalı bir gelenektir. Al ruhu eski dönemlerde kötü bir ruh olarak değil, koruyucu bir ruh olarak tasavvur edilmiştir. Türk kavimlerinde yaygın olarak görülen ateş ile temizleme ve kutsama töreni olan “alaslama”, Yakut Türklerinin aile ocağına al-ot demesi bu al ruhunun ateş ile bağlantısını göstermektedir. Şamanizm’de ruhlar için bayrak dikmek âdettir. Al ruhun “hami ruh” sayıldığı dönemde bunun şerefine dikilen bayrak ateş rengine yakın bir renktir (1987, s. 261-265). Bayrak, eski Türklerde kutsal ve dini kabul edilmekle birlikte kült olarak da ele alınır (Eberhard, 1996, s. 93). Ateşin renginden ötürü al renk, al bayrak kültürümüzde kutsal sayılır. Bayrak da ateş ile alakalı bir

nesne olarak karşımıza çıkmaktadır. Düğünlerde hem ateşin koruyuculuğu hem de kötülükleri kovması açısından bayrak asıldığı görülmektedir. Ayrıca düğün gelenekleri içinde yer alan “sinsin” de ateş ile ilişkilidir. Büyük bir ateş etrafında çeşitli ritmik hareketlerin sergilendiği eğlence amaçlı oynanan oyunlardan biri olan sinsin oyununda ateş vazgeçilmez bir unsurdur. Bu oyunu geçiş dönemlerinde önemli kılan unsur ateştir. Ateş etrafında şamanın ayinler yaptığı, yaparken de çeşitli hareketleri temsil ettiği bilinmektedir. Bu oyun, Şamanizm döneminin, şaman ayinlerinin dinî mahiyetini kaybedip din dışı bir şekli olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca sinsin oyununu önemli kılan başka bir nokta ise “evin ocağı” mevzusudur. Evlenme geçiş döneminin tanıtıldığı bölümde bahsedildiği üzere Türklerde evlenmeye karar veren çift dışarıdan ateş almadan kendi ateşlerini kendileri yakarak aile ocağını oluştururlar. Sinsin oyunu da o günlerden kalma bir unsur olabilir.

Ölümle ilgili inanış ve ritüellerde ölümden duyulan korku göze çarpmaktadır. Mitik dönem insanı ölümün bulaşıcı bir şey olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla ölümle ilgili her şeyin uzaklaştırılması gerektiği düşünülmektedir. Biri öldüğü zaman, ölen kişinin akrabaları ve ölenle aynı evde yaşayan kişilerin kendilerini ateş ile arındırmaları gerekmektedir. Ölen kişilerin yatakları, iki ateş arasından geçirilerek temizlenmelidir (Roux, 1994, s. 185-186). Geleneklerde ölümü düşündüren ve habercisi olan baykuşun ateşle kovlanması, ateşe soğan atılması, cenazenin ardından evde tütsü yakılması, ölünün yıkıldığı yerde ateş yakılması, kefeninin buhurlanması vb. tüm geleneklerin amacı ölümü getiren ve düşündürten kötü ruhları ateşin koruyuculuğu ile kovmaktır.

Geleneklerde diğer bir göze çarpan unsur buhur/üzerlik/tütsüdür. Buhur/üzerlik/tütsü, yakıldığı vakit hoş koku yayan çeşitli bitkilerden elde edilen maddelerdir. Gerek ritüel amaçlı gerekse şifa amaçlı kullanılır. Nitekim yukarıdaki geleneklerde buhur/üzerlik/tütsünün dumanıyla kötü ruhları kovma düşüncesi hâkimdir.

5.3.2. Ocak

Ocaklar, ilgili ocağı sürdürmeyle görevli kişilerin hastalık, zamanında olması gereken örneğin çocuğun konuşması, yürümesi vb. fizyolojik özelliklerin gecikmesi, cin, alkarısı vb. herhangi bir kötü varlığın musallat olmasından ötürü kişinin ruh sağlığının bozulması gibi durumlarda kendine ait dinî-sihri yöntemlerle sağaltım gerçekleştirmesiyle yürütülen kurumlardan biridir. Mitolojik kökene sahip olan ocakların günümüzde de varlığını koruduğunu ve hatta içinde tıbbi işlemlerin gerçekleştiği “sağlık ocağı merkezleri”nin bu ocak kültüründen geldiğini düşünmekteyiz.

Ocaklı olmak için ocak soyundan gelmek gerekir. Sağaltma becerisinin genetik yollarla bir sonraki kişiye geçtiği düşünülür. İkinci olarak hastalıkların sağaltım gücüne vakıf olmak için “el almak/el vermek” gerekir. Bu durum bazı ocakların soydan gelme konusunda ısrarcı olmayan ocaklar için geçerlidir. İlgili soydan gelme de el vererek kişiye sağaltım gücü vermektedir. El alma/el verme işlemi “ağza tükürme” ritüeli ile gerçekleşir. Ağza tükürülünce sağaltma gücü aday kişiye geçer. Bazen de el öpülerek ocaklı olunur. Bu iki yöntemin haricinde köstebek sıvazlama, sıkma, hamile

kadının karnındaki çocuğun sesini duyma, deprem anında toprağı karış karış ölçme, deniz suyu içme vb. durumlarda da ocaklı olunabilir (Kumartaşlıoğlu, 2016, s. 180-192).

Ocaklı olmanın yolları şaman olmanın yolları ile aynıdır. Bilindiğı üzere şaman olmak için şaman soyundan gelmek gerekir. Birer otacı da olan şamanlar günümüz ocak kurumunun temelini oluşturur. Yakutlarda usta şaman, aday şamana eğitim verirken çeşitli hastalıkları ve sağaltım yollarını açıklar. Ardından hastalığın musallat olduğu vücut kısmının adını söyler. Her vücut kısmının adını söyledikçe aday şamanın ağzına tükürür. Aday şaman bu tükürüğü yutmak zorundadır. Tükürüğü yuttuktan ve şamanlık geleneğı öğrendikten sonra eğitimi tamamlanır ve şaman olur (Eliade, 2018, s. 160). Ağza tükürmeyle kutsallığın/sağaltma gücünün kişiye geçmesi durumunu tasavvufta da görmekteyiz. Hz. Muhammed, Ahmet Yesevi'nin nasibi olan hurmayı Baba Arslan vasıtasıyla Ahmet Yesevi'ye ulaştırır. Hz. Muhammed hurmayı Baba Arslan'ın ağzına atar ve üzerine tükürür, tükürdükten sonra hurma perde ile kaplanır. Baba Arslan hurmayı ulaştırmak üzere yola düşer (Köprülü, 2018, s. 78-79). Ahmet Yesevi bu durumu şu hikmetiyle anlatır;

Yetti yaşda Arslan Babga kıldım selam (Yedi yaşta Arslan Baba'ya verdim selam)

Hak Mustafa emanetin kılın inam (Hakk Mustafa emanetini eyleyin armağan)

Oşal vaktde min bir zikrin kıldım tamam (İşte o anda bin bir zikrini eyledim tamam)

Nefsim ölüp lâ-mekânga aştım menâ (Nefsim ölüp lâ-mekâna yükseldim işte)

Hurma berip başım silep nazar kıldı (Hurma verip, başımı okşayıp nazâr eyledi)

Bir fursatta ukba sarı sefer kıldı (Bir fırsatta ahirete doğru sefer eyledi)

El-vedâ dep bu âlemdin gûzar kıldı (Elveda deyip bu âlemden göç eyledi)

Mektab barıp kaynap çoşup taştım menâ (Medreseye varıp kaynayıp çoşup taştım işte)
(Yesevi, 2020, s. 61).

Bu geleneğın kültürel bir motif olarak aktarıldığını, şaman olmakla başlayıp mutasavvıf olmaya, mutasavvıf olmaktan günümüzde halk hekimliğine kadar ulaştığını, her dönemde de kişilere bu yöntemlerle kutsallık ve güç verildiğı göze çarpmaktadır. Geçiş dönemlerinde ise sıklıkla kısırlığı giderme, hastalıkların sağaltımı gibi konularda ocaklara başvurulduğı dikkat çekmektedir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Ocak ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana'da kısır olan kişi ocağı gider (Karakaş, 2005, s. 17).
- Osmaniye'de çocuk sahibi olmak isteyen kişi Tılan ocağına gider, Tılan'ın külü suya karıştırılıp içilir (Uğureli, 2013, s. 6).

- Adana’da Alıcılar ailesi ‘al ocağı’ olduğu için bu ailenin ocaklı kişilerinden bez parçası alınır. Alınan bez parçası lohusa kadın ve kırklı bebeğin giysisine iliştilir (Savur, 2010, s. 26).
- Adana’da aydaş çocuklar ocağa götürülür (Yolcu, 2008, s. 43).
- Adana’da albasmasından korunmak için ocağa gidilir, bu ocaklar “alıboğan ocakları”dır. Bu ocaktan getirilen bir çaput parçası ikiye kesilir bir parçası bebeğin, bir parçası da annenin yastığına konur (Yolcu, 2008, s. 35).
- Adana’da goncalası⁴ alt eden bir kişinin (al ocağı) ailesinden bez parçası alınıp evde bulundurulur (Gerek, 2012, s. 27).
- Hatay’da çocuğu yaşamayan kişiler ocağa gider (Köseler, 2008, s. 17).

Ateş kültü ile bağlantılı olarak ocaklar halk kültüründe sağaltıcı ve koruyucu özelliğiyle dikkat çekmektedir. Anadolu’da da çeşitli durumlarda ocaklara başvurulduğu göze çarpmaktadır. Tercan’da çocuk sahibi olmak isteyen kimseler Karayakup ve Divriği’deki Hasan Paşa, Torum’da ise Güvit ocaklarına gider (Kalafat, 2005, s. 111). Giresun’da ise dibek taşı denilen ocağa yürümeyen çocuklar ayın ilk üç çarşambası getirip yıkanır (Küçük, 2011, s. 296).

Çukurova yöresinden ocak ile ilgili aldığımız gelenek ve ritüellerin doğum geçiş dönemi odaklı olduğunu görmekteyiz. Albasmasından ve goncalastan korunmak, aydaş çocuğun tedavisi, çocuk sahibi olmak ve çocuğu ölenlerin bunu önlemek için ocaklara başvurduğu görülmektedir. Bu ocaklarda yapılan işlemlerden şifa umulur. Tıpta yeri olmayan albasması, kırk basması vb. hastalıkların tedavisinde ocağa başvurulur. Bazen tıbbi tedavilerin yanında ocaklardan da manevi destek alınmaktadır.

5.4. Toprak ve Taşlar ile İlgili Unsurlar

Eski Türklerin dünya görüşünde her şeyin bir ruhu vardır. Ruh atfettikleri unsurlardan bazıları da toprak ve taşlardır. Geçiş dönemleri ritüellerinde toprak ve taşlar sıklıkla sağaltım ve koruyucu unsur olarak kullanılmaktadır.

5.4.1. Toprak

İnsanoğlu için toprak barınma, beslenme yeri geldiğinde ise bir temizlik unsurudur. Onun tüm bu ihtiyaçlarını karşılayan toprak elbette ki kutsal olmalı ve bir ruhu olmalıdır. Toprak, Türkler için “ana”dır. Bunun nedeni toprağın besleyici, koruyucu, gizleyici özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bunun bir başka nedeni de topraktan yaratılma hadisesidir. İnanışlara göre Tanrı insanı topraktan yaratmıştır. Nitekim ölümle ilgili olarak “topraktan geldik toprağa gideceğiz”, “gözü toprağa bakıyor”, “toprağı bol olsun” gibi ifadeler kullanılarak insanın menşei her defasında hatırlatılır.

⁴ Goncalas: Çocuklara ve anneye zarar veren kötücül ruh tasarımı.

İnsanın iki maddeden yaratıldığı üzerinde sıkça durulur. Bazen sudan yaratılmadan bazen de topraktan yaratılmadan bahsedilir. Fatır suresinin 11. ayetinde “*Allah, sizi önce topraktan, sonra da az bir sudan (meniden) yarattı. Sonra sizi (erkekli dişili) eşler yaptı.*” (Kur’an-ı Kerim Meali, 2011, s. 480) şeklindeki ibareden anlaşıldığı üzere Kur’an-ı Kerim’de insanı menşei su ile birlikte toprak olarak belirtilmiştir. Türk mitik metinlerinde de insanın topraktan yaratıldığı üzerinde sıklıkla durulur. Altay yaratılış mitinde; Tanrı’nın toprak parçası üzerinde duran kile “bu insanoğlu olsun” demesiyle insan yaratılmış ve bu kilden insan soyu başlamıştır (Ögel, 2014, C. I, s. 468). Türklere ait başka bir yaratılış mitine göre de ilk kadın ve erkeğin balçıktan yaratıldığı belirtilir. Aşırı yağan yağmur Kara Dağ’dan bol miktarda balçığı bir mağaraya taşımıştır. Bu balçık mağaradaki insana benzeyen kapların içine dolmuş ve bir süre burada kalmış. Güneş, Yengeç Yıldızı’nda ve yüksek noktasındaymış. Mağarada rüzgâr, güneş, kök suları ve toprak (dört unsur) birleşmiş ve dokuz ay sonra insan oluşmuştur. Bu insan Ulu Ay Ata’dır. Kırk sene sonra yine bir sel olmuş, balçıklar mağaraya dolmuş, bu sefer Güneş Başak Yıldızı’ndaymış ve bu balçıktan da Ay Va meydana gelmiştir (Demir, 2016, Avcıoğlu, C. I, 226-227). Ay Ata ilk erkek, Ay Va ise ilk kadındır. Bu iki insan, Türklerin anası ve atası kabul edilmektedir. Dünya mitolojisinde de insanın menşei topraktır. Örneğin Yeni Zelanda yaratılış anlatısında ilk önce kadın yaratılmıştır. Tanrı, Baba Rangi ve anne Papa’nın birbirine bağlandığı dokuyu kesmiş, akan kan ile toprağı yoğurup insanı yaratmıştır (Rosenberg, 2003, s. 611). Nijerya ve Afrika yaratılış anlatılarında ise Obatala balçıktan kendine benzer heykelcikler yapar, gökyüzü hâkimi Olorun’dan soluk üflemesini ve can vermesini ister (Rosenberg, 2003, s. 634). Böylece insan yaratılmış olur.

Eski Türklerde “Yir Ana İyesi”nin varlığından bahsedilir, bu yer iyesiyle aynı işleve sahiptir. Yerin ve toprağın sahibi olarak tasavvur edilir. Bu iye, Anamaygıl olarak da ele alınabilir. Anamaygıl Ötügen’in koruyucusudur, toprak uğruna yapılan savaşlarda görünmeyen güçlerin yani ata ruhların da bu savaşlarda yer aldığına inanılır (Kalafat, 2012, s. 84). Bu durum Türklerin yıllarca toprak uğruna verdiği savaşların kutsal yönünü göstermektedir. Yapılan savaşların sadece vatani büyütme amacıyla değil, vatan toprağı kutsal olduğu için korumak amacıyla yapıldığını göstermektedir.

Toprak kadınla ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadının doğum yapması ile toprağın yiyecek vermesi ilişkilendirilmiştir. Anadolu insanının düşünce yapısına göre kadın ekilmeye hazır topraktır. Simgesel olarak toprak diş organ, tohum ise erkekten gelen menidir (Delaney, 2018, s. 49-50). Bu bağlamda da insanın özü topraktır denilebilir. Toprak aynı zamanda geçiş dönemlerinde sağaltım amaçlı da kullanılmaktadır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Toprak ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Osmaniye’de çocuğı olmayanlar sıcak toprağı yatırırlar (Kılıç, 2010, s. 12).
- Mersin’de çocuğı olmayan kadınların sağaltımı için ateşin üzerine bir sac konur, sacın içine de bir miktar toprak dökülür. Bu ateş üzerindeki sacda toprak kavrulur, bir

kuşağın üzerine kavrulan toprak dökülür ve ardından gebe kalması istenilen kadının beline kuşak olarak sarılır (Coşar, 2019, s. 15).

- Mersin’de hamile kadının sancısı başladığı anda bir miktar kum ya da toprak sacda ısıtılır ve kadının altına serpilir. Bu şekilde kadının rahmi ısınır ve doğuma hazır hâle getirilir (Çıblak Coşkun, 2011, s. 5, Kayalı, 2010, s. 36).
- Osmaniye’de yeni doğan çocuğun ve annenin altına ısıtılmış toprak konur (Doğaner, 2006, s. 67).
- Adana’da lohusanın altına toprak dökülür, lohusa bu toprağın üstünde yatar, bebek de bu toprakla belenir (Yolcu, 2008, s. 31).
- Adana’da annenin doğumdan sonra üşümesi engellemek, güçlenmesini sağlamak için altına toprak konur (Gerek, 2012, s. 21).
- Hatay’da doğumdan sonra temiz bir miktar toprak alınır, güzelce elenir. Daha sonra sacda kavrulur ve doğan çocuğun altına konur (Köseler, 2008, s. 17).
- Osmaniye’de doğan çocuğu toprakla kundaklarlar (Bilgici, 2018, s. 26).
- Adana’da çocuk elenmiş toprakla sarılır (Yolcu, 2008, s. 27).
- Adana’da göbek, ağaca asılır veya toprağa gömülür (Başçetinçelik, 2009, s. 78).
- Adana’da günah olmasın diye eş toprağa gömülür (Uğurlu, 2010, s. 19).
- Hatay’da eş toprağa gömülür. Eğer atılır veya gömülmezse çok büyük günahı olduğuna inanılır (Köseler, 2008, s. 27).
- Mersin’de kırkı karışan çocukların iyileşmesi için dört yol ağzından toprak alınır ve çocuk bu toprakla yıkanılır (Kayabaşı, 2008, s. 267).
- Osmaniye’de sünnette kesilen deri atılmamalıdır, toprağa gömülmelidir (Tülüce, 2008, s. 108).

Toprağın sağaltıcı yönü Anadolu’nun birçok yerinde bilinmektedir. Bu yüzden sıklıkla ritüellerde kullanıldığı göze çarpmaktadır. Gümüşhane’de konuşamayan çocuğun üzerine okunmuş toprak serpilir (Üçüncü, 2019, s. 122). Niğde’de yeni doğum yapan kadının yatağının altına toprak konulur (Dilmen, 2009, s. 24). Erzurum’da ise kırk basan çocuğu sağaltmak için babasının idrar yaptığı topraktan alınarak çocuğun yıkanacağı suya atılır (Güney Açar, 2015, s. 71).

Çukurova’daki toprak ile ilgili tespit ettiğimiz gelenek ve ritüeller, doğum ve sünnet geçiş dönemiyle ilgilidir. Toprağın genellikle sağaltım aracı olarak kullanıldığı göze çarpmaktadır. Ritüellerde kısır olan kişilerin, doğum sancısı tutan gebe kadının, yeni doğmuş bebeklerin toprağa yatırıldığı ve kırkı karışan çocukların toprakla yıkandığı görülmektedir. Bu ritüel ve gelenekler toprağın gücüne, kudretine olan inancın bir göstergesidir. Topraktaki büyü gücü kısır olana, anneye ve bebeğe temas ettirilerek bir sağaltım gerçekleştirilmiş olur.

Çocuğun eşinin gelenekte toprağa sarılıp gömüldüğünü görmekteyiz. Çocuğun eşi, çocuktan ve çocuğun ruhundan bir parça olduğu için büyü unsudur. Büyüsel etkilere sebep vermemek için eş toprağa gömülerek göz önünden uzakta tutulur. Bunun yanında su ile ilgili gelenek, inanç ve ritüeller bölümünde bahsettiğimiz gibi Kâşgarlı Mahmud çocuğun eşine “Umay” adının verildiğini ve Umay’a tapınanın çocuğu olacağı bilgisini vermektedir. Çocuğun eşi Umay Ana ile bağlantılı olduğundan yani kutsal sayıldığından atılmamalı ve yine kutsal sayılan bir yere yani toprağa gömülmelidir. Böylece Umay’a tapınılmış olur ve tekrar çocuk sahibi olunabilir. Sünnette kesilen deri insan vücudunun bir parçası olduğundan eş ile aynı muameleyi görür. Deri parçası da atılmamalı ve toprağa gömülmelidir. Deri parçası, insanın ruhunu taşıdığı için etkilenmeye açıktır. Yani büyü gibi ritüellerin malzemesi olabilmekte ve kişinin hayatının olağan akışına büyü ile müdahale edilebilmektedir.

5.4.2. Taşlar

Toprağın yanında taş da kutsal sayılmıştır. Bilindiği üzere Türklerin yağmur yağdırmak için kullandıkları “yada taşı”, sihirli bir niteliğe sahiptir. Yada taşını, Hz. Nuh oğlu Yafes’e vermiştir. Suyun az olması üzerine Yafes, babası olan Hz. Nuh’tan bir yağmur duası öğrenir. Bunun üzerine Hz. Nuh, Yafes’e İsm-i Azam’ı öğretir. Yafes de bu duayı bir taş kazıdıktan sonra muska gibi boynunda taşımış ve Ceyhun havalisine gelmiştir. Türklerin eski dinlerinde sihrin büyük bir yeri ve önemi vardır. Şamanların sihir yapabildikleri, bu yada taşının da o devirlerden kalma bir unsur olduğu bilinmektedir. Bu sihirli taş a ait inanış ve ritüelleri İslamiyet’ten sonra da devam ettirdiklerini, Anadolu’daki yağmur yağdırma dualarında yada taşına ait ritüellerin izlerinden anlayabilmek mümkündür (Köprülü, 1925, s. 1-11). Bu taşın varlığından İbn Fadlan da bahsetmektedir. Fadlan; *“Türk ülkelerindeki acayip durumlardan biri de istedikleri zaman kar, dolu, yağmur yağdırırabildikleri bir taş a sahip olmalarıdır. Bu taş özellikle Tokuz Oğuz hükümdarlarında bulunur. Türklerden başka kimseden bulunmaz.”* (2010, s. 55) der.

İslamiyet ile birlikte kutsallığı ile hayatımıza girmiş taşlardan biri de Hacerülesved taşıdır. Hacerülesved’in Hz. İbrahim tarafından Kâbe’nin inşası esnasında tavafın başlangıç noktasını belirlemek amacıyla yerleştirildiği rivayet edilir. Hanefî mezhebine ve İmam Mâlik’e göre tavafa Hacerülesved’ten başlanması sünnet, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleriyle Hanefî fakihî Muhammed b. Hasan’a göre ise şarttır (Öğüt, 1996, s. 433). Taşlara kutsallık atfedilmesi her dönem görülen inanışlardan biridir. İslamiyet’ten önce sihirli bir mahiyeti olan yada taşı önem arz ederken İslamiyet’ten sonra ise Hacerülesved taşı kutsallığıyla bilinen taşlardan biri olmuştur.

Taş “ebedi bir hayatın, ebedi bir kudret ve kuvvetin sahibi”dir (Kaya, 2015, s. 53). Taşlar ağırlıkları ve dayanıklı yapıları ile birçok inanışa ve ritüele malzeme olmuştur. Dilimizde yer edinen “taş gibi” “taş çatlasa”, “taş sıkırsa suyunu çıkarmak” vb. birçok deyim in altında taşın sağlamlığı yer almaktadır. Taşlar, koruyucu ve sağaltıcı olarak geçiş dönemlerinde de sıklıkla kullanılmıştır

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Taş ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Hatay’da çocuk sahibi olmak için kısır olan kişi fırında ısıtılmış kiremit taşına oturtulur (Köseler, 2008, s. 14).
- Mersin’de çocuğu olmayan kadın delikli taştan geçirilir (Kayabaşı, 2008, s. 260).
- Adana’da çocuk yaşasın diye taş oyuğundan veya ağaç deliğinden geçirilir (Başçetinçelik, 2009, s. 53).
- Adana’da çocuk doğunca taş gibi olsun diye ağzına taş konur (Başçetinçelik, 2009, s. 72).
- Mersin’de çocuk yeni doğduğunda ağırbaşlı olsun diye ağzına taş konur (Kayalı, 2010, s. 75).
- Adana’da kırklamada bir leğen içine kırk tane taş, gül yaprakları ve su konur. Kırk defa çocuğun başından aşağı su dökülür (Uğurlu, 2010, s. 24).
- Mersin’de büyükçe bir taş kırılır, bu taştan kırk parça alınır ve kırklama suyuna atılır (Çelik, 2020, s. 22).
- Adana’da kırklama suyu kırk taş ve kırk çiçekle yapılır. Hazırlanan su “kırk kırk” denilerek çocuğun başından aşağı dökülür (Yolcu, 2008, s. 37).
- Adana’da kırklama suyuna kırk taş ve para konur (Başçetinçelik, 2009, s. 112).
- Adana’da kırklama suyuna kırk taş konur, bu suya dua okunarak bebek yıkanır (Savur, 2010, s. 28).
- Mersin’de lohusanın kırkı çıktığı zaman ocak taşından kırk tane küçük taş alınır, lohusanın yıkanacağı suyun içine atılır, lohusa bu suyla yıkanır (Kayalı, 2010, s. 45).
- Osmaniye’de kırk tane taş, yedi çeşit yeşil çiçek yaprağı, altın yüzük ve tuz yıkama suyuna koyulur. Bu su ile bebek ve anne yıkanır, sonra da su eşige serpilir (Tülüce, 2008, s. 42).

Taşla ilgili inanış ve ritüeller Anadolu’nun birçok bölgesinde varlığını sürdürmektedir. Mudurnu’nun Aktaş köyünde çocuk kayası mevcuttur. Bu kaya bir bebeğin, çocuğun sıgacağı büyüklüktedir. Gelişemeyen, cılız kalan çocuklar bu taşın oyuğundan üç defa geçirilir (Tanyu, 1968, s. 113). Muğla’da yaramaz çocukların uslanması için Ankara’daki Kazancı Dede’nin mezarının yanında bulunan taşın üzerine çocuk yatırılır (Tanyu, 1968, s. 150).

Çukurova’daki taş ile ilgili inanç ve ritüeller doğum geçiş döneminde karşımıza çıkmaktadır. Çukurova’da taşın kerametinin ilk olarak çocuk sahibi olmak isteyenler tarafından kullanıldığını görmekteyiz. Gelenekte çocuk sahibi olmak için kişinin kiremit taşına oturduğu ve delikli taştan geçtiği görülmektedir. Taşlar kutsal kabul edildiği için çocuk verme ve iyileştirmeye muktedir olabileceği düşüncesi vardır. Ayrıca taşlar zihnimizde sağlamlık göstergesi olarak da yerleşmiştir. Benzer benzeri çağrıştıran düşüncesiyle çocuk taşın içinden geçirilip taş gibi sağlam olması hedeflenir.

Çocuğun ağır başlı olması için ağzına taş konulduğu ritüelde de benzerlik ilkesinin etkisi görülmektedir. Düşüncemizde insanın efendisi, erdemlisi taş gibi ağır olana benzetilir. Bu yüzden ileride iyi bir birey olması için çocuğun ağzına taş konulur.

Kırklama suyuna atılan taş, bebeği kutsamak ve güçlendirmek içindir. Taşa yüklenen bütün güzel vasıfların yani sağlamlık, ağırlık, güç, kuvvet vb. çocuğa yüklenmesi için suya taş atılarak kırklama yapılır. Çocuk, taş atılan suyla yıkanır ve böylelikle hem taşın hem de suyun kutsallığına ve gücüne erişmiş olur.

5.5. Ağaç ile İlgili Unsurlar

Mitolojiler Sözlüğü'ne göre Türkler ve Moğollar; “Büyük Ağaç”, “Yalnız Ağaç”, “Kuru Ağaç” vb. özellikleriyle ağaçlar ya da ormanlar hakkında çok sayıda mit ve inanış geliştirmişlerdir. Uygurlar, Kıpçaklar ve Oğuzlar anlatılarında büyük insanların doğumunda ağaca rol verirler. Ağaç babaları veya anaları konumundadır. Türkiye Türkleri, geceyi bir ağacın dibinde geçirirlerse bir yaşlı adamın onları ziyaret edeceğine, Anadolu’da bir köylü ağaç keserse artık çocuğu olmayacağına inanmaktadır (Bonney, C I, 2000, s. 27-28).

Türk mitolojisinde dünya üçlü bir görünüm arz etmektedir; gökyüzü, yeryüzü ve yer altı. Ağaç, dallarıyla gökyüzüne, gövdesiyle yeryüzüne ve kökleriyle yer altına ulaşabildiği için kutsal kabul edilmiştir. Her şeye ruh atfeden kadim dönem insanı ağaca da bu özelliğinden ötürü ruh atfetmiş ve ona zarar vermekten çekinmiştir. Türk mitolojisinde “Hayat Ağacı” dünyanın merkezindedir ve yaşam için önem arz etmektedir. Pervin Ergun’un aktardığına göre “Hayat Ağacı”nın belli başlı özellikleri vardır. Dünyanın merkezinde bulunmalıdır, kökünün yer altına, dallarının ise gökyüzüne ulaşması gerekir. Gövdesi ve gölgesi oldukça geniştir, yaz kış yeşil ve canlıdır (2004, s. 19). Şamanistlerin en çok saygı duydukları ağaç, kayın ağacıdır. Ayinlerde ve sağaltımda kayın ağacı sıklıkla kullanılmaktadır. Şaman davullarında güneş, ay, yıldız vb. unsurların yanında kayın ağacı da bulunmaktadır (İnan, 2017, s. 44). Bununla birlikte kayın ağacının yanında çam ağacı da kutsal kabul edilmektedir ve “Hayat Ağacı”nın bu iki ağaçtan biri olduğu düşünülmektedir (Kaya, 2015, s. 119).

Ağaç, şamanlık mesleğinin ana unsurudur. Şaman davulunu bu ağaçtan yapar, davulun üstüne ağacın resmini çizer. Ritüellerinde tırmadığı nesne aslında evren ağacıdır (Eliade, 2018, s. 337-338). Mircea Eliade *Şamanizm* kitabında şamanların kurban sunma ritüelinde ağaç kullandıklarını şöyle anlatır: “Kurban töreni zaman zaman her ailede yapılır ve art arda iki ya da üç akşam devam eder. İlk akşam törenin hazırlanmasına ayrılmıştır. Kam bir çayırda uygun bir yer seçip oraya yeni bir yurt kurar; ortasına alçak dalları budanmış ve gövdesine dokuz basamak oyulmuş genç bir kayın ağacı diker. Kayının üst budakları, tepesinde bir bayrakla, yurdun üst deliğinden dışarı çıkar. Yurdun çevresi yine kayın sırtlarından bir çit çekilir; girişine de at kıllarından bir düğüm atılmış bir başka kayın değnek dikilir... Şaman, hayvanın ruhunu vücudundan çıkarmak için ve Bay Ülgen’e doğru uçuşunu hazırlamak için atın sırtında bir kayın ağacı sallar.” (2018, s. 247-248). Ağaç, Tanrı’ya

uzunluğuyla ulaşabilmesi ve dallarının birer merdiven görevi görmesi bakımından insanlarda ulaşım aracı izlenimi yaratmaktadır. Nitekim Tanrı için sunulan kurbanların göğşe çıkarma töreni sırasında ağacın, şamanın en büyük yardımcılarından biri olduğu göze çarpmaktadır.

Ağaçlar “Sığınılan Tanrı”dır. Türk inancında kutsal ağaç gölgelidir ve gölgesi oldukça büyüktür. Tanrı ise sığınılan en yüce varlıktır. Ağacın gölgesi bir Tanrı misali insanlara gölge olur, kol kanat gerer (Ergun, 2004, s. 361). Dede Korkut Kitabı da bize ağaç ile ilgili örnekler vermektedir. Dede Korkut neredeyse her hikâyenin sonunda gelir ve yom verir. Bu yomlardan biri de “Kölgelüçe kaba ağacın kesilmesün”dür. Bahaeddin Ögel “kaba ağaç”ın iyi anlamı olarak karşımıza çıktığını belirtir. Kaba ağacın Türk düşüncesinde de önemli bir yeri vardır (C.II, 2014, s. 619). Dede Korkut “kaba ağacın kesilmesin” duasını ederek kaba ağacın kesilmesinin getirebileceği kötülüklerin ürkütücülüğünü bize hissettirmiş olur. Ayrıca “Kölgelüçe” kelimesinden anladığımız üzere ağacın gölgesi insan yaşantısında önemlidir, kesilirse gölge yani “Sığınılan Tanrı” yok olur.

Dede Korkut Kitabı’nda yer alan Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda Salur Kazan ağaçla konuşur. Ağaca; yurdunu, oğlunu, eşini sorar ve ağaca şu nitelikleri yakıştırır:

Başun ala bakar olsam başsuz ağaç

Dibin ala bakar olsam dipsüz ağaç (Ergin, 2004, s. 109).

Ağaçlar; dallarıyla göğşe, kökleriyle yere ulaştığı için yücedir. İnsanoğlunun bu niteliklere sahip olmasının imkânı yoktur ve bu durum da insanın ağaca hayranlık duymasına vesile olur. Ayrıca Salur Kazan’ın ağaç ile konuşması onda ruh olduğunu düşünmesinin bir tecellisidir.

Türklerin ağaçla ilişkileri sahip oldukları “ağaç eri” olarak bilinen Tahtacılar zümresiyle kendini belli eder. Tahtacıların ağaç işleri ile ilgili bir grup olarak eski Türk inançlarını diğer Türk gruplarına göre daha fazla koruduğu bilinmektedir (Oğuz, 2002, s. 245). Aynı zamanda Kıpçakların da adını ağaçtan aldığı bilinmektedir. Uygurların türeyiş efsanelerinde, Uygurların türediği iki ağacın bir adanın ortasında bulunduğu belirtilmektedir. Oğuz Han İt-Barak kavmiyle savaşıp mağlup olduğunda nehrin ortasındaki bu adaya sığınmak zorunda kalmıştır. İşte tam bu sırada Oğuz Han’ın askerlerinden birinin eşi, adada bulunan bu iki ağacın birinin kovuğunda bir çocuk doğurur ve bu çocuğa “Kıpçak” adı verilir. Oğuz destanını yazanlar “Kıpçak” sözünün ağaç kovuğu manasına geldiğini ileri sürerler (Özarslan, 2003, s. 95).

Ağaçla ilgili tasarımlar dünya mitolojisinde de dikkat çekmektedir. Kızılderililerin Kutsal Bayır anlatısında, Kızılderililer yeni bir ülke arayışına girmişlerdir. İhtiyar Eczacıbaşı, Çatah ve Çıkasah adlı ikiz kardeşleri topluluğun öncüsü seçer. Eczacıbaşı bu ikiz kardeşe; ormana gitmelerini, tatlı bir sakız ağacı bulmalarını, ağacı kesip filizini ona getirmelerini söyler. Çatah ve Çıkasah, tarif edilen filizi getirirler. Eczacıbaşı getirilen filizi boyar ve daha sonra bu filizi köyün tam ortasına dikmelerini emreder, bu filizi sürekli olarak gözlemelerini, hangi yöne doğru eğildiğine bakmalarını söyler. Gidecekleri yönü, yapacakları seçimi bu filizin eğildiği yöne doğru tayin ederler (Marriott ve

Rachlin, 1994, s. 104-110). Kızılderili mitolojisinden verilen bu alıntıdan anlaşılacağı üzere ağacın insanlar için yol gösterici, yol tayin edici bir konumda olduğunu görülmektedir.

Gılgamış ile Huluppu ağacı mitosunda ise bir adı da İştar olan İnanna, Fırat kıyısından bir huluppu ağacı alıp tahtasından karyolasını ve sandalyesini yapmak amacıyla onu bahçesine dikmiştir. Düşman güçler onun bu amacına karşı çıkınca Gılgamış yardımına gelir. Bu yardımına karşılık teşekkür etmek için İnanna, Gılgamış'a bir pukku ile bir mikku verir. Pukku ağacın tabanından, mikku ise tepesinden yapılmıştır. Bu iki nesne bilginlerce sihirli davul ve sihirli davul tokmağı olarak yorumlanmıştır (Hook, 1993, s. 57-58). Bu mite göre Tanrıça'nın armağan ettiği bu iki nesne ağaçtan yapılmıştır. Buna göre ağaç, kadim dönemlerde hediye edilecek değerli, kıymetli ve büyülü bir niteliğe sahiptir.

Kutsal ağaç tasavvuru, günümüz insanının bilincinin bir köşesinde hâlâ varlığını sürdürmektedir. Ağaca çaput bağlanarak dileklerin Tanrı'ya ulaşması istenir. Ağaca zarar vermekten çekinilir, çoğu zaman budamak için zamanının gelmesi beklenir. Mezarların başına ağaç dikilerek sallandıkça ölünün günahlarının döküldüğüne inanılır. Geçiş dönemlerinde de ağaç koruyucu ve iyileştirici bir unsur olarak kullanılır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Ağaç ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin'de çocuk sahibi olmak isteyen kişiler meyveli ağaçların yapraklarını kaynatıp içerler (Çıblak Coşkun, 2011, s. 3).
- Mersin Konargöçerlerinde kısır olan kişiye meyve veren ağaçların yaprakları kaynatılarak içirilir (Bali, 2015, s. 170).
- Adana'da kısırlığı gidermek için türbelere giderek oradaki ağaçlara bez bağlanır (Uğurlu, 2010, s. 9).
- Hatay'da hamile kalmak için ziyaretlere gidip bez bağlanır (Köseler, 2008, s. 14).
- Hatay'da çocuk sahibi olmak isteyenler Hatay'ın Dört Yol ilçesindeki Karabıyık Dede'ye giderek orada bulunan dut ağacına beşik bağlar. Daha sonra yapılan beşik kendi kendine sallanırsa çocuk olacağına inanılır (Ünal, 2019, s. 58).
- Osmaniye'de çocuğunun olmasını isteyenler dilek ağacına çaput bağlar ve dilekte bulunurlar (Bilgici, 2018, s. 10).
- Osmaniye'de kısır olan kadına, "gölgesiz ağacın dibine oturma" derler (Bilgici, 2018, s. 10).
- Çukurova Girit göçmenleri çocuğu olmayan kadınları, kaydattıkları ardıc ağacının buharına oturtur (Okuşluk Şenese, 2011, s. 69).
- Mersin'de yeni evlenen veya çocuğu olmayan kadın, süpürge üstüne oturursa çocuğunun olmayacağına inanılır (Kayalı, 2010, s. 23).

- Mersin Konargöçerlerinde yeni evlenen veya çocuğu olmayan bir kadın kapı eşiğine ya da süpürge üstüne oturursa çocuğunun olmayacağına inanılır (Bali, 2015, s. 173).
- Adana'da çocuğun göbeğini, bolluk getirsin diye meyve ağacın köküne gömerler (Yolcu, 2008, s. 29).
- Adana'da çocuğun göbeği ağaca konur (Başçetinçelik, 2009, s. 78).
- Mersin'de bebek kırklanırken yaprağını dökmeyen ağaçtan yedi dal alınır ve bu dallar kırklama suyunun içine konur (Taşkan, 2013, s. 11).
- Adana'da kız çocuğunun eşi süpürgeye bağlanır temiz olsun diye (Savur, 2010, s. 21).
- Mersin'de çocuğa kırk basmaması için yastığının altına süpürge bırakılır (Can, 2007, s. 9).
- Adana'da çocuk ve anneyi albasmasın diye yastıklarının altına süpürge konur (Yolcu, 2008, s. 34).
- Adana'da albasmasını önleyebilmek için yeni doğum yapmış kadının başucuna süpürge konur (Uğurlu, 2010, s. 22).
- Mersin'de yeni doğum yapmış kadının evinin önüne süpürge konur (Kayalı, 2010, s. 52).
- Osmaniye'de lohusaya albasmasın diye yattığı odanın kapısına süpürge koyulur (Tülüce, 2009, s. 39).
- Adana'da çocuğun sağlıklı olması için ardıc ağacının kökünün altı eşilip çocuk buradan geçirilir (Gerek, 2012, s. 33).
- Mersin'de aydaş çocuk, kökü dışarıya çıkmış ulu bir ağacın kökünden geçirilir (Çıblak Coşkun, 2011, s. 10).
- Çukurova Konargöçerleri zayıf, gelişmeyen çocukları çatal bir ağaçtan üç defa geçirir (Doğaner, 2013, s. 164).
- Adana'da çocuk uzun ömürlü olsun diye taş oyuğundan veya ağaç deliğinden geçirilir (Başçetinçelik, 2009, s. 53).
- Adana'da aydaş çocuk, yaşlı bir ağacın arasından geçirilerek tedavi edilir (Başçetinçelik, 2009, s. 125).
- Osmaniye'de aydaş çocuklar ulu ağacın gövdesinden üç çarşamba geçirilir (Karakaş, 2016, s. 307).
- Osmaniye'de çocuk ağaçtan yapılmış beşikte yatırılır. Genellikle bu ağacın cinsi çam ağacı olur (Bilgici, 2018, s. 26).
- Hatay'da çocuğa nazar değmesin diye çocuğun üzerinde iğde ağacı bulundurulur (Köseler, 2008, s. 30).

- Adana’da evlenemeyen kızlar dilek ağacına elbisesinden bir parça koparıp “evleneceğim” diye bağlar (Başçetinçelik, 2009, s. 129).
- Adana’da düğün günü evin damına bayrak dikilir. Bayrağın direği çiçeklerle süslenir (Uğurlu, 2010, s. 42).
- Mersin’de düğünden bir gün önce oğlan evine bayrak dikilir. Yaş bir ağacın en uzun dalı kesilerek bayrak bu ağacın ucuna bağlanır (Kayalı, 2010, s. 116).
- Adana’da perşembe günü sabah erkenden oğlan evinin erkekleri ormana çam kesmeye gider. Ormandan, düzgün ve uzun olan 20-30 metre uzunluğunda bir çam kesilir. Çam ağacının dalları kesilir, en üstteki sürgün uç kesilmez, bırakılır. Bayrak oraya sabitleştirilir (Başçetinçelik, 2009, s. 218).
- Hatay’da bayrağın asılacağı ağaca çiçek, soğan, balon, armut da güzel bir görüntü oluştursun diye bağlanır (Köseler, 2008, s. 70).
- Adana’da ölüm uzak olsun diye tahtaya vurulur (Başçetinçelik, 2009, s. 336).
- Adana’da cenaze mezara kadar ağaçtan yapılmış tabutla omuzda taşınır (Yolcu, 2008, s. 89).
- Hatay’da cenaze ağaçtan yapılmış tabut ile taşınır (Köseler, 2008, s. 103).
- Adana’da mezara ağaç dikmek sevap olduğuna inanılır. Ölenin ameli iyiye mezara dikilen ağacın tutacağı düşünülür (Başçetinçelik, 2009, s. 394).
- Hatay’da genellikle bütün mezarların yanında ağaç dikilir. Çünkü kıyamette bu ağacın gölgesinin ölüye faydası olacağına inanılır (Köseler, 2008, s. 118).
- Mersin’de mezarlıklara ağaç dikilir. Böylece ağaçların rüzgârda sallandıkça Allah’ı andıkları düşünülerek ölenin azap çekmeyeceğine inanılır (Ağcalar, 2009, s. 108).
- Osmaniye’de mezar başına gül ve çam ağacı dikilir (Bilgici, 2018, s. 95).
- Hatay’da mezarın üstüne yeşil ağaç dalları atılır (Köseler, 2008, s. 106).

Adana, Hatay, Mersin ve Osmaniye illerinden alınan bu gelenekler ve ritüellerde ağacın önemini çok net olarak görmek mümkündür. Kadim dönemde ağaç kült sayılmış, ruhu olduğuna inanılmış ve saygı duyulmuştur. Bununla birlikte Anadolu’da da yukarıdaki ritüel ve inanışlara benzer unsurların olduğu görülmektedir. Ankara’da çocuğu olmayan kişiler Ankara’daki Dut Dede Türbesi’ne gider. Türbede dualar ederek ve oradaki ağaçlara bez bağlar (Coşan, 2017, s.17). Niğde’de düğünden önce oğlan evine bayrak dikilir ve ucuna elma ile ayna takılır (Dilmen, 2009, s. 58). Kandıra Türkmenlerinde ise ölünün mezarının başına ayva ağacı dikilir. Kefeninin bağlarından biri çözülür ayva ağacına bağlanır (Altun, 2004, s. 339). Türk dünyası geçiş dönemlerinde ritüellerin ortak olduğu, ağaç kültü bağlamında neredeyse her geçiş döneminde ağacın kullanıldığı görülmektedir.

Çukurova illerinden ağaç ile ilgili alınan ritüel ve inanışlar; doğum, evlenme ve ölüm geçiş dönemleri etrafında yoğun bir şekilde varlığını göstermektedir. Tespit edilen ritüel ve inanışları yorumlayacak olursak öncelikle meyveli ağaçların çocuk ile ilişkisine değinmek gerekir. Meyveli ağaç

gerek görünüm itibarıyla gerekse beslenme ihtiyacını karşılamak açısından önemlidir. Ağaçtan alınan meyve hem kadim dönem insanının karnını doyurmaktadır hem de güzelliğiyle göz zevkine hitap etmektedir. Kadim dönem insanı, ağacı insanla ilişkilendirmiş ve ağacın meyve vermesiyle insanın üremesi arasında benzerlik kurmuştur. Günümüzde de yeni doğan çocuk için “meyve” benzetmesi yapılmaktadır. Gelenekte çocuk sahibi olmak isteyenlerin meyveli ağaçların yaprağını kaynatıp içtiğini görmekteyiz. Buradaki hedef ağaç gibi meyvelenmek yani çocuk sahibi olmaktır.

Gelenekler ve ritüeller içinde en çok karşımıza çıkan ağaca bez bağlama geleneğidir. Bahaeddin Ögel, ağaçlara bez bağlama geleneğinin Proto-Türklere kadar indiğini belirtir. Ögel’in Abdülkadir İnan’dan aktardığına göre ağaçlara bağlanan paçavra, kıl, tüy gibi unsurlar fetişlerdir (C.II, 2014, s. 219-220). Türk mitolojisinde ağaçlar dallarıyla gökyüzüne, gövdesiyle yeryüzüne ve kökleriyle yer altına ulaşabildiği için Tanrı ile insan arasındaki köprüdür. Gelenekte gördüğümüz ağaca bağlanan bez parçaları ise o dileği simgeleyen kutsal parçalardır. Bez parçası ağaca asılarak Tanrı’ya ulaşması hedeflenir. Çünkü ağacın dalları Tanrı’ya ulaşabilir ve doğrudan dilek ona aktarılabilir. Ağaç kültü ile atalar kültü ağaca bez bağlama geleneğinde birleşmiştir. Atalar kültü İslamiyet’ten sonra veli kültü olmuş, veli, eren, ermiş adları verilen kişiler kutsal sayılmıştır. Günümüzde birçok türbede ağaç olduğunu ve bu ağaçlarda bezlerin bağlı olduğunu görmemiz oldukça olağan bir durumdur. Kutsal sayılan kişi ve yine kutsal sayılan ağaç, dileğin Tanrı’ya ulaşmasında aracı rolü üstlenir. Fuzuli Bayat’ın aktardığına göre ise Yakutların esas Ana tanrıları, Hayat Ağacının kökünde yaşayan ve insanlara can veren kutsal bir Tanrıçadır (C II, 2007, s. 36). Gelenekte ağaca bez bağlanarak Ana tanrılarından yeni bir canlının dünyaya gelmesi ve ona can vermeleri istenmektedir. Bu yolla Ana tanrılarının ruhunun uyanması hedeflenmektedir.

Ağaca beşik çizme veya bağlama ritüelinin kökeni geçmiş döneme dayanmaktadır. Eski Türklerde çocuğu olmayan kadınlar şamana başvurur ve ruhların ulaşığı olan şamandan bir çocuk ister. Şaman vazifesi olduğu üzere şaman davulu çalıp şarkı söyleyip dans eder, bu arada da küçük bir beşik yapıp üzerine bir ruhun (çocuğu verecek iyi ruh) resmini yapar (Havra, 2015, s. 133). Günümüze değin ulaşan bu ritüelde amaç, istenilen varlığın taklidini yaparak gerçek anlamda onu elde etmektir.

Çukurova’da rastlanan ve kısır olan kişiye yönelik söylenen “gölgesiz ağacın dibine oturma” uyarısının mitolojik kökenini ağacın gölgesi için “Sığınılan Tanrı” benzetmesi ile ilişkilendirmek mümkündür (Ergun, 2004, s. 361). Gölge, sığınılan limandır, korunaktır. Dede Korkut’un “Kölgelüce kaba ağacın kesülmesün.” demesindeki amacı, ağaç kesilirse gölgenin gideceğine yani Tanrı’nın şefkatinin ve merhametinin yok olacağına dair bir uyarı niteliğindedir. Gölge olmayan yerde Tanrı yoktur ve ancak Tanrı’nın kudretiyle bir çocuk meydana gelebilir. Gelenekte “gölgeli ağaca sığınmalısın ki Tanrı sana bir evlat versin” uyarısı, gölge ve Tanrı metaforu açısından önemlidir.

Göbek bağı insan bedeninden bir parçadır ve insanın ruhu göbek bağında da bulunur. İnsana gösterilen özenli muamele göbek bağına da gösterilmelidir. Gelenekte göbek bağının meyve

ağacının/ağaçların dibine gömüldüğü görülmektedir. Buradaki amaç, çocuğun ağaçlar gibi sonsuz, canlı ve verimli bir hayat yaşamasını büyüsel etkilerle sağlamaktır.

Kadim dönemlerde bazı ağaçlara önem atfedilmiştir. Eski Uygur yazılarında “artuç uruğu” yani “ardıç tohumu” olarak geçer ve ilaç olarak kullanılır (Ögel, C.II, 2014, s. 602). Altay Türkleri, ardıç ağacına “arçın” der, arçın ağacı temizliği ve kutsallığını sembolize eder. Ardıç tütüsü hastalıkları kovar (Ergun, 2004, s. 276). Bu bilgiler ışığında ardıç ağacı Türk mitolojisinde kutsal sayılan ağaçlardan biridir. Türklerde sağaltım için kullanıldığını hem Bahaeddin Ögel hem de Pervin Ergun belirtmektedir. Verdiğimiz örneklerin bazılarında ardıç ağacının buharına oturulduğu ve çocuk sağlıklı olsun diye bir ardıç ağacının kökü eşilerek altından geçirildiği görülmektedir. Ardıç ağacının şifacı rolünden yararlanarak çocuk sahibi olmak hedeflenir. Hasta çocuğun ardıç ağacının kökünden geçirilmesinin temelinde ise çocuğun üzerindeki hastalıklar gitmesi, sağlıklı bir birey olması amaçlanmaktadır. Sadece ardıç ağacı değil, gelenekte ulu ve yaşlı ağaçların arasından da hasta çocukların geçirildiği görülmektedir. Bir başka gelenekte ise çocuğun nazardan korunması için üzerinde iğde ağacı taşındığını görmekteyiz. Burada ise ağacın Tanrı kutu taşımamasından ötürü koruyuculuk vasfı ön plana çıkmaktadır.

Türkler arasında kayın ve çam ağacı kutsaldır. Altay destanlarında göğün direği yani Hayat Ağacı çamdır (Ögel, C.II, 2014, s. 607). Çam ağacı Tanrı'nın sıfatlarına işaret eder. Yaz kış yeşildir, yaşlılığı, dağların tepesinde tek başına oluşu, büyüklüğü ve meyvesiz olması Tanrı gibi kutsal olduğunun işaretidir (Ergun, 2004, s. 211). Gelenekte de bebeğin beşiğinin ağaçtan olduğunu, makbul gören ağacın da çam olduğu belirtilmektedir. Beşik, bebek için uyunacak korunaklı bir yerdir. Bebeği ağaçtan bir beşiğe koymak kutsala teslim etmektir. Çam ağacı belirtildiği üzere Tanrı'nın sıfatlarına sahiptir ve kutsaldır. Bebeği çam ağacında uyutmak Tanrı'nın yani kutsalın kollarına bırakmaktır. Ağaca bez bağlama geleneğinde bahsettiğimiz Hayat Ağacının kökünde yaşayan Ana tanrıların fonksiyonunu bu gelenek için de söylemek mümkündür. Ağaçta Ana tanrıların ruhu vardır ve onun kökünde yaşar. Çocuk dünyaya gelir gelmez anne kucağına verilir, bunun nedeni anne ve çocuk arasındaki bağın sağlanması ve kuvvetlenmesidir. Çocuk yaşamı boyunca anne sevgisine ve korumasına ihtiyaç duyar. Bebeklik dönemi ise en korumaya ihtiyaç duyduğu zamandır. Çocuk ağaçtan yapılan beşikte uyutularak hem Ana tanrılar tarafından korunur hem de biyolojik annenin bir süreliğine uyumak için beşiğe bıraktığı çocuğunu anne korumasından ve sevgisinden mahrum etmemek hedeflenmektedir.

Kısmet açmak ve dilek dilemek için ağaca bez bağlamanın amacı; dilekleri, istek ve niyetleri Tanrı'ya ulaştırmaktır. Ağaç, dileği Tanrı'ya ulaştıran araç konumundadır. Düğünlerde gördüğümüz bayrak asma geleneği ise bu bez bağlama geleneğinin bir parçası olabilir. Bağlanan bezler fetiş sayılır, bayrak da Türk milleti için kutsal sayılmaktadır. Düğünlerinde ağaçlara bağlanan bayraklar, düğünün de bayrağın da kutsallığını göstermektedir. Düğünlerde bayrak asmak için tercih edilen çam ağacı da

yine düğünün ve evliliğin kutsallığını vurgulamak adına önem arz eder. Bunun sebebi çam ağacının “Hayat Ağacı” olarak kabul edilmesidir.

Geçiş dönemlerinde dikkat çeken bir başka unsur da süpürge. Süpürge, çalırlardan ve ağaçlardan yapıldığı için bu başlık altında incelenmelidir. Adından da anlaşıldığı üzere süpürge, “temizleme” işleviyle kullanılır. Kötü ruhları kovmak amacıyla kullanıldığı gibi insan için önemli bir durum olan doğurma eylemini de süpüreceğine inanılır. Geleneklerde görüldüğü üzere yeni evlenen kadınların süpürge üzerine oturmaması gerektiğine inanılır. Bunun nedeni ona bahşedilen çocuk doğurma mucizesini süpüreceği, uzaklaştıracağı düşünülür. Lohusa ve çocuğa albası için yastığın altına, kapının ardına vb. konulan süpürge de kötü ruhları süpürmek, evden kovmak içindir.

Ölümü uzaklaştırmak için tahtaya vurulduğunu görmekteyiz. Tahta da ağaçtan yapılmış bir materyaldir. Dolayısıyla ağaç ruhunu içinde barındırır. Ağaca vurarak ağaç ruhunun uyanması sağlanır ve ölümü uzaklaştırması istenir.

Ölünün tahta tabuttan taşındığı geleneklerde tıpkı bebeğin beşiğinin ağaçtan olması gibi ölünün de son yatağının ağaçtan olması oldukça normaldir. Bebeğin ağaçtan yapılan beşiği için yapılan yorumlar tabut için de geçerlidir. Ölü de bebek gibi korunmaya muhtaçtır. Çünkü yaşam fonksiyonlarını, kendini tehlikelere karşı koruma kabiliyetini kaybetmiştir. Ağaçtan tabut, ölüyü kutsala teslim etmek yani korumak demektir.

Türk kültüründe mezarların başına mutlaka ağaç dikilir, bu eski Türk geleneklerinden biridir (Ögel, C. II, 2014, s. 598). Eski Türk inanışlarında da günümüz İslamiyet inanışlarında da ölümden sonra yaşam olduğuna inanılır. İslamiyet’te ölen kişinin ameli iyiye cennete, kötüye cehenneme gideceği düşünülür. Bu dikilen kutsal ağaç sallandıkça Tanrı’yı anar, Tanrı da ölene merhamette bulunur. Ölenin günahlarını döker, saf ve günahsız bir hâle getirir, böylece cennete gitmek mümkün olur. Mezara ağaç dikmeye bir başka yorum daha yapılabilir. Jean Paul Roux, Türk gruplarının ölümlerini ağaçlara astığını, bunun anlamının ise yeniden doğuş ve ölümlerini göğe sunma olduğunu vurgular (2017, s. 26). Bu bilgi ışığında günümüzde de bu ritüelin devam ettiğini söyleyebiliriz. Ölümlerimizi güncel dünyada ağaca asmamız mümkün değildir. Fakat onların mezarının başına birer ağaç dikerek ruhlarını göğe ulaştırabiliriz.

Ölünün mezarının üzerine yeşil dallar atılması ritüelinde atılan yeşil dallar, Hayat Ağacının dallarını temsil eder. Hayat Ağacı her daim yeşildir ve yapraklıdır. Yeşil ve yapraklı ağaç insan bilincinde de Türk mitolojisinde de iyiye yorulmaktadır. Yeşil dallar mezara atılarak “Hayat Ağacı yanında olsun, koruyucu olsun ve ağacın yeşilliği, güzelliği gibi ahiretteki yaşamın da iyi olsun” mesajını verir. Ayrıca bu yeşil dallar yeniden doğuşu da simgeler. Ağaçlar her sene yapraklarını döker ve yeniden yeşererek yeniden doğuş ritüeli sergiler. Ölen kişinin yeniden doğması temenni edilerek mezarına yeşil dallar atılır.

5.6. Bitki, Bitki Ürünleri ve Meyve Türlerine Ait Unsurlar

Bitkiler, bitkilerden elde edilen ürünler ve meyve türleri insan yaşamında hayati bir öneme sahiptir. Bazıları beslenme ihtiyacını, bazıları ev ve eşya yapımında kullanıldığından barınma ihtiyacını, tümü ise oksijen ürettiğinden nefes alma ihtiyacını karşılar. İnsanların yaşam ihtiyacını karşılayan bitkilere ve meyve türlerine duyulan minnetten ötürü bu unsurlar çeşitli kültürlerde kutsal sayılmıştır. Bitkilerin, bitki ürünlerinin ve meyve ürünlerinin koruyucu, arındırıcı veya cezalandırıcı olduğu düşünülmüştür.

Bitkiler, bitki ürünleri ve meyve ürünleri üzerine çeşitli inanışlar ve bu inanışlardan doğan ritüeller türemiştir. Üzerlik bitkisinin nazarı def edeceği inancından kaynaklanan tütsüleme, çocuk vereceği inancıyla geline verilen/yedirilen elma, Çukurova’da çokça yetişen murt ağacının ölüm törenlerinde sıklıkla koku giderme ve ağaç ruhuna sığınma açısından kullanılması, soğan ve sarımsağın kötü kokusuyla zararlı ruhları kovacağı düşüncesi vb. örnekler geçiş dönemlerinde bitki, bitki ürünleri ve meyve ürünleri odaklı ritüelleri göstermek açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte bitkinin veya meyve türlerinin şekli, kokusu, rengi vs. özellikleri inançların temelini oluşturmaktadır.

5.6.1. Murt/mersin ağacı

Murt, 5 metreye kadar uzayabilen, yapraklarını dökmeyen, beyaz renkli bir ağaçtır. Meyveleri mavimsi, siyah veya süt beyazı rengindedir. Meyveleri murt adı altında Adana pazarlarında satılmaktadır (Baytop, 1997, s. 206).

Mersin ilinin adının da bu bitkiden geldiğine dair efsaneler mevcuttur. Mersin’e ilk gelen kavimler etrafın çalılarla kaplı olduğunu görürler. Kış mevsimi olduğundan bu çalıların ne olduğunu anlayamazlar, yaz mevsimi gelince bu çalılar beyaz çiçekler açmaya başlar, bu çiçeklerden de meyveler oluşur. Bölgeye yerleşenler bu bitkinin adını mersin olarak bildiklerinden bu bölgeye de Mersin adını verirler (Sakaoğlu, 2020, s. 61).

Mersin ağacı/murt (myrtus) mitolojide hem aşkı hem de ölümü sembolize eder. Eski zamanlardan beri cenaze törenlerinde nane, biberiye ve murt yaprakları yakılmaktadır. Belirli dönemlerde ev ilahlarının ruhunu memnun etmek için evlerin mersin ağacının dallarıyla süslendiği bilinmektedir. Erken Roma’da Myrtea adlı bir bahar tanrıçasına tapılırdı. Antik Çağ’da ağız kokusunu önlemek için mersin meyvesi çiğnenirdi. Mersin, Dionysos’un en sevdiği bitkilerden biridir. Dionysos annesini ölümler ülkesinden kurtarmak ister. Hades, sevdiği bir şeyi kendisine bırakması koşuluyla annesini verebileceğini belirtir. Dionysos en sevdiği şey olarak mersin bitkisini Hades’e bırakır ve annesi Semele’yi alarak yeryüzüne çıkar. Bununla birlikte mersin ağacının cennetten çıktığına inanılır. Hz. Âdem’in son anda karşısına çıkan mersin ağacının dalını alarak dünyadaki toprağa diktiği söylenmektedir (Gezgin, 2021, s. 220-222).

Zeus ve Dione'nin kızı olan Aphrodite, ölümlülerin bile saldırmaktan çekinmediği, zayıf ve narin tanrıçalardan biridir. Daha sonra kötü bir tanrıça olarak tasavvur edilmiştir. Mersin ağacının Aphrodite'in koruyucusu olduğuna inanılmaktadır (Hamilton, 2020, s. 20-21).

Türk halk kültüründe ağaç başlı başına bir kült olarak kabul edilmektedir. Yörelere göre bazı ağaçlar daha çok ön plana çıkmaktadır Mersin/murt ağacı Çukurova illeri gelenek ve ritüelleri içinde oldukça göze çarpmaktadır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Murt/Mersin Ağacı ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Osmaniye'de çocuğu olmayan kadın için murt dalı, narpız otu ve ceviz yaprağından buğu yapılır, kadın bu buğunun üzerine oturur (Kılıç, 2010, s. 12).
- Hatay'da çocuk reyhanlanırken mersin ağacının yaprağı da hazırlanan karışıma konulur (Bereketoğlu, 2010, s. 12).
- Adana'da kırk basmasından korunmak için kapıya murt dalı asılır (Demirci, 2013, s. 27).
- Adana'da lohusa ve bebeği murt dalı atılmış su ile yıkanır (Alkan, 2013, s. 9).
- Mersin'de ölü yıkanırken suyunun içine murt dalı ve defneyaprağı atılır (Hakverdi, 2018, s. 10, Çağlar, 2016, s. 163).
- Mersin'de ölü yıkama suyuna murt atılır (Çağlayan, 1998, s. 87).
- Adana'da ölünün yıkama suyuna murt dalı atılır ve ölü bu suyla yıkanır (Gerek, 2012, s. 78, Karakaş, 2005, s. 66, Başçetinçelik, 2009, s. 351).
- Hatay'da ölünün yıkama suyuna murt dalı atılır (Köseler, 2008, s. 101).
- Adana'da mezar ziyaretine gidildiğinde beraberinde mutlaka murt dalı götürülerek, mezar toprağına saplanır (Yolcu, 2008, s. 98).
- Mersin'de ölünün üzerine murt filizi kesilip konulur (Çelik, 2020, s. 51).
- Çukurova Konargöçerleri murt çalısının cennet takımı olduğuna inanır. Murt yaprağı kurutulup saklanır. Mezarlığa gidildiğinde mezarın üstüne serpilir, varsa murt dalı konulur (Doğaner, 2013, s. 211).

Anadolu'da mersin/murt ağacı, tıpkı Çukurova'da olduğu gibi koruyucu ve koku önleyici olarak kullanılmaktadır. Antalya'da kırklama yapılırken çocuk güzel koksun diye mersin dalı dövülür, çocuğun terleyen yerlerine sürülür (Demirel, 2021, s. 28). Aydın'da ölünün yıkama suyuna mersin ağacının dalları konur (Duman, 2019, s. 191).

Çukurova yöresinden alınan gelenek ve ritüellerde mersin/murt dalları doğum ve ölüm geçiş dönemlerinde sıklıkla kullanıldığı göze çarpmaktadır. Doğum geçiş döneminde hamile kalmak için murt, suyun içine atılıp kaynatılarak buğu olarak kullanılmasının yanında, lohusayı ve bebeği korumak için kapıya murt dalı asıldığı ve kırklama suyuna da murt konulduğu görülmektedir. Ölüm geçiş

döneminde ise ölünün son yıkandığı suya ve mezarının üzerine mersin/murt dalı atıldığı göze çarpmaktadır. Tüm bu unsurlar ağaç kültüyle alakalı olarak anneyi, bebeği ve ölüyü kutsamak, ağaç ruhunun yanlarında olduğunu hissettirmek içindir.

Antik Çağ'da ağız kokusunun gidermek için kullanılan bu bitki, ölünün kokmasını engellemek için de kullanıldığını düşünmekteyiz. Bilindiği üzere ölünün bedeni beklidikçe kokar, kokunun dışarıdan duyulmaması için toprak ile mezar yapılır. Halk arasında her ihtimale karşı ölüyü mersin/murt dalı atılmış suyla yıkamak veya mezarına murt dalı atmak kokuyu önleyebilir düşüncesiyle ailesi ve çevresi tarafından yapılmış olabilir.

5.6.2. Elma/Ayva

Elma, Türk kültürünün ve Türk halk edebiyatının vazgeçilmez motiflerinden biridir ve genellikle doğumla ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebinin “yasak meyve” olarak bilinmesinden kaynaklı olduğu fikrindeyiz. Esasında kutsal kitaplarda ve Türklere ait yaratılış mitinde yasak olan ağaçtan yenilen meyvenin türü belirtilmemiştir. Kur'an-ı Kerim'in A'râf suresinde yasak meyve hadisesi *“Ey Âdem! Sen ve eşin cennette kalın. Dilediğiniz yerden yiyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz. Derken şeytan, kendilerinden gizlenmiş olan avret yerlerini onlara açmak için kendilerine vesvese verdi ve dedi ki: “Rabbimiz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız ya da (cennette) ebedi kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı. (Öyle ise, yasak ağacın meyvesinden yiyin ki melek olasınız yahut cennette ebediyen kalasınız.) “Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim” diye de onlara yemin etti. Bu sûretle onları kandırarak yasağa sürükledi. Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rab'leri onlara, “Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?” diye seslendi.”* (Kur'an-ı Kerim Meali, 2011, s. 166) şeklinde belirtilir.

Tevrat'ın Yaratılış babında iyiliği ve kötülüğü bilme ağacı insana yasak kılınmıştır. Buna rağmen insanlar bu ağacın meyvelerinden yemiştir. İyiliği ve kötülüğü bilme ağacının meyvelerini yediklerini öğrenen Tanrı, kadına ve erkeğe kızar ve kadına *“Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım; ağrı ile evlat doğuracaksın”* diyerek doğum yapma cezası verir (Tevrat, 2014, s. 7-8).

Radloff'un derlediği Altay yaratılış mitinde ise: Âdem ile Havva, Törüngei ve Eci olarak karşımıza çıkar. Tanrı'nın yarattığı bir ağacın yalnızca beş dalından yemeye izin verilmiştir. Geriye kalan dört dal insanoğluna yasaktır. Şeytan Eci'yi kandırarak ona yasak olan dalların meyvesinden verir. Eci de meyveyi ikiye böler ve meyvenin sularını Törüngei'nin dudaklarına sürer. Bunun üzerine o zamana kadar tüylü olan insanoğlunun tüyleri dökülür ve çıplak kalırlar. Tanrı bu duruma kızarak Eci'ye doğum yapma cezası verir (Ögel, C. I, 2014, s. 488-491).

Kadının doğum yapması, kutsal anlatılarda “yasak meyve”nin yenmesinden kaynaklanan bir cezadır. Direkt olarak kutsal kitaplarda ve anlatılarda yasak meyve elma olarak geçmez. Zihnimizde elma olarak kalmasının nedeni bir görüşe göre Yunan mitolojisinde bütün meyvelere aynı isim

verilmesinden kaynaklanır (URL-5). Milon (μήλον) kelimesi Yunancada “her çeşit taneli veya çekirdekli meyve (Sinanoğlu, 1953, s. 178)” olarak geçer fakat bu kelime Latinceye çevrilirken malum yani “elma” olarak çevrilir (Kabaağaç-Alova, 1995, s. 357). Bu çeviriden ötürü kutsal kitaplarda yasak meyvenin türü belirtilmemesine rağmen elma yaygınlık kazanmıştır. Yine Latince bir kelime olan malus ve malum kelimeleri aynı zamanda kötü, fena, çirkin zararlı anlamlarına gelir (Kabaağaç-Alova, 1995, s. 357). Elma ve kötülük barındıran iki kelimenin birbirine benzemesi oldukça ilginçtir. Âdem ile Havva yasak meyveyi yedikten sonra kötülüğe erişir; çıplaklık, doğum cezasını, cennetten kovulmak, dünyada nimet bulma telaşı kısacası insanoğlu için acı ve kötü olan her şey bu yasak meyvenin yenmesine bağlanmıştır.

Elmanın doğumla ilişkisi halk anlatılarında da karşımıza çıkmaktadır. Manas Destanı’nda Yakup Han’ın eşi Çıyırıcı’nın çocuğu olmaz. Bunun nedeni olarak da “elmalıkta (yerlerde) belenmedi” denir (Gülensoy, 2018, s. 29). Kerem ile Aslı hikâyesinde ise Süruri Şah ile Yahud adındaki vezirinin çocukları olmaz. Bir gün seyahat etmeye karar verirler ve yolda karşılarına bir derviş çıkar. Derviş cebinden bir elma çıkarır, ikiye böler ve eşleriyle birlikte yemeleri için onlara uzatır. Bunun üzerine eşleri hamile kalır (Elçin, 2017, s. 16). Görüldüğü üzere elma halk anlatılarında da doğumla ilişkili bir durumdur.

Bazı Türk gelenekleri içinde elma atarak evlenme geleneği göze çarpmaktadır. Er Töştük Destanı’nda Külayım, Töştük’ü elma ile vurarak evlenme isteğini belli etmiştir. Kızların eşlerini elma atarak seçtikleri bilinmektedir (Akmataliyev, 2001, s. 16).

Ayva, özellikle klasik şiirde renginin sarılığı, şeklinin yuvarlaklığı, üzerindeki tüyleri, altındaki çukurluğu sebebiyle çeşitli unsurlara benzetilir. Çene, göbek, güneş, yüz vb. unsurlar ayvaya benzetilmiştir. Daha çok yüz ile ilişkilendirilir (Deniz, 2006, s. 581). Elma ve ayva şiirlerde genellikle güzellik unsuru olarak kullanılır, sevgilinin al yanakları elma, yüzündeki tüyler ayva ile teşbih edilir. Bununla birlikte ayvanın hafif çukurlu şekli gamzeye de benzetilmiştir. Yüzdeki çukurluklar yani gamzeler birer güzellik unsuru olarak kabul edilmiştir.

Doğumla ilişkili bir meyve olan ayvanın kökeni mitik döneme dayandırılabilir. Türklerin bir yaratılış mitine göre Ay Va, balçıktan yaratılmış ilk kadındır. Ulu Ay Ata’nın balçıktan oluşmasından kırk sene sonra yine bir sel olmuş, balçıklar mağaraya dolmuş ve bu balçıktan da Ay Va meydana gelmiştir (Demir, 2016). İlk yaratılan kadının isminin Ay Va olması, ayva meyvesinin kadın ve doğumla ilişkisi içinde değerlendirilebilir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Elma/Ayva ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin’de gelin gerdeğe girerken eline bir tane elma verilir (Kayalı, 2010, s. 146).
- Adana’da gerdeğe girmeden önce gelinin eline elma verilir (Başçetinçelik, 2009, s. 315).

- Adana’da çocuk gamzeli olsun diye hamile kadınlar elma ve ayva yer (Savur, 2010, s. 17).
- Adana’da bebeğin güzel olması için anneye hamileyken elma yedirilir (Üzelgök, 2008, s. 23).
- Osmaniye’de hamile kadın, ayva ve elma yerse doğacak çocuğun güzel olacağına inanılır (Bilgici, 2018, s. 17).
- Osmaniye’de hamile kadın ayva yerse çocuğu gamzeli, elma yerse al yanaklı olacağına inanılır (Doğaner, 2006, s. 63).
- Mersin’de çocuk güzel olsun diye hamile kadına elma ve ayva yedirilir (Kayalı, 2010, s. 32).
- Mersin’de hamile kadın çok fazla elma yerse çocuğunun güzel olacağına inanılır (Ay, 2010, s. 14).
- Adana’da çocuğun yanakları kırmızı olsun diye hamile kadın ayva yer (Başçetinçelik, 2009, s. 63).
- Adana’da doğumu kolaylaştırmak için önceden elma okunur, hazırlanır, dilimlenir, doğumdan önce yedirilir (Yolcu, 2008, s. 20).
- Adana’da hamile kadın çocuğu güzel olsun diye ayva yer (Uğurlu, 2010, s. 159).
- Adana’da çocuğun gamzeli olması için ayva yenir (Gerek, 2012, s. 20).
- Adana’da çocuğun güzel olması için hamile kadın ayva yer (Başçetinçelik, 2009, s. 63).
- Hatay’da hamile kadın ayva yerse çocuğunun gösterişli olacağına inanılır (Türkan, 201, s. 419).

Yukarıdaki Çukurova yöresinden alınan elma ve ayvanın ilgili gelenek, inanış ve ritüeller, Anadolu’daki inanç ve ritüellerle benzerlik göstermektedir. Ankara’da hamile kadın ayva yerse doğacak olan bebeğin ayva gibi sarı ve gamzeli olacağına, elma yerse çocuğunun al yanaklı olacağına inanılır (Coşan, 2017, s. 19). Amasya’da çocuğun güzel olması için elma ikiye bölünüp bebeğin anne ve babasına verilir (Taştan, 2019, s. 44).

Çukurova’dan alınan gelenek, inanış ve ritüellerde elma ve ayvanın doğum geçiş dönemiyle özdeşleştiği görülmektedir. İlk olarak gerdeğe girmeden önce geline elma verildiği görülmektedir. Yukarıdaki bilgilerde de bahsettiğimiz gibi elma doğumun simgesidir. Elma yiyen çiftin çocuğu olacağı, kadının doğurganlığının artacağı inanışı vardır.

Çocuğun güzel olması ve yanaklarının kırmızı olması da yine elma ile sağlanır. Gelenekte hamile kadın çocuğunun güzel olması, yanaklarının kırmızı olması için elma bazen de ayva yediği görülmektedir. Elma özellikle rengi dolayısıyla tercih edilir. Elmanın kırmızı renginin çocuğa geçeceği

ve ona sağlık, güzellik katacağı inanışı hâkimdir. Doğumu kolaylaştırmak için hamile kadına verilen okunmuş elma doğumu hızlandırmak için kullanılır. Yine elmanın doğumla ilişkisine değinilir.

Ayva da doğum geçiş döneminde güzelliği temsil etmektedir. Gelenek ve ritüellerde hamile kadının çocuğunun güzel ve gamzeli olması için ayva yediğini görmekteyiz. Gamze halk arasında yüze güzellik verdiğine inanılan unsurlardan biridir. Halk düşüncesinde ayva yiyenin çocuğu gamzeli olacağı düşüncesi ayvanın çukur şeklinden kaynaklanır. Bu durum benzerlik ilkesinin göstergesidir.

5.6.3. Soğan/Sarımsak

Türk halk kültüründe soğan ve sarımsak koruyucu bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmacı Abdülaziz Bey, Osmanlı ile ilgili verdiği bilgilerde bir bakire kızın lohusanın memelerini yıkadığını, bir baş soğanı ortasından keserek, bunun bir parçasını lohusanın memelerine sürdükten sonra bir kebab şişine geçirip ve bir mavi boncuk ile bir baş sarımsak koyarak tüle bağladığını ve lohusanın ayak tarafına gelen duvara astığını belirtir (1995, s. 13-23). Bununla birlikte sünnet töreninde çocuğu nazardan korumak amacıyla işlenmiş kesenin içine delikli mavi boncuk, yedi kollu ufak bir şap, bir baş sarımsak, bir miktar çörek otu, kırmızı bir tüle sarılıp bir mavi kurdeleyle çocuğun üzerine asılmaktadır (Abdülaziz Bey, 1995, s. 43).

Bitkilerin kötülüklerden koruduğu inancının yanında birçok hastalığın da şifacısı olduğu bilinmektedir. Mevlana ile ilgili bir anlatıya göre, Mevlana'nın yolunu takip eden, eşraftan biri sayılan Mevlânâ Fahreddîn Sîvâsî, bir gün sıtma hastalığına yakalanır ve bu hastalık yüzünden zayıf düşer, Mevlana ona sarımsak yedirmelerini emreder. Sarımsak yedirdiklerini duyan doktorlar bu denli hasta olan kişinin sarımsak yiyince daha kötü olacağını düşünüp onun iyileşeceğine dair umutlarını yitirirler fakat o gece Mevlânâ Fahreddîn Sîvâsî terlemeye başlar ve şifa bulur (Sipehsâlâr, 2020, s. 93).

Soğan ve sarımsağın koruyucu ve sağaltıcı etkisinin yanında kokusu da dikkat çeken unsurlardan biridir. İslamiyet'te İbn Hambal'a göre soğan ve sarımsak yemek haram kılınmamakla birlikte yasaklanmıştır. Peygambere ait olduğu düşünülen bir hadise göre ise kısa bir süre önce bu bitkileri yiyenlerin namaza gelmemeleri buyrulmuştur (Oğuz, 2002, s. 411). Kötü ruhları kovan unsurun da soğan ve sarımsağın kokusu olduğu düşüncesindeyiz, halk zihninde insana tiksindirici gelen şeyin ruhlara da geleceği düşüncesiyle kötü ruhları kovmada soğan ve sarımsağın kullanıldığı aşikârdır.

Soğan ve sarımsağın koruyucu etkisi Hitit ve Babil topluluklarına kadar dayanır. Kötülükleri ortadan kaldırmak amacıyla Hititler soğanı kullanırken, Babil topluluğu sarımsak ve tuz kullanırlar (Çilingir Cesur, 2020, s. 184). Eski Yunanistan'da idman yarışlarında ve yürüyüşlerde, Mısır'da ise piramitlerin inşa zamanı işçilere güç kuvvet vermesi ve nazardan koruması bakımından bolca sarımsak verildiği bilinmektedir (Rzavey, 2013, s. 35).

Soğan ve sarımsak birer şifa kaynağı olmalarının yanında koruyucu etkiye de sahiptirler. Geçiş dönemlerinde özellikle doğum geçiş döneminde koruyucu bir unsur olarak kullanıldıkları görülmektedir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Soğan ve Sarımsak ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Osmaniye’de hamile kalmak isteyen kadın soğan kabuğu kaynatarak buğusuna oturur (Uğureli, 2013, s. 6).
- Adana’da kısırlığı gidermek için soğan kabuğu kaynatılıp içilir (Kayış, 2013, s. 5).
- Adana’da anne ve bebeği albasmasın diye soğana iğne sokulur (Yolcu, 2008, s. 35).
- Adana’da lohusa kadın yalnız kalacaksa suyun içine sarımsak, soğan konur. Böylece kadına zarar verebilecek cinler uzak tutulur (Uğurlu, 2010, s. 20).
- Adana’da kırk basmasından korunmak için kapıya sarımsak asılır (Demirci, 2013, s. 27).
- Hatay’da kırklı bebek ve annenin başucuna bıçak, soğan ve sarımsak bırakılır (Türkan, 2015, s. 427).
- Adana’da albasmasını önlemek için lohusanın odasında soğan ve sarımsak bulundurulur (Başçetinçelik, 2009, s. 95).
- Mersin’de sarılık olduğu düşünülen bebeğin yatağının başına yedi âdet sarımsak ve yedi âdet kuru üzüm bir ipe geçirilerek asılır (Ağcalar, 2009, s. 44).
- Mersin’de lohusa kadın albasmasından bayılırsa bir kırmızı bezi ya da tülbenti yakıp lohusanın burnuna tüttürürler ya da soğan kesip koklatırlar (Kayalı, 2010, s. 52).
- Mersin’de nazardan korumak için kirebin içine soğan, sarımsak, yumurta kabuğu konularak lohusaya bağlanır (Uğur, 2021, s. 321).
- Mersin’de lohusayı albasmaması için makasın ağzına soğan takılır (Uğur, 2021, s. 322).
- Mersin’de albasmasını önlemek için lohusanın odasına üzerine iğne saplanmış soğan koyarlar (Mutluay, 2011, s. 15).
- Mersin’de albasmasını önlemek için odanın kapısına soğan asılır (Sayalı, 2006, s.18).
- Hatay’da kırklı bebek ve annenin başucuna albasmasından korumak amacıyla bıçak, soğan ve sarımsak bırakılır (Türkan, 2015, s. 427).
- Mersin’de lohusa ilk sütü vermeden önce soğan sütünü meme ucuna sürerse memesi yara olmaz (Alcan, 2017, s. 21).
- Adana’da düğün bayrağın takıldığı sopaya davul zurna eşliğinde acı soğan ve tüy takılır (Yolcu, 2008, s.70).

- Adana’da kız evinin damına soğan asılır ve erkek evinden gelenlerden soğanı silahla vurmaları istenir. Vuramazlarsa ceza verilir (Karakaş, 2005, s. 54).
- Mersin’de hastanın iyileşmesi için başında soğan kabuğu gezdirilir (Vural, 2008, s. 67).
- Mersin’de un çuvalının içine soğan konulur, bu soğan daha sonra fakirlere verilir ki ölüm olayının acısı da bir an önce evden çıksın (Ağcalar, 2009, s. 96).
- Mersin’de cenaze olduğu zaman ölünün yakınları bir un çuvalının içine soğan koyarlar, bu çuval daha sonra fakirlere verilir (Kayalı, 2010, s. 166).
- Mersin’de köpek uluması ölüme işaretidir. Uluduğunda soğan kırılıp atılır (Çağlayan, 1998, s. 83).
- Mersin’de ölmüş biri sürekli kişinin rüyasına giriyorsa “eski atalar umduğun umacığın olsun, bir daha rüyama gelme” denilerek ateşe soğan atılır (Çağlayan, 1998, s. 84).

Yukarıdaki gelenek, inanış ve ritüellerde görüldüğü üzere soğan ve sarımsağın çoğunlukla koruyucu yönüne vurgu yapılmaktadır. Anadolu’da da soğan ve sarımsak benzer yönlerle karşımıza çıkmaktadır. Antalya’da buğday, çörek otu, sarımsak başı ve iğde çekirdeği nazardan koruduğu düşünülen maddelerdendir. Bu maddeler ağaç kabuğuna ya da beze sarılarak muska şeklinde çocuğa nazar değmesini önlemek için takılır (Demirel, 2021, s. 27). Aydın’da ölmüş birini rüyasında gören kişi bir soğanı kırar, kimse görmeden evinden uzağa fırlatır (Duman, 2019, s. 187). Bu pratik ölüm acısıyla soğan acısı arasında bir ilişki kurularak muhtemel bir acının evden uzaklaştırılmasına dönük pratik olmalıdır.

Çukurova’da soğan ve sarımsak ile ilgili alınan gelenek, inanış ve ritüellerin doğum, evlenme ve ölüm geçiş dönemiyle ilgili olduğu görülmektedir. Çukurova’da çocuğu ve anneyi albasmasından korumak, sarılık hastalığını sağıltmak, çocuğu nazardan korumak ve düğünde gelebilecek kötülükleri defetmek amacıyla soğanın ve sarımsağın kullanıldığını görmekteyiz. Halk arasında soğan ve sarımsağa atfedilen bu koruyucu özelliğin sebebinin tatları ve kokularından geldiği düşüncesindeyiz. Soğan ve sarımsak, acı ve keskin kokuya sahip bitkilerdir, dolayısıyla kötü ruhlar zarar vermek amacıyla gelince bu acı ve keskin kokulu bitkiden rahatsızlık duyarak geldikleri yeri terk edecekleri düşüncesi hâkimdir.

Un çuvalına soğan konulup dağıtılması geleneğinde ölüm acısının acı olan bir bitkiye yüklenip evden uzaklaştırılması söz konusudur. Soğan evden uzaklaştırılırsa ölümün verdiği acı da uzaklaşır inanışı göze çarpmaktadır. Bu durum bize “günah keçisi”ni hatırlatmaktadır. Aktarma/yerine geçme büyüsi bölümde anlatılacak olan günah keçisi kavramına göre; hastalıklar, uğursuzluklar ve kötülükler bir varlığa aktararak ilgili topluluklardan uzaklaştırılabilir. Un çuvalındaki soğan da günah keçisi işlevi görmektedir. Evdeki acıyı bu bitkiye yükleyerek çeşitli yerler dağıtılır ve bu acının kaybolması, bir daha hissedilmemesi temenni edilir.

5.6.4. Üzerlik

Üzerlik Nitrariaceae familyasından Afrika, Asya ve Amerika'nın sıcak bölgelerinde yetişen bir bitki türüdür. Bu bitkiye Türkiye'de, özellikle Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'da sıklıkla rastlanmaktadır (URL-7).

Üzerlik otunun, nazar ve kötülöklere karşı koruyucu olduğuna inanılır. Nazar otu olarak da bilinir. Farsçada isfend olarak bilinen üzerlik otunun siyah tohumları göz hastalıklarında da buhur olarak kullanılır. Yeni doğan bebeğı ilk defa görececek kişiler bebeğı nazar değmemesi için elbiselerinden bir ip çıkararak bu bitkinin dumanında tütsüler. Ayrıca Hz. Ali'nin bu otlala beslendiğıne dair inançlar da mevcuttur (Gezgin, 2021, s. 304).

Ali Rıza Yalman üzerlik urasasını uygulayıcısından dinlemiş ve malzemeleri şu şekilde sıralamıştır: 1 - En aşağı yedi tane üzerlik, 2 - Üç tane çörek otu, 3 - Üç tane kekik otu 4 - Üç tane tuz, 5 - Bir kıymık balın mumu. Bu beş madde bal mumu ile ezilerek bir hamur yapılır ve ateşle atılarak buğusunda hastalar tütsülenir. Üzerlikle tütsüleme işlemi, nazar değmiş, cin, periye tutulmuş ve korkmuş olanlara yapılmaktadır. Bu maddeler ateşle atılırken uygulayıcı şu cümleleri söyler; *“Üzerliksin, havasın, her sayrıya devasın, arslan Ali Mürteza'nın zülfükarın kurtaransın. Bizi yavuz dilden, kem gözden, cinlerin, perilerin, devlerin şerlerinden emin eyleyen sensin.”* (Yalman, C. II, 1977, s. 495-496).

Üzerlik ateşle atılır. Ateşle atılan üzerlik çatlar, birtakım sesler çıkarır ve dumanı tütmeye başlar. Nazar değdiği düşünölen kişinin ayaklarının, kollarının, başının bu dumanla temas etmesi sağlanır (Emeksiz, 2012, s. 234). Üzerlik özellikle geçiş dönemindeki kişiyi arındırmak için kullanılan önemli bitkilerden biridir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Üzerlik ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin'de nazar değen çocuğun üzerinde üzerlik otu tütürölür (Balıkçı, 1998, s. 69).
- Adana'da kısmeti kapalı olan kişinin üzerinde üzerlik tütürölür (Gerek, 2012, s. 44).
- Mersin'de cenaze kefenlenirken üzerlik tütürölür (Kayalı, 2010, s. 161).
- Adana'da cenaze kefenlenirken üzerlik tütürölür (Başçetinçelik, 2009, s. 337).

Üzerlik, halk arasında kutsiyeti olduğü düşünölen bitkilerden biridir. Ateş ile ilgili inanışlarda da anlatıldığı üzere üzerlik, ateşle atılan ve ateş sayesinde dumanı çıkan bitkilerden biridir. Bu duman sayesinde nazarın ve kötölüklerin yok olacağı, giderileceğıne inanılmaktadır. Niğde'de çocuğı olmayan kadın, üzerlik otuna bağlanarak, dizlerinin ve ellerinin üzerine eğilip yedi defa çevrilir (Dilmen, 2009, s. 6). Malatya'da ise üzerlik otu yakılıp tütsü yapılır ve nazar değen çocuğı koklatılır (Karaağaç, 2013, s. 91).

Çukurova yöresinde doğum, evlenme ve ölüm geçiş dönemlerinde üzerliğin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Nazar değen çocuğı üzerlik dumanıyla şifa geleceğı, nazardan kurtulacağına

inanılmaktadır. Kısmeti kapalı olan kişiye genel olarak ya nazar değdiğine ya da büyü yapıldığına inanılır. Nazarın ve büyüünün ağırlığını kişinin üzerinden kaldırmak için kısmeti bağlı kişi üzerliğın dumanıyla tütsülenir. Cenazenin üzerlikle tütsülenmesinin iki amacı olduğunu düşünmekteyiz. İlk olarak ölüm olayının devamının gelmemesi için ölüm getiren kötü ruhları defetmek amacıyla kullanılmaktadır. İkincisi ise ölüyü kutsamak, kutsal sayılan üzerlik bitkisiyle ruhunu memnun etmek amacıyla üzerlik bitkisinin kullanıldığını düşünmekteyiz.

5.6.5. Kına

Kına, kozmetik, tıbbi ve süslenme amaçlı işlenen ve kullanılan bitkilerden biridir. Tüm Türkiye Türklerinde geçiş dönemlerinin birçoğunda kına, töreni tamamlayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Sünnet törenlerinin, asker uğurlamalarının ve düğün törenlerinin bir parçası olan kına gecelerinin vazgeçilmez bir unsurudur.

Kınayı “sevinç” ve “ölüm-kurban edilme” odaklı olarak geleneklerde iki yönlü incelemek gerekir. Kınanın mutlak olarak sevinç ve ölümü-kurban edilişı hatırlatması Hz. İbrahim ve oğlu İsmail’in öyküsüne dayanmaktadır. Bilindiğı üzere Hz. İbrahim’in evladı olmaz, Allah’a yakarır ve bir süre sonra bir çocuğı olur, adını da İsmail koyar. Hz. İbrahim’in rüyasından hareketle oğlunu kurban ettiğini gördükten sonra bunun Allah’tan bir emir olduğuna kanaat getirerek İsmail’i kurban etmeye götürür. Hz. İbrahim, durumu İsmail’e anlatır. Hz. İsmail, babasının Allah’ın emrine uymasını isteyerek teslimiyet gösterir. Hz. İbrahim oğlunu Kurban edeceği sırada bıçak kesmez olur. Allah kurban edilmek üzere kınalı bir koç gönderir ve Hz. İbrahim ile oğlu İsmail’i teslimiyet gösterdikleri için ödüllendirir (Bars, 2020, Yardımcı, ty., s. 1). Bu kıssada ölüm, teslimiyet ve sevinç bir aradadır ve aynı zamanda kınanın, kurban edilme olgusu ile ilişkili olduğu göze çarpmaktadır.

Halk kültüründe kınanın kullanılması büyük bir ihtimal İslamiyet’ten sonra yerleşmiştir. Bu kıssanın anlamına uygun olarak halk kültüründe de sevinç-ölüm-kurban edilme ekseninde kına kullanılır. Örneğın askere kına vatanına kurban olsun, geline ise gittiğı yere kurban olsun diye kına yakılır. Aynı zamanda bu bir teslimiyettir. Sevinç ise Allah’ın emrine uyan Hz. İbrahim ile İsmail’in bir felaketten kurtulmasının sevincidir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Kına Bitkisi ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Hatay’da gebeliğı sonlandırmak isteyen kişiler kına içer (Köseler, 2008, s. 15).
- Mersin’de gebelikten korunmak için kına içilir (Kayalı, 2010, s. 25, Ağcalar, 2009, s. 42, Kırmızı, 2016, s. 31).
- Osmaniye’de hamile kadınlar gebeliğı sonlandırmak için kına özü içerler (Dinç, 2021, s. 18).
- Adana’da gebe kadın eline ve saçına kına yakmaz (Yolcu, 2008, s. 24).
- Mersin’de altı aylık bebeklere kına yakılır (Bilir, 2003, s. 166).
- Adana’da sünnet çocuğının eline kına yakılır (Uğurlu, 2010, s. 72).

- Hatay’da sünnet çocuğuna kına yakılır (Köseler, 2008, s. 119).
- Adana’da askere gidecek gencin parmağına kına yakılır (Yolcu, 2008, s. 54).
- Hatay’da askere giden kişinin elinin ortasına kına yakılır. Saçının kâkülüne de kına yakılabilir (Deveci, 2020, s. 49).
- Mersin’de askere giden gencin avucuna kına yakılır (Kayalı, 2010, s. 83).
- Mersin Konargöçerleri askere giden kişinin elinin ortasına veya saçının ön kâkülüne kına yakarlar (Bali, 2015, s. 235).
- Osmaniye’de askere gidecek kişinin sağ eline ya da ayağına kına yakılır (Bilgici, 2018, s. 100).
- Adana’da kına gecesinde geline de damada da kına yakılır (Uğurlu, 2010, s. 46).
- Hatay’da kına gecesinde geline ve damada kına yakılır (Köseler, 2008, s. 76).
- Mersin’de kına gecesinde geline kına yakıldıktan sonra kalan kına diğer misafirlere dağıtılır (Kayalı, 2010, s. 129).
- Mersin’de kına gecesinde geline ve damada kına yakılır (Ağcalar, 2009, s. 88).
- Adana’da zekarete olan kişiye kına yakılır (Savur, 2010, s. 87).
- Adana’da kadınların kefeninin içine kına konulur (Başçetinçelik, 2009, s. 350).
- Osmaniye’de zekarete olan kişinin ayağına kına yakılır, kefenlendikten sonra üzerine kına dökülür (Kılıç, 2010, s. 109).
- Mersin’de ölüsü olan insanlar ellerine ve saçlarına kına yakmaz (Kayalı, 2010, s. 188).
- Mersinde ölünün ayağına kına yakılır (Çağlayan, 1998, s. 86).
- Mersin’de ölünün ayağına ve eline kına yakılır (Bilir, 2003, s. 189).
- Osmaniye’de ölünün saçına ve eline kına yakılır (Tülüce, 2009, s. 91).

Anadolu’daki kınaya ait inanmalar ve ritüeller Çukurova yöresiyle benzerlik göstermektedir. Malatya’da gebelikten korunmak için en az bir tatlı kaşığı kına yenir (Karaağaç, 2013, s. 41). Aydın’da askere giden gencin işaret ve başparmağına kına yakılır (Duman, 2019, s. 103).

Çukurova yöresindeki kına ile ilgili ritüeller Hz. İbrahim ve İsmail kıssasına uygun düşmektedir. Gebe kadının, gebeliği sonlandırmak için içtiği kına, botanik bilgisinden değil bu bitkinin mitolojik öyküsünden kaynaklanmaktadır. Sünnet de yukarıda anlattığımız kıssanın günümüze yansımış ritüellerinden biridir. İnsanlar erkek evlatlarını kurban etmezler fakat vücudundan bir parçayı feda ederler. Sünnet, Tanrı’nın gücüne boyun eğmektir. Türkiye Türkleri sünnet edilecek çocuğun bu eylemin farkında olması için bilerek ileriki yaşlarda yani çocuğun bu eylemi hatırlayabileceği yaşta yapılmaktadır (Delaney, 2018, s. 110). Sünnet çocuğuna kına yakılması da kurban niyetine gelen kınalı koça yani Tanrı için sunulan “kurban”a bir göndermedir.

Kına gecelerinde hem geline hem damada yakılan kına; kızın erkek tarafına kurban olması, erkeğin ise kız tarafına kurban olmasını çağrıştırır. Ölüm geçiş döneminde ölüye yakılan kına

anlamına uygun olarak bu kişinin dünyadaki görevini tamamlayışını, öteki âleme gidişini, Allah katına da kınalı bir şekilde çıkışını, Allah’a kurban oluşunu anlatır.

Mersin yöresinden alınan bir geleneğe göre ise ölüsü olan kişilerin kına yakmaması gerektiği düşünülür. Kına, ölüm ve kurban olma düşüncesinin yanında mutluluğun da ifadesidir. Bu yüzden yas içinde olan insanların sevinçli görünmemek adına kına yakmaması gerekir.

Tüm geçiş dönemlerinde kınanın ölüm ve kurban edilmenin yanında sevinci de çağrıştırması Allah’a kurban olmayı temsil ettiği içindir. Nitekim Allah’ın emirlerine sonsuz itaat vardır, ondan gelen her şeye boyun eğilir, sevinçle karşılanır, şükredilir. Bu yüzden Allah için kurban olmak sevinçtir, ona kavuşmaktır.

5.6.6. Defne

Türk kültürü gelenek, inanış ve ritüellerinde sıklıkla kullanılan defnenin öyküsü mitolojiye kadar uzanmaktadır. Zeus ve Leto’nun oğlu olan Apollon, Olymposluları altın liriyle eğlendiren, okçulukta oldukça marifetli ve çok uzaklara ok atabilen, hastaları iyileştiren ve bu iyileştirme bilgisini insanlara öğreten tanrıdır. “Işık Tanrısı”, “Doğruluk Tanrısı” olarak da bilinen bu yüce tanrının ağacı “defne”dir (Hamilton, 2020, s. 18-19). Apollon Peneus’un kızı Daphne’ye âşıktır. Zeus’un bu kızı defneye dönüştürmüştür. Apollon, defneye dönüşen kızın dallarından yaptırdığı çelenklerle başını süslemiştir ve defne ağacı onunla özdeşleşmiştir (Hançerlioğlu, 2000, s. 109).

Yukarıda da bahsedildiği gibi Apollon ile özdeşleşmiş olan defnenin, kokusuyla hastalık ve kötülüklerden koruduğuna inanılır. Antik Çağ’da düğünlerin ve mutluluğun simgesidir. Kehanet öncesi defneyaprağı çiğnenir, ritüellerde defneyaprağı tütsü olarak kullanılır. Defne tacı takmayla ilgili de birtakım inanışlar da mevcuttur. Zihin açtığı, şairlere ilham verdiği, yıldırımlardan koruduğuna inanılır (Gezgin, 2021, s.102).

Geçiş dönemlerinde de sıklıkla koruyucu ve koku önleyici unsur olarak defneyaprağı kullanılmaktadır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Defne ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin’de kısırlığı gidermek için hazırlanan buğunun içine tehnel (defne) de atılır (Çıblak, 2005, s. 166).
- Hatay’da ölünün yıkama suyunun içerisine murt dalı, defneyaprağı atılır (Köseler, 2008, s. 101).
- Osmaniye’de ölü yıkama suyuna defneyaprağı atılır (Tülüce, 2009, s. 93-94).
- Mersin’de ölü yıkanırken suyunun içine murt dalı ve defneyaprağı atılır (Hakverdi, 2018, s. 10).
- Mersin’de ölü yıkanırken murt, defne yıkama suyunun içine atılır (Çağlar, 2016, s. 163).

Anadolu’da da ritüellerde defne ağacının kullanıldığı görülmektedir. Aydın yöresinde ölünün yıkama suyuna defne ağacından bir iki dal atılır (Duman, 2019, s. 191). Hoş kokusunun suya geçmesi için ölünün yıkama suyuna atılmaktadır.

Çukurova yöresinden alınan gelenek, inanış ve ritüellerde defnenin doğum ve ölüm geçiş dönemi ritüellerinde kullanıldığı dikkat çekmektedir. Kısırlığı gidermek için hazırlanan buğuda ve ölünün yıkama suyunun içine atılmasındaki amaç defneye yüklenen koruyucu ve şifacı etkinin geçiş dönemindeki kişiye geçmesidir. Aynı zamanda kötü kokuları önlemek için de ölünün yıkama suyuna atılmaktadır. Ağaç başlı başına koruyucu bir unsurken çeşitli bölgelerin inanç yapısına bağlı olarak bazı ağaçlar özel olarak ritüellerde kullanılmaktadır. Defne de tıpkı murt/merzin ağacı gibi Çukurova yöresi illerinde sıklıkla kullanılır.

5.7. Maden Unsurları

Maden, önsüz-sonsuz olarak algılanan, metal, demir, mücevher adlarıyla da anılan ve varlıkların oluşumuna katkı sağlayan maddedir. Ayrıca iyiliği üstün tutan tanrısal güç olarak da bilinmektedir (Korkmaz, 2003, s. 109).

Üzerinde yaşadığımız dünya hayatımızı kolaylaştıran madenlerle doludur. Madenler yer kabuğunda çeşitli etkenlerle oluşan ve ekonomik yönden değeri olan maddelerdir. Kap-kacak, ısınma, yeme-içmede madenleri kullanmaktayız. Ekonomik öneminin yanında manevi yanı da Türk halk kültüründe ön plana çıkmaktadır. Bebeğin cinsiyetinin tayininden ölünün bekletilmesine kadar madenler kullanılmaktadır. Nazardan, kötü ruhların vereceği zarardan yine madenlerin koruyuculuğuna sığınılmaktadır.

5.7.1. Demir

Türkler için kutsallığı en çok kabul gören ve birçok gelenek ve ritüelde karşımıza çıkan madenlerden biri demirdir. Türklerce kutsal kabul edilen demir de yer-sular arasında bulunmakta ve yer unsuru sayılmaktadır. Bunun en önemli sebebi şüphesiz Türklerin yaşadığı coğrafyada bol miktarda demir madeni bulunmasıdır. Demirin kutsallaştırılması demirciyi de toplum nezdinde saygın bir konuma yükseltmiş ve demirci de bu kutsiyetten payına düşeni almıştır. Eski Türklerde demir ibadetlerinde kullandıkları dini bir unsurdur (Yağcı, 2015, s. 64). Bu durumda demir, Türkler için kutsaldır. Savaşta, güvenliği sağlamada işlevsel bir role sahip olduğu için kutsal sayılmıştır.

Türklerin yaşadığı coğrafyada demir madeninin bolca bulunması demirin işlenip çeşitli aletlerin yapımında kullanımına olanak sağlamıştır. Bahaeddin Ögel’in verdiği bilgilere göre; Altay Türklerinin yaşadığı bölgeyi ziyaret eden seyyahlar burada yaşayan halkın demiri işlemede oldukça maharetli olduklarını söylemektedir. Hatta Rus bıçakları yerine Altay bıçaklarını taşımanın daha kabul görüldüğünü de belirtmektedir (1984, s. 163).

Demir madeninin kutsallığına en yüksek kültürlerin halklarında bile görülmektedir. Malezya krallarının kısa süre öncesine kadar korkuyla karışık olağanüstü bir saygı duydukları kutsal bir demir parçasını üzerlerinde taşıdıkları bilinmektedir. Metalleri işlemeyi bilmeyen ilkeller arasında demir gereçler çok daha saygı görmektedir, özellikle bıçaklar kötü ruhları uzaklaştırıcı bir etkiye sahiptir. Avrupa'nın kuzeydoğusunda yaşayan insanlar, demir nesneleri ekinlerini hem kötü havaya hem de kem gözlere karşı korumak için kullanmaktadır. Demircilerin kullandığı aletler de kutsaldır. Çekiç, körük, örs canlı, mucizevî varlıklar olarak görülür. Bu aletlerin demircinin yardımı olmaksızın kendi büyüsel-dinsel güçleriyle işleyebildiklerine inanılır (Eliade, 2003, s. 28-30). Demir, yaratıcı gücü de ifade etmektedir. Altay yaratılış mitinde şeytan, çekici alıp örs her vuruşunda sırayla kurbağa, yılan, ayı, domuz, albis, şulmus, deve çıkar. Tanrı bu duruma sinirlenir ve çekiçe örsü ateşe atar. Körüğün alevinden kadın, çekiçten ise erkek türer (Ögel, C.I., 2014, s. 496-497). Bu mite göre demir yaratmaya da muktedirdir.

Geçiş dönemlerinde demir birçok ritüelin işleyişinde görülmektedir ve genellikle koruyucu bir etkiye sahiptir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Demir ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Hatay'da çocuğu olmayan kişiler, demirden bilezik takarlar (Bahadır, 2016, s. 90).
- Hatay'da çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar Ahmet ismindeki yedi farklı kişiden birer çivi alıp çivileri demirciye götürerek bilezik yaptırır ve koluna takar (Ünal, 2019, s. 60).
- Adana'da hamile kadının oturacağı yerlere makas ve bıçak saklanır. Eğer kadın makasın üstüne oturursa bebeğin kız, bıçağın üstüne oturursa bebeğin erkek olacağına inanılır (Yolcu, 2008, s. 22).
- Mersin Konargöçerlerinde hamile kadının çocuğunun cinsiyetini tahmin etmek için oturacağı yere bir bıçak ve bir makas konulur. Makasın üzerine oturursa kız, bıçağın üzerine oturursa erkek olacağına inanılır (Bali, 2015, s. 179).
- Mersin'de lohusa ve bebeğinin yastığının altına makas, bıçak gibi metaller konulur. Kötü ruhların bu tarz kesici metallerden korkup buralara uğramadığına inanılır (Çıblak Coşkun, 2011, s. 7).
- Adana'da çatal maşa ile tuvalete gidilir. Kötü ruhlardan korunmak için demir takınılarak gezilir. Bebek demir beşiğe yatırılır (Yolcu, 2008, s. 36).
- Adana'da iki kırklı yan yana gelince birbirlerine toplu iğne verirler (Uğurlu, 2010, s. 23).
- Adana'da iki kırklı yan yana gelir ya da karşılaşılırsa üzerlerindeki iğne, firkete gibi küçük eşyalardan birini değiştirirler (Savur, 2010, s.26).

- Hatay’da kırklı kadınlar karşılaşırlarsa birbirleriyle iğne değiştirirler (Köseler, 2008, s. 30).
- Mersin’de aynı anda doğum yapan kadınların çocuklarının kırkı birbirine karışmasın diye lohusalar iğne, iplik değiştirirler (Kayalı, 2010, s. 54).
- Mersin’de iki kırklı bebek yan yana gelmişse anneleri iğne değiştirir (Taşkan, 2013, s. 11).
- Adana’da albasmasına karşı kadının yastığının altına satır ya da makas konulur (Gerek, 2012, s. 27).
- Mersin’de albasması için yastığının altına makas, bıçak gibi aletler konulur (Ağcalar, 2009, s. 56).
- Mersin’de kırklı kadını ve çocuğu albasması için evin giriş kapısındaki paspasın altına bıçak konur (Kırmızı, 2016, s. 41).
- Adana’da eğer ölüm akşamdan gerçekleşmişse ölünün üzerine makas konulur (Gerek, 2012, s. 75).
- Adana’da ölü soğuk bir yere konur, şişmesin diye üzerine bıçak konur (Başçetinçelik, 2009, s. 346).
- Mersin’de ölümden sonra ölünün üzerine şişmesini engellemek amacıyla bir metal eşya (bıçak, makas vs.) konulur (Kayalı, 2010, s.165).
- Hatay’da ölü şişmesin diye üzerine bıçak, makas gibi demir parçası konur (Köseler, 2008, s. 99).

Anadolu’nun birçok yerinde demire ait inanış ve ritüellere rastlamak mümkündür. Aydın’da hamile kadının oturduğu minderin altına ondan habersiz makas ya da bıçak konur. Kadın makasın üzerine oturursa kızı, bıçağın üzerine otursa oğlu olacağına inanılır (Duman, 2019, s. 51). Niğde’de albasmasını sağaltmak için “alkarısı, al gelin” e iğne batırılır (Dilmen, 2009, s. 28). Erzurum’da kırk basmasına karşı lohusa kadının yorganına iğne batırılır (Güney Açar, 2015, s. 71). Kandıra’da ölü şişmesin diye üzerine makas konur (Altun, 2004, s. 325).

Çukurova’da alınan ve demir ile ilgili verdiğimiz gelenek ve ritüeller içinde doğum ve ölüm geçiş dönemlerinin ağırlıkta olduğunu görmekteyiz. İlk ritüelde çocuk için hazırlanan demirden bilezik dikkat çekmektedir. Demir koruyucu bir unsur olduğundan çocuğa demirden bir bilezik yapılarak kötü ruhlardan korunması temenni edilir.

Bıçak ve makas gibi demirden yapılmış materyallerle cinsiyet tahmini yapıldığı göze çarpmaktadır. Eliade aletlerin de bir cinsiyeti olduğunu, halk arasında bazı materyallerin kız bazılarının ise erkek olarak sınıflandığını belirtir (2003, s.39). Geleneğe göre makas kızı, bıçak ise erkeği temsil eder. Kadın hangi mindere otursa minder altındaki alete göre bebeğin cinsiyeti belli olacaktır.

Yeni doğum yapan anne ve bebeği tüm kötülöklere açıktır. Bu kötölöklölerden korunmak için yanlarında veya üzerlerinde demirden bir materyal bulundurmaları gerekir. Albastı inancı ve onun kötü bir ruh olduğu düşünce si geleneklerde görölmektedir. Bu kötü ruhtan korunmanın da tek yolu bir erkeğin işlediğı ve güç kazandığı demir parçasını yanında bulundur maktır. Muharrem Kaya'nın albastının demirci ve ocaklı adamlar korktuğunu (2015, s. 49) söylemesi de düşünce mizi destekler niteliktedir.

Ölünün üzerine koyulan bıçak gibi demirden nesnenin de aynı işlevde kullanıldığını düşünce sindeyiz. Ölü de birçok kötölöğe açıktır. Yaşam fonksiyonlarını kaybetmiştir, dolayısıyla kendini koruyamaz. Bu durumda onu koruyacak nesnelere ihtiyaç vardır. Bu nesneler ise demir ve demirden yapılmış eşyalardır. Yukarıdaki verilen genel bilgilerde de belirtildiğı gibi demir kötü varlıklara karşı koruyucu bir etkiye sahiptir.

5.7.2. Tuz

Eski Türk inanışlarına göre tuz bir Türk atası tarafından bulunmuştur. Bu kişi avladığı geyiğı pişirip yiyeceğı sırada eti yere düşürmüş ve eti yerden aldıktan sonra yerin tuzlu olduğunu, tuzun da ete geçtiğini fark etmiştir. Bu kişinin Hz. Nuh'un oğlu Tutuk olduğı düşünölmektedir. Evliya Çelebi'ye göre ise tuz Hz. İbrahim tarafından bulunmuştur (Günay, 2004, s. 106). Tuzun Türk kültüründeki yeri, önemi ve kutsallığı tartışılmazdır. Halk kültüründe çok güçlü bir temizlik ürününe “tuz ruhu” denildiğı bilinmektedir. Bu durum oldukça dikkat çekicidir. Bu kelime grubunun alt metnine baktığımız zaman halk, tuzun ruhunun olduğuna inanmakta, bununla birlikte bu ruhun çok güçlü koruma ve temizleme sağladığı düşünölmektedir.

Türk kültürü ritüellerinde tuz sıklıkla kullanılır. Gelenekler arasında en göze çarpan ve neredeyse her coğrafyada uygulanan ritüel, yeni doğan çocuğı tuzlamadır. Tuz, Türk halk inanışında uğur, bereket, nazar kavramlarıyla iç içedir (Aça, 2013, s. 94). Halk uygulamalarında tuzlamanın sağlık getirmesi düşünce sinin yanında büyüsel bir işlevi de mevcuttur (Boratav, 2016, s. 175). Ali Kemal Kaygısız'ın “tuz kavurma” ritüeli ile ilgili verdiğı bilgilerde tuzun büyüsel yönü iyice ortaya çıkmaktadır. Bu işlemde hasta yani göz değen kişi, ocağın yanına oturtulur. Tavanın içine iri tuz atılır, hastanın başına yanan tuzlar gelmesin diye kişinin başına yağlık bağlanır. Tuzlar şiddetli bir şekilde yanarken bu işlemi yapan efsuncu tuzu alır, eleğın içine boşaltır, tuzun çatırtısı kesilinceye kadar hastanın başında tutar (1937, s. 7-8). Geçiş dönemlerinde tuz genellikle cinsiyet tahmininde, bebek tuzlamada ve hastalıkları sağaltmada kullanılır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Tuz ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana'da hamile kadının haberi yokken başına bir tutam tuz dökölür ve izlenir. Burnunu ellerse oğlu, ağzını ellerse kızı olur (Başçetinçelik, 2009, s. 59).
- Osmaniye'de hamile kadının üstünden kendisinden habersiz biraz tuz atılır, burnuna dokunursa oğlu, ağzına dokunursa kızı olacağına inanılır (Bölböl, 2006, s. 17).

- Hatay'da hamile kadının başından aşağı tuz dökülür. Burnuna dokunursa erkek, ağzına dokunursa kız olacağı düşünülür (Bahadır, 2016, s. 93).
- Osmaniye'de hamile olan kadına fark ettirmeden kafasına tuz serpilir. Kadın o an elini kafasına götürürse çocuk kız, yüzüne götürürse çocuk erkek olacak demektir (Aşçı, 2022, s. 24).
- Adana'da yeni doğan çocuk, büyüünce teri kokmasın diye tuzlanır (Uğurlu, 2010, s. 17).
- Adana'da bebeğin tüm vücudu tuzlanır ya da tuzlu suya batırılır. Biraz bekletildikten sonra hemen ılık suyla yıkanır, pudralanır (Yolcu, 2008, s. 27).
- Adana'da çocuğun özellikle kollarının altı, kasıkları, ağzı ve burnu tuzlanır. Pişik olmasın diye kasıkları; yara olmasın, ağzı kokmasın diye burnu ve ağzının içi tuzlanır (Gerek, 2012, s. 22).
- Hatay'da çocuk kokmasın ve yara olmasın diye tuzlanır (Köseler, 2008, s. 27).
- Hatay'da doğan çocuğun ileriki yıllarda teri kokmasın diye çocuk, kaya tuzuyla tuzlanır (Türkan, 2015, s. 430).
- Mersin'de çocuk doğar doğmaz koltuk altları, boynu ve kulak arkaları gibi yerleri tuzlanır, bebek en az beş on dakika tuzda bekletilir, ardından yıkanır (Kayalı, 2010, s. 4, Ağcalar, 2009, s. 50).
- Mersin'de doğumdan sonra iki-üç gün içinde çocuğun vücudu tuzlanır ve bir gün boyunca tuzlu kalır. Böylece çocuğun teninin ileriki yıllarda kokması ve pişik olması önlenmiş olur (Kırmızı, 2016, s. 39).
- Osmaniye'de kırk tane taş, yedi çeşit yeşil çiçek yaprağı, altın yüzük ve tuz, yıkama suyuna koyulur. Bu su ile bebek ve anne yıkanır, sonra da su eşiğe serpilir (Tülüce, 2008, s. 42).
- Osmaniye'de doğum gerçekleştikten ve göbek kordonu kesildikten sonra ilk iş çocuğun yıkanması ve tuzlanmasıdır. Çocukta pişğin olmaması, ileride terinin kokmaması amacı ile yapılan tuzlama işlemi çocuk doğar doğmaz yapılır (Tülüce, 2008, s. 27).
- Adana'da aydaş çocuk üç hafta tuz ile tartılır (Başçetinçelik, 2009, s. 125).
- Osmaniye'de kızın oğlan evine uğurlu gelip gelmeyeceğini öğrenmek amacıyla bazı sınamalar yapılmaktadır. Bunun için bir torbaya biraz tuz konulur. Eğer ikinci istemeye kadar tuz evde biterse kızın o eve uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır (Bülbül, 2006, s. 52).
- Mersin'de oğlan evi kız isteme esnasında kendi evinde bir miktar tuz ölçer ve kullanır. Tuz bitene kadar bir olumsuzluk olursa kızı istemekten vazgeçerler (Bilir, 2003, s. 171).

Tuz ile ilgili çeşitli ritüeller farklı şehirlerde de mevcuttur. Giresun'da gebe kadından habersiz başına tuz koyarlar. Gebe kadın başını kaşırsa kız, kaşımazsa erkek çocuğu olacağına inanılır (Küçük, 2011, s. 179). Malatya'da çocuğu nazardan korumak için üzerinde tuz çevrilir. Biraz tuz avuca alınır, çocuğun başı, sağ ve sol omuzu üzerinde Nas ve Felak sureleri okunup dolaştırılır. Surenin okunduğu tuzdan birazcık çocuğa yedirilir (Karaağaç, 2013, s. 91). Antalya'da göbek düştükten sonra bebek tuzlama işlemi başlar. Tuz ve karanfil dövülür, balın içerisine karıştırılır. Çocuğun iki göğüsün arası ile bıngıldağı haricinde her yerine sürülür (Demirel, 2021, s. 26).

Çukurova yöresindeki tuz ile ilgili inanış ve ritüeller doğum ve evlenme geçiş dönemlerinde varlık göstermektedir. Özellikle doğum geçiş döneminde bebeğin cinsiyetinin belirlenmesinden bebeğin hastalıklardan kurtulmasına kadar olan bütün ritüellerin içinde tuza yer verildiği görülmektedir. Çukurova'da alınan ritüel ve geleneklerde ilk olarak tuz ile cinsiyet belirleme göze çarpmaktadır. Demir ile ilgili verilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere madenlerin cinsiyet tahmininde kullanıldığı bilinmektedir. İlgili ritüelde hamilenin haberi yokken başına bir tutam tuz dökülür ve izlenir. Burnunu ellerse oğlu, ağzını ellerse kızı olacağına kanaat getirilir.

Eski çağlarda insanlar yiyeceklerini tuza yatırdığı ve sakladıkları bilinmektedir. Bu sayede yiyeceği uzun süre korunmaktadır. Günümüz insanının teknolojik aletlerine sahip olmayan kadim dönem insanı tuzun bu koruyuculuk yönünü insana aktararak insanı da koruyacağını düşünmüş olabilir. Bu yüzden yeni doğan çocuğu tuzlayıp ileriki yaşamında da kötülüklerden korunması hedeflenmiştir.

Aydaş çocuğun tuz ile tartılması ise sağaltım için yapılan ritüellerden biridir. Aydaş çocuğun tuz ile tartılması ona sağlık getirmesi amacıyla yapılır. Aydaş çocuk da bir tür nazara maruz kalmıştır ve bu etkiyi yok etmek, sağlıklı hâle getirmek için tuz ile tartılır.

Tuzun Türk kültüründe önemini gösteren diğer bir uygulama ise kız istemeye gidilirken bir miktar tuzun ölçülerek kullanıma kaldırılmasıdır. Tuz bitene kadar bir aksilik, huzursuzluk olmazsa kız istemeye o zaman gidilir. Tuz bir nevi eş seçiminde de kullanılmıştır. Aksilik çıkarsa istenilecek kişinin de aksi, uğursuz olduğu düşüncesiyle istemeden vazgeçilir.

5.7.3. Altın

Değerli madenlerden biri olan altının Türk kültüründe önemli bir yeri vardır. Gerek yeni doğan bebeği kötü varlıklardan korumak için gerekse değerinden dolayı evlenen çiftte destek olmak amacıyla armağan edildiği bilinmektedir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Altın ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana'da albasmasına karşı bebeğe altın takılır (Savur, 2010, s. 25).
- Adana'da kırklama suyunun içine altın yüzük konur (Gerek, 2012, s. 29).
- Adana'da çocuk sarılık olmasın diye altın takılır (Gerek, 2012, s. 30).

- Adana’da kırklama suyunun içine altın atılır (Savur, 2010, s. 28).
- Hatay Nusayrileri anne ve bebeğin kırkı çıkana kadar başuçlarına altın, kömür ve kuru ekmek parçası koyarlar (Türkan, 2015, s. 426).
- Mersin’de kırklı kadını koncoloz basar, bunu önlemek için lohusaya ve bebeğe altın takılır (Balıkçı, 1998, s. 68).
- Osmaniye’de kırk tane taş, yedi çeşit yeşil çiçek yaprağı, altın yüzük ve tuz, yıkama suyuna koyulur. Bu su ile bebek ve anne yıkanır sonra da su eşiğe serpilir (Tülüce, 2008, s.42).
- Osmaniye’de kırk basmasın diye çocuğa altın takılır (Tülüce, 2008, s. 40).

Altının koruyuculuk vasfı bağlamında Türk kültüründe önemli bir yeri vardır. Anadolu’nun çeşitli yerlerinde altının ritüellerde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Erzurum’da kırklama suyu hazırlanırken içine altın konur (Güney Açar, 2015, s. 72). Amasya’da kırklama suyuna altın yüzük atılır (Taştan, 2019, s. 57). Ordu’da bebek sarılık geçirmişse yıkandığı kabın içine altın yüzük atılır (Kızılkaya, 2019, s. 63).

Çukurova’daki altın ile ilgi inanış ve ritüeller doğum geçiş dönemi etrafında varlığını göstermektedir. Çukurova’dan alınan ritüel ve geleneklerde bebeğe kırkbasmaya karşın altın takıldığı ve çocuğun yıkama suyuna altın atıldığı görülmektedir. Pertev Naili Boratav çocuğun yıkanma suyunun içine atılan altının ileride çocuğa zenginlik getireceği düşüncesi ile yapıldığını belirtmektedir (2016, s. 175). Ritüellerde altın madeni renginden ötürü kullanılmaktadır. Hasan Eren’in aktardığına göre Ramstedt, altın sözcüğünde kırmızı, kızıl renkle ilişkili olan “al” sözünün geçtiğini belirtir (2020: 14). Alkarısının kırmızı renkten korkar bu yüzden kırmızı renkle ilişkisinden ötürü bebeklere altın takılmaktadır (İnan, 2013, s. 171). Kırmızı renk ateşin rengidir. Dolayısıyla kırmızı renk ile ateşin aynı özellikleri bünyesinde barındırdığı düşünülmektedir. Ateş nasıl koruyucu ve iyileştirici özellikleri kırmızı renkte de mevcuttur, dolayısıyla halk kültüründe kırmızı renkli veya kırmızı ile ilişkili eşyalar ateş ile bağlantılı olarak koruyucu bir unsur olarak kullanılır. Bu durumda albasması ve alkarısından korunmak için altın takılmasının, kırklama suyuna altın atılmasının sebebi rengidir. Kırmızı/kızıl rengine çaldığı için kötü ruh bu madenden korkar, anne ve bebeğe zarar veremez hâle gelir.

5.7.4. Kömür

Kömür, ateş kültünün bir yansıması olarak halk kültürü inanç ve ritüellerinde gerek rengi gerek ateşi temsil etmesi bakımından koruyucu unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Renginin siyah olması kötülük getirecek durumları önlemektedir, ateş ile yanması ve ateşle temas hâlinde olması kömüre de koruyuculuk vasfı kazandırmıştır.

Ateşin durumunun bazı şeylerin işareti olduğuna dair inançlar mevcuttur. Örneğin ateşten fırlayan bir kömür parçasının ateş başında oturan bir kişinin kucağına düşmesi, Yakutlarda hayırlı bir şeyin gerçekleşeceğine yorulur ve kucağına kömür parçası düşen kişi, bunu öpüp başının üstünden

fırlatır (Havra, 2015, s. 189). Geçiş dönemlerinde ise kömür yeni doğum yapmış anne ile bebeği korumak ve nazarı önlemek için kullanılmaktadır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Kömür ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Hatay Nusayrilerinde anne ve bebeğin kırkı çıkana kadar başuçlarına kömür koyulur (Türkan, 2015, s. 426).
- Hatay'da bebeği albasmasından korumak için başına kömür konur (Bahadır, 2016, s. 106).
- Osmaniye'de çocuğa nazar değmemesi için ikinci vaktinden sonra komşuya verilen sütün içine kömür atılır (Doğaner, 2012, s. 38).
- Adana'da bebeği kırk basmasın diye yastığın altına kömür koyulur (Yolcu, 2008, s. 36).

Anadolu'da kömür hastalıkların önüne geçmek ve nazardan korumak amacıyla kullanılmaktadır. Antalya'da bebek doğmadan önce tahta bir beşik yaptırılır. Beşiğin içinde “silbiç” denilen bir kap bulunur. Bebek doğduktan sonra silbiğin içerisine de kömür atılır. Bu uygulama çocuğun karının düşmemesini sağlar (Demirel, 2021, s. 23). Giresun'da ise çocuğa nazar değmemesi için yüzüne kömür karası sürülmektedir (Küçük, 2011, s. 295).

Çukurova'daki kömür ile ilgili inanış ve ritüeller doğum geçiş döneminde koruyucu bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ateşi temsilen başucuna ve yastığın altına koyulan, çocuğa nazar değmemesi için süte atılan kömür; anne ve bebeğini ateşi temsil etmesi bağlamında korumak olarak yorumlanabilir. Ayrıca siyah/kara rengin de Türk mitolojisinde olumsuz anlamı olduğu bilinmektedir. Siyah rengin kullanılmasıyla kötü ruhları korkutmak, defetmek hedeflenmektedir.

5.7.5. Kurşun

Kurşun dökme âdeti Şamanizm geleneklerinden biridir. Şamanistler buna “kut kuma” der. Bu da “kut dökme” anlamına gelir. Kötü ruhların kutu çaldığına, bu yüzden talihin, saadetin yok olduğuna inanırlar. Kurşun dökerek kutun geri kazanılacağı düşünülür (İnan, 1987, s. 477). Eritilen kurşun suya atılır ve kurşunun suda aldığı şekillerden çeşitli yorumlar yapılır. Kurşun döktürme âdetinin amacı; eşikte ve hastanın üstünde duran, birçok hastalığın sebebi sayılan kötü ruhları korkutmak ve kaçırmaktır (Boratav, 2016, s. 117).

Nilgün Çıblak ise kurşun dökme işlemini şöyle anlatır; “*kurşun dökme işi, farklı yerlerde birbirine benzer şekillerde yapılmaktadır. Kurşun, bir kepçenin ya da küçük bir tavanın içine konup ateşte eritilir. Diğer taraftan hasta dizüstü oturtulur ve başına bir tül bent örtülür. Eritilen kurşun, birtakım dualar ya da çeşitli sözler eşliğinde, hastanın başının üstünde tutulan içi su dolu kaba boşaltılır. Kurşunun suyun içinde aldığı şekillere bakılarak nazarı değdirenin cinsiyeti, fiziksel özellikleri vb. hakkında yorumlarda bulunulur. Kurşunun ateşte eritilip suya dökülmesi işi, üç kez*

tekrarlanır. Daha sonra kaptaki suyla hastanın yüzü üç kez yıkanır ve bu su ayak basılmayan bir yere dökülür. Nazar ocağına, emeğinin karşılığı olarak bir miktar para verilir.” (2004, s. 117). Kurşunu döken kişi nazar değen kişiyi odadan çıkarır ve “Hayır içeri, şer dışarı” der. Eleğini boşaltır ve yerde yuvarlar. Eleğin ağzı havaya gelirse iyiye, tersine gelirse şerre yorulur (Yüzbaşıoğlu, 1989, s. 29).

Kurşun dökme, geçiş dönemlerinde nazar değdiğine inanılan kişilere yönelik gerçekleştirilen işlemlerden biridir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Kurşun ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin’de çok ağlayan bebeklere nazar değdiğine inanılır ve kurşun döktürülür (Kayalı, 2010, s. 63).
- Mersin’de çok ağlayan bebeklere kurşun dökülür (Coşar, 2019, s. 30).
- Osmaniye’de nazar olduğuna inanılıyor ise kurşun döktürülür (Tülüce, 2008, s. 61).
- Mersin’de kismet açmak için kurşun döktürülür (Kayalı, 2010: 97, Ağcalar, 2009, s.75).
- Hatay’da kismet kapalı olan kızlara nazar değdiği düşünülür ve kismet açmak için kurşun döktürülür (Önal, 2010, s. 7).
- Adana’da kismet açmak için kurşun döktürülür (Karakaş, 2005, s. 42).

Kurşun döktürme ritüelinin Anadolu’nun birçok yerinde nazar değen, hasta olan kişilere uygulandığı görülmektedir. Kütahya’da nazar değen kişiye kurşun dökülür. Bir kabın içine su konulur ve bu suyun içine bir parça kırmızı iplik, bir parça ekmek kabuğu ve üç parça süpürge çöpü atılır. Kurşun, saplı bir kepçe içine konularak ateşte eritilir. Hastanın üzerine bir çarşaf örtülür, ocaklı sayılan kişi erittiği kurşunu dökmeden evvel yedi kez Ayetel Kürsi okur. Nazar değdiği düşünülen kişinin başında bulunan kabın içine eritilen kurşun hazırlanan suya dökülür (Baysan, 2014, s. 80). Çankırı’da nazar değmiş hasta kişi yere yatırılır, temiz tasa bir miktar su konulur, eritilen kurşun bu tasın içine dökülür. Hasta kişi çocuk ise üç, yetişkin ise yedi defa kurşun dökülür (Torun, 2002, s. 73).

Çukurova’daki kurşun ile ilgili inanış ve ritüeller doğum ve evlenme geçiş dönemleri etrafında gelişim göstermiştir. Çukurova ritüel ve geleneklerinde nazar değdiği düşünülen kişilere ve kismet kapalı olanlara kurşun döküldüğü görülmektedir. Birçok madenden olduğu gibi kötü ruhlar kurşun madeninden de korkar. Nazar değenler veya kismet kapananlar kurşun döktürerek üzerlerine çöken kötü ruhları kaçırmak hedeflenir.

5.8. Mağara

Mağara, eski Türklerin kültüründe önem taşımaktadır. Özellikle T’u-küelerde ve başka yörelerde de mağaranın kutsal olduğu göze çarpar. Tabgaçlarda mağara, ata hayvanın doğurduğu ve birbirini takip eden kuşaklar boyunca yaşamın olduğu yerdir (Roux, 2017, s. 95).

Türk mitolojisinde mağara, doğum ve türemeye ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Türklerin ilk atası bir mağarada doğmuştur. Bu ilk ata ölürken oğlu onu eşi ile birlikte yine doğdukları mağaraya yeniden dirilmeleri için gömmüştür. Ay Atam ile Ay Va, Türklerin ecdatları olarak geçer (Bayat, C. II. 2007, s. 33, Demir, 2016).

Mağara, Türkler için kutsal sayılan, önem atfedilen ve doğumla ilişkilendirilen unsurlardan biridir. Geçiş dönemlerinde de mağaralar doğumla ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Mağara ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin Tahtacılarının kültüründe gebe kalmak isteyen kişi Tarsus'taki Eshab-ı Kehf'e gider. Mağaranın duvarına küçük taşlar atılır, taş duvarda kalırsa dileğin gerçekleşeceğine ve gebe kalınacağına inanılır (Çıblak, 2005, s. 166).
- Adana'da gebe kalmak isteyen kişi, "Yedi Kardeş'e gideceğim", kurban keseceğim" der (Başçetinçelik, 2009, s. 47).
- Tarsus'ta ve Çamlıyayla'da çocuk sahibi olmak için Eshab-ı Kehf'e gidilir. Kurban adanmışsa kurban kesilir. Bu kurban etinden orada da pişirilip gelen ziyaretçilere ikram edilir. Kurban eti fakir fukaraya dağıtılır. Ayrıca abdest alınıp nafil namazı kılınır ve Allah'a dua edilir. Dua edilirken istekler Yedi Uyurların yüzü suyu hürmetine istenir (Kayalı, 2010, s. 19).

Mağaralara genellikle çocuk sahibi olmak isteyenlerin gittiği göze çarpmaktadır. Bu bağlamda hem Anadolu'da hem de Çukurova'da göze çarpan mağara Eshab-ı Kehf'tir. Niğde ilinde de çocuk sahibi olmak isteyenleri Tarsus'taki Eshab-ı Kehf mağarasına gelmesi dikkat çekicidir (Dilmen, 2009, s. 8)

Çukurova yöresinde gebe kalmak isteyen kişinin Eshab-ı Kehf, Yedi Kardeş ve Yedi Uyurlar gibi adlarla anılan ve kutsal sayılan bir mağaraya gittiği görülmektedir. Ana rahmini temsil eden mağaraya girmekle kişi, anne olmak isteğini belli eder ve bu kutsal sayılan mağaradan, mağara ile özdeşleşmiş kutsal kişilerden çocuk ister. Ayrıca doğumla özdeşleşmiş olan mağaraya kadın bedenini sokarak temas etmiş olur ve temas büyüsüyle hamile kalacağı inancını zihnine yerleştirir.

5.9. Değerlendirme

İnsanlar, hayvanlar vb. varlık için tabiat ve tabiata ait her bir unsur oldukça önem arz etmektedir. İnsanın doğayı anlamlandırma sürecinde güneş, ay, yıldız, bitkiler ve meyve ürünleri, ağaç, su, ateş, ocak, madenler, taş, toprak ve mağara gibi varlıklara çeşitli nedenlerden ötürü kutsallık ve koruyuculuk atfettiği görülmektedir.

Gökyüzüne ait unsurlar olan güneş, ay ve yıldızlar çeşitli inançları bünyesinde barındırmaktadır. Çukurova yöresinden alınan inanç, ritüel ve geleneklerin birçoğu doğum ve ölüm geçiş dönemiyle ilgilidir. Çukurova'da ay ile inanışlara bakıldığı zaman rüyada görülen ayın erkek

çocuğa işaret ettiği, hamilelerin çocuğun güzel olması için aya baktıkları, ay ve güneş tutulmalarının ölüm getireceğine dair inanışlar göze çarpmaktadır. Güneş ve yıldız ile ilgili inanışlarda ise ölüm teması dikkat çekmektedir. Güneş doğmadan ölü gömülmez veya güneş batmadan hızlıca gömülmeye dikkat edildiği göze çarpmaktadır. Yıldızların kayması ise Çukurova yöresinde ölüme işaret etmektedir. Bununla birlikte bebeğe zarar geleceği düşüncesiyle çamaşırlarına yıldız değmeden toplanmasına da dikkat edilmektedir.

Suyun Türk kültüründe hem cezalandırıcı hem de sağaltıcı/koruyucu olduğu bilinmektedir. Çukurova yöresinde çocuk sahibi olmak için sıcak suya oturulduğu, aydaş çocuğun su ile yıkandığı, çocuğun eşinin suya atıldığı ve zekarete olan kişinin şeytana uymasını engellemek için dudaklarının suya batırılmış pamukla ağzına ıslatıldığı dikkat çekmektedir. Suyun sağaltıcı, koruyucu etkisinin gelenekler ve ritüellerde ön plana çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte yağmur da su ile ilişkili unsurlardan biridir. Çocuğu olmayanların ve konuşamayan çocuğun iyileşmesi için yağmur suyunun içirilmesi geleneklerde dikkat çekmektedir.

Ateş ve ocak ile ilgili inanç ve ritüellerde çocuğun cinsiyetini belirleme, albasmasından koruma, renginden ötürü ateşle ilişkili olan düğün bayrağının asılması, düğünlerde sinsin ateşinin yakılması, buhur ve üzerlik yakma, kısır olanların, al basanların ve aydaş çocukların ocaklara götürülmesi gibi ritüel ve gelenekler ön plana çıkmaktadır. Ateş koruyucudur, bu özelliğinden ötürü ateşle ilişkili varlıkların da koruyucu olduğu düşünülmektedir. Yeni doğum yapmış anne ve bebeği, düğünü olacak kişileri, çocukları ateş unsurları ile koruma altına alındıkları göze çarpmaktadır.

Kadının doğum yapması ile toprağın meyve, sebze, ekin vermesi birbirine benzetilir. Çukurova'da çocuğu olmayanların ve yeni doğum yapan kadının ve bebeğinin altına toprak konulması toprağa ait olduğu düşünülen verimlilik ve sağaltıcılık özelliğini göz önüne sermektedir. Ayrıca çocuğun eşinin toprağa gömülmesi hem eşi hem de çocuğun ilerideki yaşamını koruma adına yapılan uygulamalardan olması dikkat çekicidir. Taş ile ilgili ritüellerde taşın özelliklerinin çocuğa geçmesi beklenmektedir. Çocuğun taş gibi sağlam olması için ağzına taş koyulduğu, kırklama suyuna taş atıldığı dikkat çekmektedir.

Çukurova'da ele alınan mitolojik tabiat unsuru olan ağacın ritüel ve geleneklerde önemli bir fonksiyona sahip olduğu göze çarpmaktadır. Çocuk sahibi olmak için ağacın yapraklarının kaynatılıp içilmesi, herhangi bir dileği Tanrı'ya ulaştırmak üzere ağaca çaput/bez bağlanması, çocuğun eşinin ağaç altına gömülmesi, hasta çocukların ağaç deliğinden geçirilmesi, mezarın başına ağaç dikilmesi ve mezara yeşil dallar atılması gibi birçok ağaç unsurunun Çukurova yöresi geçiş dönemlerinin içinde yer aldığı görülmektedir. Ağaç tanrısal bir varlık olarak çocuk bahşetme ve sağaltma amacıyla ritüellerde sıklıkla yer almaktadır.

Bitkilerin ve meyve ürünlerinin insan hayatında oldukça önemli bir yeri vardır. Halk kültüründe gerek hoş kokuları gerek tedavi edici yönleriyle sıklıkla kullanılmaktadır. Çukurova

yöresinde bazı bitkilerin, bitkisel ürünlerin ve meyvelerin geçiş dönemlerinde ön plana çıktığı göze çarpmaktadır. İlk olarak mersin, yörede bilinen adıyla murt, sıklıkla ritüellerde yerini almaktadır. Mersin ilinin adının da bu bitkiden geldiğine dair efsaneler bulunmaktadır. Murt bitkisi genel olarak lohusanın yıkama suyuna, ölünün yıkama suyuna atılmakla birlikte kısır olan kişileri tedavi etmek amacıyla da kullanılmaktadır. Elma ve ayva meyvelerinde göze çarpan ve geçiş dönemindeki kişiye bahsettiği özellik, doğum ve çocuktur. Elmanın mitolojik kökeni yasak meyveye dayandığından doğurganlık ile ilişkilidir. Çukurova’da da geline elma verildiği dikkat çekmektedir. Bununla birlikte elma ve ayva doğacak çocuğun güzel olması için hamile kadına sıklıkla yedirilmektedir. Ayva aynı zamanda çocuğun gamzeli olması için de yedirilen güzellik unsurlarından biridir. Soğan ve sarımsak, keskin kokuları ve acı tatlarıyla ön plana çıkmaktadır. Soğan ve sarımsak lohusayı ve bebeği korumak için onların çevrelerinde bulundurulmaktadır. Bununla birlikte soğan kısırılığı gidermek için buğu amaçlı ve düğünde gelinle damadı korumak için düğün bayrağının direğine de asıldığı dikkat çekmektedir. Üzerlik bitkisi genel olarak kötülüğü defetme amacıyla kullanılmaktadır. Çocuğu nazardan korumak, kısmeti kapalı olanların kısmetini açmak ve cenazeyi korumak amacıyla yakılıp buharının ilgili kişinin etrafında gezdirildiği görülmektedir. Kına, genel olarak kurban olma ve ölüm olgusu ile ilişkilidir. Ölüye yakılarak Tanrı’ya kurban olma, askere giden gence yakılarak vatana kurban olma, gelin ve damada yakılarak da gelin ve damat olarak gittikleri yeni eve ve üyelerine kurban olma fikrini taşımaktadır. Defneyaprağının ise hem kısırılığı gidermek hem de hoş kokulu bir bitki olması sebebiyle ölünün yıkama suyuna atıldığı göze çarpan unsurlar arasındadır.

Maden unsurlarının en önemlisi olarak demir, Çukurova yöresinde oldukça önem arz etmektedir. Yeni doğan çocuğu korumak için demirden bilezik yapılması, cinsiyet tayin etmede makas ve bıçağın kullanılması, albasmasına karşın iğne değiştirilmesi, ölünün üzerine bıçak konulması demirin kutsallığını gözler önüne sermektedir. Demirin haricinde çocuğu nazardan korumak için suya altın atıldığı, ateşle bağlantılı olarak bebeği ve annesini korumak için başuçlarında kömür bulundurulması, kısmet açmak, nazarın etkisinden kurtulmak için kurşun döktürülmesi de Çukurova yöresindeki madenlerin kullanımı onlara atfedilen koruyucu ve sağaltıcı fonksiyonlara örnek teşkil etmektedir.

Mağara ile ilgili inanışlarda dağdan ziyade mağara dikkat çekmektedir. Mağara ana rahmine benzediği için her daim doğumun ve doğurganlığın simgesi olmuştur. Eshab-ı Kehf adı verilen mağaranın doğumla ilişkisi oldukça dikkat çekmektedir. Gelenek ve ritüellerde ilgili mağaraya gidip kurban kesildiği, adak adandığı ve çocuk istendiği göze çarpmaktadır.

Çukurova yöresi elde ettiğimiz tabiat unsurlarına ait motiflerin geçiş dönemlerine yansımalarının tablo gösterimi ise şu şekildedir:

Tablo 5.1 Mitolojik Tabiat Unsurlarının Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Dağılımı

Tabiat Unsurları	Doğum	Sünnet	Askerlik	Evlenme	Hac	Ölüm
Gök Cisimleri	✓					✓
Su ve Yağmur	✓		✓	✓		✓
Ateş ve Ocak	✓			✓		✓
Taş ve Toprak	✓	✓				
Ağaç	✓			✓		✓
Bitki, Bitki Ürünleri ve Meyveler	✓	✓	✓	✓		✓
Madenler	✓			✓		✓
Mağara	✓					

6. GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE MİTOLOJİK OLAĞANÜSTÜ UNSURLAR

Mitolojik unsurlar içinde insan aklının ermediği, açıklama getiremediği birtakım durumlar vardır. Bu durumlar çalışmamızda “olağanüstü unsurlar” olarak ele alınıp incelenmiştir.

6.1. Gelecekte Haber Verme

Yaşadığımız coğrafyada kaderimizin yani başımıza gelen olayların, verdiğimiz kararların önceden belirlendiğine inanılmaktadır. İnsan merak eden bir varlık olarak başına gelebilecek durumları öğrenmek için çeşitli yollara başvurur. Geleceği öğrenmek için rüyalarını yorumlatır, fal baktırır, münecim veya hocalara giderek onların kehanette bulunmasını ister. Geleceği tayin edebilen ya da ettiği sanılan kişilerin birtakım sembolleri yorumlayarak çıkarımda bulunduğu görülmektedir. Geleceğini öğrenmek isteyen kişilerin rüyalarındaki sembolleri takip ettikleri, kahve, tarot vs. fal baktırdıkları, sıklıkla da münecimlere başvurdıkları göze çarpmaktadır.

6.1.1. Rüya

Rüyalar, yüzyıllardır insanoğlunun zihnini meşgul eden konulardan biridir. Uyku sırasında birtakım görüntülerin zihinde belirmesi olarak niteleyebileceğimiz rüya, eski çağlardan bu yana yol gösterici olmuş, bilgi sahibi kişilerce yorumlanmıştır. Rüya da görülen semboller üzerine bugün de geçerliliği olan çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bazı rüyalar ilahi bir mesaj sayılmış, gelecekte haber veren uyarıcılar olduğu düşünülmüştür.

Bilimsel olarak rüya, uykunun REM (rapid eye movement) evresinde görülür. Rüya görürken vücut kasları dinlenme hâlinindedir; fakat kalp atış hızı, oksijen tüketimi, nefes alıp veriş ve göz hareketleri, uyanık hâl ile aynı orandadır. 8 saat uyuyan bir insan, bu uykunun ortalama 1,5 saatini rüya görerek geçirir. Her uykuda, birden fazla rüya görülür. Görülen rüyaların süresi 9 dakikayla 28 dakika arasındadır. Bazen rüyanın uzunluğu 45 dakikaya kadar çıkabilmektedir (Paçacı, 2016, s. 105).

İslam dinine göre rüyalar üç gruba ayrılır; cismani, nefsanî ve ruhani. Cismani rüyalar, uykunun ilk saatlerinde görülen, günlük hayatın devamı gibi olan rüyalar. Nefsanî olan rüyalar, ağır uykuda görülen bilinçteki duygu ve arzuların ortaya çıktığı rüyalar olarak bilinir. Ruhani rüyalar ise sabaha karşı görülen ve gelecekte haber veren rüyalar olarak bilinir (Evginer, 2010, s. 120-121). Çalışmamızda en çok ruhani rüyaların varlığı göze çarpmaktadır. Rüya da görülen birtakım unsurların gelecekte haber verdiğine inanılır.

Rüyalar halk kültüründe de kendine yer edinmiş önemli motiflerden biridir. Şaman olmanın önemli şartlarından biri, kişinin şaman olmaya hak kazandığını bildiren bir rüya görmesidir. Âşıkların yetişmesindeki rüya motifinde, rüyada pirin elinden bade içen kişi âşıklık vasfı kazanmaktadır. Şamanların ve âşıkların yetişmesinde görülen rüya motifi, mit, destan, halk hikâyesi gibi anlatı türlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı anlatıda, Salur Kazan kötü bir rüya gördüğünü Kara Göne'ye anlatır. Rüyasında kuşunun öldüğünü, evine yıldırım düştüğünü,

evine kurtların daldığını, elinin kanda olduğunu tasvir eder. Kara Göne de bu rüyanın yurdunun yağmalandığına dair bir işaret olduğunu yorumunu yapar (Ergin, 2004, s. 99-100). Bu rüya, gelecekte haber veren bir rüyadır. Salur Kazan bu rüyayı gördükten sonra yurdunun hâlini anlar ve geri dönerek Şöklî Melik'ten yurdunu geri alır. Köroğlu'nun İstanbul Rivayetinde, Köroğlu'nun oğlu Hasan on beş yaşına gelince rüyasına bir ihtiyar girer, ona Erzurum tarafında Kara Vezir'in kızı Benli Hanım'ı gösterir. Benli Hanım'a da Hasan'ı gösterir ve onları birbirine âşık eder (Boratav, 2016, s. 38). Bunun üzerine Hasan yola çıkar ve nasibini bulmaya gider. Halk kültüründe karşımıza çıkan rüyaların birçoğu gelecekte haber veren, uyaran, işaret veren rüyalarlardır.

Rüya konusu psikoloji biliminin de yakından ilgilendiği ve çeşitli görüşlerin ortaya atıldığı konulardan biridir. Genellikle rüyalar ve sembolleri nevrozların sebeplerinin ortaya çıkarılmasında kullanılan sağaltım yöntemlerinden biridir. Bu bağlamda Freud ve Jung'un görüşleri dikkate değerdir. Psikolojinin en önemli isimlerinden biri olan Sigmund Freud'a göre herhangi bir rüya, konusunu meydana getiren verilerin tamamını gerçek hayattan alır. Bu veriler bilinçaltında kaybolmaz, rüyada yeniden hatırlanırlar (Freud, C. I, 2014, s. 17). Rüyaların temel özelliklerinden biri istektir. İstek ve o isteğin doyurulması rüyayı görmemizi sağlar (Freud, 2016, s. 142). Freud'a göre rüyalar günlük hayatta birtakım arzu, istek ve olayların bilinçaltında yer edinmesiyle görülür. Freud, nevrozların sağaltımında analizanın⁵ bilinçaltına inmek için rüyaları bir yol olarak kullanır.

Analitik psikolojin kurucusu olan Carl Gustav Jung da rüyalarla ilgilenmiş ve çeşitli yorumlar geliştirmiştir. Jung'a göre rüyalar, bilincin diğer içeriklerinin aksine psişik bir yapıya sahiptirler. Bilinçli içerikler gibi sürekli bir gelişim göstermezler. Bilinçli psişik yaşamın bir parçası olarak ortaya çıkmazlar. Akabinde rüyalar süregelen bilinç durumundan tamamen kopuk değildir. Neredeyse her rüyanın kökeni daha önceki günlerde yaşanan olay ve düşüncelere dayanır (Jung, 2015, s. 35). Freud ve Jung'un rüya yorumlama metotları birbirinden ayrılır. Freud rüyaların sembollerini belirlemiş ve bu sembolleri her hastaya aynı şekilde uygulamıştır. Jung ise tam tersine rüyaların bireysel olarak yorumlanması gerektiğini savunmuştur. Jung, "rüya karşısındaki konumumun değişmesiyle, bir yöntem değişikliği de gerektir" diyerek aynı yöntemin her kişide aynı etkiyi bırakmayacağına vurgu yapar (Jung, 2009, s. 28).

İslamiyet'te, psikolojide ve halk kültüründe rüyalar gerek sağaltım gerek geleceği tahmin etmeye yönelik araç olarak kullanılmıştır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Rüya ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Hatay'da hamile kadın, rüyasında salatalık, biber gibi sebzeleri görürse oğlan olacağına inanılır (Türkan, 2015, s. 414).
- Mersin'de hamile kadının rüyasında koyun görmesi çocuğunun uslu, at ve buğday görmesi ise rızkının bol ve kahraman olacağına işarettir (Kırmızı, 2016, s. 33).

⁵ analizan: Psikanaliz edilen kişi.

- Adana’da rüyada ipten ölmüş birinin kendi çamaşırını aldığını gören kişinin veya yakınlarından birisinin öleceğine inanılır (Yolcu, 2008, s. 83).
- Adana’da bir kimse rüyasında ön dişlerinden birinin çıktığını görürse ailesi dışından birinin öleceğine, azı dişinin çıktığını görürse ailesinden birinin öleceğine işarettir (Gerek, 2012, s. 73).
- Adana’da rüyada karayılan, tabut, deve, ateş görmek ölüme işarettir (Karakaş, 2005, s. 63).
- Adana’da bir kişinin rüyasında bulanık su görmesi ailesinden birinin öleceğine işarettir (Gerek, 2012, s. 73).
- Hatay’da rüyada evin herhangi bir yerinin yıkılması, evin direğinin yıkılması evin büyüğünün öleceğine işarettir, rüyada diş dökülmesi de ölüme işarettir (Çelik Kan, 2019, s. 116).
- Hatay’da rüyada beyaz at, sakallı ihtiyar, ölen birinin bir şeyler istemesi, düğün, diş çekirme vb. şeyler görmek ölüme işarettir (Arı, 2020, s. 18).
- Hatay’da rüyada kişinin parmağının koptuğunu görmesi, ellerinin kınalanması, gelinlik giydiğini görmesi öleceğine işarettir (Bereketoğlu, 2010, s. 40).
- Mersin’de rüyada evin göçtüğünü görmek ölüme işaret eder (Taşkan, 2013, s. 28).
- Mersin’de rüyada davul sesi duymak ölüme işaret olduğuna inanılır (Taşkan, 2013, s. 29).
- Mersin’de rüyada saç kesilmesi, yorgan ve kefen dikilmesi, dişin sızlaması, direğin yıkılması ölüme işaret eder (Çağlayan, 1998, s. 83).
- Mersin’de rüyada boş yatak, çukura düşme ve gelinlik giyme ölümün habercisidir (Kayalı, 2010, s.158).
- Mersin’de rüyada çıplak erkek ve çiğ et görmek ölüme işaret eder (Coşar, 2019, s. 50).
- Mersin’de rüyada düğün kalabalığı, dişin çekilmesi, gelinlik giyme, evin duvarının yıkıldığını görme ölüme yorumlanır (Ay, 2010, s. 49).
- Osmaniye’de rüyada kalabalık görülürse, bu birinin öleceğine işarettir (Bilgici, 2018, s. 76).
- Osmaniye’de bir kişinin rüyasında daha önceden ölmüş birinin kendisini ya da herhangi bir yakını çağırıldığını veya bir yere götürdüğünü görmesi ölümün habercisidir (Tülüce, 2009, s. 88).
- Çukurova Girit göçmenleri rüyada ulu ağacın devrilmesi, saç kesimi, gelinlik giymeyi ve diş düşmesini ölüme yorar (Okuşluk Şensen, 2011, s.108).

Rüyalara yüklenen anlamlar halk kültüründe önemli bir yeri kaplamaktadır. Anadolu’da da Çukurova yöresine benzer örnekler göze çarpmaktadır. Niğde’de rüyasında diş taktıran kişinin bekâr ise evleneceğine inanılır (Dilmen, 2009, s. 98) Gümüşhane’de rüyada saçların kesilmesi ölüme yorumlanır

(Üçünü, 2019, s. 139). Aydın’da ise rüyada ön dişlerin dökülmesi aileden birinin öleceğine işaret eder (Duman, 2019, s. 187).

Çukurova’da görülen rüyaların doğum, evlenme ve ölüm geçiş dönemiyle ilgili ve hepsi gelecekte haber verdiğine inanılan rüyalar. Rüyada görülen bir sembol yorumlanarak çıkarımda bulunulmakta ve bu çıkarımdan hareketle gelecek olan iyilik veya felaket neyse ona zihinsel ve pratiksel olarak hazırlanılmaktadır. Halk kültürünün rüya yorumlamasında izlenen yol, benzer benzeri çağrıştırmalı yoludur. Biber ve salatalığın erkek çocuğunun habercisi olmasının nedeni bu sebzelerin erkek cinsel organına benzemesidir. Bu rüyayı gören kişi erkek çocuğu olacağına kanaat getirir. Koyun gören kişi koyun hayvanının kişisel özelliklerinden yola çıkarak çocuğunun da uslu bir kişiliğe sahip olacağı yorumunu yapar. Buğday ve at ise kadim dönemlerden beri insanların hayatında önemli bir yer kaplamaktadır. Buğday işlenerek insanın karnını doyurduğundan bereketi çağrıştırmalıdır. At ise tüm Türk kahramanlarının anlatılarında göze çarpan ve kahramanın en büyük yardımcısı olarak zihinlerde cesur ve yiğit bir çocuğunun olacağına dair inancı besler.

Ölümle ilgili rüyalarda ilk göze çarpan ise eksiklik duygusunun ölümü çağrıştırmalıdır. Evin direğinin ve evin yıkılması, dışın yerinden çıkması, boş yatak kişinin zihninde eksikliği çağrıştırmalıdır. Ölüm de bir kişinin eksilmesi durumu olarak ele alındığında bu rüyalarla ilişkisi açıkça görülür. Kalabalık cenaze merasimini çağrıştırdığından rüya gören kişinin ölümle bağdaştırması normal karşılanabilir. Ölen birini rüyada bir başkasını çağırması kendine yarenlik edecek birini arıyor olması dolayısıyla da kişinin ölmesi gerektiği düşünülüyor olabilir. Bunun yanında gelinlik tam tersi olarak yorumlanmıştır. Mutluluk veren bir hadise olan evlilik ve gelinlik rüyada ölüm şeklinde yorumlanmıştır. Kefen ve gelinliğin renginin benzemesi bu yorumu doğurmuştur. Bulanık su ise kötü görüntüsünden ötürü zihinlerde kötü bir durum yaşanacağını düşündürür.

6.1.2. Fal

Türkçe Sözlük’te fal; geleceği öğrenmek, şans ve kısmeti anlamak amacıyla oyun kâğıdı, kahve telvesi, el ayası vb. bakarak anlam çıkarma olarak ifade edilmiştir (2005, s. 677). Divân-ı Lügat-it Türk’te ise fala karşılık olarak “ırk” terimi kullanılmıştır (2020, s. 20). Irklamak fiili ise kâhinin bir konuda fala bakıp kehanette bulunması olarak belirtilir (DLT, 2020, s. 531).

Bir soruya cevap vermek, kaybolan hayvanları bulmak gibi durumlarda fala ihtiyaç duyulmaktadır. Türklerde fala bakan kişi şamandır. Okun hareket ettiği yön hayvanın bulunduğu konumun bilgisini verir. Tokmağın şamanın hangi yanına düştüğü de falın anlamını oluşturur. Tokmağın düştüğü yer iyi veya kötü olarak yorumlanır. Fal bakarak insanların merakını gideren şamanların doldurulamaz bir yeri vardır (Hoppal, 2019, s. 43). Şamanistlerde falcılar fal açmak için kullandıkları nesneye göre isim alırlar. Hayvanların kürek kemiğine bakıp gelecekte haber verenlere “yağrınıcı”, koyun tezekleriye fal açanlara “kumalakçı” çeşitli nesnelere bakıp anlam çıkaranlara ise

“ırımçı” denir. Şamanistlerde ve Müslüman Türklerde en meşhur fal türü “kürek kemiği” falıdır (İnan, 2013, s. 151-152).

Büyük Türk hükümdarı Attila, Romalılarla savaşmadan önce savaşın başlama zamanına fala göre karar vermiştir. Moğol hükümdarı Mengü Han bir işe başlamadan önce kürek kemiği falı baktırdığı bilinmektedir (Gömeç, 2011, s. 80). Fal için özel olarak yapılan bir ocakta kızdırılan kürek kemiklerinin üzerindeki çizgilerin şekline bakılarak kehanette bulunulur (Duvarcı, 2001, s. 121).

On iki hayvanlı Türk takvimi de fal içeren, falcılıkta kullanılan materyallerden biridir. Örneğin sıçan yılında karışıklık, kargaşa olur. Hırsızlar yol kesiciler çoğalır. Sığır yılında savaşlar artar, mevsimler olağandışı hâller gösterir, baş ağrıları artar. Pars yılında yöneticiler birbirine şüphe ile bakar, makam kavgası olur (Polat, 2020a, s.27-31).

Kürek kemiği falı haricinde Türk ve İslam coğrafyalarında göze çarpan diğer fal türleri ise; aşık kemiği, kumalak, yıldız, zeer, kehanet, ırafet, ihtilac, kıyafet, Kur'an-ı Kerim, kur'a ve remil falı olarak sıralanabilir (Duvarcı, 2001, s. 121-122).

Fal, geleceği tahmin etmeye yönelik uygulamaların genel adıdır. Geçiş dönemlerinde de fala başvurulduğu görülmektedir. Çocuğun cinsiyetini belirlemede ve kısmet açmada fala başvurulduğu dikkat çekmektedir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Fal ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana'da hamile kadının oturacağı yerlere makas ve bıçak saklanır. Eğer kadın makasın üstüne oturursa bebeğin kız, bıçağın üstüne oturursa bebeğin erkek olacağına inanılır (Yolcu, 2008, s. 22).
- Mersin Konargöçerlerinde hamile kadının çocuğunun cinsiyetini tahmin etmek için oturacağı yere bir bıçak ve bir makas konulur. Makasın üzerine oturursa kız, bıçağın üzerine oturursa erkek olacağına inanılır (Bali, 2015, s. 179).
- Mersin'de hamile kadının oturacağı minderlerden birinin altına bıçak, diğerinin altına makas konur. Kadın, makasın konulduğu mindere oturursa bebeği kız, bıçağın bulunduğu mindere oturursa erkek olur (Çıblak, 2005, s. 168).
- Mersin'de hamile kadının başından aşağı un serpilir. Kadın burnunu ellerse oğlu, arkasını kaşırsa kızı olur (Çıblak, 2005, s. 168).
- Osmaniye'de gebe kadının karnı sivri ise erkek, düz ise kızı olur (Bilgici, 2018: 15).
- Mersin'de gebe kadın tatlıya aşeriyorsa oğlu, ekşiye aşeriyorsa kızı olacak demektir (Ağcalar, 2009, s. 47).
- Mersin'de hamile kadının yüzü lekelenirse oğlu, güzelleşirse de kızı olacak demektir (Kırmızı, 2016, s. 35).
- Adana'da çocuğun cinsiyetini belirlemek için çiğ bir koyun kellesi açılır, niyet tutulur, çeneden et çıkarsa kız, et çıkmazsa oğlan olacak demektir (Başçetinçelik, 2009, s. 59).

- Mersin’de hamile kadın kelle üter⁶, kafasını ikiye ayırır, kelle saçaklı çıkarsa kız, saçaksız çıkarsa erkektir (Alcan, 2017, s. 20).
- Osmaniye’de doğacak çocuğun cinsiyetini belirlemek için kurban edilen koyun ve keçinin kellesi ütülür, çenesinden tutularak ikiye ayrılır. Eğer çene kemiği etliyse doğacak çocuğun cinsiyeti kız, çenesinde kemik yoksa erkek olacağına inanılır (Dinç, 2021, s. 23).
- Hatay’da hedik geleneğinde çocuğu bir kalbur içine oturturlar. Çocuğun etrafına çeşitli nesneler bırakılır. Ekmeğe uzanan çocuğun çiftçi olacağına inanılır. Kur’an-ı Kerim’e uzanan çocuğun hoca olacağı düşünülür. Makasa uzanan çocuğun terzi veya berber olacağına inanılır. Kitaba uzanan çocuğun okuyup iyi bir meslek edineceğine inanılır (Türkan, 2015, s. 433).
- Mersin’de çocuğun önüne bir bez açılır, bu bezin üzerine bir makas, bir kalem, bir tarak ve benzeri şeyler konur. Çocuk elini hangisine uzatırsa onunla ilgili bir iş yapacağına inanılır (Kayalı, 2010, s. 72).
- Osmaniye’de ilk dişten sonra çocuğun önüne çeşitli meslek gruplarına ait makas, kitap, defter, kalem, çivi, kumaş gibi aletler konur. Çocuk hangisini almışsa büyüdüğü zaman o alet ile ilgili mesleği seçeceği düşünülür (Tülüce, 2009, s. 51).
- Mersin’de kısmet açmak için falcılara gidilir, hocaya kitap açtırılır. Kur’an-ı Kerim’den rastgele bir yer seçilir. Kişinin durumuna göre yorumlanır (Kayalı, 2010, s. 97).
- Adana’da evlenemeyen kız veya erkek falcılara gider (Kaplan, 2009, s. 41).
- Mersin’de evlenme çağına gelen erkekler pamuk ve bakla falına baktırarak dilekte bulunur (Vural, 2008, s. 28).

Anadolu’da özellikle bebeğinin cinsiyetini tayin etme uygulamaları fal unsurlarına örnek teşkil etmektedir. Erzurum’da yumurta pişirilip soyulur ardından hamile kadının saç teliyle ortadan ikiye bölünür, niyet tutulan tarafın iç kısmı dışa çıkıntılı olursa oğlan, çukur olursa çocuğunun kız olacağına inanılır (Güney Açar, 2015, s. 60). Ankara’da hamile kadın tatlı yiyecek aşerirse erkek, ekşi yiyecek aşerirse kızı olacağına inanılır (Coşan, 2017, s. 19).

Çukurova yöresi illerinde doğum ve evlenme geçiş dönemlerinde insanların meraklarını gidermek için birtakım fal ve kehanette bulunma uygulamalarına yöneldikleri görülmektedir. İlk olarak çocuğunun cinsiyetini merak eden kişilerin bu meraklarını gidermek amacıyla çeşitli cinsiyet öğrenme ritüellerini gerçekleştirdikleri göze çarpmaktadır. Bu uygulamaların tıbbın gelişmediği, bebeğin cinsiyetinin ancak doğum anında öğrenilebildiği dönemlerden kalmadır. Merakların giderilmesi için makas ve bıçak gibi bazı unsurlardan yararlanıldığı ve bunlara kız ya da erkek

⁶ ütmek: yüksek ateşten geçirmek.

olacağına dair anlamlar yüklendiği dikkati çekmektedir. Ayrıca gebe kadının yüzünün ya da karnının şekline göre; kimi zaman da canın çektiği yiyeceklere göre de çocuğun cinsiyetinin belirlenmeye çalışıldığı görülmektedir.

Diş hediği, börtmesi ya da bulguru olarak adlandırılan, çocuğun ilk dişini kutlamaya yönelik yapılan uygulamada fal unsurları göze çarpmaktadır. Ritüele göre çocuğun önüne koyulan nesnelerden seçeceği nesne mesleğini belirlemektedir. Bu da geleceğin tayinine yönelik fal uygulamalarına girmektedir.

Kısmet açmak için de Kur'an-ı Kerim falına başvurulmaktadır. Kısmetinin bağlı olduğunu düşünen kişiler fal işiyle uğraşan kişinin yanına gidip Kur'an-ı Kerim falı, pamuk ve bakla falına baktırır ve geleceği hakkında bilgi almak ister.

6.1.3. Müneccim

Müneccim, yıldızların durum ve hareketlerinden anlam çıkaran kimse olarak tanımlanır (TS, 2005, s. 1435). *Mitolojik Gök Unsurları* başlığı altında yıldız ile ilgili verilen bilgiler bu kısımda da geçerliliğini korumaktadır. Türkler için yıldız gökyüzüne ait en önemli unsurlardan biridir. Yıldızların hareketinden anlayan kişiler bu bilgiler sayesinde yer yön tayini yapabilmektedir. Bununla birlikte yine bilirkişiler yıldızların durumuna göre insanın geleceği hakkında birtakım bilgiler verebilmekte, tahminde bulunabilmektedir. Günümüzde astroloji, burç yorumları bu kültürün bir devamı olarak görülebilir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Müneccim ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Hatay Arap Alevlerinde çocuğa uygun, ağır gelmeyecek ad, hoca ve şeyh tarafından Kur'an-ı Kerim veya yıldıznameye bakılarak seçilir (Türkan, 2015, s. 416).
- Hatay'da kısmeti kapalı olan kişiler yıldıznameye baktırır (Bereketoğlu, 2010, s. 26).

Anadolu'da da Çukurova'ya benzer nitelikte müneccimlik ile ilgili unsurlara rastlanmaktadır. Amasya'da evlenme çağını geçmiş kişiler yıldıznamelere baktırılır (Taştan, 2019, s.62). Böylece kısmetinin açılacağı düşünülür.

Çukurova yöresinden alınan müneccimlik ile ilgili gelenek, inanç ve ritüelleri sayısı az olmakla birlikte doğum ve evlenme geçiş döneminde görmekteyiz. Çocuğa uygun isim seçiminde müneccime başvurma söz konusudur. Çocuğun adının Kur'an-ı Kerim ya da yıldızname falından seçildiği göze çarpmaktadır. Kur'an-ı Kerim falı, Kur'ân-ı Kerim'in kendisinden açılan faldır. Abdest alıp, temizlendikten sonra bazı dualar okunur. Kur'ân özel bir şekilde açılır. Sağdan 7. satırın ilk harfi dikkate alınarak bu iş için hazırlanmış fal cetvellerindeki anlamlarına bakılır. Yıldızname ise güneş, ay, yıldızlar gibi gök cisimlerinin hareketlerinin insanın sağlığı, duyguları, meslek hayatı, karakteri üzerindeki etkilerine bakılarak tahminlerde bulunulan fal türüdür (Duvarcı, 2001, s. 121-122).

Hocalara ya da falcılara gidilerek çocuğa hangi ismin uygun olduğu fal yoluyla belirlenir. Bununla birlikte kısmeti kapalı olanların da yıldıznameye baktırdıkları dikkat çekmektedir.

6.2. Ruhlar

Animizmin dünyayı algılama şekli ruh odaklıdır. Animizme göre evren üzerinde var olan her şeyin bir ruhu vardır. Ruh inancı animizme özel değildir. Şamanizm inancında da ruh tasavvurları vardır. Nitekim Tanrı Ülgen'e bağlı iyi ruhlar, Tanrı Erlik'e bağlı kötü ruhlar ve insana- hayvana ait ruhlar Şamanizm'in bir parçasını oluşturur. Altay Türklerine göre insan vücut ve candan oluşur. Vücudun nefes alma, canlılık, büyüme gibi ifade edilen yaşama fonksiyonlarına "tın" denir. Tın insan, hayvan ve yaşama kabiliyeti olan canlıların çoğunda vardır (Anohin, 2006, s.23).

Ruh kavramı, eski Türk inançlarında oldukça önemli bir yer tutar. Mitik dönem insanı için her şeyin bir ruhu vardır ve bu ruh iyi-kötü yani zarar veren ve iyilik getiren olarak sınıflara ayrılmıştır. İnancıya göre; ruhlar ölmez ve yok olmaz, ruhların memnuniyetine yönelik birtakım gelenekler ve ritüeller halk kültüründe mevcuttur ve ruhun vereceği zararı önlemek, iyilik getirmesini sağlamak için uygulanmaktadır. Ruhlar üç gruba ayrılmaktadır; kötü ruhlar, koruyucu ruhlar ve insan ruhu. Tez çalışmasında da ruh başlığı bu üç alt başlık esas alınarak incelenmiştir.

6.2.1. Kötü Ruhlar

Ruhlar niteliklerine göre ikiye ayrılmaktadır. İyi ruhlar, iyilik, sağlık, mutluluk veren; kötü ruhlar ise insanların canına kasteden, malına zarar veren varlıklar olarak tahayyül edilir.

Türk kültüründe çeşitli kötü ruh tasarımları vardır. Bu ruhların ortak özellikleri kötülüğü temsil etme, savunmasız ve müşkül durumda olan canlılara zarar verme ve zihinlerine korku salmaktır. Kötü ruhların coğrafyaya göre çeşitli isimlerle anıldığı bilinmektedir. Alkarısı, Albasması, Karagunculoz, Congolos, Enkebit, Çarşamba Karısı gibi bölgelere göre farklı adlar ile de anılan kötü ruhlar, insana psikolojik olarak rahatsızlık veren ve ölümüne neden olabilen korkunç yaratıklar olarak tasvir edilmektedir (Abdurrezzak, 2020, s. 122).

Türk kültüründe kötü ruh olarak en çok alkarısı- albastı tasarımı dikkat çekmektedir. Alkarısı- albastı; insan hayvan karışımı, uzun boylu uzun parmaklı ve tırnaklı, dağınık saçlı, dişlek, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, bazen zenci suratlı, memelerini masallardaki devler gibi omuzlarına atabilen, tepesinde gözü olan, çirkin ve al gömlek giyen bir varlık olarak tasvir edilir. Bununla birlikte ağıl, samanlık, viranelik, su kıyısı, çeşme vs. yerlerde yaşar (Örnek, 2016, s. 201).

Geçiş dönemlerinde anneye ve bebeğine zarar verdiği düşünülen al karısı tasavvuru ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Türk halkları arasında alkarısı tasarımı üç şekilde karşımıza çıkar:

1- Güneş ve su

2- Hayvanlar (keçi, inek, öküz)

3- İnsan

İnanışlara göre güneş her nesnenin yaratıcısıdır, dolayısıyla alkarısı da güneşten gelmiştir. Su ile ilişkisi de aynı düşüncenin eseridir. Nitekim su da yaratılışın başlangıcı sayıldığından alkarısı sudan oluşmuştur denilebilir. Alkarısının su ile ilişkilendirilmesi onu kutsallaştırır. Bazı halklara göre al karısı susuz yaşayamaz, sürekli su kenarlarında görülür. Alkarısı, suyun başlangıcı yani yaratılışı ile ilişkilendirildiği için su perisi olarak düşünülür. Alkarısının zoomorfik görünümündeki hayvan ongon kabul edilir. Birçok kere keçi gibi tasavvur edilmiştir (Seyidov, 1994, s. 56-61).

Azerbaycan ve birçok Türk halkları arasında yerleşen bir inanca göre hamile kadın doğum yaparken kendini kötü hissederse, suyu, çayı kılıçlayıp “al arvadı boylunun ciğerini yerine goy” derler. Kırgızlarda ve Kazaklarda doğum sırasında gebe kadın kendini kötü hissederse bakşı gelir ve kopuz çalarak şu dizeleri okur:

“Ey albastı zalım
Goy ciyeru yerune
Sözüm eşutmesen
Mene hörmet etmesen
Közlerini çıkararam”

Türklerde söze ve müziğe önem verilir. Kötü varlıkları, olumsuz durumları müzikle kovabileceklerine inanırlar (Seyidov, 1994, s. 57-59).

Alkarısı-albasmasının yakalandığı zaman bereket getirdiği inancı da vardır. Hizmet ettiği evin bereketinin artması, açtığı hamurun bitmemesinin nedenlerinden biri bir zamanlar onun koruyucu ruh olarak kabul edilmesinden kaynaklanır (Polat, 2020b, s. 41). Alkarısının vaktiyle koruyucu ruh konumundayken kötücül bir ruh konumuna gelmesinin nedeni anaerkil dönemden ataerkil döneme geçiştir.

Anaerkil toplum yapısı tarım ile başlamıştır. İlkel dönemde kadın ve erkek arasındaki iş bölümüne göre; erkek avcılık yapmakla kadın ise meyve toplamakla yükümlüdür. Tarımı da kadınların bulduğu kabul edilmektedir. Topladıkları meyvelerin çekirdeklerini evin çevresine gömerek tarımı buldukları düşünülmektedir (Avcıoğlu, 1978, C.I, s. 218). Anaerkil toplum yapısının varlığı ilk defa 19. yüzyılda iki araştırmacı tarafından ortaya çıkarılmıştır. Johann Jacob Bachofen (*Das Mutterrecht*, 1861) ve Lewis Henry Morgan (*Ancient Society*, 1877; *Eski Toplum*, 1986) çalışmalarında kadınların yaşadıkları toplumda oldukça yüksek statüye sahip olduklarını, dinsel ve siyasal faaliyetlerde önemli rol oynadıklarını, soyun ana tarafından hesaplandığını ortaya koymuşlardır. Erkeklerin tarım aletlerini kullanmaya başlamasıyla özel mülkiyet kavramı ortaya çıkmış ve erkekler ilk özel mülkiyetin yani tarım aletlerinin sahibi olmuştur. Erkekler mülkiyetlerini kendi çocuklarına bırakmak için tekeşliliği getirmiştir çünkü anaerkil sistemlerde erkeğin sahip olduğu her şey ana tarafından miras kalmaktadır

yani erkeğin mülkiyeti kendi çocuklarına değil, kız kardeşinin çocuklarına geçmekte, kendi çocukları da karısının soyuna ait olmaktadır. Ataerkil toplumda ise bu mülkler babanın kendi çocuklarında kalmakta ve bu bağlamda sahip olunan mülkler korunmaktadır. Ataerkil yapının yerleşmesiyle birlikte kadınlar ikincil konuma düşmüştür (Berktaş, 2021, s. 45). Çeşitli toplumlarda anaerkil yapıya değin örnekler göze çarpmaktadır. Örneğin Likyalılar çocuklarına babalarının adlarını değil, annelerinin adını verirlermiş; tuttukları soy kayıtlarında bütünüyle ana yanlı soyla ilgilenirler, çocukların toplumsal durumu da anaya bağlıdır (Bachofen, 1997, s. 98). Bu bağlamda kadının baskın olduğu dönemde alkarısı iyi ve bereketli bir varlık olarak tasavvur edilmiştir. Erkeklerin gücü ele aldığı dönemde ise bereket, iyilik ve koruyuculuk vasfı erkeğe geçmiştir. Nitekim lohusanın yanında demir bulundurması yine erkek egemen toplumun bir göstergesidir.

Mitik dönemde kadın, erkeğe akıl veren ve bazı kutsal bilgilere sahip biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Verbitskiy'in derlediği Altay yaratılış mitinde Ülgen'e akıl veren Ak-Ene'dir. Ak-Ene, Ülgen'e yaratma kudretine erişmesi için şu sözleri sarfetmektedir;

“Yaratmak istiyorsan, sen de bir şeyler Ülgen,

Yaratıcı olarak, şu kutsal sözü öğren!

De ki hep “Yaptım oldu!” Başka bir şey söyleme!” (Ögel, C.I, 2014, s. 466).

Bu sözler üzerine Tanrı Ülgen yaratma eylemine başlar. Kadının kadim dönemde akıllı, fikir veren, yaratma gücünün sırrına vakıf biri olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Fuzuli Bayat Tanrı Ülgen, Erlik ve gök ruhlarının başlangıçta kadın olduklarını, daha sonra erkek tipine geçtiklerini belirtir. Hatta Erlik'in şaman dualarında iri göğüslü bir kadın olarak tasvir edildiğini de vurgular (2019, s. 75-77).

Başlangıçtaki konumundan oldukça uzaklaşan kadın tasavvuru günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Geçiş dönemlerinde lohusa ve bebeğine zarar veren ruhların genellikle kadın şeklinde olduğu düşünülür.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Kötü Ruh Tasarımı ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana'da Albasmasının kötü bir ruh olduğuna inanılır. Yalnız bulduğu kadınları boğarak öldürdüğü düşünülür (Yolcu, 2008, s. 34).
- Adana'da kadının kırkı çıkana kadar evde ağzı açık bir kapta su bulundurulmaz, böylece “al” yaklaşamaz (Karakaş, 2005, s. 29).
- Adana'da albasması, lohusanın göğsünde aniden bir baskı ve nefes daralması hissetmesi durumudur (Uğurlu, 2010, s. 22).
- Adana'da lohusa kadın uyuyunca şeytan, cin, ruh, cadı vb. görür. Buna kara rüya denir. Gördüğü şeye de al karısı, goncalas denir (Gerek, 2012, s. 27).

- Mersin’de kırk basması ve albasmasında kadına ve bebeğe kötü ruhların musallat olacağına, onları çeşitli hastalıklara uğratacağına inanılır (Kayalı, 2010, s. 51).
- Mersin’in Anamur ilçesinde albastıya “Garaguş çarpması” denir. Lohusa kadın ve yeni doğmuş bebeği yalnız bırakılırsa garaguş çarpar (Kayabaşı, 2008, s. 168).
- Osmaniye’de albasmasına inanılır. Lohusa kadın uyursa ve yanında kimse olmazsa onu ve bebeği albasabilir (Bilgici, 2018, s. 29).
- Osmaniye’de şeytanın hastayı imanlı ölmemesi için sürekli suyla kandırdığına inanılır (Bilgici, 2018, s. 77).
- Adana’da hastanın ağzına bir pamuğa batırılarak su verilir (Uğurlu, 2010, s. 57).
- Adana’da ölüme yakın kişinin başucunda Kur’an-ı Kerim okunur, ağzına su verilir (Başçetinçelik, 2009, s. 129).
- Hatay’da ölmek üzere olan kişinin sürekli başucunda su bulundurulur ve su verilir. Ölüm hâlindeki kişi son nefesini vermeden önce çok susar. Şeytan gelir onun imanını almak ister. Bunun karşılığında ise kendisine su vereceğini söyler. Kişi imansız gitmesin diye dudakları devamlı su ile ıslatılır (Köseler, 2008, s. 97).
- Mersin’de öleceği düşünülen kişiye son olarak mümkünse zenzem suyu yoksa da su içirilir (Ağcalar, 2009, s. 96).
- Mersin’de ölmek üzere olan kişinin dudakları pamuk veya bez yardımıyla ıslatılır (Kırmızı, 2016, s. 72).

Anadolu’da albasması-alkarısı inancı yaygındır. Mardin’de alkarısından korunmak için bebeğin yastığının altına bıçak, makas ve ekmek konur (Ayan, 2012, s. 149). Malatya’da alkarısının verebileceği zararı önlemek için lohusanın yastığına iğne batırılır (Karaağaç, 2013, s. 76). Gümüşhane’de ise ölüme yakın hastaya sürekli su verilir. Eğer su içmezse kuruyan dudakları bir bezle ıslatılır. Şeytanın bu zaman diliminde sık sık nefisini çelmeye çalıştığı düşünülür (Üçüncü, 2019, s. 139-140).

Çukurova yöresinde kötü ruh olarak karşımıza albastı, alkarısı, goncalas, cadı, cin ve şeytan olarak çıkmaktadır. Doğum geçiş döneminde yöre halkı lohusa ve çocuğunun yalnız kalınca kötü ruhun zarar vermek için gelebileceğine inanmaktadır. Albastının gelişi ise nefes darlığı, baskı ve rüya şeklinde kendini hissettirdiği düşünülmektedir. Lohusa ve bebeği yakınları tarafından yalnız bırakılmaz, böylece bir ruh musallatı felaketi önlenmiş olur.

Ölüm geçiş döneminde ise bu kötü ruh şeytan olarak karşımıza çıkmaktadır. Son nefeste şeytan insana görünür ve onu kandırmaya, ahiret hayatının kötü geçeceği yola sevk etmeye çalışır. Bu yüzden birçok yörede son nefesini vermeye çalışan yani zekarete olan kişinin ağzı pamukla ıslatılır, bu ıslatma işlemi şeytanın kandırma çabalarını önlemek adına yapılır. Şeytan, alkarısının, albastının,

goncalosun İslamiyet'ten sonraki bir uzantısı olarak kabul edilebilir. Su ise burada koruyucu bir etkiye sahiptir.

6.2.2. Koruyucu Ruhlar

Türk mitolojisinde belli başlı koruyucu ruh mevcuttur. Bu ruhlar Göksel tanrılar, ruhlar ve yer-su ruhları içinde yer almaktadır. Göksel tanrılar ve ruhlar; Gök Tanrı, Ülgen, Yayık, Suyla, Karlık, Utkucı ve Yıldırım Tanrısı'dır. Yer-su ruhları içinde ise Yo Kan, Talay Kan, Umay, Ana Maygıl ve Ak-Ene göze çarpmaktadır. Tüm bu ruhlar insanlara sağlık, bolluk, bereket ve iyilik getirecek niteliklere sahiptir. Gök Tanrı her şeyin yaratıcı olmasından ötürü oldukça önemli bir yere sahiptir. Yayık, insanları kötülüklerden koruyan, onlara hayat veren Ülgen'den türemiş ve Ülgen ile insanlar arasında elçilik yapan iyi ruh olarak karşımıza çıkar. Suyla, at gözlü kartal olarak da bilinir. Güneşin ve ayın parçalarından dünyaya gelmiştir. İnsanların arasında yaşayarak onları koruma görevi ile görevlendirilmiştir. Karlık dumanla ilişkilendirilmiştir. O da koruyucu bir ruh olarak karşımıza çıkmaktadır. Yıldırım Tanrısı ise ağaçlara gizlenen kötü ruhlara ateşini göndererek insanları kötü ruhlardan korur. Yer-su tanrılarında olan Yo Kan yer ilahlarının en kudretlisidir. Dünya Ağacının bulunduğu yerde oturur. Talay Kan denizlerin hâkimidir. Ölülerin koruyucusu ve bütün suların hükümdarıdır. Evi, on yedi denizin birleştiği yerdedir. Umay, tanrıça ve dişi ruhtur. Çocuğun eşinin Umay olduğu düşünülmektedir. Günümüzde kadınları ve çocukları koruyan tanrıça olarak bilinir. Ana Maygıl ulusu koruyan, Ak-Ene ise Ülgen'e yaratma ilhamını vermiş dişi ruhtur (Çoruhlu, 2020, s. 30-41).

Koruyucu ruhlar Türk kültüründe farklı farklı şekilde de karşımıza çıkmaktadır. Demir gibi bir maden, kırmızı renk, kurban, boncuk, ata ruhu, ağaç vs. koruyuculuk vasfı olan unsurlardan bazılarıdır. Geçiş dönemi ritüelleri bu bağlamda incelendiğinde, anne ve bebeğini koruyucu varlıklarla güvende tutma amacının ön planda tutulduğu dikkati çekmektedir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Koruyucu Ruh Tasarımı ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana'da albastıdan korunmak için anne ve bebeğe kırmızı giydirilir (Başçetinçelik, 2009, s. 95).
- Hatay'da albasmasın diye makas ve bıçak, yatağın yanına ya da yastığın altına konur (Köseler, 2008, s. 32).
- Hatay'da bebeğin kundağının baş tarafına sey, nazar boncuğu, gök boncuk, deve boncuğu takılır (Türkan, 2015, s. 426).
- Mersin'de nazar değmesin diye bebeğin giysilerine, yatağına mavi boncuk takılır (Kayalı, 2010, s. 63).
- Hatay Nusayri kültüründe doğum yapan annenin eve girmeden önce kan akıtmak gerekmektedir (Türkan, 2015, s. 429).

- Adana’da gelin alındıktan sonra evine götürülmeden önce mezarlığın etrafı dolaştırılır (Yolcu, 2008, s. 74).
- Adana’da düğünden sonra gelin, erkek evine götürülür. Gelin arabadan inmeden önce gelin arabasının üzerine buğday, şeker, üzüm ve bozuk para atılır (Gerek, 2012, s. 65).
- Hatay’da gelin, buhur ile tütsülendikten sonra baba ocağından arpa, buğday, mısır, pirinç, şeker, bozuk para bir kabın içinden bereket ve bolluk amacıyla gelin ve damadın başına serpilir (Türkan, 2015, s. 462).
- Mersin’de düğünden bir gün önce öğle namazından sonra oğlanın akrabaları ve komşuları tarafından bayrak dikilir (Kırmızı, 2016, s. 60).
- Adana’da bayrak dikme, düğünden bir gün önce cuma günü namazdan çıktıktan sonra “ağız tadı” yendikten sonra gerçekleştirilir (Yolcu, 2008, s. 70).
- Hatay’da düğün ilk gün bayrak dikme işlemiyle başlar (Köseler, 2008, s. 68).
- Osmaniye’de bayrağın dikileceği ağaç genellikle çam veya kavaktan olur. Bu ağacın bazı yerleri çiçeklerle süslenir, ağacın bazı yerlerine çiçek bağlanır. Silah sıkılır ve bayrak dikilir (Bilgici, 2018, s. 58).

Anadolu’daki bazı uygulamalarda koruyucu amaçlı bazı unsurlar göze çarpmaktadır. Antalya’da gelinin kapısının önünde koç kesilir, gelin koçun üstünden geçerek indirilir (Demirel, 2021, s. 41). Kan akıtmak için kesilen kurban, düğünü ve yeni çifti korumak amacı taşır. Mardin’de çocukları sürekli ölen kişiler, doğan çocuğunun üzerinde mavi boncuk bulundurur (Ayan, 2012, s. 148). Amasya’da lohusa, albasmasından korunmak için üzerine çengelli iğne takar (Taştan, 2019, s. 54).

Çukurova yöresinde koruyucu ruhlar ile ilgili elde edilen bilgiler doğum ve evlenme geçiş dönemi etrafında kümelenmiştir. Çukurova’da koruyucu unsur olarak ilk karşımıza çıkan kırmızı renktir. Al/kırmızı Türklerin en eski inançlarında “Al Ruhı” veya “Al Ateş” adları verilen koruyucu bir ruhun varlığı bilinmektedir. Al ruhu, eski Türk inançlarına bağlı olarak kırmızı renk ile ilişkilidir. Geleneğe göre albasmasından korunmak için kırmızı giyinmek al ruhu inancının devamıdır. Albastının kırmızı renginden korktuğu düşünülerek sıkça kırmızı renginin koruyuculuğuna başvurulur. Bununla birlikte evlilik töreninde gördüğümüz bayrak asma geleneği de bu koruyucu al ruhu ile alakalı olabilir. Türklerin en eski devirlerden beri al-bayrak kullanmalarının nedeni al-ateş kültüdür (Genç, 1997, s. 13-14, İnan, 1987, s. 261-265). Evliliği kutsamak ve korumak adına al bayrağın asıldığı dikkat çekmektedir.

Koruyucu unsur olarak bıçak ve makasın kullanıldığı dikkat çekmektedir. Çukurova halk kültüründe alkarısının demirden korktuğu bu yüzden lohusa ve bebeğin yanında demirden eşyaların bulunması gerektiğine inanılır.

Göze çarpan bir başka unsur da nazar boncuğudur. Nazar, Arapça kökenli bir kelime olup bakma, göz atma, düşünme, göz değme anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2008, s. 811). Bununla birlikte nazar değmesi bir kıskançlık hadisesidir. Kişinin kendinde olmayan bir şeye kötü niyet içeren gözle bakması nazar değmesine sebep olarak gösterilir. Nazar boncuğunun şekli de göz biçimindedir. Bunun sebebi benzerlik ilkesinden kaynaklanır. Kişinin kem gözüne karşı takılan göz biçimindeki nazar boncuğu, değen nazarı geri yansıtmak içindir. Nilgün Çıblak'ın görüşüne göre ise nazar boncuğunun rengi mavidir, bu rengin etkili ve güçlü bakışa sahip gök gözlü kişilerin gözlerinden gelen ışınları kendine doğru çekerek nazarı etkisiz hâle getirdiğine inanılır (2004, s. 111).

Koruyucu ruhlar içinde kurbanlar önemli bir yer tutar. Türk kültüründe kurbanlar ikiye ayrılır; kansız kurban ki bunlar çoğu zaman “saçı” olarak adlandırılır ve kanlı kurban. Anohin'den aldığımız bilgilere göre eski Türklerde kansız kurban çeşitleri şunlardır; şarap; inek, kısırak veya keçilerden ilkbaharda sağılmış ilk süt; bir avuç çay, ekmekten yapılan saba içeceği, potko bulamacı ve arpadır (2006, s. 35-36). Bu kurbanlar etrafa saçılarak çeşitli ruhların memnun edilmesini sağlar. Çukurova'da ise arpa, buğday, mısır, pirinç, şeker, bozuk para saçısı yani kansız kurban olarak kullanılır. Gelin ve damadın başından aşağı saçılarak yapılan evliliği, gelin ve damadı korumak temenni edilir. Kanlı kurban ise koyun, keçi, inek, horoz vb. hayvanların kesilmesi, kanının yere akıtılmasıdır. Anohin eski Türklerde kurbanın kanı da dâhil olmak üzere kurban töreninden artan her şeyin bağırsaklara doldurulup pişirilerek yenildiğini belirtir (2006, s. 36-37). Eliade ise şamanın belirli tarihlerde yapılan kurban törenlerinde Tanrı'ya sunulan kurban ruhuna eşlik ettiği, gökte hayvan ruhuna eşlik ederek kurbanı Bay Ülgen'in katına ulaştırmaya çalıştığından bahseder (2018, s. 238-239). Anlaşıldığı üzere kanlı kurbanlar da çeşitli ruhları memnun etmek adına sunulmaktadır. Kurban olgusu İslamiyet'te de önemli bir yer tutar. Hz. İsmail'i tam kurban edecekken Hz. İbrahim'e bir koç indirilir. O günün hatırası olarak her kurban bayramında bir hayvan kurban edilir. Günümüzde ibadet amaçlı kurbanın dışında kazayı, belayı ve nazarı önlemek adına kurban sunulmaktadır.

Gelinin mezar etrafında dolaştırılması ise atalar kültünün bir tezahürüdür. Kısacası atalar kültü, ölmüş ataları tanzim ve onlar için kurban sunma inanç âdetidir (Günay ve Güngör, 2019, s. 71). Gelinin mezara götürülüp dolaştırılması da atayı kutsama, onayını alma, memnun etme inancından kaynaklanmaktadır.

6.2.3. İnsan Ruh

Türk coğrafyasında insanın öldükten sonra ruhunun dolaştığı inancı ortaktır. Beltirler ölüleri için üç gün nöbet tutarlar. Nöbet sırasında uyuyanlar hemen uyandırılır. Kumandinler ölenlerin ruhunun kırk gün boyunca yaşayanların arasında dolaştığına inanırlar. Daha sonra bir şaman tarafında ölüler ülkesine giden yola götürüldüğü, eğer götürülmezse insanlara zarar verdiği düşünülür. Tofalar ölenlerin ruhunun on gün boyunca öldüğü yerde dolaştığına inanır. Bu süre zarfında hiçbir gelenek ve ritüel aksatılmamalı, aksi takdirde ruhun geride kalanlara zarar vereceği düşünülür. İnsan ruhu

saldırgan veya uysal olabilir. Ölüm şekli, ruhun mizacını da etkiler şiddet, cinayet ve intihar sonucu ölenlerin ruhları tehlikeli, saldırgan ve kötü niyetlidir. Altay Türklerine göre ölünün ruhu en ufak sebepten hareketle öfkeli, yaşayanlara sıkıntı çıkaran yaratıktır (Tryjarski, 2012, s. 127-131).

Levy Bruhl, ilkel insanların ölü ve canlı üyeler ayrımında ilk sırayı ölümlere ayırdığını, bundan dolayı ilk önce ölümlere hizmet edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Her şeyin ilki ölümlere sunulmalıdır. Bantular ürettikleri meyve ve sebzeleri önce ölü atalarına sunmadıkları takdirde bunlardan yararlanmaya cesaret edebileceklerini sanmamaktadırlar. Hererolarda sabah yeni sağılmış sütü saç yapmadan kimse içemez. Önce ataların içmesi gerekmektedir (2018, s. 87).

İnsan ruhunun dolaştığı inancı, çeşitli kültürlerde mevcuttur. Türk halk kültüründe ölümden sonra ruhun ailesini ziyaret ettiğine, eğer ruhunun memnun edilmezse onlara zarar verebileceğine inanılır. Dolayısıyla ruhunu memnun edecek birtakım ritüeller günümüze kadar ulaşmıştır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde İnsan Ruhu Tasarımı ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana’da ölünün yıkandığı yerde üç gün boyunca lambalar açık bırakılır. Ölünün üç gün boyunca gece gelip burada abdest alacağına inanılır. Geceleri mum yakılır. Abdest alması için tasla su, havlu, terlik bırakılır (Uğurlu, 2010, s. 64).
- Adana’da ölen kimsenin ruhunun perşembe günleri evini ziyaret edeceğine inanılır. Bu nedenle ölen kimseler için perşembe günleri Kur’an-ı Kerim okunur, dua edilir (Gerek, 2012, s. 88).
- Hatay’da cenaze çıkan evde kırk gün ışık yakılır (Türkan, 2015, s. 488).
- Hatay’da ölüm döşeğindeki hastanın ayakları kapı tarafında olmalıdır (Çelik Kan, 2019, s.117).
- Mersin’de ölünün yıkandığı yere üç gün boyunca yemek ile su bırakılır (Çıblak, 2005, s. 195).
- Mersin’de ölü yıkanan yere üç gün su bırakılır (Sayalı, 2006, s. 43).
- Adana’da ölünün yıkandığı yerde üç gün boyunca lambalar açık bırakılır (Uğurlu, 2010, s. 64).
- Mersin’de ölünün yıkandığı yerde kazan ters çevrilir, üç gün boyunca ters durur. Kazanın üzerine üç taş konur ve evin ışıkları üç gün boyunca yakılır (Çelik, 2020, s. 49).
- Mersin’de ölünün yıkandığı yerde ateş yakılır. O ateşin üç gün boyunca yanmasına özen gösterilir (Kayalı, 2010, s. 171).
- Adana’da ölünün eşyaları fakir ve namazlı olanlara dağıtılır (Uğurlu, 2010, s. 67).
- Adana’da ölünün kıyafetleri ihtiyacı olanlara dağıtılır. İstenirse hatıra olarak da saklanabilir (Gerek, 2012, s. 85).

- Hatay’da ölünün elbiseleri yıkanır fakirlere verilir (Köseler, 2008, s. 113).
- Mersin’de ölen kişinin kıyafetleri hayrına fakirlere dağıtılır (Kayalı, 2010, s. 185).
- Mersin’de ölünün eşyaları önceden fakirlere dağıtıldı, eğer kullanan kimse yoksa bu eşyalar yakılır (Taşkan, 2013, s. 36).
- Osmaniye’de ölünün çok eski eşyaları yakılır (Uğureli, 2013, s. 28).
- Osmaniye’de ölünün giyilemeyecek durumda olan eski kıyafetleri yakılır. Giyilebilecek durumda olan kıyafetleri ise ihtiyacı olan birine verilir (Bilgici, 2018, s. 92).
- Mersin’de kırkinci ve elli ikinci günü ölen kişinin ailesi ya da yakın akrabaları tarafından yemekler yapılır, komşulara ve yakınlarla dağıtılır (Kayalı, 2010, s. 183).
- Osmaniye’de ölü evinde üçüncü gün mevlit okutulup yemek verilir (Bilgici, 2018, s. 91).
- Adana’da ölünün yedisinde kurban kesilir. Yemek yapılır ve etrafa dağıtılır (Uğurlu, 2010, s.65).
- Adana’da ölünün senesinde yemek verilir (Gerek, 2012, s. 84).
- Adana’da kişi öldükten sonra ayakkabısını kapıya koyarlar. Böylece ölünün ayakkabısıyla birlikte darlık da gider (Üzelgök, 2008, s. 97).
- Mersin’de arkasından başka ölü çıkmasını diye ölünün ayakkabıları kapının önüne ya da dışına konur (Kayalı, 2010, s. 161).

İnsanın ruhunun ölümden sonra da gezindiğine dair olan inanç Anadolu’nun her kesiminde mevcuttur. Giresun’da ölü defnedildikten sonra ruhu kırk gün boyunca her gece evine geleceğine inanılır (Küçük, 2011, s. 335). Konya’da ise ölen kişinin evinin kapısının önüne ayakkabısı, yatağına ise öldüğü günün gecesinde bir tabak un ve bir bardak su bırakılır (Arıcı, 2018, s. 119). Aydın’da ise mezarın üzerine su, ölen kişi sigara içiyorsa mezarının üzerine bir tabaka tütün, kadınsa mezarının üstüne oklava, erveç ya da süpürge konulur (Duman, 2019, s. 197).

Çukurova yöresinde insan ruhu inancı ölüm geçiş döneminde görülmektedir. Gelenek ve ritüellerde ölünün yıkandığı yerde ve evinde ışık ya da ateş yakıldığı görülmektedir. Bunun nedeni dolaşan ruhun yerini yönünü rahat bulabilmesi içindir. Bunun yanında normal hayatına devam edermiş gibi abdest alması için çeşitli malzemeler de bulundurulur. Yine ölünün yıkandığı yerde birkaç gün yemek eksik edilmez, yemeğini ve suyunu gelip alacağına ve burada bırakılanları tüketeceğine inanılmaktadır.

Perşembe günleri ev ziyareti yapan ruh, Kur’an-ı Kerim ve dua ile karşılanır. Bunun nedeni İslamiyet’ten sonra kutsal kitap kabul edilen Kur’an-ı Kerim ile ruhu memnun etmek ayrıca o ruhtan korunmak içindir. Ruhun verebileceği zarardan Kur’an-ı Kerim ve dua ile korunulur.

Ölüm döşeğindeki kişinin ayaklarının kapıya doğru bakmasının ve kapının açık bırakılmasının nedeni ölümlerin ruhunun uçması inancına dayanır. Roux, Türklerin İslamiyet'ten sonra bile ruhun uçtuğuna dair olan inançlarını koruduğunu, ruhun kuş şeklinde tasavvur edildiğini belirtir. Roux'nun Boratav'dan aktardığına göre Mudurnu yöresinde ruhun sinek şekline girdiğini ve uçtuğunu, bu sırada ölünün yanına kedi sokulmadığını, kedinin sineği yani ruhu yiyeceğine inanıldığı belirtmiştir (Roux, 1999, s. 158-159). Batı Türkleri ise ölen kişiye öldü demek yerine “şonkar boldu” yani “şahin oldu” denir (Barthold, 2004, s. 21). Kapının açık bırakılmasını nedeni, ruhun rahatça uçmasını kolaylaştırmak olmalıdır. Ruhun uçması inancının hâlâ devam ettiği görülmektedir.

Evden Uzaklaştırılması gereken unsurlardan biri ölünün eşyalarıdır. Çukurova yöresinde de ölümün hemen ardından bu eşyalar dağıtılarak ölünün ruhunun evden uzaklaştırıldığı düşünülür. Ölünün ardından verilen yemek “ölü aşı” olarak bilinmektedir. Bu yemeğin amacı da ölünün ruhunu memnun etme, ondan gelecek olası zararlardan korunmaktır. Ölü aşı, Şamanizm'den kalma bir gelenektir. “Yoğ aşı” denilen bu gelenek, ölüyü doyurmak ve ruhunu memnun etmek amacıyla yapılmaktadır. Yoğ töreninde ölüye “ye-iç, bize ve hayvanlarımıza dokunma” derler ve ölünün bu törene katıldığına inanırlar (İnan, 1952, s. 21). Çukurova'dan alınan örneklerde de aynı amaç gözetilir.

Ölünün ayakkabılarının evinin önüne konulması ise ruhunun çıkıp gitmesi, evi ve ev halkını bir an evvel terk edip zarar vermesini engelleyen uygulamalardan biridir.

6.3. Çocuğa Ad Verme

Toplumsal kimliğimizin bir parçası olan adlar, milletlerin mitolojisi, kültürü, tarihi inançları, edebiyatı vs. hakkında bilgi verir. Sedat Veyis Örnek, adın yasalara göre zorunlu olduğunu, bunun yanında adsız birinin, bir durumun, bir olayın rahatsız edici olduğunu, belli olan şeyin iç rahatlattığını vurgular. Bununla birlikte adlar kişinin, karakterini, geleceğini, toplumdaki konumunu etkileyen önemli unsurlardan biridir (2018, s. 205-206).

Eski Türk yaşamında çocuklar ad alıncaya kadar “adsız” yaşarlardı. Ad alıncaya kadar “adsız” diye çağrılan çocuk, 13-14 yaşına gelince eğer ad vermeye uygun bir iş başaramamışsa ömrü boyunca adsız kalır ve bu şekilde anılır (Kalafat, 2005, s. 162). Nitekim Dede Korkut, 15 yaşına gelen ve bir boğa ile savaşıp onu alt eden Dirse Han'ın oğluna “Boğaç” ismini verir (Ergin, 2004, s. 81). Eski Türklerin kültüründe adı hak etmek gerektiği göze çarpmaktadır. Adı almak için çaba göstermek, savaşmak, halkın takdir edeceği şeyler yapmak gerekmektedir. Kişinin tıpkı Boğaç örneğinde olduğu gibi başarı nesnesine göre ad aldığı görülmektedir. Günümüzde bu kültür değişmiştir. Doğan çocuk hiçbir emek sarf etmeksizin birkaç gün içinde ad almaktadır.

Eski Türklerde ad vermenin sihirli bir yönü bulunmaktadır. Ad verilirken tabiat kuvvetlerinin, ruhların ve cinlerin yeni doğan bebeğin yaşamına etkisi hesaba katılarak verilir. Türklerde totemizmin etkisi oldukça büyüktür. Ad verilirken totemlerden de yararlanılır. Bozkurt, Uku (baykuş), Turul (Tuğrul), Kartal, Tugan (doğan), Akkuş vb. isimler totem kaynaklıdır. Kötü ruhları korkutmaya

yarayan isimler de vardır Kolbas, Börüberdi, Katlıboğa, Altıbars da güç ifade eden ve kötü ruhları korkutacağını düşünülen isimlerdendir (Rasonry, 1996, s. 21-23).

Büyüsel uygulamalardaki benzerlik ilkesinin çok etkili olduğunu söylemek mümkündür. İnsanlar çocuğuna benzemesini istedikleri nesneye veya kişiye göre ad koyarlar. Örneğin peygamber kıssalarını bilen ebeveyn çocuğuna Muhammed, Eyüp, Ali, Fatma, Meryem vs. isimlerini verir. Amaç hem din kültürünü yaşatmak hem de peygamberlerle özdeşleşmiş kişisel özelliklerin çocuğa geçmesini sağlamaktır. Tarihte önemli başarıları olan Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Atatürk'e ithafen Ata, Mustafa Kemal vb. kişilerin adları konularak onlar gibi başarıya ulaşması istenmektedir. Nesnelerin de ad koymada önemli olduğunu vurgulamak gerekir. Demir, Çelik vb isimler konularak da sağlamlık hedeflenmektedir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Ad Verme ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Hatay'da hep kızı olan kadının çocukların ismi değiştirilir. Döndü ismi konulur, bunun sebebi kızıdan oğlana dönsün diyedir (Köseler, 2008, s. 37).
- Adana'da son doğan çocuk kız ise Yeter, erkek ise Dursun isimleri verilir (Yılmaz, 2005, s. 37).
- Osmaniye'de sürekli kız çocuk doğuyorsa bundan sonraki doğumların erkek çocuğa dönmesi için "Döne, Döndü, Yeter" gibi adlar konur (Bilgici, 2018, s. 33).
- Hatay'da çocuk ölüyorsa çocuğun annesinden biri bu çocuğu satın alır. Bu satın alan kişi bazen Gurbet (Çingene) oluyor. Daha sonra çocuğun gerçek annesi temsili olarak sattığı kadından çocuğunu belli bir miktar para karşılığında geri satın alır. Adını Yaşar koyar (Köseler, 2008, s. 37).
- Mersin'de çocuğu ölen kadınlar yeni doğan çocuklarına "Dursun, Durhasan, Durmuş, Durdu, Duran, Yaşar" gibi isimler koyar (Ağcalar, 2009, s. 60).
- Çukurova Konargöçerlerinde çocuğu yaşamayan, doğup ölen aileler çocuklarının yaşaması için Dursun, Durdu, Durmuş, Duran, Yaşar gibi isimler verirler. Dursun ve Durdu adları kız çocuklarına da verilmektedir (Doğaner, 2013, s. 160).
- Mersin'de cinsiyet fark etmeksizin yeni doğan çocuğa yaşaması için Yaşar ismini koyarlar (Taşkan, 2013, s. 6).
- Mersin'de bebeğin yaşaması için adını Köksal koyarlar (Balıkçı, 1998, s. 69).
- Mersin'de kız çocuğu sahibi olmak istemeyenler, Songül, erkek çocuğu olmasını istemeyenler ise çocuğa Soner ismini verirler (Can, 2007, s. 8).

Anadolu'da da doğan çocuğa ad vermeyle ilgili birtakım unsurlar göze çarpmaktadır. Örneğin Nevşehir ilinde bir daha çocuk istemeyen ya da sürekli kız veya erkek doğuran kişilerin bu durumun son bulması için son doğan çocuğa Yeter, Duran, Durdu, Yaşar, Döndü, Özlem, Hikmet, Songül, Soner, Nihayet gibi isimler verdiği dikkat çekmektedir (Yılmaz, 2020, s. 54-55).

Çukurova'daki ritüeller içinde ad koymanın büyüsel bir havası vardır. Gelenek ve ritüellerde sürekli kız çocuk doğuranların bir sonraki çocuğun erkek olması için doğan kıza “Yeter ve Döndü” gibi isimler vermesi, artık erkek çocuk istemeyenlerin “Soner” ismini vermesi, çocuğu sürekli ölenlerin “Dursun, Durhasan, Durmuş, Durdu, Duran, Yaşar” gibi isimler vermesi büyü unsurlarından biridir. Konulan isimler anlamını taklit ederek, olması istenen durumu etkiler.

Çocuğun satılması ise Şamanist Türklere dayanır. Yakutlar aileye musallat olan ölüm ruhunu aldatmak için çocuğu komşulardan birine satarlar. Başkurlarda ise doğar doğmaz çocuğu ebesi alıp dışarı çıkarır, birkaç ev dolaştıktan sonra çocuğunun babasının evinin penceresinden “yabancı ülkeden çocuk getirdim, satın alan var mı?” diye seslenir (İnan, 2013, s. 174). Verilen gelenekte de çocuğu Çingene'ye satarlar. Çocuk başkasına satıldığı için ölümün o eve uğramayacağı düşünülür.

6.4. Don Değiştirme

Giysi, kıyafet anlamına gelen don kelimesinin tasavvufi anlamı; bürünmek, donanmak, bazı erenlere atfedilen kendini başka bir varlığın görünüşünde gösterme kerameti (Uludağ, 2016, s. 109), yeryüzü yolculuğunda ruhun uğradığı değişik bedenleşmeler olarak tanımlanır (Melikoff, 2010, s. 272). Ruhun, dun be dun (bürünüştən bürünüşe) yani kesret âleminde, biçimlerin sayısız çokluğu içinde sürekli göç ettiği inancına dayanmaktadır. Farsça “dun”, Türkçede “don” (giysi), anlamına gelir (Melikoff, 1993, s. 61). Şekil değiştirme genellikle üstün bir güç (yerine göre Allah, sihirbaz, cadı, evliya) tarafından ya yapılan bir iyiliğe karşılık mükâfat ya da kötülüğe ceza olarak gerçekleştirilmektedir (Ocak, 2002, s. 216).

Şamanların don değiştirmesi bir keramettir. Şaman efsane ve memaratlarında sıklıkla görülen don değiştirme hayvan ana ile bağlantılı bir unsurdur. Şaman hayvan ananın donuna girmekle bir kurtuluşu hedefler (Bayat, 2006, s. 163). Kurtuluş olgusunu İslamiyet'ten sonra evliya menkıbelerinde de görmekteyiz. Buna örnek olarak Hacı Bektaş-ı Veli'nin Ahmet Yesevi'nin oğlu Hayder'i kurtarması verilebilir. Bedaşan Savaşı sırasında esir düşen Hayder'in babası Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli'ye oğlunu kurtarmasını rica eder. Bunun üzerine Hacı Bektaş-ı Veli derhal silkinir ve şahin şekline girerek Bedaşan iline gider ve Hayder'i kurtarır (Gölpınarlı, 2019, s. 10-11).

Türk efsanelerinde don değiştirme motifine sıklıkla rastlanmaktadır. Bu bağlamda don değiştirme iki yönüyle karşımıza çıkmaktadır; cezalandırma ve zor durumdan kurtarma. Birtakım üstün güçlerin kişileri yaptıkları herhangi bir kötü davranış yüzünden cezalandırmak veya zor bir durumdan kurtardığı görülmektedir. Kimi zaman yalan söyleyenler, hile yapanlar, vaadini yerine getirmeyenler taş kesilirken kimi zaman da üvey annesinin zorbalıklardan kurtulmak isteyenler, kavuşamayan sevgililer vb. kuşa dönüştükleri ve hem cezalandırıcı hem de kurtarıcı olarak don değiştikleri görülmektedir (Ergun, 1997, s. 167). Geçiş dönemlerine ele alınan don değiştirme motifi çoğunlukla kişiyi çocuksuzluktan, ölümden kurtarmak için gerçekleştirildiği görülmektedir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Don Değiştirme ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana’da çocuk sahibi olmak isteyenler, ikiz doğuran kadının gömleğinden geçirilir (Başçetinçelik, 2009, s. 44).
- Adana’da çocuğunun oğlan olmasını isteyen biri, sürekli oğlan doğuran birinin eşinin şalvar lastiğiyle, kendi eşinin lastiğini değiştirir (Kaplan, 2009, s.18).
- Adana’da ikiz çocuğu olan bir kadının donunun bağı erkek çocuğu olmayan kadının boğazına geçirilir böylece erkek çocuğu olacağına inanılır (Yılmaz, 2005, s. 45).
- Mersin’de doğumu kolaylaştırmak için daha önce kolay doğum yapmış birinin giysisinin yeninden su içirilir (Bilir, 2003, s. 165).
- Adana’da sağlıklı olmayan, sürekli hastalanan, ağlayan çocuklara adlarının yaramadığı düşünülüp adları değiştirilir. Ad değiştirme işleminden sonra çocuğun sağlığı normale döner (Yolcu, 2008, s. 19).
- Mersin’de çocuğu yaşamayan kadın, çocuğu yaşayan kadınlardan birine bebeğini vererek “Al bunu sana satıyorum.” der. Çocuğu kadının kucığına verdikten sonra tekrar kendi kucığına alır (Taşkan, 2013, s. 6).
- Osmaniye’de çocuğu sürekli ölen kişiler, çocuğunu komşusuna satmış gibi yapar. Bebeği evin dışına bırakır, bir komşusu gelir bebeği alır ve “Çocuk satıyorum almak isteyen var mı?” diye bağırır. Başka bir komşu gelir “Ben alırım, karşılığında ne istersin?” der. Çocuğu satan komşu, küçük bir bedel karşılığında çocuğu satar. Daha sonra bebek gerçek annesine hediye edilir (Uğureli, 2013, s. 6-7).
- Mersin’de çocuğa adı konulduktan sonra çocuk hasta olursa, çocuğun adı yaramadı denilerek değiştirilir (Kayalı, 2010, s. 60).
- Hatay’da ismi Mehmet olan veya evinde Mehmet isminde biri bulunan yedi kişiden veya yedi evden para ya da elbise toplanır. Bir yıl başkasının verdiği parayla yedirilir, içirilir, giydirilir (Köseler, 2008, s. 16).
- Osmaniye’de çocuk yaşasın diye yedi yaşına kadar evinden giydirilmez. Çocuk, Mehmet adını taşıyan yedi evden istenen kıyafetlerle giydirilir (Karakaş, 2016, s. 309).
- Hatay’da çocuğu yaşamayan kadın tıbıklı (tebealı) ise kedi ya da köpek yavrularının üzerine eteğini silkeler. Eğer köpek ve kedi yavruları daha sonra ölürse kadın tıbıklı olmaktan kurtulur (Köseler, 2008, s. 16).
- Osmaniye’de tıbıklı kadın köpeğin üzerine silkelenirse, tıbıkasının köpeğe geçeceğine ve köpeğin öleceğine inanır (Kılıç, 2010, s. 17).

- Osmaniye’de köpeklerin çocukları durmaz ve köpek silkindiğinde kadına değerse o kadın tıbıklı olur. Çocuğu yaramaz olur, durmaz. Böyle kadının tedavisi yine bir kedi ya da köpeğin üzerine silkinmesiyle geçer (Karakaş, 2015, s. 331).
- Hatay’da aydaş çocuğun sağaltımı için çocuğu ölmeyen kadınlardan çocuklarının gömleği alınır. Çocuğu ölen kadın, kendi çocuğunu bu gömleğin içinden geçirir ki çocuk ölmesin veya daha sağlıklı olsun (Köseler, 2008, s. 39).
- Adana’da bir kadının çocukları yaşamıyorsa doğan çocuk ölmesin diye adı Mehmet olan yedi kişiden elbise için parça toplanır. Toplanan bu parçalarla kıyafet dikilip çocuğa giydirilir (Gerek, 2012, s. 15).

Anadolu’da don değiştirme uygulamaları şöyledir: Mardin’de erkek çocukları yaşamayan birinin erkek çocuğu olunca yaşaması için yedi yıl boyunca giysilerini başkalarına aldırır (Ayan, 2012, s. 146). Başkalarının aldığı kıyafetlerle don değişerek çocuğun yaşayacağına inanılır.

Çukurova’daki alınan don değiştirmeye ilgili inanış, gelenek ve ritüeller doğum ve evlenme geçiş döneminde görülmektedir. Uygulamalardan ilki çocuk sahibi olmakla ilgilidir. Çocuk sahibi olmak isteyenlerin ikiz doğurmuş kadının gömleğinden geçmesi, çocuğunun oğlan olmasını isteyenlerin ise sürekli oğlan doğuran birinin eşinin şalvar lastiğiyle, kendi eşinin lastiğini değiştirmesi kişilerin doğurganlık özelliğinin kendilerine geçmesi amacını taşımaktadır. Bununla birlikte kolay doğum yapan kadının elinden su içme ritüeli de aynı amaca hizmet ederek hamile kadının kolay doğum yapmasını sağlar.

Geleneklerde çocuğa konulan adın yaramadığı ve bu yüzden değiştirilme yoluna gidildiği görülmektedir. Çocuk ilk doğduğunda konulan isim aslında ona biçilen dondur. Fakat çocuğun bu adı taşıyamadığı, hastalandığı, gelişmediği zaman bu adın yani biçilen donun ona göre olmadığına kanaat getirilir. Bu yüzden halk içinde adını yani donunu değiştirme uygulaması geliştirilmiştir. Yeni bir ad konularak çocuk yeni bir dona girer ve hastalıktan kurtulması temenni edilir.

Çocuğu hastalanan ya da yaşamayan kişilerin adı Mehmet olan kişilerden toplanan para veya elbiseyle giydirilmesinin sebebi ise sebebi ise Hz. Muhammed’e duyulan sevgi ve saygı ile ilgilidir. Bilindiği üzere Mehmet, Muhammed isminin Türkçeleşmiş hâlidir. Hz. Muhammed’in ismine dayanan bu isim din ulusundan medet ummaktır. Ad koyma geleneklerinde belirttiğimiz gibi konulan adlarla kişinin özellikleri belirlenir. Din büyüklerinin isimleri konularak onların özelliklerinin kişilere geçmesi hedeflenir. Dolayısıyla Mehmet isimli kişilerin Hz. Muhammed’in özelliklerini bir nebze de olsa taşıyacağı düşünüldükçe çocuğu yaşamayanlar bu ismi seçer.

Çocuğun satılması uygulaması, Şamanizm’e dayanmaktadır. Amaç, hedef şaşırtmaktır. Çocuğun yaşamasına kötü ruhlar engel olmaktadır. İlgili eve musallat olan ruhu şaşırtmak için başka bir eve çocuk satılır ve çocuk artık satıldığı evin donuna bürünmüş olur. Bu yolla kötü ruhlar, yanıltılarak onların gazabından korunulmaya çalışılmıştır.

Çocuğu yaşamayan kadınların eteğinin kedi ve köpeklere silkelemesinin nedeni üzerinde bulunan ölüm-uğursuzluk durumunun kendinden çıkıp bir başka varlığa geçmesi için gerçekleştirilmektedir. Kişi kendi içinde bulunduğu donu yanı durumu kedi ve köpeklere silkeleyerek bu durumdan kurtulur.

6.5. Tenasüh

Tenasüh, öldükten sonra insanın ruhunun başka bir bedene geçmesi ve hayatını sürdürmesidir (Ocak, 2002, s. 183-184). Tenasüh inancının Şamanizm’de izlerini görmek mümkündür. Şamanlık öğrenilerek elde edilmez, belli başlı bir şamanın neslinden olmak lazımdır. Geçmiş şaman atalarının ruhu şaman olacak kişiye musallat olur (İnan, 2013, s. 76). Bu musallat olan ruh, ata ruhtur ve şaman adayının bedenine girerek burada yaşamını devam ettirir. Bununla birlikte Hacı Bektaş Veli’nin Hz. Ali’nin ruhunu taşıdığı da tasavvufi anlayışta mevcuttur. Hacı Bektaş Veli çocuk yaştan kerametler göstermeye başlar. Horasan erenleri ona inanmazlar, o ise ben Hz. Ali’nin sırrıyım diyerek Hz. Ali’de de olan avucundaki ve alındaki yeşil benleri gösterir. Bunun üzerine ona inanırlar (Gölpınarlı, 2019, s. 7).

Tenasüh inancı bir nevi insanın kendini avutma yöntemidir. Ölümün dayanılmaz acısını hafifletmek için ölen kişinin aynı huyda ama farklı bedende yeniden dünyaya geleceğini düşünerek acı hâlindeki kişi kendini avutur. Öte yandan kişi kendini önemli hissetmek adına dünyaya yeniden geleceğine inanmak ister. Dünyaya gözlerini açan, çeşitli safhalardan geçen kişi bir gün öleceğini, yok olacağını düşünerek buhrana düşer. Bir süre sonra unutulacak olmayı kaldırılmaz ve buna bağlı olarak yeniden dünyaya geleceğine inanarak yaşama daha sıkı sarılır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Tenasüh ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Hatay Arap Alevileri ölen kişinin tenasüh inancından hareketle tekrar dünyaya geleceğine inanır. Ölen kişinin ruhu, kemale erinceye kadar dünyaya farklı şekillerde gelir (Türkan, 2015, s. 489).
- Hatay Nusayrilerinde iyi bir insanın öldüğü anda doğum olursa, ölen kişinin ruhunun doğan kişiye geçeceğine inanılır (Türkan, 2015, s. 426).

Hatay ilinde tenasüh inancının yaşadığı görülmektedir. Gelenekte “kemale erme” ifadesi dikkat çekicidir. Kemale ermek; nefsin isteklerinden sıyrılması, dünya nimetlerinden arınmasıdır (Korkmaz, 2005, s. 392). Gelenekte ruhun olgunluğa erişmediği için yeniden dünyaya gelmek istediği anlaşılmaktadır. Dünyaya doyan ruh yani kemale erince tenasüh döngüsünün son bulacağı düşünülür.

6.6. Değerlendirme

İnsanın akıl erdiremediği durumlar “olağanüstü” olarak adlandırılmaktadır. Tezde gelecekte haber verme, ruh inancı, ad verme, don değiştirme ve tenasüh olağanüstü unsurlar bağlamında incelenmiştir.

Gelecekte haber verme başlığı altında rüyalar, fallar ve müneccimlerin çeşitli yorumları göze çarpmaktadır. Rüya da görülen nesneye veya olaya göre çıkarımda bulunulduğu dikkat çekmektedir. Çukurova yöresinde rüyada görülen salatalık, biber gibi sebzeler çocuğun cinsiyeti hakkında bilgi verirken; at ve koyun gibi hayvanlar da çocuğun mizacı hakkında bilgi vermektedir. Bununla birlikte rüyaların birçoğu ölüm habercisidir. Evin yıkılması, dışın düşmesi, beyaz at, boş yatak ve gelinlik gibi unsurlar ölüm e işaret etmektedir. Fal kısmında en dikkat çekici uygulamalar çocuğun cinsiyetinin tayininde kullanılan yöntemlerdir. Bıçak ve makasın minder altına saklanması, hamilenin başından aşağı un serpilmesi, aşerme sırasında yenilip içilenler vb. durumlar çocuğun cinsiyetini belirlemek amacıyla uygulanan fallardandır. Kısmet açmak için de fala başvurulduğu dikkat çekmektedir. Müneccime ise çocuğa yarayacak isim ve kısmeti kapalı olanların kısmetini açmak için yıldıznameye baktırmak üzere başvurulduğu görülmektedir.

Ruhların ele alındığı ikinci başlıkta kötü ruhlar, koruyucu ruhlar ve insan ruhu ele alınmıştır. Kötü ruhlarda alkarısı tasarımı ile şeytan dikkat çekmektedir. Alkarısının yeni doğum yapmış anne ve bebeğine zarar vereceği düşüncesiyle birtakım önlemlere başvurulmaktadır. Şeytanın ise ölüm döşeğindeki kişiyi su ile kandıracağına inanılmakta ve bunu önlemek adına ölünün ağzına su verilmektedir. Koruyucu ruhlar içinde kırmızı renkli birtakım maddeler, demir, mavi boncuk, ata mezarı, kanlı kurbanlar dikkat çekmektedir. İnsan ruhunun varlığına da inanılmakta ve bu ruhun verebileceği zarardan korunmak adına birtakım uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Ölü için yemek verme, yıkandığı yere su bırakma, üç gün evinde ve mezarında ışık yakılması, kıyafetlerini fakirlere verme gibi uygulamalar ölü ruhunu evden uzaklaştırmak ve memnun etmek adına yapılmaktadır.

İnsana kimlik kazandıran ad verme uygulaması büyüsel nitelik taşımaktadır. Çukurova'da genel olarak doğumdan üç gün sonra çocuğun sağ kulağa ezan okunarak ve kararlaştırılan adın üç kere zikredilmesiyle ad verme ritüeli gerçekleştirilmektedir. Akabinde sürekli kız çocuğu olanların en son doğan kıza Songül, Döndü, Döne gibi cinsiyetin dönmesini sağlayacak isimler, artık erkek istemeyenler ise Soner gibi isimleri çocuklarına verdiği dikkat çekmektedir. Sürekli çocuğu ölenler ise Durdu, Durhasan, Duran, Yaşar vb. isimler vererek çocuğun yaşayacağına inanılmaktadır.

Don değiştirme bölümünde olumlu yönleri ön plana çıkan kişilerin kıyafeti, koltuğunun altı ve evi don değiştirme motifinde ön plana çıkmaktadır. Çocuk sahibi olmak için ikiz doğuran, erkek çocuk doğurmak için sürekli erkek çocuk doğuran kadınların donuna bürünüldüğü, çocuğun yaşaması için başka evlerden alına kıyafetler giydirildiği, gelini huyunun güzel olması için kaynana ve kayın babasının koltuğundan altından geçirildiği dikkat çeken uygulamalardandır.

Tenasüh ise özellikle Hatay ilini önemli kılan unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ölen kişilerin yeniden dünyaya zuhur edeceği, Adana, Mersin ve Osmaniye illerinde pek rastlanmayan inanışlar arasındadır.

Çukurova yöresi geçiş dönemlerinde birçok olağanüstü unsurun varlığı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda olağanüstü unsurların geçiş dönemlerine olan yansımalarının tablo gösterimi aşağıdaki gibidir:

Tablo 6.1. Mitolojik Olağanüstü Unsurlarının Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Dağılımı

Geçiş Dönemleri	Gelecekte Haber Verme (Rüya, Fal, Müneccim)	Ruhlar (Kötü Ruhlar, Koruyucu Ruhlar, İnsan Ruhu)	Ad Verme	Don Değiştirme	Tenasüh
Doğum	✓	✓	✓	✓	✓
Sünnet					
Askerlik					
Evlenme	✓	✓		✓	
Hac					
Ölüm	✓	✓			✓

7. GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE MİTOLOJİK HAYVANLAR

Göçebe bir yaşam tarzına sahip olan eski Türkler için doğa ve doğaya ait unsurlar oldukça önem arz etmekteydi. Doğanın oldukça önemli bir parçası olan hayvanlar, Türklerin hem taşıma hem de besin ihtiyaçlarını karşılayan en önemli faktörlerden birini oluşturmaktaydı. Dolayısıyla hayvanlara minnet duymaktaydılar. Türk düşüncesinde hayvanların bazıları kutsal sayılmış ve ata kabul edilip ondan türediğine inanılmıştır. Bazı hayvanlar ise uğursuzluk getiren varlıklar olarak nitelenmiştir. Bununla birlikte hayvanlara yapılan muamele ve onlara karşı geliştirilen inançların deneme ve gözleme yoluyla geliştiğini söylemek mümkündür. Hayvanların mizaçları, hâl ve hareketleri insanlar tarafından gözlemlenmiş ve bu gözlemler sonucunda hayvanlara birtakım sıfatlar atfedilmiştir. Örneğin kedi nankör, koyun uslu, keçi inatçı vb. mizaç özellikleri hayvanlara ait yakıştırmaların bir kısmını oluşturmaktadır. Halk arasında hayvanların görünüşleriyle ilgili de çeşitli inanışlar mevcuttur. Örneğin tavşanın yarık dudaklara sahip olması insanların dikkatini çekmiş ve bu fiziksel görünüşün etrafında oluşan birtakım inanışlar geliştirmiştir. Hayvanlar etrafında gelişen inanış ve pratiklerin büyük bir kısmını hayvanların fiziksel görüntülerinin oluşturduğu dikkat çekmektedir.

Eski Türklerde hayvanların ön planda olduğu bazı törenler vardır. “Sığır” diğer bir deyişle dinî sürgün avı, totem devrine ait törenlerden biridir. Oğuz Türkleri arasında sığır da tıpkı kurt gibi totem hayvanlarından biri sayılmıştır. Bu totem hayvanını avlamak için yılda bir kere bu sürgün avına çıkarlar. Bu tören kutsiyet içerir. Beyler savaşa gider gibi hazırlanır, kuş nakışlı, altın işlemeli elbiselerini giyerler, ışıldayan silahlarını kuşanırlar. Eski Türklerin önemli törenlerinden biri de “Şölen”dir. “Şölen”lerde totem hayvanı kurban edilir ve katılımcılar tarafından tüketilir. Kurban edilen kutsal hayvanın her bir uzvu törene katılan boylara verilir. Bu uzuvlara ise “sögük” denir. Bu tören de yılda bir defa yapılır. Totem hayvanı bu törende kurban edilir, tören dışındaki zamanlarda totem hayvanı öldürülmez. Bu törenlerde mutlaka şairler de bulunur. Hece vezni ile şiirler söyler (Banarlı, 1971, s. 43-44, Köprülü, 1986, s. 72-80). Bu bilgiler ışığında Türklerin hayvana özellikle totem hayvanına gösterdikleri özenli muamele dikkate değerdir. Ava çıkarken alelade kıyafetler değil, en güzel işlemeli giysiler giyilir, silahları da yine bu minvaldedir. Tören için avlanacak hayvan kutsal sayıldığından onu avlamaya giderken kutsala layık olmaya gayret edilerek gidilir. Ayrıca karnı doyurma görevi de gören hayvana, öldürüleceği için gösterilen minneti ve özrü de temsil eder. Şölen törenlerinde yenilen bu totem hayvanın kutsal, olağanüstü özelliklerinin yiyen kişiye geçmesi hedeflenir.

Eski Türkler, ölen hayvanların ruhunun da göğe gittiğine inanmaktadırlar. Kurban olarak sunulan hayvanların kanını yere dökmekten kaçınırlar. Çünkü ruh bu kadın içindedir. Eski Türkler hayvanlara duydukları saygı ile birlikte kurban sunulan hayvanlara cenaze merasimi düzenlerler. Kemiklerine zarar gelmemesi için kemiklerini kırmadan yakma, gömme, yüksek bir yerde veya ağaçta sergileme ve hatta mumyalama işlemi gerçekleştirirler. Yemekte bile kesici alet kullanmazlar bu sayede hayvanın yeniden yeryüzüne döneceğine inanırlar (Avcıoğlu, 1978, C. I., 347-348).

Hayvanların insanlar için önemini Levy Bruhl şöyle açıklar: “İlkel zihniyet, tüm canlı nesneleri türdeş varlıklar olarak görmekte ve hissetmektedir. Bir başka deyişle, aynı öz ve aynı niteliklere sahip bir bütüne ait olduklarını düşünmektedir. İlkel insan açısından en önemli şey onları birbirine karıştırmamak için mantıksal düzeyde tanımlanmış belli kavramlar, kullanım yaygınlığı ve anlaşılabilirlik cetveline uygun değişik sınıflar, türler ve çeşitler şeklinde sıralamak değildir. İlkel zihniyet nesnelerde dikkatini çeken şey üzerinde yoğunlaşmakta, nesnenin var oluş, kendini sunuş biçimi ve yarattığı duygusal yoğunlukla ilgilenmektedir. Bize ne kadar tuhaf görünürse görünsün onun amacı bu öz, güç, mana, imunu ya da adına her ne denilecekse bu şeyin dost ya da düşmanca olarak değerlendirdiği konumlarını belirleyebilmektir. Çünkü kendini her an tehdit ettiğini düşündüğü tehlikelere karşı korunması gerektiğinden bu korku onun varlıklar ve nesnelere karşı olan tavrında belirleyici bir rol oynamaktadır.” (2018, s. 26-27). Buna göre insan, hayvan, bitkiler vb. varlıklar aynı kökten gelir. İnsanın yapması gereken şey ise bu varlıkları iyi-kötü, yararlı-zararlı olarak konumlandırmaktır. İnsan, hayvanlardan ve bitkilerden ayrı düşünülemez.

Çalışmanın bu bölümünde;, koyun, koç, keçi, kurt, deve, eşek, at, kedi, köpek, baykuş, sinek, horoz, tavuk, tavşan ve balık olmak üzere gerek görüntüleri gerek mizaç özellikleriyle mitolojik kökene dayanan 15 hayvan incelenmiştir.

7.1. Koyun-Koç-Keçi

Koyun, koç ve keçi, İslamiyet’ten önceki çağda da Türklerin ve etrafında yaşayan diğer toplulukların hayatında başlıca geçim kaynakları olması hasebiyle önemlidir. Koyun, Gök Tanrı’ya kurban edilen hayvanların başında gelmektedir. Günümüzdeki Şamanist toplumlar ise göğsü kurban merasimlerinde beyaz koyun ya da oğlak kurban etmektedirler (Çoruhlu, C. II, 2019, s. 211).

İslamiyet’ten sonra koyun huzurun, barışın, bolluğun ve bereketin sembolü olmuştur. Koç ise güç, kuvvet ve yiğitliği sembolize etmektedir. Bununla birlikte Hz. İsmail’in kurban olarak bağışlanması anlamında da ölümü temsil etmektedir (Çoruhlu, 2020, s. 290).

Geçiş dönemlerinde koyun, koç ve keçi sağaltım, büyüsel işlemler ve kurban merasimlerinde kullanılan hayvanların başında gelmektedir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Koyun-Koç-Keçi ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Hatay’da kısırlığı gidermek için kirli koyunyününün içine bitki ilaçlarını doldurarak kadının rahmine koyarlar (Köseler, 2008, s. 14).
- Mersin’de erkek çocuk isteyen kişi koç keser (Kayalı, 2010, s. 19).
- Mersin’de hamile kadın rüyasında koyun görürse çocuğu uslu olur (Kırmızı, 2016, s. 33).

- Osmaniye’de bebeğin cinsiyetini tayin etmek için haşlanmış koyun ya da keçi kellesi çene kısmından ayrılır. Ayrılan yerlerin üzerinde saç gibi et parçaları varsa doğacak çocuğun kız, hiçbir şey yoksa oğlan olacağına inanılır (Tülüce, 2009, s. 20).
- Hatay’da bebeğin cinsiyetini öğrenmek için koyun ya da keçinin kafası kaynatılır. Çeneyi kafadan ayırırken kemik etsiz çıkarsa bebek erkek, kemik etli olursa kız olur (Köseler, 2008, s. 21).
- Çukurova Konargöçerleri keçi etindeki suluğa göre cinsiyet tahmini yapar. Keçi etinde suluk olur, suluk ateşe atıldığında patlar, sıçrarsa erkek çocuğu olur, derler (Doğaner, 2013, s. 147).
- Mersin’de yürüyemeyen çocuğun sağaltımı için kurban bayramında yedi evden keçi veya koyun ayağı alınır, bunlar pişirilerek çocuğa yedirilir (Ağcalar, 2009, s. 64).
- Mersin Konargöçerleri keçi, koyun, sığır dili pişirerek konuşamayan çocuğa yedirir (Bali, 2015, s. 226).
- Mersin’de oğlan tarafı kız istemeye giderken boynuzlarına kırmızı kurdele bağlanmış bir koç götürürler. Eğer kızın ailesi kızı vermeyi kabul ederse koç kesilir, etinden konu komşuya dağıtılır (Kayalı, 2010, s. 100).
- Adana’da gelinin ayağına koyun keserler (Savur, 2010, s. 72, Sünter, 2018, s. 16).
- Adana’da düğün günü koyun kesilir ve yemek yapılır (Uğurlu, 2010, s. 40).
- Adana’da gelinin ayağına koç, koyun ya da inek kesilir (Demirci, 2013, s. 37).
- Osmaniye’de gelin eve girerken yumuşak huylu olsun diye koyun postunun üzerinden geçirilir (Bilgici, 2018, s. 70).

Anadolu’daki koyun, koç ve keçi ile ilgi inanç ve ritüellere bakıldığı zaman geline yumuşak huy vermek, kanlı kurban olarak sunmak ve kısırlığı gidermek adına geçiş dönemlerinde yer edindikleri görülmektedir. Çankırı’da gelin yumuşak huylu olsun diye koyun postuna bastırılır (Vardar, 2010, s. 201). Ankara’da cuma günü bayrak dikildikten sonra erkek evi, kız evine davul türküler eşliğinde giderler. Damadın sağdıçları da koyunu en güzel şekilde süslerler. Damat ve gelinin baş harflerini koyunun üzerine yazarlar. Bu koyunu “kına davarı” olarak kız evine götürürler (Coşan, 2017, s. 49).

İslamiyet ile birlikte koç, koyun keçi hayvanları daha önemli hâle gelmiştir. Çukurova’dan alınan ilk inanç ve ritüellerde göze çarpan koyunyününün kısırlığı gidermek amacıyla kullanılmasıdır. Yüne karıştırılan bitki ilaçları sağaltım amacıyla kullanılır. Yün ilaçların rahme daha iyi nüfuz etmesini sağlar, böylece şifası rahme aktarılır. Ayrıca koyunun kutsal kabul edilmesi de onun şifa vereceği düşüncesi de bu ritüelde hâkimdir. Erkek çocuk isteyenlerin adak olarak koç kesmesi ise koç hayvanının cinsiyetinden kaynaklanır. Bu da benzerlik ilkesiyle ilgili bir ritüeldir. Erkek hayvanın kurban edilmesiyle erkek çocuk sahibi olmak amaçlanır.

Koyun ve keçinin kafasıyla cinsiyet tahmini yapmak, geleceği belirleme açısından yapılagelen uygulamalardan biridir. Etli ve saçaklı kısım kız çocuğuna, etsiz ve saçaksız kısım ise erkek çocuğuna delalet ettiği göze çarpar. Bu bir tür fal olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gelin evine götürülen koç, düğünde kesilen koyun kanlı kurban arasında yer alır. Amaç düğünü, yeni kurulan yuvayı korumak, kötü ruhlardan gelebilecek zararı en aza indirmektir. Bu ritüelin evlenme geçiş dönemi özelinde Şamanizm’de de yapıldığı bilinmektedir. Şamanistler evlenme ayinlerinde Ülgen Ata’ya attan bir kurban kesmektedir (Yörük, 2006, s. 70). Düğünü kutlu kılmak, gelin, damat ve düğüne katılanları kötülüklerden korumak amacıyla uygulanan ritüellerden biridir.

Yürüyemeyen çocuk için yedi evden koyun ayağı alınması ve kaynatılarak çocuğa yedirilmesi, koyunun sürekli gezen hâlinin çocuğa geçmesi yapılan uygulamalardan biridir. Nitekim ayaklarının kaynatılması da benzerlik ilkesinin bir göstergesidir.

Hamile kadının rüyasında koyun görmesi ve çocuğunun uslu olacağına kanaat getirmesi, gelinin koyun postundan geçirilmesi koyun hayvanının mizacıyla ilgili bir durumdur. Koyun bilindiği üzere söz dinleyen, uslu hayvanlardan biridir. Hamile kadın da rüyasında koyun görmesini koyunun bu yönüne bağlayarak çocuğunun da uslu olacağına inanır, gelinin koyun postundan geçmesiyle de koyunun uslu mizacının ona geçeceği düşünülür.

7.2. Deve

Eski Türklerde, Selçuklularda ve Osmanlılarda deve, halk ve devlet ile özdeşleşmiştir. Büyük kervan yollarının güçlü develerini Türklerin yetiştirdiği bilinmektedir. Bu yüzden deve ve buğra⁷ eski Türkler için önemlidir (Ögel, C. II, 2014, s. 681). Deve, Türk mitolojisinde alplik simgesi veya ongunu temsil eder, kahramanlar tarafından töz olarak kabul edilir. Dede Korkut Hikâyeleri’nde Bayındır Han’ın güçlü bir boğası ve buğrası⁸ vardır. Bu iki hayvanı güreştirir. Dede Korkut Hikâyeleri’nde deve, kahramanların güç göstermek amacıyla savaştıkları ve yendikleri hayvan olarak geçer (Çoruhlu, 2020, s. 281).

Radloff’un derlediği Altay yaratılış mitinde, şeytanın yani Tanrı Erlik’in kut aldıktan sonra örse çekiçe vurmasıyla çıkan hayvanlardan biri de devedir (Ögel, C.I, 2014, s. 496). Bir Moğol mitine göre Tanrı ile Erlik iddiaşır. Tanrı atı yaratır, Erlik ise onu yenebilmek amacıyla deveyi yaratır. Bu yüzden deve şekil olarak orantısız bir vücuda sahip olur (Toyşanulı, 2020, s. 35). Devenin fiziki özellikleri onun kötü bir hayvan olduğu izlenimini verir. Bu kötü görünüşün sebebi kötü bir ruh olarak tasavvur edilen Erlik’in yarattığına inanılmasının bir sonucu olduğunu düşünmekteyiz. Bu yüzden günümüz inançları içinde yarattığı algı kötü görünüş ve ölüm üzerinedir. Geçiş dönemlerinde de deve sıklıkla ölüm getiren ve bebeğin fiziksel görünüşünü etkileyeceği düşüncesiyle uzak durulan hayvanlardan biridir.

⁸ Buğra: Erkek deve

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Deve ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Osmaniye’de kutsal topraklara giden hacıların getirdiği deve eti çocuğu olmayan ya da durmayan kadına yedirirler (Doğaner, 2006, s. 58, Dinç, 2021, s. 16).
- Mersin’de doğacak çocuk çirkin olmasın diye hamile kadın deveye bakmaz (Çıblak, 2005, s. 169).
- Osmaniye’de hamile kadın deveye bakmaz, bakarsa çocuğunun deve dişli ya da deve dudaklı olacağına inanır (Uğureli, 2013, s. 8).
- Mersin’de hamile kadının devenin altından geçerse çocuğunun çok kuvvetli, yiğit olacağı inancı vardır (Kırmızı, 2016, s. 32).
- Mersin’de doğumu geciken kadının doğumu hızlansın diye hamurdan deve yapılır ve yedirilir (Kırmızı, 2016, s. 33).
- Mersin’de kadın kolay doğum yapsın diye devenin altından kadının kuşağını geçirirler (Uğur, 2021, s. 320).
- Osmaniye’de çocuğu nazardan korumak için devenin dişi delinir, ipe geçirilir ve çocuğun boynuna asılır (Kılıç, 2010, s. 65).
- Mersin’de aydaş çocuğun başında devenin kemiği tutulur ve çocuk yıkanır (Çıblak, 2005, s. 178).
- Mersin’de rüyada semeri olmayan devenin evin önüne çökmesi ve devenin yük taşımadığını görmek ölüm olacağına işarettir (Çıblak, 2005, s. 194).

Deveyle ilgili olarak Anadolu’da birçok inanç ve ritüel mevcuttur. Malatya’da çocuğu olmayan kadın için hacdan deve eti getirilir ve bu deve eti kadına yedirilir. Deve etini yiyen kadının çocuk sahibi olacağına inanılır (Karaağaç, 2013, s. 37). Mardin’de devetüyünün çocuk yastığının altına konulması uğur sayılır aynı zamanda yaramaz çocukların uslandıracağına da inanılır (Ayan, 2012, s. 221).

Çukurova’dan alınan inanış ve ritüellerin doğum ile ölüm geçiş dönemi etrafında geliştiği görülmektedir. İlk ritüelde hacdan gelen deve etinin çocuk sahibi olmak isteyen kişiye yedirildiği dikkat çekmektedir. Hem devenin doğurganlık özelliğinin kadına geçmesi hem de kutsal sayılan yerlerin etrafında oluşmuş inanışların etkisi bu ritüelde göze çarpmaktadır. Diğer inanışta ise devenin fiziki görünüşünün etkisi görülmektedir. Pek hoş bir görüntüsü olmayan deveyi hamile kadın görmek istemez. Benzer benzeri getirir anlayışıyla çocuğun da deveye benzeyip çirkin olacağı düşünülür.

Ele alınan diğer bir inanışta hamile kadının devenin altından geçerse çocuğunun kuvvetli ve yiğit olacağı düşüncesi hâkimdir. Türkler için devenin önemli bir figür olduğu bilinmektedir. Deveyi yenmek eski Türk düşüncesinde kahramanlık göstergesidir. Devenin kahramanlık ve yiğitlik yönüyle çocuğun da deve gibi kahraman ve yiğit olacağı düşünülür.

Hamile kadının doğumunun hızlanması için hamurdan deve yapılıp yedirildiği ritüelin temelinde develerin birtakım fizyolojik özellikleri yatmaktadır. Develerin doğumu yavaş fakat kolaydır. Bir saat sonra yavru zarları dışarı atılır (URL-6). Devenin kolay doğum yapma özelliğinin hamile kadına da geçmesi açısından hamurdan deve yedirilir ve doğumunun kolay olacağına inanılır. Bununla birlikte develer, zorlu çöl ikliminde yaşar. Güçlü ve çöle uyum sağlayan yapıları sayesinde susuzluğa, uzun yolculuklara ve sıcak-soğuk havaya karşı dayanıklıdırlar. Hamurdan devenin kadına yedirilmesiyle bu dayanıklı yapının kadına geçmesi hedeflenir. Doğum oldukça zor, ölüm riski taşıyan bir durum olduğu için kadının gücünün artırılması istenir.

Son inanışta ise binek ve yük taşımada kullanılan hayvanlarda görülen semer ve yükün rüyada tam tersi şeklinde görülmesinin ölüm getireceği düşünülür. Her zamanki durumların dışında gelişen olaylar zihnimizde kötü bir şey olacak düşüncesini yerleştirir. Deve de semeri olan, yük taşıyan ve bununla özdeşleşen hayvan olarak rüyada bunun tam tersinin olması kötü bir şey olacağına yorulur.

7.3. Kurt

Kurt, Orta ve iç Asya'da hayvancılık ve avcılıkla geçinen topluluklarda kıymetli sayılan hayvanlardan biridir. Güçlü olmaları nedeniyle kurtların tabiatüstü güçleri olduğuna inanılır ve kendilerine korkuyla karışık saygı duyulur. Yarı yerleşik Türklerin güney kavimleriyle olan mücadelesi, kurtların yaşam şekillerini ve mücadelelerini andırmaktaydı. Zamanla Türk toplumu, hayat tarzlarının kurtlara yakın olduğunu düşünerek kurtlara saygı duymuş ve yol gösterici kabul etmişlerdir. (Çoruhlu, C. I, 2019, s. 107- 108).

Göktürklerin kurttan türediğine inanılmaktadır. Anlatıya göre Göktürkler Lin isimli bir topluluk tarafından mağlup edilir. On bir yaşındaki bir çocuk hariç, Göktürklerin tamamını bu savaşta öldürülür. Bu çocuğun da ayaklarını kesip bir bataklığa atarlar. Çocuğu bir dişi kurt bulur ve büyütür. Çocuk büyüdüktan sonra kurt ile karı koca olur ve kurt gebe kalır. Bununla birlikte kurt, yol gösterici bir motif olarak da karşımıza çıkmaktadır. Oğuz Kağan Destanı'nda ise Oğuz Kağan'ın kılavuzu bir erkek kurttur. Oğuz Kağan'ın çadırına güneş gibi bir ışık girer ve o ışıktan gök yeleli, gök tüylü bir kurt çıkar. Kurt, yapacağı seferde Oğuz Kağan'ın önünde yürür (Sakaoğlu ve Duymaz, 2002, s. 205-222). Türklerce kurdun kutsal sayılmasının nedeni onun hem soyun atası hem de bilge ve kılavuz kabul edilmesinden kaynaklanır.

Kırgızların dil kullanımında “Börü” olarak kullanılan kurda dair örtmece kelimeler mevcuttur. Kurt tabudur ve isminin doğrudan zikredilmemesi gerektiğine inanılmaktadır. Bu sebeple Kırgızcada kurt kelimesini karşılamak için örtmece kelimeler kullanılır. Kırgızcanın yazı dilinde ve ağızlarında börü kelimesinin yerine kullanılan örtmece kelimeler şunlardır: Çaň (çañdı, çañduu) ayak, Çuu kuyruk, Daňgıt (Kök daňgıt), İt-kuş, Karışkır, Kök, Kök çunak, Kök serek, Kudaydın iti (Orozobayev ve Moldaliev, 2020, s. 30). Tüm bu isimlendirmelere baktığımız zaman kurda tanrısal özellikler atfedilmiştir. Örneğin kök, kök çunak adlandırmaları gök ile bağlantılı kelimeler olmasından ötürü

Gök Tanrı'yı çağrıştırmaktadır. Kudayın iti adlandırması ise Tanrı Ülgen'e dayanmaktadır. Ülgen, Kuday ismi ile de anılır. Bu durumda kurt, Kuday ile ilişkilidir.

Hayatın geçiş dönemlerinde de kurtla ilgili birçok inanış ve ritüel görmek mümkündür. Altay Türklerine göre, insanın ruhu doğmadan önce gökte bulunur ve çocuğun ruhu, kırmızı bir kurt şeklinde annenin vücuduna girer. Çocuğa ruh veren Enem Yayıcı göğün dördüncü katında yaşar ve bu doğum ilahesi çocuğun ne kadar yaşayacağını tayin eder (Radloff, 2008, s. 166). Bu bağlamda Türklerce kutsal ve ata kabul edilen kurt, Çukurova yöresi geçiş dönemlerinde ise şifalandırıcı ve koruyucu yönü karşımıza çıkmaktadır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Kurt ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin'de çocuğu olmayan kadınlar, kurutulmuş kurt postunun ağzından geçirilir. Bunun için kurt postu önce suda bekletilerek yumuşatılır, ardından çocuk postun ağız kısmından geçirilir (Çıblak, 2005, s. 166).
- Hatay'da kötü ruhlardan korumak için çocuk kurt ağzından geçirilir. Çocuğa verilen adın yanında kurt adı da verilir (Bahadır, 2016, s. 97).
- Adana'da aydaş çocuk, sağaltım amacıyla kurt ağzının iskeletinden geçirilir (Başçetinçelik, 2009, s. 125).
- Çukurova Konargöçerleri aydaş çocuğu kurt ağzından geçirir. Kurt öldürüldükten sonra ağzı halka gibi çevrilip kesilerek çıkarılır. Tuzlanıp kurutulur. Aydaş çocuk, aydaşı geçsin diye kurt ağzından geçirilir (Doğaner, 2013, s. 164).

Anadolu'da kurda ait çeşitli inanışlar mevcuttur. Erzurum'da gebe kadın, çocuğu karnında oynadığı zaman kurda bakarsa çocuğu kurt gözlü ve aynı zamanda cesur olacağına inanır (Güney Açar, 2015, s. 61). Yine Erzurum ve çevresinde kadın doğum yaparken albasmasının diye yastığının altına kurt derisi koyulur (Kalafat, 2005, s. 150). Hakkâri'de ise doğurganlık kazanması için genç kızlara kurt başlı madeni kemer bağlanmaktadır (Kalafat, 2009, s. 57).

Türk mitolojisinde doğumla, türemeye ve soyla ilişkili olan kurt, Çukurova yöresinde tespit edilen gelenek ve ritüellerde de doğumla ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuğu olmayan kadınların kurt postundan geçmesinin nedeni mitolojideki kurttan türeme olgusuyla alakalıdır. Çukurova'daki inanışa göre kurt postundan geçen kadın hamile kalır.

Kötü ruhlardan ve aydaş hastalığından kurtulma amaçlı kurda ait nesnelerin kullanılması ritüelleri ise yine kurda atfedilen Tanrı'dan gelme, Tanrı kutu taşıma vb. özellikler ile açıklanabilir. Kutsal olan kurdun şifa verme gücü de vardır.

7.4. Eşek

Eşek, Türklerce hoş görülme hayvanlardan biridir. Anadolu'da yararlı bir hayvan olarak bilinir ancak Anadolu masallarında iyi bir motif olarak çıkmaz (Ögel, C.II, 2014, s. 684). Bununla

birlikte eşeğin zihinlerde bıraktığı izlenim atasözleri ve deyimlere de yansımıştır. “Eşeğe altın semer vursalar yine eşektir”, “eşeğe marifetini göster demişler, yıkılıp ağnamış”, “eşek cilvesi”, “eşek şakası” (Aksoy, C. I-II, 2020, s. 270-771) vb. eşeğin uslanmaz, kaba, inatçı kişiliğini anlatan birçok atasözü ve deyim vardır. Eşeğin hoş görülmemesinin nedenlerinden biri de Nuh tufanına dayanır. Nuh peygamber hayvanları gemiye alırken şeytanın gemiye girmesine müsaade etmez. Fakat şeytan eşeğin kuyruğuna tutunarak gemiye girer (Gezgin, 2014, s. 83). Bununla birlikte görüntüsü ve hoş olmayan sesiyle de zihinlerde kötü bir izlenim bırakmaktadır, bu izlenimler de çeşitli inanışlara neden olmuştur.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Eşek ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin’de doğuma yakın kadın eşeğe binerse çocuğun aptal ve tembel olacağı inancı vardır (Kırmızı, 2016, s. 32).
- Hatay’da rüyada eşek görmek ölüm olarak yorumlanır (Köseler, 2008, s. 95).
- Hatay’da eşek ayaklarını sürekli yere vuruyorsa o eve ya da komşulara ölüm getireceğine inanılır (Bereketoğlu, 2010, s. 38).
- Mersin’de dişi eşeğin bağırması ölümüne yorumlanır (Çıblak, 2005, s. 193).

Anadolu’da eşek, ölümle bağlantılı olarak karşımıza çıkmaktadır. Malatya’da rüyada eşekten düşmek ve eşeğin kuyruğunu tutmak ölümün habercisi sayılır (Karaağaç, 2013, s. 219). Antalya’da da eşeğin anırması ölümün habercisi sayılmaktadır (Demirel, 2021, s. 45).

Çukurova’dan alınan inanışların doğum ve ölüm geçiş dönemiyle ilgili olduğu görülmektedir. İlk inanışta hamile kadının eşeğe binmesi çocuğunun aptal ve tembel olacağını düşündürmektedir. Tıpkı deve ve at hayvanlarında da görülen inançlardaki gibi bu inanış da hayvanın mizaç özelliklerine bağlıdır. At ve deve yiğitliği temsil ederken, eşek tembellik ve aptallık ile zihinlerde yer edinmiştir. Dolayısıyla çocuğun da aptal ve tembel olacağı düşünülür. Eşeğin bağırması, tepinmesi ve rüyada eşeğin görülmesi ölümü düşündürmektedir. Sevmeyen, sesinin kötülüğü ile bilinen eşek ölümle bağdaştırılır.

7.5. At

Türkler için atın önemli bir yeri vardır. Atı ifade eden “yond” kelimesinin Uygurca olduğu düşünülmektedir. Günümüz Türkçesinde ise “at” ve “yıkı” terimleri kullanılır. “Yıqi” şekliyle Türkmen, Kazak, Kırgız, Nogay ve Hive Özbeklerinde de karşımıza çıkmaktadır (Çoruhlu, C. II, 2019, s. 25).

At, şamanının göğe çıkış ve yeraltına iniş merasimlerinde yardımcı rol oynar. Tanrı’ya sunulan kurbanı ulaştırmak için binek olarak at kullanılır. Bununla birlikte atın Tanrı’ya kurban olarak sunulduğu da bilinmektedir (Eliade, 2018, s. 238-239). At, şamana göğe çıkmada yardımcı olduğu için çoğu kez kanatlı olarak tasavvur edilmiştir (Çoruhlu, 2020, s. 274).

Mitolojilerde atlar çoğu zaman uçan varlıklar olarak düşünülmüştür. Türk mitolojisinde uçuş özelliği Tulpar'a verilmiştir. Tulpar, Türk mitolojisinde ataları göl, deniz gibi suların derinliklerinde yaşayan mitolojik bir aygırdır. Bu aygırla çiftleşen kısrakların tayları gerektiği gibi bakılıp yetiştirilirse, kanatlı at, Tulpar at olurlar. Tulpar olarak bilinen bu uçan ve kanatlı atın Başkurt inanışlarına göre kanatlarını hiç kimse göremez. Tulpar kanatlarını yalnız karanlıkta, büyük engelleri ve mesafeleri aşarken açar. Eğer birisi tarafından Tulpar'ın kanatları görülürse Tulpar'ın kaybolacağına inanılır (Gürçay, 2019, s. 48-49). Kanatlı, uçan, bir yere ulaştıran at tasavvuru, Yunan mitolojisinde de görülmektedir. Yunan mitolojisinin kahramanlarından biri de kanatlı at olarak düşünülen Pegasos'tur. Pegasos'un teptiği yerden at çeşmesi "hippokrene" adında bir kaynağın fışkırdığı söylenir (Gezgin, 2014, s. 29).

İslamiyet'ten sonra da at ile ilgili pek çok mitolojik unsur vardır. Hz. Muhammed'in ve Hz. Ali'nin atının olduğu ve renginin de beyaz olduğu vurgulanmıştır. Hz. Muhammed'in Miraç Gecesi göğe yükselişini anlatan minyatürlerde göğe yükselmesinde yardımcı binek hayvanı olan Burak, geleneğe uygun olarak kadın yüzlü, benekli bir at olarak tasvir edilmektedir (Çoruhlu, 2020, s. 275).

Kur'an-ı Kerim'de Miraç Gecesi açıkça anlatılmaz. İsrâ suresinin ilk ayetinde "*Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir*" (Kur'an-ı Kerim Meali, 2011, s. 301) şeklinde Miraç Gecesi anlatılır. Hz. Muhammed'in Burak veya başka bir hayvan aracılığıyla Miraç'a yükselmesi Kur'an-ı Kerim'de geçmez. Fakat Miraç Gecesi'nin tasvir edildiği minyatürlerde Hz. Muhammed çoğu zaman at üzerindedir. Burak'ın başı insan şeklindedir. Burak bazen bulut üzerinde bazen de havada etrafında melekler ve huriler uçuşur vaziyette tasvir edilir (Aksel, 1935, s. 247). Atın Miraç'a yükselişini tasvir eden minyatür ve anlatılarda seçilmesinin nedeni, hem binek hayvanı olmasından hem de birçok kültürde yiğitlik, mertlik kahramanlık vb. vasıfların ata yüklenmesinden kaynaklanır. Nitekim Hz. Muhammed, Müslümanların kahramanı niteliğindedir.

Eski Türklerin ölüm merasimlerinde at önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski Türkler, biri öldüğü zaman naaşını bir çadıra koyar, ölü için atla koyun kurban eder ve at yarışı düzenlerdi. Bu seremonilerin ardından ölü ile atı yakılıp defnedilirdi (Eberhard, 1996, s. 86). Bununla birlikte bazı bilgilere göre ölüyü ve atını yakma işlemi yoktur. Ölü defnedilirken atının dizginini eline verilir ve "atını al" diyerek atı öldürülür, atı sahibi ile gömülür. Bazen de atın kafasını ve ayak kemiklerini sahibi ile birlikte gömdükleri de olur (İnan, 2013, s. 184, Rasonyi, 1996, s. 28). Göktürk zamanına ait bir kurganda çıkan yedi at iskeleti at mezarlarının yaygın olduğunu göstermekle (Ögel, 1984, s. 137) beraber ölülünün atlarıyla gömüldüğünü göstermektedir. Ölümünden sonra yaşamın var olduğu inanışından hareketle ölen kişiler kıymetli eşyaları ve atları ile birlikte gömülür ve öteki taraftaki yaşamında özellikle atın kişiye yarenlik edeceği düşünülür.

At, hem mitolojik olarak hem de halk kültüründe önemle üzerinde durulan ve çeşitli inanışların temelini oluşturan hayvanlardan biridir. Türk halk kültürünün doğumdan ölüme kadar olan geçiş dönemlerinde birçok inanışın ve ritüelin temelinde atı görmek mümkündür.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde At ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin’de eskiden doğuma yakın hamile kadın ata binerse, çocuğunun yiğit olacağına inanılır (Kayalı, 2010, s. 33).
- Hatay’da gebe bir kadın rüyasında at görürse çocuğunun öleceğine inanılır (Arı,
- Osmaniye’de atın acı acı kişnemesi ölüm habercisi olarak yorumlanır (Doğaner, 2006, s. 225).

Anadolu’da da tıpkı Çukurova yöresinde olduğu gibi at ile ilgili inanışlar ve ritüeller mevcuttur. Ağrı ilinde albasmasına karşın atın koruyucu bir unsur olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Ağrı’da doğum yapan kadını albasarsa bayıldığı görülmektedir. Bu durumda kadını tedavi etmek için erkek at getirilir. Atın kişneyince albastının etkisini kaybedeceğine inanılır (Aydemir, 2021, s. 79). Bu uygulamaya Erzurum’da da rastlanmaktadır. Erzurum’da albasan hastanın yatağının üzerine arpa dökülerek erkek at getirilir. At arpayı yiyip kişnerse hastanın kurtulacağına inanılır (Güney Açar, 2015, s. 74). Nevşehir ilinde gelin, baba evinden alındıktan sonra atla oğlan evine götürülür (Yılmaz, 2020, s. 151).

At, hem İslamiyet’ten önce hem de İslamiyet’ten sonraki hayatımızda önemli bir yer kaplamaktadır. Çukurova yöresinden alınan at ile ilgili inanç, gelenek ve ritüellerin doğum, sünnet, evlenme ve ölüm geçiş dönemleriyle ilgili olduğu göze çarpmaktadır. Halk anlatılarında kahramanın yardımcısı yoldaşı olarak geçen atın, Çukurova yöresinden alınan inanışta da kahramanlık ve yiğitlik özelliği vurgulanmıştır. İnanışa göre hamile kadının ata binmesi çocuğunun yiğit olacağına işarettir. At, Şamanizm’de de İslamiyet’te de din ulusuna yardımcı bir rol üstlendiği ve kahramanlığına ortak olduğu göze çarpmaktadır. Halk kültüründe de asilliği, yiğitliği ile bilinen at, benzer benzeri çağrıştırır anlayışıyla çocuğun at gibi asil ve yiğit olacağı düşüncesi vardır.

Atın ölümle ilişkisini, “yolculuk yapmak”, “gitmek”, “koşmak” fiili ile olan ilişkisiyle açıklamak mümkündür. Rüyasında at görenin maddi âlemi terk edeceğine, manevi âleme doğru yolculuk yapacağına inanılmaktadır.

7.6. Kedi

Günümüz Türkçesinde kullanılan “kedi” sözcüğü, Ortaçağ’a ait bir sözcük olabilir. Yöresel kullanımda “pisik” denildiği görülmektedir. Eski Uygur Türkçesinde “miskiç”, Oğuz Türkçesinde “çetük”, Çiğil Türkçesinde ise “muş” sözcükleri kedi için kullanılmaktadır. Oğuzların erkek kediye “kök çetük” demeleri onun kutsal olduğunu düşündürmektedir. Gök, Türkler için hem gökyüzünü

hem de Gök Tanrı'yı ifade etmektedir. Gökle ilişkilendirilen unsurlar iyi nitelikli sayılmaktadır (Çoruhlu, C. II, 2019, s. 192- 193).

Hakas, Kazan ve Altay Türklerinde kötü ruhların kedi, köpek, yılan vb. görünümlere büründüğüne inanılmaktadır. Hakas Türklerine ait Tufan efsanesinde “kedinin ağzının pis sayılması” şeytanın kedi tarafından yakalanmasına dayandırılır (Çoruhlu, 2020, s. 288).

Kedi, çoğu zaman nankör sıfatı ile anılan bir hayvanlardan biridir. Bununla birlikte Türk halk kültüründe kedinin rengi de çeşitli inanışların temelini oluşturmaktadır. Özellikle kara kedi uğursuzluk getiren hayvanlardan biri olarak düşünülmüştür. Geçiş dönemlerinde ise uğursuz sayılan ve ölünün ruhunu yiyeceğine inanılan hayvanlardan biri olarak görülmektedir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Kedi ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana’da kırklama işleminde bebeğin yıkandığı sudan kıl çıkarsa bebeğin kırkının kedi ve köpeklerle karıştığına inanılır. Bu durumda bebeğin gelişiminin olumsuz yönde etkileneceği düşünülür (Yolcu, 2008, s. 38).
- Çukurova Girit göçmenleri kara kedinin gece aniden karşısına çıkmasını uğursuzluk sayar ve ölüm getireceğine inanırlar (Okuşluk Şensen, 2011, s. 108).
- Adana’da ölen kişinin başında mutlaka biri bekler. Üstünden kedi geçirilmez (Yolcu, 2008, s. 86).
- Osmaniye’de ölen kişinin odasına kedi girmeye çalışır. Kedinin odaya girmesi engellenmelidir. Çünkü kedinin ölünün el ve ayak başparmağını yiyeceğine inanılır (Bilgici, 2018, s. 80).
- Mersin’de ölünün üzerinden kedinin atlaması iyi sayılmaz (Çağlayan, 1998, s. 87).
- Mersin’de kediyle yatmanın iyi olmayacağına inanılır, kedinin insanın ruhunu yiyeceği düşüncesi vardır (Durdu, 1998, s. 146).
- Mersin’de cenazenin üzerinden kedi geçmemesine dikkat edilir (Vural, 2008, s. 38).

Uğursuz sayılan hayvanlardan biri olarak kedi, Anadolu’da çeşitli inanışların temelini olmuştur. Nevşehir’de hamile kadınlar kedi, köpek gibi hayvanlara bakmaz ve onlara dokunmaz (Yılmaz, 2020, s. 30). Giresun’da ise kedi ile alkarısı, goncaloz gibi kötü ruhlar arasında bağlantı kurulmaktadır. Cazılar adını verdikleri ve bebeklerin ciğerini yediklerini düşündükleri kötü ruhların kedi ve köpek şekline girebileceklerini düşünmektedirler. Bu yüzden evin içine kedi ve köpek sokulmadığı inanışlar arasında yer almaktadır (Küçük, 2011, s. 327).

Çukurova’dan alınan inanış ve ritüeller, doğum ve ölüm geçiş dönemlerinde ağırlık kazandığı görülmektedir. Çukurova’dan alınan inanış ve ritüellerden anlaşıldığı üzere kedi kültürel olarak pek de iyi sayılan hayvanlardan biri değildir. Çukurova yöresine ait ilk inanışta kedi ve köpeklerin kırkıyla insan yavrusunun kırkının karışabileceğine dair bir düşünce mevcuttur. İnsan ve hayvanlar birbirinden

farklı türler olduğu için her türün kendine ait kırkı olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu birbirinden farklı iki türün kırklarının karışması insan bebeğinin gelişimini olumsuz etkilediği düşünülmektedir.

Çukurova yöresinden alınan diğer inanışlar ölümle ilgilidir. Kedilerin ölünün ruhunu, el ve ayak başparmağını yiyeceğine inanılmaktadır. Bu yüzden odaya sokulmadığı görülmektedir. Ölünün ruhu kısmında da anlatıldığı üzere kedilerin ölünün ruhunu yiyebileceği dolayısıyla ruhun uçmasına engel olacağı inanışı hâkimdir. Bu yüzden kedinin odaya girmesi engellenmektedir.

7.7. Köpek

Türkler için köpek, kurdun karşısında duran ve yeraltıyla ilişkilendirilen varlıklardan biri olarak sevilmez ve iyi sayılmaz (Çoruhlu, C.II, 2019, s. 227). Radloff'un derlediği Altay yaratılış mitinde köpeğin kötü bir hayvan olarak bilinmesinin nedenine değinilmektedir. Tanrı, insanlara ağacın sadece tek bir dalından meyve yemelerini, diğer dallara uzanmamalarını emretmiştir. Bu ağacın başına da bir köpeği bekçi dikmiştir. Tanrı, köpeğe uyumaması gerektiğini ve şeytana dikkat etmesi gerektiğini söylemiştir. Fakat yılanın içine giren şeytan, köpeğin gözüne görünmez olmuştur. Şeytan, görünmezliği sayesinde Eci ile Törünge'nin aklını çelerek yasak ağacın meyvelerinden yemelerine neden olmuştur (Ögel, C. I, 2014, s. 489-491). Köpek ve yılanın sorumluluk bilmemesi ve Eci ile Törünge'nin yasak meyveyi yemelerine zemin hazırlamaları, insanoğlunun acı çekmesine sebep olmuştur. Çünkü Tanrı bu olaya kızıp insanlara doğum yapma, yemek bulma, çalışma gibi cezalar vermiş ve onlardan elini ayağını çekmiştir.

Şamanların gerçekleştirdiği ayinler sırasında güçlü şamanların kartal ve kurt gibi Türklerce kutsal sayılan hayvanların şekline girdikleri bilinmektedir. Zayıf şamanlar ise genellikle köpek şekline girerler. Yeraltına iniş ayinlerde binek hayvanı olarak köpek kullanılmaktadır. Türk mitolojisinde köpek ölümüne işaret eder. Türk topluluklarında cenaze töreninde kurban edildiği göze çarpmaktadır (Çoruhlu, 2020, s. 295).

Dünya mitolojisinde de köpeklere dair birçok mit, inanç mevcuttur. Örneğin Çingene mitolojisinde beyaz köpek oldukça önemlidir. Beyaz köpek, Çingenelere yaşamları boyunca eşlik eder. Çingeneler, eceli gelen kişiyi beyaz köpeğin yalayarak onun ruhunun vücudunu terk etmesini sağladığına inanırlar. Ölümü kolaylaştırdığına inanıldığından Çingeneler beyaz köpek beslerler. Yine Çingene mitolojisinde insan vücutlu, köpek başlı bir varlığın tasarımı da mevcuttur. Bu varlığın sihirbaz ve cadı olduğu düşünülür (Berger, 2015, s. 60-62).

Türk halk kültüründe köpek, özellikle mezhep ayrılığı bağlamında abdest bozan, uğursuz sayılan ve ölümle ilişkilendirilen özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. Geçiş dönemlerinde de havlamasıyla ölüm getirdiğine inanılan hayvanlardan biridir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Köpek ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin’de hamile kadının köpeğe ve tavşana bakmaması tembih edilir (Demirci, 2013, s. 25).
- Mersin’de hamile kadın köpeğe bakmaz, bakarsa çocuğunun köpeğe benzeyeceği inanılır (Balıkçı, 1998, s. 63).
- Osmaniye’de bebeğin eşi bir köpek tarafından yenirse o çocukla baş edilemeyeceğine inanılır (Tülüce, 2009, s. 29).
- Adana’da çocuğun eşini köpek yerse o çocukla baş edilemeyeceğine inanılır (Yılmaz, 2005, s. 55).
- Adana’da köpek üç defa havlarsa biri ölecek demektir (Uğurlu, 2010, s. 56).
- Adana’da köpeğin durduk yere uzun uzun havlaması ölüme işaret eder (Kayış, 2013, s. 19).
- Hatay’da köpek evin önünde uzun uzun havlarsa ölümün habercisi sanılır (Köseler, 2008, s. 95).
- Mersin’de birkaç gece üst üste köpek havlarsa çevreden birinin öleceğine inanılır (Kayalı, 2010, s. 158).
- Mersin’de köpeğin havlaması ölüme işarettir. Köpek havladığında soğan kırılıp atılır (Çağlayan, 1998, s. 83).
- Mersin’de gece köpek havlarsa çevreden birinin öleceğine inanılır (Ağcalar, 2009, s. 95).
- Çukurova Girit göçmenleri köpekler yersiz yere ulursa ölüm olacağına inanır (Okuşluk Şensen, 2011, s. 107).

Anadolu’daki inanışlara bakıldığında köpek ve ölüm arasında bir ilişkinin mevcut olduğu göze çarpmaktadır. Antalya’da herhangi bir evin yanında köpek ulumaya başlarsa o evden birisi öleceği düşünülmektedir (Demirel, 2021, s. 45). Aydın’da çocuğun eşi köpek ya da başka hayvanların yememesi için gömülmektedir (Duman, 2019, s. 59).

Çukurova yöresinden köpek ile ilgili tespit edilen inanışların doğum ile ölüm geçiş döneminde karşımıza çıktığı görülmektedir. Çukurova’da hamile kadının köpeğe bakmaktan çekindiği görülmektedir. İnsandan farklı surette olan hayvanlara bakmaktan çekinmek birçok coğrafyada mevcut olduğu gibi Çukurova’da da mevcuttur. Bebeğin köpeğe benzeyeceği düşünüldüğünden hamile kadının kendini köpeğe bakmaktan alıkoyduğu görülmektedir.

Çocuğun eşi, insandan bir parça olduğu için önemlidir ve ruh taşıdığına inanılmaktadır. Dolayısıyla eşe de iyi muamele göstermek gerekir. Çukurova’dan alınan inanışa göre eş, köpek tarafından yenirse çocuğun arsız olacağına hükmedilir. Köpekler mizaçları gereği hareketli varlıklardır. Bu özelliklerinin eşin köpek tarafından yenilmesiyle insana geçeceği düşünülmektedir.

Çukurova'dan alınan diğer inanışlarda ise ölüm düşüncesi hâkimdir. Köpeğin havlamasıyla ölüm getireceği inancı vardır. Yaşar Çoruhlu'nun yukarıdaki açıklamasından hareketle hâlâ Türk düşüncesinde ölümün timsali köpektir. Uğursuz ve kötülük getiren bir varlık olarak zihinlerde yerini korumaktadır. Köpek havladığı zaman soğanın atılması ise uğursuzluğun soğana yüklenerek ilgili evden uzaklaştırılmasına yönelik uygulamalardan biridir.

7.8. Baykuş

Halk kültüründe baykuşun sesinin ve yüzünün sevimsiz olması, terk edilmiş yerlerde yuva yapması onun ölüm kuşu olarak nitelenmesine sebep olmuştur. Ötüş biçimi, ötüş zamanı ve konduğu yer ölüm haberi olarak algılanmaktadır (Örnek, 2016, s. 288).

Baykuşlar genel olarak karanlıkta ve mezarlıklarda görülmektedir. Baykuşların görülmeyeni gören hayvanlar olarak nitelenmesi ve ölümlerin ruhlarına karanlıkta rehberlik etmesi gibi inanışlar mevcuttur. Kuzey Amerika yerli mitolojisinde baykuşlar kadın olarak tasavvur edilir ve ölümden sonra ruhların geçmek zorunda olduğu köprünün bekçisidir (Gülakan Kaman, 2015, s. 1140).

Tatarlar ile ilgili anlatılan bir efsaneye göre: Tatarlar ulaşılması güç yüksekçe bir dağda yaşamaktaydılar. Bir gün bir tavşanın peşinden koşarken tavşan onları bir şatoya götürür. Kapının üzerinde alacabaykuş öttüğünü görürler. Şatoya girdiklerinde şatonun bir ovaya açıldığını ve bir geçişin mevcut olduğunu görürler. Bu sayede dağdan kurtulurlar. O tarihten beri Tatarlar, tavşanlara ve alaca baykuşlara saygı gösterirler (Roux, 2005, s. 140). Bununla birlikte Türklerde baykuş, uyanıklığı temsil eder (Roux, 2005, s. 239).

Türk halk kültüründe baykuşlar genellikle ölümle ilişkilendirilen hayvanlardır. Baykuşun ötmesi, evin herhangi bir yerine tünemesi, evin etrafında uçuşması gibi durumlarda ölümün geleceği inancı vardır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Baykuş ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana'da evin etrafında baykuş uçarsa o evden biri ölecek demektir (Uğurlu, 2010, s. 56).
- Hatay'da baykuş ötmesi ölümün habercisi olarak yorumlanır (Köseler, 2008, s.95).
- Hatay'da evine baykuş tüneyen aileden ölü çıkacağına inanılır (Türkan, 2015, s. 487).
- Mersin'de damda baykuş öterse o evden ölü çıkacağına inanılır (Çabuk, ty., s. 116, Ağcalar, 2009, s. 95, Kayalı, 2010, s. 158).
- Osmaniye'de baykuş konan evin veya baykuşun üzerinde ya da çevresinde öttüğü evdeki birinin öleceğine, yakın akrabadan birinin ölüm haberinin geleceğine inanılır (Tülüce, 2009, s. 87).
- Çukurova Girit göçmenleri baykuşun gece uçarken sürekli çığlık atlamalarını ölümün habercisi olduğuna inanırlar (Okuşluk Şensen, 2011, s. 107).

Anadolu’da baykuş uğursuz bir kuş türü olarak bilinmektedir. Van’da baykuş ötünce ölümü hatırlattığı için kovulduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca baykuşun beddua ettiğine inanılır (Kartal, 2020, s. 167). Ağrı’da bahçeye baykuş girdiğinde o evden birinin öleceği inancı vardır (Aydemir, 2021, s. 218).

Çukurova yöresinden alınan unsurlarda görüldüğü üzere baykuşla ilgili tüm inanışlar ölüm geçiş dönemine aittir. Evin damına baykuş konması ve ötmesi halk arasında uğursuzluk ve ölüm olarak yorumlanmaktadır.

7.9. Horoz/Tavuk

“Takaqu” Türkçede horoz ve tavuk hayvanlarının isimlerini karşılar. Türklerde ve Çinlilerde horoz ve tavukla ilgili inanışların birçoğu ortaktır. Çinliler tavuğu pek hoş görmez iken horozu kutsal sayarlar. Emel Esin’in bildirdiğine göre horoz ve tavuk sulhun sembolüdür. On iki hayvanlı Türk takviminde tavuk yılında bereket gelir, yiyecek çok olur (Çoruhlu, C.II, 2019, s.161-163).

Horozun cesaret, savaşçılık, nezaket, dürüstlük, şeytanı defetme vb. sıfatları vardır. Sahih⁹ olmayan bir hadiste, Allah’ın arşın altına zümrüt kanatlı ve inci ile donatılmış horoz biçimli bir melek koyduğu ve gece bitince diğer horozların ötmesi için kanat açtığı belirtilir (Çoruhlu, 2020, s. 285).

Çinlilerin inancında hiçbir zaman horoz yenmez, özellikle yeni yıla girerken öldürülmemeye özen gösterilir. Kötülüklerden koruma vasfı vardır. Kırmızı horoz resmi, evi yangından korur, beyaz horoz ise tabutun üzerine konulduğu zaman cinleri uzaklaştırarak ölüyü korur (Eberhard, 2000, s. 142).

Türk halk kültüründe horoz ve tavuk genellikle adak hayvanı olarak kanlı kurban merasimlerinde görülmektedir. Geçiş dönemlerinde ise bu iki hayvanın ötüş biçimlerinin ölüm getireceği düşünülür.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Horoz/Tavuk ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana’da tavukların ötmesi ölüme yorularak uğursuz sayılır (Yolcu, 2008, s. 83).
- Hatay’da tavuğun horoz gibi uzun uzun ötmesi ölüm getireceğine inanılır (Türkan, 2015, s. 470).
- Mersin’de tavuğun horoz gibi ötmesi ölüm olacağını düşündürür (Çıblak, 2005, s. 193).
- Osmaniye’de horoz gece uzun uzun öterse ölüm geleceğine inanılır (Tülüce, 2009, s. 88).

⁹ sahih: Doğru ve gerçek olan.

Anadolu'daki inanışlara bakıldığında horoz ve tavuğun ölümle ilişkili olduğu görülmektedir. Niğde yöresinde horoz gece öterse, kötü haber geleceğine inanılır (Dilmen, 2009, s. 95). Konya'da horoz gibi öten tavuğun kesilmesi gerekir, uğursuzluk getireceğine inanılır (Arıcı, 2008, s. 48).

Çukurova yöresinden alınan inanışlarda tavuk ve horoz ölüm ile ilişkilendirilmiştir. İnanişla göre tavuğun ötmesi ve tavuğun horoz gibi ötmesi ölümü çağrıştırmaktadır. Bunun nedeni ötme eyleminin horozla ilişkilendirilmesindendir. İnsanlar bazı hayvanların veya insanların mizaçlarına ters şekilde hareket etmelerini uğursuzluğa bağlamaktadır. Tavuğun da ondan beklenmeyecek şekilde ötüşü bir aksilik olacağını düşündürmektedir.

Horoz sabaha yakın, güneş doğmak üzereyken öttüğü bilinmektedir. Henüz geceyken ötmesi yine insan zihninde kötü bir şey olacağı düşüncesini getirir. Nitekim Abdülbaki Gölpınarlı'nın verdiği bilgiye göre halk kültüründe kullanılan "Vakitsiz öten horozun başı kesilir." atasözünün çıkış noktası uğursuzluğu önlemektir. Erken saatlerde öten horozun uğursuz sayıldığı için başı kesildiğinde uğursuzluğun ortadan kalkacağı inancı vardır (2017, s. 323).

7.10. Sinek

Roux'un Boratav'dan aktardığına göre Mudurnu yöresinde ruhun sinek şekline girdiğini ve uçtuğunu, bu sırada ölünün yanına kedi sokulmadığını, kedinin sineği yani ruhu yiyeceğine inanıldığını belirtmiştir (1999, s. 158-159).

Sedat Veyis Örnek "*Anadolu Folklorunda Ölüm*" adlı eserinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ruhun sinek ile özdeşleştiğinden bahseder. İnanişla göre ölümden sonra bir haftaya kadar eve yeşil kanatlı sinek konarsa bunun ölünün ruhu olduğuna inanılır (1971, s. 61).

Eski Türklerde ruh, kanatlı hayvanlar şeklinde tasavvur edilir. Sineğin de bu hayvanlardan biri olması muhtemeldir. Nitekim Manas Destanı'nda Manas'ın canı sineğe benzetilir:

Manastın çıminday canı ketti deyt (Manas'ın çımin gibi canı gitti, diyor)

Çın üyüne ketti deyt (Hakiki evine gitti, diyor) (Yıldız, 2017, s. 648-649).

Çımın kelimesi, Kırgız Türkçesinde birinci anlamı sinek olmakla birlikte ikinci anlamı ruh ve candır (Yudahin, 1998, s. 269). Manas'ın canı sineğe benzetilerek ruha uçuculuk özelliği atfedilmiştir. Bununla birlikte çımin sözcüğü Türkiye Türkçesinde cibinlik olarak yaşamaktadır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Sinek ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin'de hastanın başında çok fazla karasinek dolanırsa öleceğine inanılır (Kayalı, 2010, s. 158).
- Mersin Konargöçerleri hastanın başında çok fazla karasinek dolanırsa öleceğine inanırlar (Bali, 2015, s. 283).

Mersin’den tespit edilen inanış, verdiğimiz bilgileri onaylar niteliktedir. Türkler ruhun uçtuğuna inanmaktadır, dolayısıyla ruhu uçma fonksiyonlarına sahip hayvanlara benzetebilmektedirler. Mersin’de de bu ruh, sinektir ve kişinin ölüp de ruhunun bedenine çıkması için hastanın başında dolaştığına inanılır.

7.11. Tavşan

Şaman davulu samur ya da yavşan ayağı derisi ile kaplanır. Şamana yardımcı olan ruhlardan biri tavşandır. Altaylılar ve Yakutlar duvar veya sırıklara tavşan derisinden tözler asmaktadırlar (Çoruhlu, C. II, 2019, s. 251-252). Şaman davulunun alt kısmında tavşan resmi bulunur. Bu resim şamanın aletlerini koruyan ruh olarak düşünülür (Bayat, 2006, s. 209). Tavşan derisinden şamanın davulunun yapılmasının yanında bazı yerlerde tavşanın ayağı doğrudan şaman davulunun tokmağı olarak kullanılır. Altaylıların bazı halklarında tokmak yerine, bir tavşanayağı kullanılmaktadır (Radloff, 2008, s.130).

Tavşanın kulakları eşeğe, burnu fareye, kuyruğu domuza, bacakları ve bıyıkları kediye, ayakları ise köpeğe benzer. Bahsi geçen tüm hayvanlar murdar sayılır ve etinin yenmesi İslam dininde yasaktır (Gezgin, 2014, s. 161).

Günümüzde tavşan av hayvanı olarak görülmektedir. Bazı kesimlerde özellikle Alevi Bektaşî topluluklarında tavşan tabu olarak kabul edilmektedir. Alevi, Bektaşîlere “tavşan yemez” adlandırması da yapılmaktadır. Tavşanın geviş getirmemesi, çok tırnaklı olması, regl görmesi, başının kediye, kulaklarının eşeğe, burnunun fareye ve ayaklarının köpeğe benzemesi vb. durumlar nedeniyle Alevi toplumlarınca eti yenmez (Ergun, 2011, s.283-286).

Tavşanın uzuvları tılsım olarak kullanılır. Geçmiş dönemlerde bu uzuvlar şans amacıyla kullanılmaktaydı. Amerika’da kâğıt oyuncuları ceplerinde tavşanayağı taşır, zar oyuncuları zar atmadan önce “tavşanayağı” diye bağırır. Tavşanın kafası Küçük Asya Kumları ve Türkler tarafından iyileştirme, sağaltım amacıyla kullanılır (Boyle, 2010, s. 203).

Türk halk kültüründe tavşan hakkında anlatılan mitik anlatılardan hareketle bu hayvan kimi zaman kutsal kimi zaman haram sayılmaktadır. Geçiş dönemlerinde özellikle görünüşü çeşitli inanışların temelini oluşturmaktadır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Tavşan ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana’da gebe kadına tavşan eti yedirilirse doğacak çocuğun dudağı yirik olur (Savur, 2010, s. 17).
- Hatay’da çocuğun yarık dudaklı olacağı düşüncesi ile hamile gelinlerin tavşan görmesi istenmez (Çelik Kan, 2019, s. 88).
- Mersin’de aşeren kadına çocuğun dudağı yirik olmasın diye tavşan eti yedirilmez (Kayalı, 2010, s. 28).

- Mersin’de hamile kadının köpeğe ve tavşana bakmaması tembih edilir (Demirci, 2013, s. 25).
- Mersin’de çocuğun dudağının tavşana benzememesi için hamile kadın tavşan yemez ve tavşana bakmaz (Can, 2007, s. 4).
- Mersin’de hamile kadın tavşan yemez ve tavşana bakmaz aksi hâlde çocuğun dudağı yarık olur (Ağcalar, 2009, s. 47).
- Hatay’da çocuk yarık dudaklı olmaması için tavşana bakmaz veya tavşan yemez (Bahadır, 2016, s. 88).
- Adana’da görücüye giderken arabanın önünden tavşan geçerse kızın verilmeyeceğine işaret olduğuna inanılır (Yolcu, 2008, s. 62).

Tavşanın fiziksel özellikleri insanlarda kötü bir izlenim bırakmaktadır. Anadolu’daki bazı illere bakıldığında dış görünüşü ve hakkında anlatılanların çeşitli inanışlara sebep olduğu göze çarpmaktadır. Niğde’de hamile kadın tavşana bakar veya tavşan eti yerse doğacak çocuğun yarık dudaklı olacağına inanılmaktadır (Dilmen, 2009, s. 13). Nevşehir yöresinde tavşan eti yenmez, hatta geçtiği yoldan bile gidilmez, uğursuzluk getireceği düşünülmektedir (Yılmaz, 2020, s. 172).

Çukurova’dan tespit edilen inanış ve ritüellerde Anadolu’daki diğer illerle benzerlik gösterdiği dikkat çekmektedir. Tavşanın kötü bir hayvan olarak kabul edilmesinin fiziksel birtakım özelliklerinden ve halk arasında regl gördüğüne dair bir inanışın olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Neredeyse bütün toplumlarda kadının regl olması ne yazık ki insanlara korkutucu gelmiştir ve regl görmüş kadınlar kirli diye adlandırılmıştır. Tavşanın regl gördüğü bilimsel bir temele dayanmamakla birlikte insan zihnindeki bu algı onu uğursuz olarak gösterir.

Çukurova’da tavşana ait birçok inanışın temelinde bu hayvanın fiziki özellikleri yatmaktadır. Tavşanlar dudakları yarık, ikiye bölünmüş bir şekilde görünür. Halk kültüründe hamile kadının tavşan görmesi ve yemesinin benzer benzeri çağrıştırır anlayışıyla çocuğun da tavşana benzeyeceği ve dudaklarının yarık olacağı düşüncesi vardır. Bunu önlemek adına hamile kadın tavşana bakmaktan ve yemekten kaçınır.

Evlenme ile ilgili ele alınan inanışta, arabanın önünden tavşan geçmesi kız istemenin istenildiği gibi geçmeyeceğine, kızın verilmeyeceğine yorulur. Türk düşüncesinde ve geleneklerinde tavşan görmek o gün yapılacak işlerin ters gideceği anlamına gelmektedir. Bu durumun nedeni tavşanın uğursuz sayılmasıdır.

7.12. Balık

Verbitskiy’in derlediği Altay yaratılış mitinde balık, dünyayı sırtında taşıma görevi yüklenmiş önemli hayvanlardan biridir. Ülgen veya Kayra Kan, önce üç büyük balık yaratmış ve ardından dünyayı bu üç balığın sırtına yerleştirmiştir. Bununla birlikte balık, Erlik ile beraber yer altı dünyasının ve ölümün sembolü olarak görülür (Çoruhlu, C. II, 2019, s. 99-100).

Türk kozmolojisinde gök gürültüsünün karşılığı balıktır. Göl ve nehir kıyılarında yaşayan Türk halkları için balık, bolluk ve bereketi temsil eder. İslamiyet'ten sonra ise Yunus peygamberin balığın karnından kurtuluşu önemli bir yer tutar (Çoruhlu, 2020, s. 178).

Türk halk kültüründe balık da tıpkı tavşan gibi görünüşü sebebiyle yenilmesi ve bakılması sakıncalı olan hayvanlardan biridir. Balığa bakılması ve yenmesi durumunda anne karnındaki bebeğin balık dudaklı, pörtlek gözlü ve sümüklü olacağı düşünülür.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Balık ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana'da gebe kadın, balık yerse çocuk sümüklü olur (Savur, 2010, s.17).
- Hatay'da hamile kadın balığa bakarsa çocuğun patlak (pörtlek) gözlü olacağı düşünülür (Çelik Kan, 2019, s. 88).
- Mersin'de çocuk balık ağızlı olmaması için gebe balık yemez (Çıblak, 2005, s. 169, Can, 2007, s. 4).
- Osmaniye'de doğacak çocuk balık ağızlı olmasın diye hamile kadına balık yedirilmez (Dinç, 2021, s. 22).
- Osmaniye'de hamile kadının balık yerse çocuğunun zeki ve hareketli olacağına inanılır (Uğureli, 2013, s. 7).

Balık suda yaşadığı ve irice dışarı doğru çıkık gözlere sahip olduğu için halk arasında çeşitli inançlara sebep olmuştur. Nevşehir'de doğacak olan bebeğin dış görünüşünü etkileyeceği düşüncesiyle hamile kadın balığa bakmaz (Yılmaz, 2020, s. 30).

Çukurova'dan tespit edilen balık ile ilgili inanışlar, balığın yaşadığı yer ve fiziksel görünüşüyle ilgilidir ve doğum geçiş döneminde bu inanışlar görülmektedir. Hamile kadının balık yerse çocuğunun sümüklü olacağı inanışı, balığın suda yaşamasından kaynaklanan inanışlardan biridir. Sümük, burundan gelen yoğun sıvıdır. Balığın da suda yaşaması çocuktan çok sümük akacağını düşündürmektedir. Su ile sümük arasında bağlantı kurulmuştur. Diğer inanışlarda ise balığın dış görünüşünden kaynaklanan çıkarımlar söz konusudur. Kimine göre çirkin ağza ve göze sahip olan balığa hamile kadın bakmaz, çocuğunun balığa benzeyeceğini düşünülür. Osmaniye'den alınan inanışta ise diğer inanışların aksine hamile iken balık yiyen kadının çocuğunun zeki ve hareketli olacağı düşünülür. Bunu balığın hareketli ve etinin faydalı olması ile bilinen bir hayvan olmasıyla ilişkilendirebiliriz. Balıkentinin faydasının bebeğe geçmesi ile zeki, hareketli mizacı ile de çocuğun da hareketli olacağına kanaat getirilir.

7.13. Değerlendirme

Çukurova yöresinden tespit edilen mitolojik hayvan unsurlarına bakıldığında zaman bazılarının mitik öyküleri, bazılarının ise fiziksel özellikleri çeşitli inanışların temelini oluşturduğu dikkat çekmektedir. At ile ilgili tespit edilen inanışlarda yiğitlik, ölüm ve binek hayvanı olarak kullanılması

ön plana çıkmaktadır. Hamile kadının doğuma yakın ata binmesi çocuğunun yiğit olacağı inancını geliştirirken rüyada ata binmenin ölüme delalet ettiği dikkat çekmektedir. Kurt ve kurda ait unsurlar, Çukurova’da sağaltım ve kısırlığı gidermek için kullanılmaktadır. Çocuğu olmayanların ve aydaş çocukların kurt postundan, kurt ağzından geçmesi, kurdudun doğurganlık ve şifacı yönünü ortaya çıkarmaktadır. Koyun, koç ve keçi hayvanlarının mizaç özellikleri ve kanlı kurban olarak kullanılması inanç, ritüel ve geleneklerde ön plana çıkmaktadır. Koyun uslu bir hayvan olması münasebetiyle gelin, koyunun postundan geçirilmektedir, böylece gelinin yeni yaşayacağı eve yumuşak huylu bir şekilde girmesi hedeflenmektedir. Bununla birlikte gelinin ayağına koç ve koyun kesilmektedir. Develerin çöl hayatına uyum sağlayan yapıları ve dış görünüşleri Çukurova yöresinin inançlarına sirayet etmiştir. İnanışlarda kadının kolay doğum yapması için hamurdan deve figürünün yapılması ve doğacak çocuğun çirkin olmaması için deveye bakılmaması dikkat çekmektedir. Eşek, sevilmeyen hayvanlardan biridir. Kadının doğuma yakın eşeğe binmesi çocuğunun aptal olacağını göstermektedir. Rüyada eşek görmek ise ölümün habercisi olarak düşünülmektedir. Kedi ve köpek de uğursuz hayvanlardandır. Kedinin ölünün yanına yaklaştırılmadığı dikkat çekmektedir. Bu inancın temelinde kedinin ölünün ruhunu yiyeceği düşüncesi yatmaktadır. Köpeğin uluması ölüm, çocuğun eşini yemesi ise çocuğun yaramaz olacağını göstermektedir. Baykuşun inanışlarda genellikle ölüme karşılık geldiği görülmektedir. Eve, bahçeye vb. yerlere baykuşun tünemesi yakın zamanda birinin öleceğini işaret ettiğine inanılmaktadır. Horoz ve tavuk da yine sesleriyle ölüme işaret etmektedir. Çukurova’daki inanışlarda horozun vakitsiz ötmesi, tavuğun horoz gibi ötmesi yakında ölüm olayının yaşanacağını düşündürmektedir. Tavşanın ve balığın dış görünüşleriyle çeşitli inanışlara sebep olduğu görülmektedir. Tavşanın yarık dudaklı olması, balığın pörtlek gözlü olması hamilelerin bakmaktan çekindiği hayvanlar arasına dâhil edilmiştir. Bununla birlikte tavşanın uğursuz kabul edilmesi, geçtiği yeri de uğursuz kıldığı için kız istemeye gidileceği zaman yolda tavşan görülmesi bu evliliğin uğursuz olacağı inancını taşımaktadır. Hayvanlar ile ilgili inanışların birçoğunun temelinde fiziksel özellikleri, mizaçlarının etkili olduğu görülmektedir.

Çukurova yöresinde çeşitli hayvanlara dair birçok inanç ve pratik geliştirilmiştir. Bu bağlamda hangi hayvanın hangi geçiş döneminde karşımıza çıktığı tablo hâline getirilmiştir:

Tablo 7.1. Mitolojik Hayvan Unsurlarının Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Dağılımı

Hayvanlar	Doğum	Sünnet	Askerlik	Evlenme	Hac	Ölüm
Koyun-Koç-Keçi	✓			✓		
Deve	✓				✓	✓
Kurt	✓					
Eşek	✓					✓
At	✓					✓
Kedi	✓					✓
Köpek	✓					✓
Baykuş						✓
Sinek						✓
Horoz, Tavuk						✓
Tavşan	✓			✓		
Balık	✓					

8. GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE GÜNLER, BAYRAMLAR VE KUTSAL AYLAR ETRAFINDA OLUŞAN MİTOLOJİK KÖKENLİ İNANÇLAR

Geniş bir kapsama sahip olan zaman kavramı yıl, ay, gün vb. şekilde “takvim” adı verilen yöntemle periyotlara ayrılmıştır. Bu sayede zaman daha kolay bir şekilde açıklanmış ve anlaşılmıştır. Her toplumun bir takvimi, kendine göre bir zaman kavramı mevcuttur. Türklerde ise takvim ve zamanı bölme kavramı daha ileriki zamanlarda meydana gelmiştir. Thomsen’in verdiği bilgilere göre; Türklerin Çinlilerle ilişki hâlinde bulunmadan önce herhangi bir takvimleri yoktur. Zamanı bölme şekilleri dört mevsimden ibarettir. Çin ile olan ilişkilerinden sonra onların takvimlerini kullanmaya başlamışlardır. Bu takvim ise 29-30 gün, 12 ay, 354-355 günden ibarettir (1935, s. 90). On iki yılı temel alan bu takvimde her yıl bir hayvana işaret etmektedir ve her bir yıl mevcut hayvanın ismini alır (Turan, 2004, s. 32).

Oniki hayvanlı takvim ismini alan bu takvimin kökenine ait çeşitli görüşler vardır. Edouard Chavannes, takvimin MÖ V. yüzyılda Batı Türkleri arasında kullanıldığını söylemektedir. Çinliler ise MÖ I. ve II. yüzyılda hâlihazırda kullanmaktaydılar. Esin Çin ile Türklerin ortak bir yaratımı olabileceğini söylemektedir. Bu takvimde hayvan motiflerinin yanında ve astrolojik motifler de bulunmaktadır. Yıldız grupları on iki dilime ayrılmış bir kubbe şeklinde göğün çeşitli yönlerinde yer almış olarak tasavvur edilmektedir. Böylece Oniki hayvanlı takvimin sembolleri, kubbeli bir kâinat tasavvurundaki yön tanrıları ile birleşmektedir. Kubbeli kâinat tasavvuru, kubbeli otağ şekli ve eşik ile ocak ilahlarına ait birtakım simgeler göçebe Türklerden Çin kültürüne geçmiştir (Esin, 1978, s. 36-37).

Oniki hayvanlı Türk Takviminin başlangıcı ise şu noktaya dayanır:

Türk hakanlarından birisi kendisinden birkaç yıl önce geçmiş olan bir savaşı öğrenmek istemiş, o savaşın yapıldığı yılda yanılmışlar; onun üzerine bu iş için Hakan ulusuyla geniş (müşavere yapar) ve kurultayda 'biz bu tarihte nasıl yanıldıksa bizden sonra gelecek olanlar da yanılacaklardır; öyle ise, biz şimdi göğün on iki burcu ve on iki ay sayısınca her yıla bir ad koyalım; sayılarımızı bu yılların geçmesiyle anlayalım; bu aramızda unutulmaz bir andaç olarak kalsın' der. Ulus, Hakanın önerisini onaylar. Bunun üzerine hakan ava çıkar; 'Yaban hayvanları Ilısu'ya doğru sürünsünler' diye emreder. Bu büyük bir ırmaktır. Hak bu hayvanları sıkıştırarak suya doğru sürer. Bu hayvanlardan avlar; birtakım hayvanlar suya atılırlar; on ikisi suyu geçer; her geçen hayvanın adı bir yıla ad olarak konur (Atalay, C I.,1998, s. 344-345). Bu bilgiye göre, hesaplamalarında yanılmış olan Türk Hakan'ı, kendinden sonra gelenlerin de yanılmaması için on iki hayvanlı takvimi icat etmiştir.

Halk kültüründe günlerin ve ayların çeşitli inançlarla bezendiğini görmekteyiz, lakin bu inançların mitolojik kökenine inmek pek mümkün değildir. Bunun nedeni ise Türklerin konar-göçer yaşam tarzından ötürü zaman kavramının üzerinde durmamalarıdır. Günlerle ilgili inanışların deneme ve gözlemlene yoluyla halk kültürüne yerleştiği düşüncesindeyiz.

8.1. Günler Etrafında oluşan İnançlar

İnsanoğlu günlere birtakım anlamlar yüklemiştir. Bazı günler dinî açıdan önemlidir, bazı günlere ise deneme ve gözlem yoluyla uğur ya da uğursuzluk atfedilmiştir. İsmet Zeki Eyuboğlu, günlere dair inançların tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışıyla paralel olduğunu belirtmektedir. Anadolu'ya ise günlere ait inançların Romalılarından geçtiği, Romalılarda her günün bir anlamı ve tanrısı olduğu bilgisini de eklemektedir (1998, s. 75-76).

Günlere dair bilgilere hadislerde de rastlanmaktadır. Hz. Ebu Hüreyre'nin aktardığı bir hadiste Hz. Muhammed'in günlere dair bu cümleleri sarfettiğini belirtmektedir: *"Allah toprağı cumartesi günü yarattı. Ondaki dağları pazar günü yarattı, ağaçları pazartesi günü yarattı. Mekruhları salı günü yarattı. Nuru çarşamba günü yarattı ve onda hayvanları perşembe günü yaydı. Hazreti Âdem'i cuma günü ikindi vaktinden sonra, ikindi ile gece arasındaki gündüz vaktinin en son saatinde en son mahlûk olarak yarattı* (URL-8).

İngilizcedeki gün isimleri mitolojiye dayanmaktadır. Sunday (Pazar), "Güneş günü", Monday (Pazartesi), "Ay günü" anlamına gelmekte olup güneşin ve ayın kutsallığına dayanmaktadır. Salı gününün İngilizcedeki karşılığı olan "Tuesday", aslen "Tiu's Day", yani "Tiu'nun Günü" olarak bilinmektedir. Tiu, Nors mitolojisindeki Germen tanrılarında hukuk ve kahramanca kazanılmış zafer tanrısı Týr'den gelmektedir. Bu tanrı, İngiliz/Germen tanrılarında gök ve savaş tanrısı olan Tiu ya da Twia'dır. Çarşamba gününün İngilizce karşılığı "Wednesday", aslen "Woden's Day", yani "Woden'in Günü" olarak bilinmektedir. Woden, Anglosakson ve Germen mitolojisindeki "Baş Tanrı"dır. "Vahşi Av" olarak bilinen olayın lideridir. Perşembe gününün İngilizce karşılığı "Thursday", aslen "Thor's Day", yani "Thor'un Günü" olarak bilinmektedir. Thor, Nordik şimşek tanrısıdır. Cuma gününün İngilizce karşılığı olan "Friday", aslen "Freya's Day", yani "Freya'nın Günü" ya da "Özgürlük Günü" olarak bilinmektedir. Freya, Germen mitolojisindeki aşk, güzellik ve üreme tanrıçasıdır. Cumartesi gününün İngilizce karşılığı olan "Saturday", aslen "Saturn's Day", yani "Satürn'ün Günü" olarak bilinmektedir. Satürn, Roman ve İtalyan mitolojisinde tarım tanrısıdır olarak bilinmektedir (İngilizce, Latince ve Yunancadaki Gün İsimleri Nereden Geliyor? - Evrim Ağacı (URL-9).

Eski Mısır'da şanslı ve şanssız günleri gösteren takvimler mevcuttur. Bu takvimler hangi günlerin uğur, hangilerinin uğursuzluk getireceğini göstermektedir. Takvimde günlerin niteliğine göre kişiye hiç evden çıkmaması, ateş yakmaması ve uğursuz günlerde doğan çocukların öldürülmesi gerektiği gibi tavsiyelerde bulunulur. Doğum yapmak için tespit edilen uğurlu günler beklenmelidir, uğursuz günde doğum yapanlar da bir timsah tarafından öldürülerek cezalandırılır (Müller, 2020, s. 197).

Geçiş dönemlerinde de bazı günler uğurlu, bazı günler uğursuz kabul edilmektedir. Doğum, sünnet, askerlik, evlenme, hac ve ölüm geçiş dönemleri etrafında günlere ait birtakım inanışların söz konusu olduğu görülmektedir.

8.1.1. Pazartesi

Pazartesi günü Türk halkları arasında şu adlarla anılmaktadır: Azerbaycan Türkçesinde “bazar ertasi”, Başkurt Türkçesinde “düşambi”, Kazak Türkçesinde “düysenbi”, Kırgız Türkçesinde “düyşömbü”, Özbek Türkçesinde “düşanba”, Tatar Türkçesinde “düşambi”, Türkmen Türkçesinde “düşenbe”, Uygur Türkçesinde “düşanba” (Ercilasun vd., 1991, s. 696-697).

Kemal Özergin, yazarı bilinmeyen el yazması bir eserden ve bu eserde günlerle ilgili çeşitli inançlardan bahseder. İlgili eserde pazartesi günü “Düşenbih gün” olarak verilmiş ve bu günde yapılacak eylemlerin akıbetinden bahsetmiştir. Buna göre pazartesi günleri:

(1) Ticaret ve sefere çıkmak eyüdü/Ticaret ve yolculuğa çıkmak iyidir.

(2) Tırnak kesmek ‘akl ve hıfzı ziyade eder/Tırnak kesmek aklı ve hafızayı artırır.

(3) Libâs kestürmek ömri ziyâde eder, mübârektür/Elbise kestirmek ömrü uzatır, hayırlıdır.

(4) Bugün hamâma varmak gâyet eyüdü/Bugün hamama gitmek iyidir (1974, s. 7028-7029).

Bu bilgilere göre pazartesi günü ticaret yapmak, yolculuğa çıkmak, tırnak kesmek, elbise kesmek, hamama gitmek gibi eylemler hoş sayılmaktadır.

Anadolu’daki yaygın bir inanışa göre, Hz. Muhammed’in pazartesi günü doğmuştur. Dolayısıyla pazartesi gününde yapılacak işler de uğurlu kabul edilir. Azerbaycan Türklerine göre ise pazartesi uğursuz bir gün olarak düşünülür. Bu günde düğün yapılmaz, ava ya da sefere çıkılmaz (Boyraz, 2000, s. 294). Pazartesi günlerini önemli kılan unsurlardan biri de haftanın ilk günü sayılmasıdır. Halk inançları arasında “nasıl başlarsan öyle gider” anlayışından hareketle pazartesi günü yapılacak işlerin uğurlu olması, mutluluk getirmesi beklenir. Nitekim bu günde gelen iyilik veya kötülük bütün hafta devam edecektir.

Marifetname’de Müşteri Yıldızı’nın pazartesi gecesine ve perşembe gününe hâkim olduğu söylenir. Pazartesi gün batımından sonra ve perşembe gün doğumundan sonra birer zaman saatleri, bu yıldızla bağlı kılınmıştır (İbrahim Hakkı, 2013, s. 113). Müşteri Yıldızı günümüzde Jüpiter olarak bilinmektedir. Türkler için bu yıldız, takvim bilgisi için önem arz etmekteydi. Eski Türkler bu yıldızla “Ongay” adını vermişlerdir. Günümüzde ise Anadolu’da hâlen bu yıldızla “Öngay-Öngey” denilir (Ögel, C.II, 2014, s. 262). Jüpiter’in Türk mitolojisindeki karşılığı Tanrı Ülgen’dir. Tahtı ay ve güneşin ötesinde, insanlara ateş yakmayı öğreten, gök cisimlerini yöneten, yağmur yağdıran kudretli, güçlü bir tanrı olarak bilinir (Bilgili, 2018, s. 38).

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Pazartesi Günüyle İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana’da pazartesi doğan bebeğin kismetli doğduğuna inanılır (Alptekin, Kaplan, Koyuncu, 2017, s.326).

- Adana’da pazartesi günü biri öldüğünde ardı gelmesin diye ölü yıkanırken oklava kırılır (Başçetinçelik, 2009, s. 337).
- Adana’da pazartesi günü biri ölürse devamı gelmesin diye mezarı başında testi kırılır (Uğurlu, 2010, s. 93).
- Adana’da mezarlık ziyaretine pazartesi ve cuma günü gidilir (Yolcu, 2008, s. 98).

Anadolu’da da Çukurova yöresine benzer olarak pazartesi gününe ait inanışlar mevcuttur. Edirne’de yaşayan Pomak Türklerinin inancına göre pazartesi günü Hz. Muhammed’in doğduğu gün kabul edildiği için birçok pratik bu güne denk getirilmeye çalışılır. Pazartesi günleri gerdek günü olarak kabul edilir (Pelin, 2020, s. 37). Yine Edirne’deki Pomak Türklerinde çamaşırlar pazartesi ve cumartesi günü yıkanmaktadır. Diğer günler yıkanması günah kabul edilir (Pelin, 2020, s. 77).

Çukurova yöresindeki inanışlarda pazartesi doğan çocuğun kısmetli olacağı düşüncesini Hz. Muhammed’in doğduğu gün olmasına bağlayabiliriz. Bununla birlikte pazartesi ilk gün olduğundan, ilk gün nasıl geçerse haftanın devamı da aynı şekilde geçer mantığıyla inançlar geliştirilmiştir. Pazartesi günü doğum meydana gelmişse, tıpkı doğumda duyulan sevinç gibi çocuğun hayatının da öyle olacağı düşünülür. Pazartesi günü ölüm olması da aynı düşünce ile ilişkilidir. Ölümün devamı gelmemesi için uğursuzluk oklava ya da testiye yüklenerek yok edilmeye çalışılır.

8.1.2. Salı

Salı günü Türk halkları arasında şu adlarla anılmaktadır: Azerbaycan Türkçesinde “çarşanba ahşamı”, Başkurt Türkçesinde “şışam bi”, Kazak Türkçesinde “seysenbi” Kırgız Türkçesinde “şeyşembi” , Özbek Türkçesinde “seşanba”, Tatar Türkçesinde “şışambi”, Türkmen Türkçesinde “sişenbe”, Uygur Türkçesinde “seşanba” (Ercilasun vd., 1991, s. 738-739).

Kemal Özergin’in incelediği el yazmada salı günü “Yevmü’b –Selâsâ” olarak bilinir ve Salı günü bu işlerin yapılması/yapılmaması önerilir:

(1) Müshil ve hacâmat hûbdur/Müşhil ve hacâmat (kupa ile kanı emme, pis kanı vücuttan atma) iyidir.

(2) Tırnak kesmek mübârekdür/ Tırnak kesmek hayırlıdır.

(3) Kaftan kesdürmek çok behâya mâlik olmakdur/Kaftan kestirmek çok güzelliğe/değere sahip olmayı sağlar.

(4) Bu gün hamâma varmak el-‘ilâzu billahi te’âla hastelik götürür/Bugün hamama gitmek Allah muhafaza hastalık getirir (1974, s. 7029). Buna göre salı günü hacâmat, tırnak kesmek, kaftan kesmek iyi, hamama gitmek ise kötüdür.

Halk kültüründe salı günü genellikle uğursuz addedilir. Nitekim salı günü için “salı sallanır” diye bir deyim de kullanılmaktadır. Bu günde yapılacak tüm işlerin de sallantıda olacağı, uğursuzluk

ve mutsuzluk getireceği inancı vardır. Yukarıda verdiğimiz hadiste de Allah'ın mekruhları salı günü yarattığı söylenmektedir.

Marifetname'de Merih yıldızı, cumartesi gecesi ve salı gününe hâkim olduğu söylenir (İbrahim Hakkı, 2013, s. 118). Merih Yıldızı, Mars olarak da bilinir. Kızıl bir renge sahip olduğu için Avrupa'da "Kırmızı Yıldız", Türklerde ise "Bakır Sokum" adlarını almıştır. Bu yıldız korkutucu ve ateşli olarak düşünülmüştür (Ögel, C. II, 2014, s. 262). Türk mitolojisinde Mars ile ilişkili olan tanrı, Kızagan Tanrı'dır. Ülgen'in oğlu olarak göğün 9. katında yaşamaktadır. Savaş tanrısı olarak zorlu geçitlerde orduyu yönetme ve düşmanı alt etme görevine sahiptir. Altaylı şamanlar göğe çıkış merasiminde Kızagan Tanrı'yı "Kırmızı yularlı, kızıl deve sırtında, gökkuşağı asalı baba" şeklinde çağırırlar (Bilgili, 2018, s. 41-42). Abdülkadir İnan'a göre ise Kızagan Tanrı, Kayrakan'ın üç oğlundan biridir (2013, s. 31).

Geçiş dönemlerinde salı günü çoğunlukla uğursuz kabul edilmektedir. Salı günü başlanan her işin tamamlanmayacağı, tamamlansa bile sonucunun kötü olacağı düşünülür.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Salı Günüyle İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Osmaniye'de salı günü doğan çocukların kan dökücü olacağına inanılır (Tülüce, 2009, s. 136).
- Mersin'de salı günü ana rahmine düşen çocuğun iyi biri olmayacağına ve salak olacağına inanılır (Durdu, 1998, s. 153).
- Mersin'de salı günü düğün yapılmaz (Durdu, 1998, s. 153, Kırmızı, 2016, s. 111).
- Mersin'de salı günü kız istemeye gidilmez (Bilir, 2003, s. 171).
- Mersin'de salı günü uğursuz kabul edilir. Ölüm getirmesin diye salı günleri yolculuk yapılmaz, herhangi bir işe başlanmaz (Kırmızı, 2016, s. 71).
- Osmaniye'de salı günü düğün yapılmaz (Tülüce, 2009, s. 136).
- Adana'da bayrak kaldırma töreni salı ya da çarşamba gününe denk getirilmez (Şahin, 1997, s. 63).

Türk halk kültüründe salı günü genellikle uğursuz kabul edilmektedir, nitekim Anadolu'daki inanışlarda da bunu görmek mümkündür. Niğde'de salı günü işe başlanmaz. Salı günü işe başlanırsa iş sallanır, sonuçlanmaz (Dilmen, 2009, s. 96). Giresun'da salı günü yapılan düğünün sonunun uğursuz olacağına inanılır (Küçük, 2011, s. 362).

Çukurova'dan aldığımız salı günü ile ilgili inanışlara bakıldığında tümünün olumsuzluk içerdiği görülmektedir. Salı günleri doğan çocuğun hayırsız ve kötü olacağı, bu günde düğün yapılmayacağı, yolculuğa çıkılmayacağı, işe başlanmayacağı vb. inançlar vardır. Büyük ihtimalle gözleme dayalı inançlar olmakla birlikte, yıldızlara duyulan inanç da hâkim olabilir. Merih yıldızının bu güne yaptığı etkisinin kötü sonuçlar doğuracağı düşünülür, bu gün yapılacak işler ertelenir ve hâlihazırda olmuş olanlar uğursuz addedilir.

8.1.3. Çarşamba

Çarşamba günü Türk halkları arasında şu adlarla anılmaktadır: Azerbaycan Türkçesinde “şarşanba”, Başkurt Türkçesinde “şarşambı”, Kazak Türkçesinde “sarsenbi” Kırgız Türkçesinde “şarşembi”, Özbek Türkçesinde “çarşanba”, Tatar Türkçesinde “çarşambi”, Türkmen Türkçesinde “çarşenbe” (Ercilasun vd., 1991, s. 118-119).

Çarşamba günü (Yev) mü'l-Erbi'a adıyla bilinir. Bu günde şu işlemleri yapmak ya da yapmamak gerekir:

(1) Fasd ve hacâmat günüdür/Kan alma ve hacâmat (kupa ile kanı emme, pis kanı vücuttan atma) günüdür.

(2) Tırnak kesmek naks-ı ömr ve mûcib-i gamdur/Tırnak kesmek ömür kısalığı ve keder sebebidir.

(3) Kaftân kesmek hayr değildir. Ol kaftânun serikına ve harıkına sebebdür/Kaftan kestirmek hayırlı değildir, o kaftanın çalınmasına ya da yanmasına sebep olur.

(4) Bu gün hamâma girmek eyüdüdür/Bugün hamama girmek iyidir (Özergin 1974, s. 7029).

Bazı inançlara göre çarşamba günü gökten 62 bela iner, biri yeryüzünde kalır. Dolayısıyla çarşamba günü uğursuz sayılır ve herhangi bir işe başlanmaz (Boyraz, 2000, s. 295). Halk kültüründe çarşamba gününün uğursuzluğunu anlatmak için “Çarşamba çarşafa dolanır” deyiimi sıklıkla kullanılır.

Marifetname’de Uratit Yıldızı’nın pazar gecesi ve çarşamba gününe hâkim olduğu söylenir (İbrahim Hakkı, 2013, s. 132). Utarit yani Merkür Yıldızı uğurlu sayılır. Eski Türkler bu yıldıza “Tilek” yani Dilek derlerdi ve bu yıldıza karşı dilek dilerlerdi (Ögel, C.II, 2014, 263). Merkür’ün temsilcisi ise Mergen Tanrı’dır. Her şeyi bilen, akıllı, her şeye gücü yeten tanrı olarak bilinir. Oku ve yayı vardır. Attığı ok hedefini hiçbir zaman şaşmaz. Aynı zamanda insanlara bilgelik de verir (Bilgili, 2018, s. 43). Mergen Tanrı, Kayrakan’ın üç oğlundan biridir (İnan, 2013, s. 31).

Çarşamba gününe ait bilgilerden yola çıkarak şunu söylemek mümkündür: Çarşamba günü bazı eylemler için iyi, bazıları için ise kötü sonuçlar doğurabilir. Geçiş dönemlerinde de kimi zaman uğurlu sayılmış ve hastalıkların sağaltımı için tercih edilmiştir. Kimi zaman ise uğursuz kabul edilip bazı eylemler bu güne getirilmemeye özen gösterilmiştir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Çarşamba Günüyle İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Osmaniye’de çarşamba günü doğan çocuğun zeki olacağına inanılır (Tülüce, 2009, s. 136).

- Mersin’de aydaş çocuk için el alan ocaklı biri tarafından “dört yolun çarşambasında aydaş aşı” pişirilir. Üç çarşamba üst üste dört yolun ayrımında ocak kurularak aydaş aşı yapılır (Kayalı, 2010, s. 65).
- Mersin’de çok ağlayan çocuğa çarşamba günü “babiç çaptırma” yapılır. Akraba olmayan biri çocuğun ağzına pabucuyla üç kere yavaş yavaş vurur (Kayalı, 2010, s. 69, Ağcalar, 2009, s. 62-63, Yüzbaşıoğlu, 1989, s. 29, Çıblak, 2005, s. 179).
- Osmaniye’de çok ağlayan çocuğun ağzına üç çarşamba öğlenden önce sakın birinin terliği ile hafifçe üç kere vurulur. Her vurmada salavat getirilir (Aşçı, 2022, s. 53).
- Mersin’de aydaş çocuk bir kazanın içine oturtulur. Odunlar yakılıyor gibi yapılır. Bunu yapan kişiye üç defa “Ne yaparsın?” diye sorulur. O da “Aydaş aşı pişiririm” diye cevap verir. Bu uygulama üç çarşamba üst üste tekrarlanır (Ağcalar, 2009, s. 62).
- Mersin’de aydaş çocuk üç çarşamba ocağa götürülür, üç çarşamba üç yol ağzında yıkanır (Çıblak, 2005, s. 178).
- Hatay’da çocuk çok ağlıyorsa çarşamba günü babasını terliği ile çocuğun ağzına üç kez vurulur (Köseler, 2008, s. 41).
- Adana’da kısmetini açtırmak isteyen kişiler çarşamba günü türbe ziyareti gerçekleştirirler (Alptekin, Kaplan, Koyuncu, 2017, s. 328).
- Adana’da ölüm olmasın diye çarşamba günü çamaşır yıkanmaz (Başçetinçelik, 2009, s. 336, Kök, 2006, s. 51).

Anadolu’da çarşamba günü hem hastalıkların tedavi edildiği uğurlu bir gün hem de yapılacak olan çeşitli işlerin ölüm getireceği inancıyla uğursuz bir gün olarak kabul edilir. Ağrı’da üzerinde ağırlık olan, nazar değen bebekleri bu durumdan kurtarmak için terazinin bir kefesine bebek, bir kefesine de tezek konulur. Bu uygulama üç çarşamba yapılır (Aydemir, 2021, s. 87). Niğde’de çarşamba günü çamaşır yıkanmaz (Dilmen, 2009, s. 96).

Çukurova yöresinde çarşamba günü genel anlamda uğurlu sayılmaktadır. Sağaltım yapmak için seçilen günün çarşamba olması bu açıdan önemlidir. Çarşamba günü çok ağlayan ya da yaramazlık yapan çocuğun bu huyunun sona erdirilmesi, aydaş çocuğun iyileştirilmesi ve kısmet açmak amacıyla birtakım pratiklerin çarşamba gününe denk getirilmesi, bu günün uğurlu kabul edildiğini göstermektedir.

Bununla birlikte çarşamba günü çamaşır yıkamanın ölüm getireceği inancı da vardır. Yukarıda verdiğimiz bilgilerde çarşamba günü yeryüzüne belaların indiği gün olduğu düşünülür. Bu belalardan birinin ölüm olacağı düşüncesiyle çamaşır yıkanmaz.

8.1.4. Perşembe

Perşembe günü Türk halkları arasında şu adlarla anılmaktadır: Azerbaycan Türkçesinde “cuma ahşamı”, Başkurt Türkçesinde “kisazna, atnakis”, Kazak Türkçesinde “beysenbi” Kırgız Türkçesinde

“beyşembi”, Özbek Türkçesinde “payşanba”, Tatar Türkçesinde “kancişambi kön, atna kiç”, Uygur Türkçesinde “payşanba” (Ercilasun vd., 1991, s. 700- 701).

Müslümanların birçoğu perşembe gününü iş yapmaya ayırırlar. Perşembe günü çamaşır yıkanır, ev süpürülür (Eyuboğlu, 1998, s. 5). Müşteri Yıldızı’nın hâkim olduğu günlerden biri de perşembedir. Ayrıca Marifetname’de Güneş’in pazar gününe ve perşembe gecesine hâkim olduğu söylenmektedir (İbrahim Hakkı, 2013, s. 122).

Perşembe gününün karşılığı “(Yev) mü’l-Hamis”tir. Perşembe günü şu eylemleri yapmak hayırlı sayılır:

- (1) Hâcet günüdür/İhtiyaç günüdür.
- (2) Hacâmat hûbdur/Hacâmat iyidir.
- (3) Tırnak kesmek def-i renc ve mûcib-i şifâdur/Tırnak kesmek sıkıntıyı def eder, şifa sebebidir.
- (4) Bu gün hamâma girmek eyüdüdür/Hamama girmek iyidir (Özergin 1974, s. 7029).

Çukurova yöresinde perşembe günü çoğunlukla evlenme ve ölüm geçiş dönemleri ve bu dönemlere ait ritüellerde ön plana çıkmaktadır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Perşembe Günüyle İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin’de perşembe ve pazar günleri kız istemeye gidilir (Kayalı, 2010, s. 100).
- Mersin’de kız istemeye perşembe günü gidilir (Kırmızı, 2016, s. 55).
- Adana’da eskiden düğün mutlaka perşembe günü olurdu. Perşembe günü düğünlerde bayrak çekilirdi (Gerek, 2012, s. 121).
- Adana’da ölen kimselerin perşembe gecesini evlerini ziyarete geleceğine inanılır. Ölenler için o gün Kur’an-ı Kerim okunur, dua edilir (Gerek, 2012, s. 121).
- Hatay’da perşembe günü öğleden sonra cuma günü sabah erken mezar ziyaret edilir (Köseler, 2008, s. 117).

Anadolu’daki perşembe gününe ait çeşitli inanışlar şöyledir: Niğde’de perşembe günü ölümlerin kendi evlerini ziyarete geldiğine inanılır (Dilmen, 2009, s. 96). Van’da ise ölü gömüldükten sonra ilk kabir ziyareti perşembe günü yapılır (Kartal, 2020, s. 197). Türkmenlerde perşembe günü tırnak kesenin, tıraş olanın dini artacağına inanılır (Yalman, 1977, s. 59).

Çukurova yöresinde perşembe gününün uğurlu kabul edildiği görülmektedir. Kız isteme, düğün, mezar ziyaretleri genellikle bu güne denk getirildiği göze çarpmaktadır.

8.1.5. Cuma

Cuma günü Türk halkları arasında şu adlarla anılmaktadır: Azerbaycan Türkçesinde “cüma”, Başkurt Türkçesinde “yoma”, Kazak Türkçesinde “juma” Kırgız Türkçesinde “cuma”, Özbek Türkçesinde “cuma”, Tatar Türkçesinde “comğa”, Uygur Türkçesinde “cüma” (Ercilasun vd., 1991, s. 106- 107).

Cuma günü, rivayete göre Hz. Muhammed’in dünyaya geldiği gündür. Bu yüzden iyi ve güzel işler bu günde yapılır (Boyras, 2000, s. 296). İslamiyet’te cuma günü oldukça önemlidir. Nitekim bu günü ve bu günün faziletlerini anlatan Cuma suresi Kur’an-ı Kerim’de mevcuttur. Bir hadiste ise cuma gününden şöyle bahsedilmektedir: *“Üzerine güneş doğan en hayırlı gün cuma günüdür. Âdem o gün yaratıldı. O gün cennete kondu ve o gün cennetten çıkarıldı. Kıyâmet de ancak cuma günü kopacaktır* (Sancaklı, 2017, s. 58).

“Yevmü’l-Cum’a” cuma günü anlamına gelmektedir. Bu günde:

- (1) Salât günüdür/Namaz günüdür.
- (2) Nikâh Mübârektür/Nikâh hayırlıdır, mübarektir.
- (3) Kaftân kesmek kezâlik ‘ömr ziyâde olmasına/Elbise kesmek yine ömrü uzatır.
- (4) Bu gün hamâma varmak eyüdüdür. Hastalıklardan emin ola/Hamama gitmek iyidir. Hastalıklardan korunur (Özergin, 1974, s.7030).

Cuma günü mübarek gün olarak kabul edilmektedir. Geçiş dönemlerinde çocuk sağaltımı, kısmet açma ve mezar ziyaretleri gibi önemli ritüeller bu günde gerçekleştirilir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Cuma Günüyle İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana’da çocuk sahibi olmak için ucunda kilit olan bir ip bağlatılır, üç cuma hocaya gidilir ve bu ip açtırılır (Başçetinçelik, 2009, s. 47).
- Mersin’de cuma günü ana rahmine düşen çocuğun ilim sahibi olacağına inanılır (Durdu, 1998, s. 153).
- Mersin’de yürüyemeyen çocuk cuma günü sala verilirken ev oluşunun altında kollarından tutularak havaya kaldırılır “Salladım selaya karşı, yürüsün Mevla’ya karşı.” denir (Uğur, 2021, s. 325, Kayalı, 2010, s. 67, Bali, 2015, s. 226).
- Hatay’da aydaş çocuğu sağaltmak için cuma günü sabah erkenden değirmenden su alınır, alınan su ısıtılır ve çocuk bu su ile yıkanır (Köseler, 2008, s. 39).
- Mersin’de konuşamayan çocuk için yağmur yağarken evin balkonuna ya da damına bir tencere kapağı konulur ve yağmur suyunun burada birikmesi sağlanır. Tencere kapağında biriken bu yağmur suyu üç cuma çocuğa içirilir (Ağcalar, 2009, s. 63).

- Adana’da çok yaramazlık yapan ve ağzından kötü söz çıkan çocukların ağzına cuma namazı salası verilirken babasının, dayısının veya amcasının ayakkabısı veya terliğinin tersiyle üç defa vurulur (Alptekin, Kaplan, Koyuncu, 2017, s. 331).
- Mersin’de cuma günü kız istemeye gidilmesi pek hoş karşılanmaz (Kayalı, 2010, s. 100).
- Adana’da cuma günü namazdan çıkıncaya kadar yabancı bir kişi ayakkabısının altıyla üç kere çocuğun ağzına vurursa çocuğun huyu kesilir (Gerek, 2012, s. 35).
- Adana’da çok ağlayan çocuğun ağzına cuma günü terlikle vurulur (Kök, 2006, s. 26).
- Adana’da kismet açmak için cuma günü namazdan ilk çıkan kişiye kilit açtırılır (Yolcu, 2008, s. 61).
- Adana’da anne kızının kismetinin açılması için küçük bir kilit alır. Cuma namazından çıkan ilk kişiye bu kilidi açtırır. Kilidi kible yönünde suya atar (Gerek, 2012, s. 44).
- Adana’da mezarlık ziyareti cuma günü yapılır (Uğurlu, 2010, s. 77).
- Hatay’da perşembe günü öğleden sonra, cuma günü sabah erken mezarlık ziyaret edilir (Köseler, 2008, s. 117).

Cuma günü İslam dini açısından mübarek gün kabul edilmektedir. Anadolu’da bu gün sadece ibadete ayrılmalıdır. Aksi takdirde uğursuzluk getireceği inancı hâkimdir. Niğde’de cuma günü, cumadan çıkınca iğne iplik tutulmaz (Dilmen, 2009, s. 96). Giresun’da cuma günü evde temizlik yapılırsa o evden cenaze çıkacağına inanılır (Küçük, 2011, s. 362). Türkmenlerde cuma günü sadece yolculuk iyi sayılır, başka işle ilgilenmek iyi değildir (Yalman, 1977, s. 59).

Çukurova’dan alınan inanışların ve ritüellerin birçoğu cuma gününün uğurlu bir gün olmasına dayanır. Bu günde çocuk sahibi olmak isteyenler, çocuğunu iyileştirmek isteyenler, kismetini açmak isteyenler çeşitli ritüeller gerçekleştirir. Müslümanlarca bu günde rahmet kapılarının açık olduğu, dua ve dilek dilemek için uygun bir gün olduğu düşünülür. Mezar ziyaretleri de bu günde yapılır.

8.1.6. Cumartesi

Cumartesi günü Türk halkları arasında şu adlarla anılmaktadır: Azerbaycan Türkçesinde “şanba”, Başkurt Türkçesinde “şanbi”, Kazak Türkçesinde “senbi”, Kırgız Türkçesinde “işembi”, Özbek Türkçesinde “şanba”, Türkmen Türkçesinde “şenbe” Uygur Türkçesinde “şanba” (Ercilasun vd., 1991, s. 106-107).

Cumartesi gününe sebet (sebet) günü derler. Türkmenlerde bir çocuk ana rahmine düşerse, o çocuğun kan dökücü biri insan olacağına inanılır. Cumartesi günlerinde ekin ekmek, yol yürümek çok iyi sayılır (Yalman, 1977, s. 59).

Cumartesi günü “Yevmü’s-Sebt” olarak bilir. Bu günde yapılacak ve yapılmayacak işler şunlardır:

(1) Mekkî gündür/Hile gündür.

(2) Şikâr hûbdur/Av iyidir.

(3) Tırnak kesmek mûcib-i harâsetdür/Tırnak kesmek korkuya sebeptir.

(4) Kaftân kesmek mûcib-i marazdur/Kaftan kesmek hastalık sebebidir.

(5) Bu gün hamâma varmak yavuzdur, ziyâna hükm eder/Bugün hamama gitmek kötüdür. Kayba sebep olur (Özergin, 1974, s. 7030).

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Cumartesi Günüyle İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Osmaniye’de cumartesi günü yorgana çarşaf kaplanmaz, çünkü cumartesi kaplanan çarşaf ölü ister (Tülüce, 2009, s. 137).

Anadolu’da da Çukurova’da da cumartesi gününe ilişkin inanışlar ölüme aittir. Tekirdağ’da ölüm cumartesi günü olduysa bir yıla kadar ikinci ölüm olmasın diye kurban kesilir (Artun, 1998: 20). Çukurova’dan alınan inanışta ise cumartesi günü yorgana çarşaf kaplamak ölüm getireceği inanışı vardır. Çarşaf ile kefen ilişkilendirilerek bu davranıştan kaçınılır.

8.1.7. Pazar

Pazar günü Türk halkları arasında şu adlarla anılmaktadır: Azerbaycan Türkçesinde “bazar”, Kazak Türkçesinde “jeksenbi”, Kırgız Türkçesinde “cekşembi”, Özbek Türkçesinde “bazar”, Türkmen Türkçesinde “yekşenbe”, Uygur Türkçesinde “yakşanba, bazar küni” (Ercilasun vd., 1991, s. 696-697).

“Yekşenbih gün” Pazar gününe tekabül eder ve yapılacak veya yapılmayacak işler şunlardır:

(1) Binaya başlamak ve ağaç dikmek, begâyet hûbdur/Bina inşa etmek, ağaç dikmek gayet iyidir.

(2) Libâs geymek ve kesmek mûcib-i gam ve nâ-mübârekdür/Elbise giymek ve kesmek kedere sebep olur ve hayırlı değildir.

(3) Bu gün hamâma varmak eyü değıldür, hazer gerekdür Allahu te’âlâ a’lem/ Bugün hamama gitmek iyi değildir, sakınmak gerekir (Özergin, 1974, s. 7029).

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Pazar Günüyle İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin’de perşembe ve pazar günleri kız istemeye gidilir (Kayalı, 2010, s. 100).

Pazar gününe ait inanmalar Anadolu’da çeşitlilik göstermektedir. Mardin’de Pazar günü çalışmak uğursuzluktur (Ayan, 2012, s. 220). Aydın yöresinde ise kız istemeye genellikle pazar günü gidilir (Duman, 2019, s. 115). Çukurova’da ise pazar günü kız istemeye gidildiği görülmektedir. Bu

uygulama bir inanıştan ziyade Pazar günü tatil kabul edilmesinden kaynaklandığını düşünmekteyiz. Kız isteme bu herkesin tatilde olduğu pazar gününe denk getirilmektedir.

8.2. Bayramlar ve Kutsal Aylar Etrafında Oluşan İnançlar

Türk coğrafyasında inançlardan kaynaklanan bazı önemli günler mevcuttur. Hıdrellez, Nevruz, Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı, Miraç Kandili gibi kandil gecelerine dair çeşitli inançlar, uygulamalar vardır ve bu önemli vakitlerin de başlangıç noktaları yani öyküleri mevcuttur.

Bazı bayramların, kutlamaların kökeni mevsimlere dayanmaktadır. Kış mevsiminde ve buna bağlı olarak kış aylarında hava soğuk, yiyecek içecek az, güneş nadiren ortaya çıkmaktadır. Yaz mevsimi ve yaz aylarında ise hava sıcak, güneşle beslenen ekin boy vermekte dolayısıyla insanın beslenebileceği yiyecek fazla, kısacası bolluk bereket hâkimdir. Bu gözleme bağlı olarak insanlar zaman içinde mevsimlere bağlı olarak birtakım inanışlar üretmişleridir. Ali Rıza Yalman Türkmenlerin kışın şiddetli zamanlarında Zemheri Karısı isminde bir kadının üç gün köyleri gezdiğine inandıklarını söyler (1977, C II, s. 361). Muş ilinde Sıbato isminde bir kadının, şubat ayında gelip evin damına yerleşeceği ve insanlara zarar vereceği inanışı vardır, yaz aylarında ise bu tipler iyi bir şekilde bürünmekte ve insanların iyiliği için dünyaya ayak bastıkları düşünülmektedir. Hıdrellez de böyle bir zamanda ortaya çıkmıştır. Tabii bununla ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Bazıları Hıdrellez'in İslamiyet ile ilgili olduğunu belirtirken bazıları ise İslamiyet öncesi çağlardan kalma mevsimsel bir olgu olduğu üzerinde durur. Mireli Seyidov, Hızır'ın mevsimlerle bağlantılı mitolojik bir varlık olduğunu, Hızır'ın yaz aylarına bağlı olarak istilik¹⁰ ve su ile ilişkili olduğunu belirtmektedir ve şu dörtlük de Hızır ve yaz mevsimi ilişkisini anlatmaktadır:

Hızır Hızır hız ketir

Var dereden od ketir

Hızıra Hızır deyerler

Hızıra çirag goyarlar (1983, s. 103-104).

Görüldüğü üzere Hızır'dan istenilen şey od (sıcaklık) ve sudur. Bu iki unsur yazın gelmesiyle insan hayatına etki eden unsurlardır. Bununla birlikte Hıdrellez İslamiyet'te de mevcuttur. Ahmet Yaşar Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır İlyas Kültü* adlı eserinde ilgili inancı birçok tarihi belgede aramıştır. Kur'an-ı Kerim'de, çeşitli kıssalarda konunun kökenine değin cevaplar bulmaya çalışmıştır. Hz. Musa ve Hızır kıssasının tahlilini yaparken Hz. Musa'nın aradığı ve kayaya döndüğünde gördüğü kulun Hızır olduğu düşünülmektedir (2007, s. 43-46). Kaynağı ne olursa olsun halk inançlarında Hıdrellez, bolluk ve bereketi temsil eder. Hıdrellez zamanı gerçekleştirilen çeşitli ritüellerle dileklerin gerçekleşeceğine inanılır.

¹⁰ istilik: ısı, sıcaklık.

Kurban Bayramı, günümüzde Hz. İbrahim ve İsmail'in kurban hadisesiyle bağlantılı olarak bayram olarak kutlanır. Kurban Bayramı'nda kan akıtmak ve bu bayramın gereklerini yerine getirmek için kurbanlık hayvan seçilir. Bu hayvan inek, koyun, koç vb. olabilir. Kesildikten sonra fakire fukaraya dağıtılarak yine bu bayramın gereği olarak paylaşma, açları doyurma gibi Allah'ın emirleri gerçekleştirilmiş olur. Ramazan Bayramı ise İslam âleminde üç aylardan biri olan Ramazan ayında tutulan otuz günlük orucun ardından kutlanan bayramdır. Şeker bayramı olarak da bilinen bu bayramda misafirlere şeker sunma, çocuklara harçlık verme vb. ritüeller vardır. Bununla birlikte yine İslam dünyasına ait bayram arefeleri, kandiller de kutsaldır. İnsanlar bu kutsal günlerin şefaatine sığınarak niyazda bulunur, dua eder.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Bayramlar ve Kutsal Aylar Etrafında Oluşan Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana'da Kurban Bayramı'nda Miraç Kandili'nde, mevlit gecelerinde cinsel ilişkiden kaçınılır aksi takdirde çocuk sağlıklı olmaz (Başçetinçelik, 2009, s. 62).
- Adana'da iki bayram arası düğün yapılmaz (Gerek, 2012, s. 121).
- Mersin'de Kurban Bayramı ile Ramazan Bayramı arasındaki ay, boş ay sayılır, iki bayram arasında düğün yapanların boşanacağına inanılır (Balıkcı, 1998, s. 75).
- Hatay'da İki bayram arasında düğün yapılmaz (Türkan, 2015, s.572).
- Osmaniye'de iki bayram arası düğün yapılmaz (Bilgici, 2018, s. 123, Tülüce, 2009, s. 136).
- Mersin'de mezar yeri ziyaretlerine Ramazan ve Kurban bayramlarının arefelerinde ya da bayram günlerinde gidilir (Ağcalar, 2009, s. 108).
- Mersin'de Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı, Nevruz, Hıdrellez gibi bayram zamanlarında mezar ziyareti yapılır (Çıblak, 2005, s. 201).
- Mersin'de bayramın ilk günü mezar ziyareti yapılır, Yasin suresi okunur (Kırmızı, 2016, s. 86).
- Hatay'da bayram günleri ölen yakınların ruhları için yağlı ekmek yapılır (Köseler, 2008, s. 123).
- Adana'da ölüm olayından sonraki ilk bayram, yaslı bayramdır. Bu bayramda mezarlık ziyareti yapılır, gelen misafirlerin hatırlaması için ölenin eşyaları bir köşeye konulur için (Başçetinçelik, 2009, s. 386-387).
- Adana'da bayramlarda ve arefe günlerinde ölümlerin mezar ziyareti yapılmasını beklediğine inanılır (Başçetinçelik, 2009, s. 393).
- Adana'da mezar ziyaretleri arefe ve bayram günleri yapılır (Savur, 2010, s. 112).
- Mersin'de arefe günleri mezar ziyareti yapılır (İnceoğlu, 2013, s. 229).
- Mersin'de Silifke Kalesi'nin arkasında şehir mezarlığının zirvesinde Hıdrellez diye bir yer vardır. 6 Mayıs'ta buraya halktan hemen herkes gelir ve her çeşit duada

bulunur. Burada bir ziyaret ağacı bulunur. Çocuğu olsun isteyenler burada beşik yapıp bırakırlar. Kızlar kısmet açmak için bu ağaca al bağlarlar (Kayalı, 2010, s. 20-96).

- Hatay’da ev, araba, çocuk dilekleri için gece gül dibine ev maketi, oyuncak araba, küçük beşik konur veya gülün dalına bağlanır veya bunların resimleri çizilir (Türkan, 2015, s. 516).
- Mersin’de çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar, Hıdırellez günü ahşaptan oyuncak bir bebek yaparlar. Olmasını istedikleri cinsiyete göre bebeğe kıyafet giydirip sabah erkenden bahçelerindeki ağaca asarlar (Kırmızı, 2016, s. 90).

Anadolu’da bayramlar ve kutsal aylara ilişkin çeşitli ritüeller ve inanışlar mevcuttur. Niğde’de mezarlıklar arefe ve bayram günlerinde mutlaka ziyaret edilmektedir (Dilmen, 2009, s. 185). Ankara’da bayram arefelerinde çocuğu ölen kadın dikiş dikmez. Çünkü dikiş iğnesinin her kumaşa batışında ölen çocuğunun vücuduna battığı inancı vardır (Coşan, 2017, s. 177). Ordu’da iki bayramın arasında düğün yapılırsa düğün sahibin başına uğursuzluk geleceğine inanılır (Kızılkaya, 2019, s. 83). Giresun’da Hıdırellez’de iş yapılmaz, yapılırsa yapanın başına uğursuzluk geleceğine inanılır (Küçük, 2011, s. 361).

Çukurova’dan alınan gelenek, inanış ve ritüelleri şöyle yorumlamak mümkündür; Kurban Bayramı’nda Miraç Kandili’nde, mevlit gecelerinde cinsel ilişkiden kaçınılmasının nedeni, bu gecelerde tüm dikkatin Allah yolunda yapılacak ibadetlere verilmesi gerektiğine dair inançtır. Bu günlerde ibadet etmeyip, bireysel hazlar ile uğraşan insanların çocuklarının sağlıklı olmayacağı, bu şekilde cezalandırılacağı inancı vardır. İki bayram arasında düğün yapılmamasının İslam dininde bir karşılığı yoktur. Hz. Muhammed ve Hz. Aişe’nin evliliği Ramazan ayını takip eden Şevval ayında gerçekleşmiş olup bu süre iki bayram arasına denk gelmektedir (Çakan, 1981, s. 54). Bu inancın kökeninde bayramların ve düğünlerin kişileri ekonomik açıdan zorlayabileceği, bu şekilde sıkıntı yaşatabileceği düşüncesinin yattığını söylemek mümkündür. Kutsal günlerde mezar ziyaretlerinin yapılması da ata ruhunun geride kalanlara verebileceği zarardan korunmak düşüncesiyle ilgilidir. Atalar kültü bağlamında bu özel günlerde ölenin de unutulmadığı, kabrinin ziyaret edildiği gösterilmeye çalışılır.

Hıdırellez’de, Hızır ve İlyas’ın kavuştuğu gün olarak dileklerin gerçekleşeceği inancı mevcuttur. Gül dalına, ağaçlara dilekler asılır, bu yolla ağaçların dilekleri Tanrı’ya ulaştırdığı düşünülebilir. Hıdırellez de özel ve önemli bir gün olduğu için bu günde de ağaca kısmet açmak ve çocuk sahibi olmak için dilekler asıldığı görülmektedir.

8.3. Değerlendirme

Anadolu’da ve Çukurova yöresinde günler, bayramlar ve kutsal aylar etrafında çeşitli inançlar geliştirildiği göze çarpmaktadır. Günlere ait inanışların mitolojik kökenini ortaya koymak zordur. Türkler konar-göçer yaşam tarzına sahip olmalarından ötürü zaman kavramı ile ilgili bilgi birikimleri

geç dönemde gelişmiştir. Bu inançların deneme ve gözlem yoluyla gelişmiş olması muhtemeldir. Çukurova’da haftanın yedi günü de ayrı ayrı inanışları bünyesinde barındırmaktadır. Pazartesi günü haftanın ilk günü kabul edildiğinden bu günde gerçekleşen olayların devamının geleceğine inanılmaktadır. Pazartesi günü gerçekleşen ölüm olayının ardının gelmemesi için oklava kırıldığı halk kültüründe dikkat çekmektedir. Salı günü genel olarak uğursuz kabul edilmektedir. Çukurova inançlarında salı günü doğan çocuğun iyi biri olmayacağına inanılmaktadır. Bununla birlikte kız isteme ve düğün merasimleri de salı gününe denk getirilmemesi uğursuzluk getirebileceği inancıyla ilgilidir. Çarşamba gününde genellikle sağaltım gerçekleştirilmektedir. Aydaş aşı üç çarşamba pişirilmekte, çok ağlayan çocuğun ağzına üç çarşamba papuç vurulmaktadır. Ayrıca kısmet açmak için yapılan türbe ziyaretleri de çarşamba gününe denk getirilmektedir. Çarşamba gününe ait inanmalardan biri de bu günde çamaşır yıkanmaması gerektiğidir. Yıkandığı takdirde evden ölü çıkacağına inanılmaktadır. Perşembe günü kız isteme ve düğün bayrağının asıldığı gün olarak Çukurova’da önem arz etmektedir. Ayrıca ölünün perşembe günü evini ziyaret ettiğine de inanılmaktadır. Cuma günü özellikle İslamiyet ile birlikte uğurlu ve kutlu gün olarak kabul edilmektedir. Çocuk sahibi olmak ve kısmet açmak için kilit açtırma, yürüyemeyen çocuğun yürümesi için yapılan uygulamalar hep cuma gününde yapılmaktadır. Cumartesi günü yorgana çarşaf kaplanmaktan kaçınılmaktadır. Kefen ile çarşaf bağdaştırılarak bu işi yapmaktan çekinilmektedir. Pazar gününde ise kız istemeye gidildiği dikkat çekmektedir.

İslamiyet ile birlikte Türklerin yaşantısına girmiş olan kandiller, Ramazan ve Kurban bayramı çeşitli pratikleri ve inanmaları bünyesinde taşımaktadır. Çukurova’da bayram günlerinde ve kandillerde cinsel birliktelikten kaçınıldığı göze çarpmaktadır. Bu günler kutsal kabul edildiğinden Allah için ibadet etmekten başka bir uğraştan kaçınmak gerekmektedir. Yaygın olan inanışlardan bir diğeri ise iki bayram arası düğün yapılmamasıdır. İnanca göre iki bayram arasında yapılan düğünlerin uğursuzluk getireceği inancı hâkimdir. Bununla birlikte bayramlar kabir ziyaretlerinin de yapılması ata ruhlarının bu günlerde de unutulmaması dikkat çekmektedir. Mevsimlik bayramlardan biri olan Hıdrellez, Hızır ve İlyas’ın yeryüzünde bulunduğu gündür, Hıdrellez günü baharın, sıcaklığın, doğanın canlandığı gün kabul edilmektedir. Çeşitli dileklerin ağaç veya gül dallarına asılarak gerçekleşeceğine inanılmaktadır. Çukurova’da da Hıdrellez zamanında çocuk isteyenler beşik figürlerini ağaca asarak bu isteklerinin gerçekleşmesi beklenmektedir.

Günler etrafında oluşmuş çeşitli inanç ve pratiklerin Çukurova yöresi geçiş dönemlerine yansımalarının tablo gösterimi aşağıdaki gibidir:

Tablo 8.1. Günler, Bayramlar ve Kutsal Aylar Etrafında Oluşan İnanışların Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Dağılımı

Geçiş Dönemleri	Günler Etrafında Oluşan İnanışlar	Bayramlar ve Kutsal Aylar Etrafında Oluşan İnanışlar
Doğum	✓	✓
Sünnet		
Askerlik		
Evlenme	✓	✓
Hac		
Ölüm	✓	✓

9. GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE BÜYÜ UNSURLARI

Türkçe Sözlük'te büyü sözcüğü, “1. *Tabiat kanunlarına aykırı sonuçlar elde etmek iddiasında olanların başvurdukları gizli işlem ve davranışlara verilen genel ad, afsun, sihir, füsün, bağı*; 2. *mec. Karşı durulmaz güçlü etki*” olarak açıklanmıştır (TS, 2005, s. 336). Hikmet Tanyu büyüün tanımını, doğüstü güçlerle veya kendisinde gizli bir kuvvetin bulunduğu düşünülen bazı nesnelerin kullanılmasıyla fayda veya zarar getirecek bazı sonuçlar elde etmek için yapılan uygulamalar, işler olarak verir (1992, s. 501).

Frazer'a göre büyüler doğaya egemenlik kurmaya çalışan insanın eseridir. İlkel insan doğa ile doğüstü arasındaki çizgiyi kavrayamaz. İlkele göre dünya doğüstü güçler tarafından yönetilmektedir. Bu gücü kendi yararına dönüştürmek için dualar eder, sözler verir. Bu sayede tanrılardan bolca ürün ve güzel hava şartları sağlanabilir. İlkel insan bu inancından ancak iki şekilde vazgeçebilir. Birincisi tanrı kendi kişiliğinde bedenleşecek, ikincisi ise büyü ile istediğini elde edecektir (2020, s. 19-20). Bu iki durumda da ilkel insan kendinden yüce varlıklara ihtiyaç duymadan istediği her neyse elde edebilecek konuma gelecektir. Büyü ile birlikte doğa da doğüstü güçler de insanın hâkimiyeti altına girerek kişinin arzularına hizmet edecektir.

Malinowski'ye göre büyü insana hizmet eder. İnsani etkinlikler ve durumlarda büyüye başvurulur. Av, balıkçılık, toprağın işlenmesi, aşk, hastalık vb. durumlarda büyü yapıldığı görülür. Büyü gücü evrensel bir güç değil, yalnız insanın içinde bulunan ve büyü sanatıyla serbest bırakılan özel ve bireysel bir güçtür (2020, s. 78).

Sedat Veyis Örnek'e göre büyü, bilinen yollarla elde edilemeyen durumları elde etmek, birisine zarar vermek, tehlikelerden korunmak, birtakım gizli kuvvetleri kullanarak doğayı etki altına almaya çalışmaktır (2017, s. 51).

Freud'a göre büyü, ruhlara aynı koşullar altında insanlar gibi davranarak onları etkileme, uzlaştırma, yatıştırma, korkutarak güçlerini yok etme sanatıdır. İnsanları büyü yapmaya iten şey ise arzularıdır. İlkel insanın arzularının şiddeti onu büyü yapmaya teşvik eder (2020, s. 78-82).

Claude Levi-Strauss yapılan büyüün etkili olmasını şu üç unsura bağlar; büyücünün kendi uygulamalarına olan inancı, sonra iyileştirmeye ya da cezalandırmaya çalıştığı kişinin büyücünün gücüne inanması, son olarak da büyücü-büyülenen ilişkisinin içinde yer aldığı, bir çeşit çekim alanını oluşturan kamuoyunun inanç ve beklentileri (1983, s. 34-35). Bu unsurların sağlanması dâhilinde büyü etkisini göstermektedir.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere büyülerin ilk amacı tamamen insana fayda sağlamaktır. Bu anlayış Frazer'in “simya, kimya bilimine götürür” görüşünü haklı çıkarır (2020, s. 33). Bu zamana kadar bilim adına yapılan her şey insanın refahı hesaplanarak yapılmıştır. Modern bilim öylesine bir gelişme göstermiştir ki günümüzde her şey insanın ulaşabileceği uzaklıktadır. İlkel bilimin ve ilkel insanın da amacı budur. Ona iyilik getirecek şeyleri yakınına getirip kötülük getirecek

şeyleri uzaklaştırmaktır. İnceleyeceğimiz geçiş dönemleri inanç ve ritüellerinde de birçok büyü unsuru vardır. Modern bilimin bu kadar gelişmesine rağmen insanın hâlâ büyüsel uygulamalara yöneldiği, büyüün hayatının önemli bir parçası olduğu oldukça dikkat çekicidir.

9.1. Büyü Türleri

Araştırmacılar büyü türlerine ilişkin çeşitli sınıflandırmalar yapmıştır. Bunlar:

Bronislaw Malinowski *Büyü Bilim ve Din* adlı eserinde birkaç büyü türünden bahsetmektedir. Kara büyü, aşk büyü, savaş büyü, korkutma-kötü ruhları kovma büyü ve ekonomik amaçlı büyü (2020, s. 72-74) şeklinde bir sınıflandırmadan söz edilebilir.

Pertev Naili Boratav büyüleri iki gruba ayırmaktadır: Olumlu büyüler ve kötü büyüler. Olumlu büyüler yapanın da yaptırının da hayrına, iyiliğine işleyen büyüdür. Gözü dışarıda olan eşlerin evine bağlanması, sevgiden karşılık görmeyenlerin sevgi kazanmak için yaptırdığı büyüler, gurbette olan kişilerin dönüşünü hızlandırmak için yapılan büyüler olumlu büyüler sınıfındadır. Kötü büyü sınıfında ise dil bağlama, uyku bağlama, erkekligi bağlama vb. büyüleri mevcuttur (2016, s. 124-125).

Sedat Veyis Örnek'in yaptığı büyü sınıflandırması ise oldukça kapsamlıdır. Sempatik büyü (taklit büyü ve temas büyü), ak büyü, kara büyü, aktif büyü, pasif büyü, yazılı büyü (cetvel, vefk, kutsal kitabın ve kutsal adların büyü olarak kullanılması), amulet, uğurluluk, ad, sayı ve renk büyü olarak büyüleri kategorize etmiştir (2017, s. 52-77).

Geçiş dönemlerinde birçok unsur büyüsel niteliğe sahiptir. Tez çalışmamızda Sedat Veyis Örnek'in büyü sınıflandırmasını esas almakla birlikte söz konusu sınıflandırma içerisinde yer almayan ancak Çukurova yöresi geçiş dönemi ritüellerinde tespit edilen “aktarma büyü” de eklenmiştir. Sınıflandırmanın içinde olmayan aktarma büyü de eklenmiştir. Cetvel, vefk gibi bazı büyü türleri ise Çukurova yöresi geçiş dönemlerinde tespit edilmediğinden ötürü çıkarılmıştır.

9.1.1. Sempatik Büyü

Başlıca büyü türlerine bakacak olursak ilk olarak sempatik büyü ele almak gerekir. Sempatik büyüün iki kolu mevcuttur. Birincisi taklit büyü, ikincisi ise temas büyüdür.

9.1.1.1. Taklit Büyüsü

Yunancada *homos* (benzer) ve *pathos* (his, duygu) kelimelerinden türemiş olan homeopatik büyüünün temelinde taklit vardır. Bu büyü türüne analogi büyü de denmektedir (Örnek, 2017, s. 53). Taklit büyüüne göre arzulanan nesne, kişi veya durumu elde etmenin yollarından biri onu taklit etmektir (Frazer, 2020, s. 22). Bu büyü çeşidinde en çok yapılan uygulama yakma, kesme ve parçalama ile ilgili olanlardır. Kullanılan malzemeler ise büyü yapılacak kişinin resmi, ağaçtan, çamurdan vb. yapılmış figürlerdir (Örnek, 1988, s. 142). Örneğin, eğer birini öldürmek istiyorsanız onun bir imgesini yaratır ve yok edersiniz (Frazer, 2020, s. 20).

Bu büyüde çocuk isteyenlerin bezden bebek, ev isteyenlerin de ufak taşlarla bir ev yapmaları benzerin benzer şeyler meydana getirebileceği inancından kaynaklanır. Yağmur yağdırmak için bir genç kızın yeşil dallarla donatılıp başından su dökülmesi de bir taklit büyüdür. Bu büyü çeşidinde dualar ve okumalar ikinci planda kalır. Gerek taklit gerekse temas büyü, birbirlerinden uzak şeylerin gizli bir sempati ile birbirlerini etkilediklerini, bir çeşit gizli ve görünmez vasıta ile uyarmanın birinden ötekine geçebildiğini ifade etmek üzere “sempatik büyü” şeklinde de adlandırılır (Tanyu, 1992, s. 502).

Taklit büyü, geçiş dönemlerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Çocuğu olmayanların, çocuğu konuşamayanların, kısmeti kapalı olup evlenemeyenlerin, ölümü engellemek isteyenlerin bu büyü türüne başvurdukları göze çarpmaktadır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Taklit Büyüsüne Ait Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin’de çocuğu olmayan kişiler Silifke’deki Hürüler Tepesine gider. Ziyarete gidilirken beşik, bebek ve bez gibi şeyler götürülür. Ardından ziyaretteki ağaç dalına beşik yapılır, bebek asılabilir veya bez bağlanabilir. (Kayalı, 2010, s. 20).
- Mersin’de kısır olan kişi cuma günü namazdan çıkan ilk kişiye kilit açtırır (Çelik, 2020, s. 12).
- Mersin’de doğumu geciken kadının doğumu hızlansın diye hamurdan deve yapılıp kadına yedirilir (Kırmızı, 2016, s. 33).
- Mersin’de doğumu kolaylaştırmak için doğum yapacak olan kadının saçları çözülür (Kırmızı, 2016, s. 37).
- Mersin’de doğum kolay olsun diye hamile kadının saç bağı açılır, kilitli olan her yer açılır (Çağlar, 2016, s. 139).
- Mersin’de doğumun gerçekleştiği evdeki kilitli dolaplar ve kapılar açılır (Coşar, 2019, s. 20).
- Adana’da doğum sırasında annenin varsa saç örgüleri açılır (Yolcu, 2008, s. 26).
- Osmaniye’de konuşamayan çocuğun ağzına üç cuma anahtar sokulur, daha sonra bu anahtarla caminin kapısı açılır (Karakaş, 2016, s. 312).
- Çukurova Girit göçmenleri konuşamayan çocuğu cuma günü sabah namazında camiye götürür ve caminin kilidini açtırır (Okuşluk Şensen, 2011, s. 86).
- Osmaniye’de su gibi gitsin, su gibi gelsin diye askere giden kişinin arkasından su dökülür (Bilgili, 2018, s. 100).
- Adana’da kısmet açmak için cuma günü namazdan ilk çıkan kişiye kilit açtırılır (Yolcu, 2008, s. 61).
- Hatay’da kısmeti kapalı olan kızın başında kilit açılır (Önal, 2010, s. 7).
- Adana’da bir kız evlenemiyorsa anahtar alınarak hocaya gidilir (Uğurlu, 2010, s. 34).

- Mersin’de kismet açmak için Demir Kapı Ziyareti’ne gidilir ve kilit açtırılır (Çelik, 2020, s. 32).
- Mersin’de gelin eve girmeden önce duvara çivi çakar (Çelik, 2020, s. 41).
- Adana’da gelin eve girmeden önce kapıya bal sürer ve nar kırar (Demirci, 2013, s. 34).
- Mersin’de gelin eve girmeden önce kapıya bal sürer (Taşkan, 2013, s. 26).
- Hatay’da yeni evlenen çiftin erkek çocuğu olsun diye kucaklarına erkek çocuk verilir (Bahadır, 2016, s. 136).
- Mersin’de ölü yıkama suyunun ısıtıldığı kazan ters çevrilir (Kayalı, 2010, s. 171).
- Adana’da ölü yıkandıktan sonra kazan ters çevrilir (Başçetinçelik, 2009, s. 356, Karakaş, 2005, s. 67).
- Çukurova Girit göçmenleri ölünün yıkama suyunun ısıtıldığı kazanı ve iş bitikten sonra tabutu ters çevirirler (Okuşluk Şensen, 2011, s. 109).

Taklit büyüsü en çok tercih edilen büyülerden biri olarak Anadolu’nun birçok yerinde uygulanmaktadır. Malatya’da doğumu hızlandırmak için doğum yapılacak olan evdeki kilitli kapılar açılır (Karaağaç, 2013, s. 59). Konya’da birine zarar vermek için sabun büyüsü yapılır. Sabuna yedi iğne batırılıp suya atılır. Sabun eridikçe büyü yapılan kişi de eriyip biter (Arıcı, 2018, s. 86). Niğde’de ölü yıkandıktan sonra ardından ölüm gelmesin diye kazan ters çevrilir (Dilmen, 2009, s. 73). Bu ve bunun gibi büyüsel nitelikli uygulamaların sıklıkla yapıldığını görmek mümkündür.

Çukurova yöresinden alınan taklit büyüsüne ait inanış, ritüel ve gelenekleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür: “1. Ağaç ile ilgili olanlar, 2. Su ile ilgili olanlar, 3. Hayvanlar ile ilgili olanlar, 4. Nesneler ile ilgili olanlar, 5. İnsanla ilgili olanlar.”

Ağaç ile ilgili olanlar içinde çocuğu olmayanların ziyaretlerde bulunan ağaçlara bebek, beşik gibi figürlerin yanında bez bağlayıp dilek dilemeleri sayılabilir. Su ile ilgili olan taklit büyülerini suyun akıcılık özelliğinden hareketle yapılmaktadır. Askere giden gencin ardından su dökülmesi bu büyü türü içinde ele alınabilir. Hayvanlar ile ilgili olanlarda hamile kadının kolay doğum yapması için hamurdan deve yapılması ve hamile kadına yedilmesi taklit büyüsünün ilkelerini içermektedir. Nesneler içinde ise kilit, çivi, kazan taklit büyüsü içinde ele alınabilir. Kismet kapalı olanların, kısır olanların, konuşamayan çocuklar için ailelerinin kilit açtırması, gelinin eve girerken duvara çivi çakması, ölünün yıkanmasının ardından kazanın ters çevrilmesi bu büyü türüne örnek verilebilir. İnsanlarla ilgili olanlarda insandan ziyade insandan bir parça olan saçlar, temas büyüsünün ilkelerine göre büyü unsuru olarak kullanılmaktadır. Hamile kadının kolay doğum yapması için saç örgülerinin açılması buna örnek verilebilir.

Çukurova’da öncelikle doğum geçiş döneminde çocuk sahibi olmak için ağaç dalına bebeği taklit eden ya da çağrıştıran beşik ve bebek figürlerinin asıldığını, kısır kişinin başında tıpkı kapının

açılması gibi çocuksuzluğunun giderilmesi için kilit açıldığını, hamile kadının kolay doğum yapması için ise güçlü ve kolay doğum yapan bir hayvan olan devenin hamurdan bir temsiline kadına yedirilmesi ve bağlı olan örgüleri açıp anne adayının da açılıp rahat doğum yapması sağlanır.

Askerlik geçiş döneminde ise taklit unsuru olarak suyu görmekteyiz. Suyun akıcılığının askere giden gençte de etkisini göstermesi için ardından su dökülür. Su gibi rahat, akıcı gidip geri dönmesi temenni edilir.

Evlenmek isteyenlerin başında kilit açtırması yukarıda çocuğu olmayanlar için yaptığımız yorumla aynıdır. Amaç nasıl ki kilit kapıları açıyorsa, kapalı olan kısmeti de açabilecek özellikte kabul edilir. Bununla birlikte gelinin çivi çakması, bal sürmesi evliliğin bal gibi tatlı olması ve daimi olmasını sağlamaya yöneliktir. Kucağa erkek çocuk verilmesiyle de erkek çocuk temennisinde bulunulur.

Ölüm geçiş döneminde ise kazanın ters çevrildiğini görmekteyiz. Bu ters çevirmenin amacı hiçbir zaman ölümün olmaması, kazanın açık yönünün ölü yıkamak için çevrilmemesini temenni eden uygulamalardan biri olarak karşımıza çıkar.

9.1.1.2. Temas Büyüsü

Temas büyüsünde ise “parça bütüne aittir” ilkesiyle hareket edildiği görülür. Buna göre parçaya sahip olan bütüne de sahip olur. Bir varlığın saçı, tırnağı, kıyafeti büyü unsuru olabilir (Örnek, 2017, s. 55). Tırnak ve saç ait olduğu insanın bedeninden bir parça olduğu için etkilenmeye müsaittir. Herhangi bir şeyin içindeki büyülü kuvvet, ilgili şey uzakta olsa dahi çoğu zaman o şeyin bütün kısımlarında da varmış gibi kabul edilir. Örneğin bir ağacın büyümesi ve mahsul verme gücünün dallarında ve yapraklarında da var olması gibi. İnsandaki büyülü kuvvet ise nefesinde, tükürüğünde, idrarında, kanında bulunmaktadır. Bu unsurlar ile yapılan büyü kişiyi etkileme gücüne sahiptir (Örnek, 2017, s. 56). Frazer, Türklerin kestikleri tırnakları atmadığını, yeniden dirildikleri zaman bu tırnaklara ihtiyaç duyacaklarından duvar ya da tahta yarıklarına koyduklarını belirtir (2020, s. 128). Bu inanç Muş ilinde hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Fakat ihtiyaç hâlinde kullanılmak amacıyla değil de tırnak ve saçın ahirette kişiden şikâyetçi olacağı düşünülerek etrafa atılmaz. Gömülür veya duvar oyuklarına konur.

Geçiş dönemlerinde de kişiye iyilik, refah ve sağlık getirmesi amacıyla temas büyüüne ait ritüeller gerçekleştirilmektedir. Doğumdan ölüme kadar olan sürede birçok kere büyülü nesneyi insana temas ettirmek suretiyle ritüellerin gerçekleştirildiğini görmek mümkündür.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Temas Büyüsüne Ait Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin’de çocuk sahibi olmak isteyenler meyveli ağaçların yapraklarını kaynatıp içirler (Çıblak Coşkun, 2011, s. 3). Osmaniye’de çocuk ağaçtan yapılmış beşikte yatırılır. Genellikle bu ağacın cinsi çam ağacı olur (Bilgici, 2018, s. 26). Hatay’ın

Kırıkhan ilçesinde çocuğa nazar değmesin diye çocuğun üzerinde iğde ağacı bulundurulur (Köseler, 2008, s. 30). Hatay'da cenaze ağaçtan yapılmış tabut ile taşınır (Köseler, 2008, s. 103). Hatay Kırıkhan'da mezarın üstüne yeşil ağaç dalları atılır (Köseler, 2008, s. 106).

- Adana'da çocuğu olmayan kişiler hamile veya çocuklu kadının elinden su içer (Yılmaz, 2005, s. 35). Mersin'de erkek çocuk sahibi olmak isteyen kadın denize girer ve üzerinden kırk dalga aşırır (Kayalı, 2010, s. 21). Hatay'da çocuk sahibi olmak için sıcak suya oturtulur (Köseler, 2008, s. 13). Osmaniye'de hoca tarafından okunmuş olan su, çocuğu olmayan kadına içirilir (Tülüce, 2009, s. 12). Adana'da doğum sırasında kadının belden aşağısı sıcak suyla ovulur (Başçetinçelik, 2009, s. 68). Hatay'da doğumu kolaylaştırmak için hamile kadının rahmine sıcak su buğusu tutulur (Türkan, 2015, s. 424). Mersin'de doğum yapacak olan kadına okunmuş su içirilir (Ağcalar, 2009, s. 49). Adana'da hasta isterse ağzına bir pamuğa batırılarak su verilir (Uğurlu, 2010, s. 57). Hatay'da ölmek üzere olan kişinin sürekli başucunda su bulundurulur ve kendisine su verilir (Köseler, 2008, s. 97). Mersin'de öleceği düşünülen kişiye son olarak mümkünse zemzem suyu, yoksa da su içirilir (Ağcalar, 2009, s. 96). Mersin'de ölmek üzere olan kişinin dudakları pamuk veya bez yardımıyla ıslatılır (Kırmızı, 2016, s. 72).
- Adana'da çocuk ve anneyi albasmasın diye yastıklarının altına süpürge konur (Yolcu, 2008, s. 34). Mersin'de yeni doğum yapmış kadının evinin önüne süpürge konur (Kayalı, 2010, s. 52). Osmaniye'de lohusaya albasmasın diye yattığı odanın kapısına süpürge koyulur (Tülüce, 2009, s. 39).
- Adana'da doğum yapmış kadını albasmasın diye kadın çatal maşa ile tuvalete gider. Bebek demir beşiğe yatırılır (Yolcu, 2008, s. 36). Mersin'de lohusa ve bebeğinin yastığının altına makas, bıçak gibi metaller konulur. Kötü ruhların bu tarz kesici metallere korkup buralara uğramadığına inanılır (Çıblak Coşkun, 2011, s. 7). Adana'da ölü soğuk bir yere konur, şişmesin diye üzerine bıçak konur (Başçetinçelik, 2009, s. 346).
- Adana'da zayıf çocuk toprağın veya pamuğun içine konur (Yolcu, 2008, s. 42). Mersin'de kırk karışan çocukların iyileşmesi için dört yol ağzından toprak alınır ve çocuklar bu toprakla yıkanılır (Kayabaşı, 2008, s. 267). Osmaniye'de sünnette kesilen deri atılmaz, toprağa gömülür (Tülüce, 2008, s. 108). Mersin'de kadının sancısı başladığında bir miktar kum ya da toprak, sacda ısıtılır ve kadının altına serpilir (Çıblak Coşkun, 2011, s. 5). Hatay'da temiz toprak alınır ve elenir. Daha sonra sacda ısıtılıp doğan çocuğun altına konur (Köseler, 2008, s. 17). Osmaniye'de doğan çocuğu toprağa beler, kundaklarlar (Bilgici, 2018, s. 26). Mersin'de çocuğu olmayan kadın delikli taştan geçirilir (Kayabaşı, 2008, s. 260). Hatay'da çocuk sahibi olmak

isteyenler fırındaki kiremit taşına oturur (Köseler, 2008, s. 14). Adana'da kırklama için kırk taş suya konur daha sonra dua okunarak bu suyla bebek yıkanır (Savur, 2010, s. 28). Mersin'de lohusanın kırkı çıktığı zaman ocak taşından kırk tane küçük taş alınır, lohusanın yıkanacağı suyun içine atılır, lohusa bu suyla yıkanır (Kayalı, 2010, s. 45). Osmaniye'de kırk tane taş, yedi çeşit yeşil çiçek yaprağı, altın yüzük ve tuz yıkama suyuna koyulur. Bu su ile bebek ve anne yıkanır, sonra da su evin eşğine serpilir (Tülüce, 2008, s. 42).

- Adana'da albasmasına karşı lohusa ve bebeğe altın takılır (Savur, 2010, s. 25). Adana'da çocuk sarılık olmasın diye çocuğa altın takılır (Gerek, 2012, s. 30). Adana'da kırklama suyunun içine altın atılır (Savur, 2010, s. 28).
- Osmaniye'de doğum gerçekleşikten, göbek kordonu kesildikten sonra ilk iş çocuğun yıkanması ve tuzlanmasıdır. Çocukta pişiğin olmaması, ileride terinin kokmaması amacı ile tuzlama işlemi çocuk doğar doğmaz yapılır (Tülüce, 2008, s. 27). Hatay'da doğan çocuğun ileriki yıllarda teri kokmasın diye çocuk, kaya tuzuyla tuzlanır (Türkan, 2015, s. 430). Mersin'de çocuk doğar doğmaz koltuk altları, boynu ve kulak arkaları gibi yerleri tuzlanır. Bebek en az beş on dakika tuzda bekletilir, ardından yıkanır (Kayalı, 2010, s. 41).
- Mersin'de konuşamayan çocuğa bülbülün su kabından su içirilir (Ay, 2010, s. 27). Mersin'de konuşamayan çocuğun sağaltımı için otuz iki dil bildiğine inanılan karganın dili yedirilir (Taşkan, 2013, s. 13). Çukurova Girit göçmenleri konuşamayan çocuğa yedi kurban dili yedirilirse konuşacağına inanır (Okuşluk Şenesen, 2011, s. 86).
- Adana'da çocuğun eşi çocuk malcı olsun diye ahıra gömülür. (Savur, 2010, s. 21). Hatay'da çocuk okusun, akıllı olsun, dindar olsun diye göbeği hastane, okul veya cami avlusuna gömülür (Köseler, 2008, s. 28). Mersin'de çocuk okusun diye eşi okul duvarındaki herhangi bir deliğe konur (Sayalı, 2006, s. 14).
- Mersin'de askere gidecek gencin nasibi evde kalsın diye simit ısırtılır, bu simit askerden dönene kadar saklanır (Sayalı, 2006, s. 26). Mersin'de askere gidecek gençlere simit ısırtılır (Esmer, 2013, s. 27) Adana'da askere gidecek gence simit ısırtılır, kalanı bir cep aynası ile birlikte gencin odasının tavanına asılır (Hakverdi, 2018, s. 9). Osmaniye'de askere gidecek olan kişiye simit bölünmeden bir parça yedirilir. Kalanı evinde bir yere asılır. Askerden dönünce kalan simidi ıslayıp kuşlara atması istenir (Aşçı, 2022, s. 58).
- Adana'da bebeğin güzel olması için anneye hamileyken elma yedirilir. Elma yiyen annenin bebeğinin yanakları da güzel olur (Üzelgök, 2008, s. 23). Osmaniye'de hamile kadın, ayva ve elma yerse doğacak çocuğun güzel olacağına inanılır (Bilgici,

2018, s. 17). Mersin’de çocuk güzel olsun diye elma ve ayva yemelidir (Kayalı, 2010, s. 32). Adana’da çocuğun yanakları kırmızı olsun diye hamile kadın ayva yer (Başçetinçelik, 2009, s. 63). Adana’da doğumu kolaylaştırmak için önceden okunmuş elma dilimlenir ve kadına doğumdan önce yedirilir (Yolcu, 2008, s. 20). Hatay’da kırklı bebek ve annenin başucuna albasmasının diye bıçak, soğan ve sarımsak bırakılır (Türkan, 2015, s. 427). Osmaniye’de lohusaya cinden korunsun diye soğan bağlanır (Tülüce, 2009, s. 32). Adana’da albasmasını önlemek için lohusanın odasında soğan ve sarımsak bulundurulur (Başçetinçelik, 2009, s. 95).

- Adana’da albasmaması için lohusanın başına kırmızı bir şey bağlanır (Uğurlu, 2010, s. 22). Mersin’de lohusa kadının başına kırmızı renkte bir tülbent bağlanır (Kayalı, 2010, s. 51). Osmaniye’de bebeği albasmasını diye ise yüzüne kırmızı renkli örtü örtülür (Bilgici, 2018, s. 28). Hatay’da asker aday olan gencin koluna kırmızı kurdele bağlanır (Köseler, 2008, s. 121). Mersin’de asker adayının koluna kırmızı kurdele bağlanır (Kayalı, 2010, s. 83). Adana’da sağdıçlar düğün boyunca kollarına kırmızı kurdele takarlar (Yolcu, 2008, s. 71). Hatay’da gelinin bekâr erkek kardeşi, yoksa amcası o da yoksa yakın bir akrabası gelinin beline kırmızı kuşak bağlar (Türkan, 2015, s. 461). Adana’da düğün günü öğlen namazından sonra oğlan evi davullarla kızı almaya gider. Erkek kardeş tarafından gelinin beline kırmızı ve yeşil kuşak bağlanır (Gerek, 2012, s. 54). Mersin’de gelinin başına, eline kına yakılmadan önce, kırmızı al atılır (Kayalı, 2010, s. 129). Osmaniye’de kınası yakılacak gelin kına kıyafeti giyer. Başına da kırmızı örtü örtülür (Bilgici, 2018, s. 66). Osmaniye’de bebek sarılık olmasın diye bebeğin beşiğine veya yattığı yere sarı yazma ya da sarı renkli bir şeyler örtülür (Bilgici, 2018, s. 26). Adana’da sünnet çocuğunun kıyafeti beyaz olur (Gerek, 2012, s. 90). Adana’da ölünün üstüne temiz ve beyaz bir çarşaf örtülür (Gerek, 2012, s. 76). Adana’da ölen kadınlara yeşil, kırmızı, beyaz yağlık bağlarlar (Savur, 2010, s. 91). Hatay’da kefen hazırlanırken mezarın altına serilecek olan beyaz renkte yatak ve yastık hazırlanır (Türkan, 2015, s. 488). Mersin’de kefen bezi mutlaka beyaz olur (Kayalı, 2010: 168). Osmaniye’de kefen beyaz renklidir (Bilgici, 2018, s. 83). Mersin’de çocuğu olmayan kadınlara hamaylı (musk) takılır. Hamaylı, parmak ya da üçgen şeklindedir ve dışı mavi bez ile sarıdır (Kayalı, 2010, s. 21). Mersin’de hamile kadını nazardan korumak için mavi boncuk ve muskalar takılır (Kayalı, 2010, s. 26).
- Adana’da kına gecesinde gelinin başında kelle şekeri kırılır, evlenmemiş gençler bu şekerden yer (Hakverdi, 2018, s. 10). Adana’da evlenen kızın gelinlik tacı evde kalmış kızların başına konur (Uğurlu, 2010, s. 34).

Temas büyüsünde, içinde büyü gücün bulunduğu nesnenin ilgili kişinin vücuduna değmesi yani temas etmesi gerekmektedir. Uşak ilinde kısmet açmak için nişanlanan kişinin nişan

kurdelesinden bir parça alınır ve kısmeti kapalı kişinin bunu yutması gerekir (Özcan, 2016, s. 263). Gümüşhane’de dua okunarak kırk kaşık su bir kaba dökülür. Anne ve bebeğin üzerine kalbur ve bir tespih tutulur ve dualı su her ikisinin başından aşağı dökülür (Üçüncü, 2019, s. 121). Anadolu’daki ritüellerde görüldüğü üzere bu uygulamalarda kısmet açmak için kurdelenin, kırklamanın tamamlanması için ise suyun kişinin vücuduyla temas etmesi gerekir.

Temas büyüüne ilişkin Çukurova’dan tespit edilen örnekleri şu şekilde sıralamak mümkündür: “1. Ağaç ile ilgili olanlar, 2. Su ile ilgili olanlar, 3. Madenler ile ilgili olanlar, 4. Taş ve toprak ile ilgili olanlar, 5. Yiyeceklerle ilgili olanlar, 6. Renkler ile ilgili olanlar, 7. Nesneler ile ilgili olanlar.”

Ağaç ile ilgili olarak bebeğin ağaçtan beşikte yatırılması, çocuğu nazardan korumak için üzerine iğde ağacından bir parça iliştilmesi ve tabutun ağaçtan olması bu büyü türü içinde ele alınabilir. Su ile ilgili olarak kısır olan kadınların denize girmesi ve okunmuş su içmesi, doğumu kolaylaştırmak için kadının su buğusuna oturtulması, ölmek üzere olan kişiye su verilmesi temas büyüünün ilkeleri içinde yer almaktadır. Madenlerle ilgili olarak albasmasından ve kötü ruhlardan korunmak için demirden maddelerin ve altının geçiş dönemindeki kişinin etrafında bulundurulması, bebeğin tuzlanması bu büyü türünün içindedir. Yeni doğum yapmış kadının ve bebeğin toprakla temas ettirilmesi, çocuğu olmayanların delikli taştan geçmesi ve kırklama için hazırlanan taşlar bu büyü türü içindedir. Hamile kadının elma ve ayva yemesi, doğum yapmış kadını albastıdan korumak için soğan ve sarımsağın etrafında bulundurulması, askere giden gence simit ısırtılması ve gelinin başında kelle şekeri kırılması yiyeceklerle ilgili olarak bu büyü türü içine dâhildir. Kırmızı, sarı, yeşil, beyaz gibi renklerin geçiş dönemindeki kişi ile temas ettirilmesi ve koruyuculuğunun kişiye geçmesinin sağlanması renklerle ilgili olarak temas büyüü ile ilişkilidir. Nesnelerle ilgili olarak da albastıdan korumak için yeni doğum yapmış kadının etrafında süpürge bulundurulması ve gelinin tacının evlenmemiş kızların başına takılması temas büyüüne ilişkin ilkeleri içermektedir.

Çukurova yöresinden verdiğimiz örnekler temas büyüünün ilkelerini içermektedir. İlk olarak ağacın vücuda temasıyla ortaya çıkan büyülü gücü görmekteyiz. Örnek verdiğimiz gelenek ve ritüellerde çocuk sahibi olmak için meyveli ağacın yapraklarının kaynatılıp içildiğini, beşiğin ve tabutun ağaçtan yapıldığını, çocuğu nazardan korumak için üzerine ağaç iliştilendiğini ve mezara yeşil dallar atıldığını görmekteyiz. Tüm bu örnekler ağacın içindeki büyülü gücün temasla kişiye geçip sağlık vermesini ve kişinin nazardan, kötü ruhlardan korumasını sağlamaktadır.

Su, bitkiler, madenler, taşlar, toprak, renkler, nişan kurdelesi, kelle şekerinin bekâr kişilerce yenmesi, askere giden gencin simit ısırması vb. ritüel ve inanışlar da yukarıda verdiğimiz bilgilerle aynı amacı taşımaktadır. Amaç, ilgili nesnenin veya varlığın kişinin vücuduna temasıyla içinde var olduğuna inanılan büyülü gücün kişiye geçmesini sağlayıp sağaltım gerçekleştirmesi ve arzu edilen şeye erişmeyi sağlamaktır.

9.1.2. Ak Büyü

Ak büyüün temel amacı, insanların iyiliğini, refahını ön planda tutmaktır. Hastalık, yaralanma, doğal afetleri önleme, hayvanları, lohusa ve bebeklerini korumaya yönelik yapılan büyü çeşididir (Örnek, 2017, s. 57). Ak büyüde genellikle dinden yararlanılır. Din adamları eşliğinde duaya ve kurbanı başvurulur. Bu büyüün amacı yararlı güçleri hayatın içine çekmektir (Örnek, 1988, s. 145).

Ak büyü genel olarak ferdin veya toplumun iyiliği için yapılan büyüdür. Kuraklık, yaralanma, mal ve mülkün zarara uğraması, hastalık gibi felâketlere karşı, çocuklara ve lohusa kadınlara zarar veren şeylere çare bulmak veya bunları önlemek için yapılan koruyucu büyü de ak büyü sayılır. Bu büyüde dinden ve din adamlarından, dualardan ve dinî metinlerden faydalanılır. Tekniği kısmen büyüün taklit ve temas tarzlarıdır (Tanyu, 1992, s. 502).

Ak büyü, geçiş dönemi odağındaki kişiyi korumak adına yapılan birtakım pratikleri içermektedir. Çocuğu olmayanların kurban kesmesi, albastıdan korumak için odada ateş yakılması, ahiret inancıyla birlikte ölen kişinin öteki yaşamını güzelleştirmek adına çeşitli ritüellerin gerçekleştirilmesi bu büyü türü içinde ele alınabilir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Ak Büyüye Ait Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana’da gebe kalmak isteyen kişi, “Yedi Kardeş’e götüreceğim (Tarsus’a), kurban keseceğim” der (Başçetinçelik, 2009, s. 47). Mersin’de oğlan tarafı kız istemeye giderken boynuzlarına kırmızı kurdele bağlanmış bir koç götürür. Eğer kızın ailesi evlenmeye razı gelirse koç kesilir, etinden konu komşuya dağıtılır (Kayalı, 2010, s. 100). Adana’da gelinin ayağına koyun keserler (Savur, 2010, s. 72). Hatay’da halk arasında “saçı” geleneği olarak da bilinen arpa, buğday, mısır, pirinç, şeker, bozuk para bir kabın içinden bereket ve bolluk amacıyla gelin ve damadın başına dökülür (Türkan, 2015, s. 462).
- Mersin’de çok ağlayan bebeklere nazar değdiğine inanılır ve kurşun döktürülür (Kayalı, 2010, s. 63). Mersin’de kısmet açmak için kısmeti kapalı olan kişiye kurşun döktürülür (Ağcalar, 2009, s. 75).
- Hatay’da albasmasını önlemek için odada ateş yakılır (Köseler, 2008, s. 32). Osmaniye’de düğünlerde eğlence olarak kız evi ile oğlan evi arasında güreş tutulur. Bu güreşe “sinsin” denir (Bilgici, 2018, s. 61). Adana’da köylü sinsin ateşi için odun getirir. Büyük ateş yakılır, buna ‘sinsin ateşi’ denir. Gece sinsin oyunu oynanır (Savur, 2010, s. 56). Adana’da baykuş öttüğü zaman uğursuzluk olur ve birinin öleceğine inanılır. Bu yüzden ele bir ateş alıp baykuşu kovalamak gerekir (Üzelgök, 2008, s. 94). Adana’da cenaze evden çıktıktan sonra tütsü yakılır (Başçetinçelik, 2009, s. 338). Mersin’de ölünün yıkandığı yerde üç gün ateş yakılır (Kayalı, 2010, s. 161).

Mersin’de cenaze kefenlenirken “üzerlik” tütürülür (Kayalı, 2010, s. 161). Hatay’da definden sonra yedi gün boyunca güneş doğmadan mezara ziyarete gidilip buhur yakılır ve dua edilir (Türkan, 2015, s. 486).

- Hatay’da cenaze evinde kırk gün ışık yakılır (Türkan, 2015, s. 488). Mersin’de ölünün yıkandığı yere üç gün boyunca yemek ile su bırakılır (Çıblak, 2005, s. 195). Adana’da ölünün yıkandığı yerde üç gün boyunca lambalar açık bırakılır (Uğurlu, 2010, s. 64).
- Adana’da bebeğin adı konurken bebeğin sağ kulağına ezan okunur (Üzelgök, 2008, s. 45). Mersin’de bebeğin sağ kulağına üç kere adını söylenir (Ağcalar, 2009, s. 61). Hatay’da bebeğe, doğumdan birkaç gün geçtikten sonra isim konur. Bebeğin sağ kulağına adı söylenir ve ezan okunur (Köseler, 2008, s. 37).
- Adana’da cenaze, kabrin kible tarafından mezara konur. Sağ tarafı üzerine yüzü kibleye gelecek şekilde yatırılır (Gerek, 2012, s. 81). Osmaniye’de ölünün sağ eli sol elinin üstüne getirilir ve göğüs hizasına konur. Cenaze sağ el ile taşınır Hatay’da tabuta omuz vermek isteyenler tabutun önünden gelir sağ taraftan döner ve tabuta omuz verir (Köseler, 2008, s. 103). Mersin’de geline kına ilk önce sağ ele sonra sol ele yakılır (Kayalı, 2010, s.129).

Ak büyüye ait unsurlar Anadolu’nun birçok yerinde göze çarpmaktadır. Van’da yeni doğan bebeğin sağ kulağına ezan okunarak çocuğun ismi üç defa okunur. (Kartal, 2020, s. 65). Aydın’da askere giden genç için “yol kurbanı” kesilir. Amaç askerin ölmeden geri dönmesini sağlamaktır (Duman, 2019, s. 102). Gümüşhane’de hastanın öleceği anlaşıldığı zaman hasta sağ tarafına çevrilir (Üçüncü, 2019, s. 139). Geçiş dönemlerinde karşılaşılabilecekleri olumsuzluklardan sorunsuz bir şekilde kurtulmaları hedeflenir.

Çukurova yöresinden tespit edilen ak büyüye ait gelenek, inanış ve ritüellerin sınıflandırılması şu şekildedir: “1. Hayvanlar ile ilgili olanlar, 2. Madenler ile ilgili olanlar, 3. Ateş ile ilgili olanlar, 4. Yönler ile ilgili olanlar.”

Hayvanlar ile ilgili olarak kısır olan kadının kurban kestirmesi, gelinin ayağına kurban kesilmesi bu büyü türü içinde ele alınmaktadır. Madenlerle ilgili olarak nazar değen kişi için ve kısmeti kapalı olan kişilerin kısmetini açmak için kuşun dökülmesi ak büyü içinde yer almaktadır. Lohusayı albasmasından korumak için odada ateş yakılması, düğünlerde sinsin ateşinin hazırlanması, ölünün ardından tütsü, buhur ve üzerlik yakılması ateş ile ilgili olanlar içindedir. Bebeğin sağ kulağına adının söylenmesi, ölünün kabirde sağa döndürülmesi yönler ile ilgili olarak bu büyü türü içinde değerlendirilmektedir. Ölünün ruhunun verebileceği zarardan korunmak için ölümün gerçekleşmesinin ardından üç gün ışıkların açık bırakılması da ak büyü içinde yer alır.

Çukurova'dan alınan örnek ritüellerde, öncelikli olarak kanlı ve kansız kurbanların varlığı göze çarpmaktadır. Çocuksuzluğun giderilmesi için, düğünü kutlu kılmak için kurban kesilmesi ve saçları saçılması, ruhları memnun etmek ve olası kötülükleri önlemek içindir.

Kurşun döktürme de yine bu işten anlayan, ocaklı kimselerin gerçekleştirdiği uygulamalardan biridir. Bu ritüelin amacı da çocuğu, nazar değen kişiyi, kısmeti kapalı olan kimseleri iyileştirmek ve bağlı olan kısmetini açarak hedeflerine erdirmektir.

Ak büyüünün ritüelleri için ateşin önemli bir yeri vardır. Doğum geçiş döneminden ölüme kadar olan her ritüelde ateş önemli bir unsur olarak geçiş dönemlerinde yerini almaktadır. Ateş koruyucu, temizleyicidir. Büyü olarak da lohusayı, bebeği, düğünde sissin ateşi yakılarak yeni çifti ve düğüne katılanları hatta cenazeyi korumak, ölümlü getirecek uğursuzluk yüklenen varlıkları kovmak için ateş kullanılır. Bu durum ateşteki büyüü gücün göstergesidir ve ak büyüünün temelini oluşturur. Yine cenazenin ardından tütsü, buhur ve üzerlik yakılması da hem ateşle hem de bu ürünlere atfedilen büyüü güçle kötülükleri kovmak üzere ak büyüünün ilkelerini içermektedir.

Yönler de ak büyüü içinde ele alınabilir. Yönlerin kutsallığı ya da uğursuzluğu olduğuna inanılmaktadır. Türk kültüründe kutsal kabul edilen sağ yönün ritüellerde sıklıkla tercih edildiğini görmekteyiz. Sağ tarafa yüklenen büyüsel güçle kişinin yaşamını ya da ölümden sonraki yaşamını iyileştirmek adına tercih edilmektedir.

9.1.3. Kara Büyü

Kara büyü, insan hayatına, mala-mülke, hayvanlara, evli çiftlere vb. zarar vermek amacıyla yapılır (Örnek, 1988, s. 145). Ak büyü insana yarar sağlamak adına dinden nasıl yararlanıyorsa, kara büyü de zarar vermek için dinden yararlanır. Kara büyü dinin yasakladığı şeyleri ve dinin kutsallarının hor kullanmaktan çekinmez. Bu yüzden kara büyüü yapanlar ve yaptıranlar İslam dinine büyük günaha girmiş olur. Kara büyüde de çeşitli nesneler kullanılır. Kan, uğursuz sayılan hayvanlar (kara kedi, kurbağa, yaras), tüy, idrar vb. unsurlar kara büyüünün ana maddesini oluşturur (Akkaya, 2003, s. 17).

Kara büyü, ak büyüünün aksine birine kötülük yapmak, zarar vermek gayesiyle yapılır. Kişileri birbirinden ayırmak, evlilerin boşanmasını sağlamak, cinsî kudreti önlemek, hasta etmek, sakat bırakmak, hatta öldürmek gibi kötü istekler kara büyüünün gayeleri içindedir. Bütün bu istekler dinî ilkelere aykırı olduğu hâlde kara büyüü yapanlar bile bazı kutsal değerleri, nesneleri, metinleri araç olarak kullanırlar. Uygulama tekniği genellikle taklit ve temas yoluyla (Tanyu, 1992, s. 502).

Geçiş dönemlerinde kara büyüye ilişkin uygulamalar genellikle evlenmek üzere olan ya da hâlihazırda evli olan çiftleri ayırmak, aralarına huzursuzluk sokmak üzere yapıldığı görülmektedir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Kara Büyüye Ait Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin’de evlenemeyen kızlar, kendilerine büyü yapıldığına ya da evlenmemesi için muska yapıldığını düşünür ve bunun bozulması için büyüü bozdurmaya gidilir (Can, 2007, s. 14).
- Mersin’de yeni evlilerin arasını bozmak için bir kırıış düğümleir, gömülür ya da suya atılır (Uğur, 2021, s. 338).
- Mersin’de gelinle damadı birbirinden soğutmak için domuz yağı bir papaza okutulur ve gelinin haberi yokken başına sürülür (Uğur, 2021, s. 338).
- Mersin’de nikâh kıyılırken kilit kilitlenir (Uğur, 2021, s. 338).
- Adana’da çeyiz gösterme sırasında evlenecek kişilere muska yapılmasın diye gelin tarafından biri misafirlerin arkasında dolaşır (Gerek: 2012, s. 59).

Anadolu’da kısmeti kapalı olan kişilere büyü yapıldığı düşünölmektedir. Ağrı’da geç evlenen kişilerin kısmetinin kapalı olduğuna veya birileri tarafından kendisine büyü yapıldığına inanılır (Aydemir, 2021, s. 137), bu kısmet kapama uygulamalarının tümü kara büyü içinde yer almaktadır. Konya’da evli çiftleri ya da sevgilileri birbirinden ayırmak için ölü büyüü yapılır. Bir mezardan alınan ölü toprağı ayrılması istenen kişilerin yatağına serpilir. Toprak serpilirken bazı dualar okunur (Arıcı, 2018, s. 86). Türk dünyasında da kara büyüye ilişkin uygulamalar mevcuttur. Buryatlar, herhangi bir kişiye kötölük yapmak, özellikle de hasta etmek istediklerinde, küçük bir deri parçasının üzerine o kişiyi temsil eden, başı aşağıya gelecek ters bir biçimde renkli resmini çizerek “Zya” adını verdikleri bu resmi, o kişinin evinin içinde bir yere gizlerler. Ailenin diğer fertlerine de zarar verilmek isteniyorsa aynı deri parçası üzerine birden fazla resim çizilir. İçinde bir “Zya” konan bir ev veya çadırda huzurun kalmadığı, sık sık oradan kavga ve ağlama sesleri geldiğı anlatılır (Havra, 2015, s. 211).

Çukurova’dan alınan kara büyüye ilişkin uygulamaları şu şekilde sınıflandırabiliriz: “1. Muska ile ilgili olanlar, 2. Hayvanlar ile ilgili olanlar, 3. Nesneler ile ilgili olanlar.”

Kızların kısmetini kapatmak ve evlenecek olan çiftlerin arasını bozmak için kara büyü unsuru olarak muska yapılması örnek verilebilir. Evli çiftlerin arasını bozmak için domuz yağının kullanılması hayvanlar ile ilgili olarak ele alınabilir. Çiftlerin arasını bozmak için kilit ve kırıışın kilitlenmesi de nesnelerle ilgili olanlar içinde ele alınabilir.

Kara büyü adından da anlaşıldığı üzere insanlara zarar vermek, kısmetini kapatmak, ölümüne sebep olmak için yapılan kötü niyetli büyü türüdür. Çukurova’dan alınan örneklerde evlenemeyen kişilere büyü yapıldığı düşünölmektedir. Ayrıca art niyetli kişilerin evlenecek çiftin huzurunu kaçırmak adına nikâh sırasında birtakım kara büyü işlemleri yaparak mutlu olmalarını engelledikleri de göze çarpmaktadır.

9.1.4. Pasif Büyü

Pasif büyüün amacı zararlı ve kötü dış etkileri uzaklaştırmaktır. Uğursuz sayılan kişi, nesne, mekânlardan kaçınma bu büyü türünün ilkelerindendir (Örnek, 2017, s. 58). Bu büyü türü içinde gebe kadının kaçınmaları, ölümü ve ölünün ruhunu uzaklaştıran uygulamalar dikkat çekicidir. Amaç çocuğun dış görünüşünün çirkinleşmemesi, ölümün evden uzak olması ve ölünün ruhunun ilgili aileye verebileceği zararları önlemektir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Pasif Büyüye Ait Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Çukurova Girit göçmenleri kadın doğum yaparken odaya çocuğu olmayan ya da çocuğu ölmüş kişileri sokmazlar (Okuşluk Şenesen, 2011, s. 76).
- Adana'da doğumun olacağı yere çocuğu olmayan ve çocuğu ölmüş kadınlar giremez (Yılmaz, 2005, s. 50).
- Mersin'de lohusa ziyaretine başka bir lohusa kadın ya da regl hâlindeki kadın gidemez (Coşar, 2019, s. 24).
- Mersin'de çocuk çirkin olmasın diye hamile kadın deveye bakmaz (Çıblak, 2005, s. 169).
- Mersin'de doğuma yakın hamile kadın eşeğe binerse çocuğun aptal ve tembel olacağına inanılır (Kırmızı, 2016, s. 32).
- Adana'da gebe kadına tavşan eti yedirilirse doğacak çocuğun dudağı yirik olur (Savur, 2010, s. 17).
- Hatay'da çocuğun yarık dudaklı olacağı düşüncesi ile hamile kadınların tavşan görmemesi gerektiğine inanılır (Çelik Kan, 2019, s. 88).
- Mersin'de hamile kadına çocuğun dudağı yirik olmasın diye tavşan eti yedirilmez (Kayalı, 2010, s. 28, Ağcalar, 2009, s. 47).
- Adana'da hamile kadın ciğer, kelle gibi yiyeceklerden uzak durmalıdır, aksi takdirde çocuğu lekeli olur (Yolcu, 2008, s. 21).
- Adana'da hamile kadın herhangi bir şey yedikten sonra el ayasını duvara sürmelidir, aksi takdirde yediği şeyin şekli bebeğinin vücudunda çıkacağına inanılır (Yolcu, 2008, s. 21).
- Adana'da gebe kadın, aşerirken balık yerse çocuk sümüklü olacağına inanılır (Savur, 2010, s. 17).
- Hatay'da hamile kadın, çocuğun patlak (pörtlek) gözlü olacağı düşüncesi ile balığa baktırılmamaktadır (Çelik Kan, 2019, s. 88).
- Mersin'de çocuk balık ağızlı olmaması için gebe balık yemez (Çıblak, 2005, s. 169, Can, 2007, s. 4).

- Mersin’de çocuk sümüklü olmasın diye hamile kadın paça çorbası içmez (Can, 2007, s. 4).
- Mersin’de çocuğun suratında pembe lekeler oluşmasın diye hamile kadın çilek yemez (Can, 2007, s. 4).
- Osmaniye’de gebe kadın saçlarını kestirmez çünkü kestirirse çocuğun ömrünün kısılacığına inanılır (Uğureli, 2013, s. 8).
- Hatay’da gebe kadın saçını kesmez, saç kesilirse ömrünün kısa olacağına inanılır (Bereketoğlu, 2010, s. 10).
- Mersin’de çocuğun ilk saçı üç ay sonra kesilir, kesilen saç annenin başının ağrılaması için yakılır (Can, 2007, s. 11).
- Adana’da gebe kadın saçını kestirmez (Yolcu, 2008, s. 24).
- Adana’da ölüm olmasın diye akşam vakti komşudan kazan alınmaz ve verilmez (Savur, 2010, s. 85).
- Adana’da gece vakti kimseye kazan, kara sac ve tuz verilmez (Gerek, 2012, s. 74).
- Mersin’de gece kimseye ateş verilmez, akşam komşuya kazan verilmez, yine akşam vakti dışarı tuz ya da süt verilmez (Çıblak, 2005, s. 193).
- Adana’da ölünün kıyafetleri ihtiyacı olanlara dağıtılır. İstenirse hatıra olarak da saklanabilir (Gerek, 2012, s. 85).
- Hatay’da ölünün elbiseleri yıkanıp fakirlere verilir (Köseler, 2008, s.113).
- Mersin’de ölen kişinin kıyafetleri hayrına fakirlere dağıtılır (Kayalı, 2010, s. 185).
- Osmaniye’de ölünün giyilemeyecek durumda olan eski kıyafetleri yakılır. Giyilebilecek durumda olan kıyafetleri ise ihtiyacı olan birine verilir (Bilgici, 2018, s. 92).

Pasif büyü türünde, uğursuzluk getirecek, çocuğun dış görünüşünü etkileyecek ve ölümle karşı karşıya bırakacak varlık ve nesnelerden kaçınma vardır. Anadolu’nun çeşitli yerlerinde hamile kadının kaçınmaları pasif büyü türünün içine girmektedir. Örneğin Niğde’de hamile kadın tavşana bakar veya tavşan eti yerse doğacak çocuğun yarık dudaklı olacağına inanılmaktadır (Dilmen, 2009, s. 13). Dolayısıyla hamile kadın tavşana bakmaktan kendini alıkoyar.

Pasif büyüün ilkeleri göz önünde bulundurularak Çukurova’dan alınan gelenek, inanış ve ritüeller şu şekilde sınıflandırılabilir: “1. İnsanlarla ilgili olanlar, 2. Yiyecekler ile ilgili olanlar, 3. Nesneler ile ilgili olanlar, 4. Ateş ile ilgili olanlar.”

Doğum sırasında odaya daha önce çocuğu ölmüş ve regl hâlinde olan kadınların alınmaması, hamile kadının saçlarını kesmemesi insanlarla ilgili olarak bu büyü türü içindedir. Yiyeceklerle ilgili olarak hamile kadının çilek yemekten kaçınması, akşam vakti evden ölü çıkmasın diye herhangi bir kimseye tuz ve süt verilmemesi pasif büyü içinde yer almaktadır. Nesnelerle ilgili olarak gece vakti

ölüm yaşanmasın diye kimseye kazan ve kara sac verilmemesi, ölünün kıyafetlerinin fakirlere verilmesi pasif büyü içinde yer alır. Ateş ile ilgili olarak gece vakti komşuya ateş verilmemesi de ölüm acısı yaşanmasını engellemek için pasif büyüün içinde yer almaktadır.

Çukurova'dan alınan ilk örnekte daha önce çocuğu ölmüş kişilerin doğum yapan kadının odasına alınmaması, çocuğu ölen kişinin uğursuzluk getireceği, doğum yapan kadının da çocuğunun ölebileceğine olan inançtan kaynaklanır. Bu geleneği Kırgız Türklerinde de görmekteyiz. Kırgız Türkleri çocuğu olmayan kadınların beşik toyu, düğün gibi törenlere katılmalarına müsaade edilmez (Yeşil, 2014, s. 120). Regl olmuş olan kadınların lohusa ziyaretlerine kabul edilmemesinin nedeni, regl kanının kirli kabul edilmesindendir. Kadından çıkan kan, her daim korkutucu geldiği ve pis kabul edildiği için herhangi bir uğursuzluk getireceği düşüncesiyle regl olan kadınların doğum yapmış kadının yanına sokulmadığı dikkat çekmektedir.

Bu büyü türünün en önemli örneklerini hayvan grubu oluşturur. Tavşan, balık, eşek, deve gibi hayvanlar gerek fiziksel özellikleri gerekse mitolojik öyküleri onlara uğursuz anlamlar yüklenmesine neden olmuştur. Bu yüzden hamile kadın çocuğunun bu hayvanlara benzememesi için bu hayvanlara bakmaktan kaçınır.

Hamile kadının saçını gebeyken kesmemesi yine pasif büyüün ilkeleri dâhilindedir. Saçın kısılması gibi bebeğin ömrünün de kısılacağı düşünülür. Gece vakti kazan, tuz, yoğurt vb. unsurların verilmemesi, bu nesnelere yüklenen ölüm ilişkisinden kaynaklanır. Bu unsurlar ölüm getireceği için gece vakti alınıp verilmez. Kazan ölünün yıkandığı kazanı, tuz, acıyı, yoğurt renginden dolayı kefeni çağrıştırır. Ölüm eve gelmesin diye bu unsurlar akşam hava karadıktan sonra bir başkasına verilmez.

Ölünün kıyafetleri onun ruhunu taşır, bu ruh bazen zarar verebilir. Dolayısıyla ölünün kıyafetleri de zararın önüne geçmek için ya yakılır ya da evden uzaklaştırılır.

9.1.5. Aktarma/Yerine Geçme Büyüsü

Aktarma veya yerine geçme büyüünde, büyü malzemesi ve ritüel uygulayıcısıyla arındırılacak kişi ve nesne arasında bir ilişki kurulur. Seçilen nesne veya insana kötülükler yüklenir. Bu nesneye yüklenen kötülük ve kirlilik ilgili çevreden uzaklaştırılır (Çilingir Cesur, 2020, s. 166).

Halk kültüründe aktarma büyüünde iki türlü aktarımın mevcut olduğunu düşünmekteyiz. Birincisi iyiliği ve sağlığı aktarma, ikincisi ise kötülüğü bir başka varlığa aktarma ve yok etme üzerine yapılan büyüsel işlemlerdir. İyiliğin, sağlığın aktarılması don değiştirme dediğimiz uygulamalar bütünüdür. Kötülüğü aktarmada ise geçmiş zamanlardan bugüne bireysel veya toplumsal olarak yaşanan felaketlerin, sorunların, sıkıntıların bir ceza olduğuna inanılır. Bu cezanın Tanrı'dan ya da birtakım ruhlardan geldiği düşünülerek onlara kurban adanır ve ruhlar memnun edilmeye çalışılır. Bu kurban ritüelleri folklorda "Günah keçisi" kavramıyla bilinir. Kötülüğün, başka bir nesneye veya varlığa aktarılacak ilgili toplumdan uzaklaştırılması hedeflenmektedir.

Günah keçisi ifadesinin kökeni Yahudilerin Kefaret Günü'ne dayanmaktadır. Eski Antlaşma'nın Levililer Babı'nda günahların kefareti olan kurban sunma ritüeli şu şekilde anlatılmaktadır: *“İsrail topluluğu günah sunusu olarak Harun'a iki teke, yakmalık sunu olarak bir koç verecek. Harun boğayı kendisi için günah sunusu olarak sunacak. Böylece kendisinin ve ailesinin günahlarını bağışlatacak. Sonra iki tekeyi alıp Rabb'in huzuruna, Buluşma Çadırı'nın giriş bölümüne götürecektir. İkisi üzerine kura çekecek. Biri Rab için, biri Azazel için. Harun kurada Rabb'e düşen tekeyi getirip günah sunusu olarak sunacak. Azazel'e düşen tekeyi ise halkın günahlarını bağışlatmak için canlı olarak Rabb'e sunacak. Onu çöle salıp Azazel'e gönderecek”* (Kutsal Kitap, 2002, s. 141). William Tyndale, İncil'in çevirisini yapmış ve Leviticus yani yukarıda adı geçen Levililer Babı'ndaki Yahudilerin Kefaret Günü'ne ait ritüellerin tercümesini yaptığı sırada “Günah Keçisi” kavramını kullanmıştır ve bu ifade sembolik bir hâl almıştır (Campbell, 2013, s. 29-30). İki keçiden biri günahların kefareti olarak Rablerine, diğeri ise Azazel adı verilen şeytana sunulmuştur.

İlkel insanın düşünce yapısına göre günahlarımızı ve acılarımızı bir başkasına yüklemek ve onların verdiği ızdıraptan kurtulmak mümkündür. İlkel insana göre; bir taş veya kütük kendi sırtımızdan bir başka sırtı yüklenebiliyorsa günahlarımız da bir başkasına yüklenebilir, şeklinde düşünmektedir (Frazer, 2019, s. 9). İnsanın işlediği günah, çektiği acı veya topluma musallat olmuş kötülüklerin uzaklaştırılmasına kanaat getirildikten sonra bir günah keçisi seçilerek günahlar, acılar ve kötülükler somut bir varlığa yüklenir ve ilgili toplumdan uzaklaştırılır.

James Frazer verdiği örneklerde kötülüğün herhangi bir canlı veya cansız varlığa aktarılacak şehrin dışına sürüldüğünü belirtir. Bu Bazen gemi, tekne, sopa, çömlek olabileceği gibi bazen de insan-hayvan gibi canlı varlıklar da olabilir. Buradaki amaç, kötü etkilerin bir varlığa yüklenerek somutlaşması ve uzaklaştırılmasıdır. Örnek olarak Hindistan'da Sucla-Tirtha'da halk birikmiş günahlarının kefareti olarak yılda bir kere topraktan yapılmış bir çömleği nehrin akıntısına bırakır. Bir başka örnekte ise Batı Himalaya'da bir köpek sarhoş edilerek şekerlemeyle beslenerek şehirden dışarı salınır (2020, s. 342-360).

İnsan kurbanlarında fiziksel ölçütler esas alınır. Hastalık, delilik, genetik bozukluklar, kaza sonucu sakatlanmalar, genel olarak sakatlar kurban seçilir (Girard, 2005, s. 24). Hayvan ya da obje olarak seçilen kurbanlarda da insanın hükmedebileceği varlıklar seçilir. Toplulukların kurban edecekleri varlığın seçimi tamamen “güçsüzlük” üzerine kuruludur. Nitekim günah keçisi kurbanlarının altında yatan neden insanın saldırgan ruhudur. Kolektif ya da bireysel olarak maruz kaldıkları sıkıntıyı kabullenemeyen insanlar saldırganlaşarak kıyıma yönelirler, bunu da kendilerinden güçsüz gördükleri, müdafaa alanları sınırlı olan varlıkları seçerek yaparlar. Geçiş dönemlerinde de günah keçisine ait birçok örnek görmek mümkündür.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Aktarma Büyüsüne Ait Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana’da çocuğu yaşamayan kadına tıbıklı kadın denir. Tıbıklı kadın yeni doğum yapmış birine ya da bir ağaca silkinip derdinin dökülmesini diler (Karakaş, 2005, s. 21).
- Mersin’de kadın doğum yaparken eteğine ekmek koyarlar, daha sonra o ekmeği köpeğe verirler (Uğur, 2021, s. 320).
- Adana’da çocuğunun oğlan olmasını isteyen biri, sürekli oğlan doğuran birinin eşinin şalvar lastiği ile kendi eşinin lastiğini değiştirir (Kaplan, 2009, s. 18).
- Adana’da çocuk sahibi olmak isteyenler ikiz doğuran kadının gömleğinden geçirilir (Başçetinçelik, 2009, s. 44).
- Mersin’de çocuğu yaşamayan kadın, çocuğu yaşayan kadınlardan birine bebeğini vererek “Al bunu sana satıyorum” der. Çocuğu kadının kucağına verdikten sonra tekrar kendi kucağına alır (Taşkan, 2013, s. 6).
- Osmaniye’de çocuğu sürekli ölen kişiler, çocuğunu komşusuna satmış gibi yapar. Bebeği evin dışına bırakır, bir komşusu gelir bebeği alır ve “Çocuk satıyorum almak isteyen var mı?” diye bağırır. Başka bir komşu gelir “Ben alırım, karşılığında ne istersin?” der. Çocuğu satan komşu küçük bir bedel karşılığında çocuğu satar. Daha sonra bebek gerçek annesine verilir (Uğureli, 2013, s. 6-7).
- Hatay’da sürekli çocuğu ölen kişiler, çocuğu satma ritüelini gerçekleştirir. Anneden birisi bu çocuğu satın alır. Bu satın alan kişi bazen Gurbet (Çingene) oluyor. Daha sonra çocuğun gerçek annesi temsili olarak sattığı kadından çocuğunu belli bir miktar para karşılığında satın alır. Adını Yaşar koyar (Köseler, 2008, s. 37).
- Hatay’da çocuğu yaşamayan kadın tıbıklı (tebealı) ise kedi ya da köpek yavrularının üzerine eteğini silkeler. Eğer köpek ve kedi yavruları daha sonra ölürse kadın tıbıklı olmaktan kurtulur (Köseler, 2008, s. 16).
- Osmaniye’de tıbıklı kadın köpeğin üzerine silkelenirse tıbıkasının köpeğe geçeceğine ve köpeğin öleceğine inanılır (Kılıç, 2010, s. 17).
- Hatay’da aydaş çocuğun sağaltımı için çocuğu ölmeyen kadınlardan çocuklarının gömleği alınır. Çocuğu ölen kadın, kendi çocuğunu bu gömleğin içinden geçirir ki çocuk ölmesin veya daha sağlıklı olsun (Köseler, 2008, s. 39).
- Adana’da gelin eve girerken kaynanasının ve kayınbabasının koltuğunun altından geçerek girer (Başçetinçelik, 2009, s. 294).
- Osmaniye’de gelin, oğlan evine indiğinde geline bardak kırdırılır (Bilgici, 2018, s. 69).
- Adana’da gelin eve girerken çömlek kırılır (Başçetinçelik, 2009, s. 293).

- Mersin’de hastanın iyileşmesi için başında soğan kabuğu gezdirilir (Vural, 2008, s. 67).
- Mersin’de un çuvalının içine soğan konulur, bu soğan daha sonra fakirlere verilir ki ölüm olayının acısı da bir an önce evden çıksın (Ağcalar, 2009, s. 96).
- Mersin’de cenaze olduğu zaman ölünün yakınları bir un çuvalının içine soğan koyarlar, bu çuval daha sonra fakirlere verilir (Kayalı, 2010, s. 166).
- Mersin’de köpeğin havlaması ölümüne işarettir. Köpek havladığında soğan kırılıp atılır (Çağlayan, 1998, s. 83).
- Mersin’de ölmüş biri sürekli kişinin rüyasına giriyorsa “eski atalar umduğun umacığın olsun, bir daha rüyama gelme” denilerek ateşe soğan atılır (Çağlayan, 1998, s. 84).
- Adana’da bir ailede birisi pazartesi günü ölmüşse mezarının başında çanak veya cam bardak kırılır. Çünkü pazartesi ölüm olursa devamın geleceğine inanılır. Bunu önlemek için bir şey kırılır (Uğurlu, 2010, s. 56).
- Adana’da biri pazartesi günü öldüğünde, yıkandıktan sonra üstünde oklava kırılır (Başçetinçelik, 2009, s. 337).
- Osmaniye’de biri öldükten sonra ardından ölüm gelmesin diye oklava kırılır (Kılıç, 2010, s. 100).
- Mersinde ölü yıkanırken cırıksa başında oklava kırılır (Çağlayan, 1998, s. 84).
- Hatay’da biri ölünce cam eşyalar kırılır (Arı, 2020, s. 20).
- Osmaniye’de ölüyü yıkamak üzere yattığı yerden kaldırılınca yattığı yere bir tabak bulgur, soğan ve tuz konur. Sonra bunlar fakir birine verilir (Kılıç, 2010, s. 107).
- Mersin’de ölü evden çıkarken ardından üç taş atılır (Vural, 2008, s. 39).

Anadolu’da aktarma büyüüne ilişkin birçok ritüel mevcuttur. Çukurova yöresiyle benzerlik gösterenler içinde en dikkat çeken soğandır. Örneğin Antalya’da Divik kuşu ötmeye başladığında gitsin diye acı soğan kuşa atılmaktadır (Demirel, 2021, s. 45). Ölümle ilişkilendirilen bu kuşun getireceği uğursuzluk yani ölüm soğana yüklenerek evden uzaklaştırılmaya çalışılır.

Aktarma/yerine geçme büyüünün ilkeleri doğrultusunda Çukurova yöresinden alınan büyü örneklerini şu şekilde sınıflandırabiliriz: “1. Aktarma varlığı insan olanlar, 2. Aktarma varlığı hayvan olanlar, 3. Aktarma varlığı nesne olanlar, 4. Aktarma varlığı bitki olanlar.”

Yaşamayan çocukların satılması ve ölünün taşlanması aktarma varlığı insan olanlar olarak bu büyü türü içindedir. Aktarma varlığı hayvan olanlar olarak tıbıklı kadının kedi köpeğe silkelmesi, yeni doğum yapanın eteğine ekmek koyup köpeğe vermesi bu büyü türü içindedir. Aktarma varlığı nesne olanlar olarak bardak, oklava, çömlek kırılması ve çocuğu sürekli ölenlerin, çocuğu ölmeyenlerden gömlek alıp çocuğuna yaşaması için giydirmesi örnek verilebilir. Aktarma varlığı bitki olanlar içinde ise soğanın kötülüğün yüklenip yok edilmesi bu büyü türüne örnektir.

Çukurova’da bu büyü türünü iki şekilde ele almak gerekir. Birincisi don değiştirme olarak ele aldığımız farklı şekillere bürünme motifi, ikincisi ise uğursuzluğun bir nesneye yüklenip yok edilmesi yani günah keçisidir. Don değiştirmede tıbkalı kadının ağaca silkenmesi, erkek çocuğunun olmasını isteyenlerin, sürekli erkek doğuran birinin şalvar lastiğiyle kendi lastiğini değişmesi, çocuğun başka aileye satılması, tıbkalı kadının kedi ya da köpeğin üzerine silkenmesi, ikiz doğuran kadının gömleğinden geçmek, gelinin yumuşak huylu olması için kaynanasının koltuğunun altından geçmesi bu büyü türüne aittir. Kişinin kendinde olmayan özelliklerin, olan kişilerin donuna girerek ona aktarılması sağlanır ve kişi bu sayede hedeflerine ulaşabilir.

Günah keçisi kurbanları olarak ise “soğan, çanak, çömlek, bardak, oklava” seçilmiştir. Un çuvalının içine konulan soğana ölümün verdiği acı yüklenmiştir. Unun içine konularak aklanması ve fakirlere dağıtılarak ölünün çıktığı evden uzaklaştırılması hedeflenir. Nasıl başlarsa öyle gider anlayışıyla, pazartesi günü ölüm yaşandığında ondan sonraki günlerde de ölümün ardı kesilmeyeceği düşünülür. Bu durumu önlemek için Çukurova halkının seçtiği günah keçisi çanak, bardak ve oklava kırılır. Kötülüğün yüklendiği bu nesneler kırılarak kurban edilir ve ölümün ardının kesileceği düşünülür. Gelinin eve girerken kırıdığı bardak ve çömlek de aynı amaca hizmet eder. Türk kültürüne hâkim nazar anlayışıyla bu kutlu günde aksilikler olmasın diye bardak ve çömlek kurban edilir.

9.1.6. Yazılı Büyü

Yazılı büyüde en çok karşımıza çıkan büyü türü muskadır. Muska dinî unsurlardan hareketle hazırlanan büyüsel bir nesnedir. Kutsal kitaplardan deri, kâğıt, bakır vs. yazılan cümleler büyüsel etki oluşturur (Örnek, 2017, s. 71).

Yazının icadından sonra insanlar yazılı kültürle birlikte, hazırladıkları muskalarda kutsal kitaplardan cümlelere, kutsal sözlere, tanrı, peygamber, evliya veya aziz isimleri gibi kutsallığına inanılan isim ve cümlelere yer vermişlerdir. Muskalar, kâğıt, deri, metal vb. malzemeler üzerine yazılmışlar ve genellikle hamâil/hamaylı denilen bir askıyla kimsenin göremeyeceği bir şekilde taşınmışlardır. Kutsal kitapların dillerinin kutsallığına olan inanç gibi Kur’an-ı Kerim’in Arapça indirilmesinden dolayı Arap alfabesinin her harfinin kutsallığına ve sır taşıdığına olan inanç, büyüsel bir güç ve kutsallık katması amacıyla Arap harflerinin muska formüllerinde, dualarda, reçetelerde kullanılmasında etkili olmuştur (Uygun, 2012, s. 212-213).

Geçiş dönemlerinde muska, sıklıkla kötülüklerden ve uğursuzluklardan korumaya yönelik olarak geçiş dönemi odağındaki kişinin boynunda veya üzerinde taşınan büyüsel bir nesne olarak taşındığı görülmektedir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Yazılı Büyüye Ait Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana’da kısırlığı gidermek için hocaya muska yazdırılır (Yolcu, 2008, s. 16, Karakaş, 2005, s. 17, Gerek, 2012, s. 13).

- Mersin’de kısır olan kişi kendi için muska yaptırır (Çelik, 2020, s. 12).
- Hatay’da çocuğu olmayan kişiler hocalara muska yazdırır (Köseler, 2008, s. 14).
- Hatay’da kısır olan kişi muska yazdırır (Zürri, 2015, s. 12).
- Adana’da çocuğun sağlıklı doğması için muska yaptırılır (Kaplan, 2009, s. 16).
- Osmaniye’de kısırlığın giderilmesi için hocalara muska yazdırılır (Uğureli, 2013, s. 6).
- Adana’da çocuğu yaşamayan bir aile tekrar çocuk sahibi olmuşsa çocuğu yaşasın diye hocaya gider, muska yaptırır. Yedi yaşına kadar çocuğu başkalarından giydirir (Gerek, 2012, s. 15).
- Çukurova Girit göçmenleri, çocuğun yaşaması için muska yaptırır (Okuşluk Şenesen, 2011, s. 71).
- Hatay’da ağlayan çocuk için hocaya muska yazdırılır (Köseler, 2008, s. 41).
- Osmaniye’de sütü kesilen kadınlar muska yazdırır (Karakaş, 2016, s. 299).
- Osmaniye’de aydaş çocuğa muska yaptırılır (Uğureli, 2013, s. 12).
- Adana’da nazar değmesin diye çocuğa muska yaptırılır (Gerek, 2012, s. 15).
- Adana’da kısmet açmak için kız ya da erkek fark etmez, hocaya okutulur, muska yazdırılır (Yolcu, 2008, s. 61).
- Adana’da evlilik yaşını geçmiş olan kızlar, kısmet açmak için hocaya muska yazdırır (Gerek, 2012, s. 44).
- Mersin’de evlilik yaşı geçen kızlar, hocaya gidip muska yazdırırlar (Sayalı, 2006, s. 30).

Muska, büyülü sözlerin ya da dinî kelimelerin kâğıda yazılarak kişinin üzerinde taşımasıyla gücünün ortaya çıktığı büyü türüdür. Oldukça yaygın olan bu büyü çeşidini Çukurova dışındaki yerlerde de görmek mümkündür. Aydın’da sürekli düşük yapanlar bu durumdan kurtulmak için Erzurum’da ise eşler arasındaki muhabbeti artırmak için muskaya başvurulmaktadır (Duman, 2019, s. 49, Güney Açar, 2015, s. 112).

Çukurova’da ise çocuğu olmayanlar, çocuğu yaşamayanlar, nazar değenler ve kısmeti kapalı olanlar dinsel yetkinliği olan kişilere yani hocalara muska yaptırarak üzerlerinde taşırlar. Böylece muskanın büyülü ve dinsel gücünün kişiye geçtiğine inanılır.

9.1.7. Adların Büyü Unsuru Olarak Kullanılması

Adlar insanların bir parçasını, kişinin mizacını ve doğumdan sonraki yaşamını etkileyen büyülü güce sahip unsurlardan biridir. Genellikle yeni doğan bebeğe ad konulurken ya verilen adın anlamına göre ya da tarihte birçok iş başarmış kişilerin kuvvetli özelliklerinin bebeğe geçmesi amacıyla konulur. Örneğin çocuğa Demir, Çelik, Aslan gibi isimlerin verilmesiyle amaç bebeğin demir, çelik gibi sağlam olması, aslan gibi kuvvetli olması istenir. Tarihi kişiliklerde ise Muhammed, Ata gibi isimlerle din ve devlet adına birçok iş başarmış Hz. Muhammed ve Mustafa Kemal

Atatürk'ün özelliklerinin çocuğa da sirayet etmesi beklenir. Bu durum adların büyülu gücünü, kişiliği etkileyen yönüdür.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Ad Büyüsüne Ait Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Hatay'da hep kızı olan kadının çocuklarının adı değiştirilir. Döndü adının konulmasının sebebi, kızıdan oğlana dönsün diyedir (Köseler, 2008, s. 37).
- Hatay'da Yeter adı, sürekli kız doğuran kadın artık kız doğurmasın diye konur (Köseler, 2008, s. 37).
- Osmaniye'de sürekli kız çocuk doğuyorsa bundan sonraki doğumların erkek çocuğa dönmesi için "Döne, Döndü, Yeter" gibi adlar konur (Bilgici, 2018, s. 33).
- Mersin'de kız çocuk sahibi olmak istemeyenler Songül, erkek çocuğu olmasını istemeyenler Soner adını doğurdukları son çocuğa verirler (Can, 2007, s. 8).
- Mersin'de ardı ardına kızı olan aileler erkek çocuk sahibi olmak için kızlarına Döndü, Döne, Yeter gibi isimler verirler. Çocuğu ölen aileler ise yeni doğan çocuklarına Dursun, Durhasan, Durmuş, Durdu, Duran, Yaşar gibi adlar koyar (Kayalı, 2010, s. 60, Ağcalar, 2009, s. 60).
- Hatay'da çocuk ölüyorsa çocuğun anasından birisi bu çocuğu satın alır. Bu satın alan kişi bazen Gurbet (Çingene) oluyor. Daha sonra çocuğun gerçek annesi temsili olarak sattığı kadından çocuğunu belli bir miktar para karşılında satın alır. Adını Yaşar koyar (Köseler, 2008, s. 37).
- Mersin'de cinsiyet fak etmeksizin yeni doğan çocuğa yaşaması için Yaşar adını koyarlar (Taşkan, 2013, s. 6).
- Mersin'de bebeğin yaşaması için adını Köksal koyarlar (Balıkçı, 1998, s. 69).
- Osmaniye'de birinin sürekli çocuğu ölüyorsa son doğan çocuk erkekse "Yaşar" adı verilir. Bu çocuğa yedi yıl boyunca yeni bir kıyafet alınmaz ve başkalarından alınan kıyafetler giydirilir (Bilgici, 2018, s. 34).
- Osmaniye'de daha önceden çocukları ölmüş aileler, doğan çocuğun ölmemesi için "Durdu, Yaşar, Dursun" gibi adlar koyarlar (Bilgici, 2018, s. 34).
- Osmaniye'de sürekli kız çocuk doğuyorsa bundan sonraki doğumların erkek çocuğa dönmesi için "Döne, Döndü, Yeter" gibi adlar konur (Bilgici, 2018, s. 34).
- Hatay'da hep kızı olan kadının çocukların adı değiştirilir. Döndü ismi konulmasının sebebi kızıdan oğlana dönsün diyedir (Köseler, 2008, s. 37).
- Osmaniye'de sürekli kız çocuk doğuyorsa bundan sonraki doğumların erkek çocuğa dönmesi için "Döne, Döndü, Yeter" gibi adlar konur (Bilgici, 2018, s. 33).
- Hatay'da sürekli çocuğu ölenler, adı Mehmet olan veya evinde Mehmet adında biri bulunan yedi kişiden veya yedi evden para ya da elbise toplar. Çocuk bir yıl başkasının verdiği para ve elbiseyle giydirilir ve yedirilir (Köseler, 2008, s. 16).

- Adana’da bir kadının çocukları yaşamıyorsa doğan çocuk ölmesin diye adı Mehmet olan yedi kişiden elbise için parça toplanır. Toplanan bu parçalarla kıyafet dikilip çocuğa giydirilir (Gerek, 2012, s. 15).

Adlar kişiliğin bir parçasıdır ve adların anlamlarına göre insanın kişiliğinin ve fiziki yapısının şekillendiği düşünülür. Anadolu’da adlar büyüsel nitelikli olarak kullanılırlar. Örneğin Nevşehir ilinde bir daha çocuk istemeyen ya da sürekli kız veya erkek doğuran kişilerin bu durumun son bulması için son doğan çocuğa Yeter, Döndü, Özlem, Hikmet, Songül, Soner, Nihayet gibi adlar vermektedirler (Yılmaz, 2020, s. 54-55). İsimlerin anlamları hep mevcut durumun son bulmasını çağrıştırmaktadır.

Çukurova yöresinde ise sürekli kız doğuran kişilerin Songül, Yeter, Döne, Döndü gibi adların verildiği görülmektedir. Bu isimlerin anlamına bakıldığında Yeter adı, elde var olan şeyin yani kız çocuğunun kâfi miktarda olduğunu belirten bir anlama sahiptir, aynı zamanda bıkkınlık ve isyan göstergesidir. Songül adında “gül” çiçeği kız çocuğuyla özdeşleştirilmiş ve son sözcüğü de eklenerek kız çocuğunun son kez doğması temenni edilmiştir. Döne, Döndü ise dönmek fiilinden türemiş adlardır. Kız çocuğunun dönerek erkek çocuğunun olması istenir. Sürekli erkek doğuranların doğan son çocuğa Soner adını vermeleri de aynı şekilde açıklanabilir.

Çocuğu ölenlerin ise Yaşar, Duran, Durhasan, durmuş vb. adlar verilmesinin nedeni de yukarıda verdiğimiz örnekler gibi anlam esaslıdır. Yaşamak, durmak fiillerinden hareketle doğan çocuğun bu dünyada kalması, yaşam belirtisi göstermesi temenni edilir.

Mehmet ismi büyüsunü dinden alır. Mehmet ismi Muhammed isminin Türkçeleşmiş hâlidir. Çocuğun sağaltımı, yaşaması için dini bir kişilik olan Hz. Muhammed’in ismi verilir.

9.1.8. Sayıların Büyü Unsuru Olarak Kullanılması

Büyü işlemlerinde sayılar önemli bir yer tutar. Büyüsel bir uygulamada belirli sayıların yerine getirilmemesi başarısızlığa neden olur (Örnek, 1998, s. 147). Genellikle üç, yedi, dokuz, kırk, kırk bir sayılarında büyü ve mistik güçlerin olduğu düşünülür (Örnek, 2017, s. 75). Halk biliminde bu sayılar “formel sayı” olarak kabul edilir ve inançlar, pratikler, anlatılar vb. halk bilim unsurlarında sıklıkla kullanılır. Gökten üç elma düşmesi, Köroğlu’nun önüne çıkan üç köpük, Dede Korkut anlatılarında kırk yiğit, kırk ince belli kız, kırk bir kere maşallah vb. kullanımlar tesadüfî değil, belli bir inanç çerçevesinde kullanılmaktadır.

Geçiş dönemlerinde de anneye, bebeğe, geline, damada, ölüye uğurlu bir tesir göstermesi bakımından ritüellerde rakam ve sayıların kullanıldığı görülmektedir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Sayı Büyüsüne Ait Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana’da bebek doğduktan üç gün sonra hoca çağrılır, hoca ezan okur, iki rekât namaz kılar, bebeğin kulağına kamet getirip bebeğin adını üç kez tekrarlayarak koyar (Yolcu, 2008, s. 41).

- Osmaniye’de hoca çağrılır ve hoca çocuğu kible yönüne çevirerek kulağına ezan okur ve üç kere adını çocuğun kulağına söyler (Bilgici, 2018, s. 33).
- Hatay’da üç ezan sesi veya üç namaz vaktinden sonra bebeğe anne sütü verilir (Köseler, 2008, s. 31).
- Mersin’de aydaş çocuk üç yol ağzına görülür ve burada aydaş aşı pişirilir (Çıblak, 2005, s. 178).
- Mersin’de geline eve girmeden önce üç kere yastıkla vurulur (Çelik, 2020, s. 40).
- Adana’da ölü gömüldüğü günün akşamında Kur’an-ı Kerim okunur ve ölünün ruhuna bağışlanır (Gerek, 2012, s. 83).
- Çukurova Girit göçmenleri ölünün gömüldüğü gün Kur’an-ı Kerim okutur (Okuşluk Şensen, 2011, s. 122).
- Hatay’da üçüncü günü ölünün helvası pişirilir. Öğlen vakti mevlit okutulur (Köseler, 2008, s. 111).
- Osmaniye’de ölü evinde üçüncü gün mevlit okutulup yemek verilir (Bilgici, 2018, s. 91).
- Adana’da ölünün üçüncü gününde irmik helvası yapılır, bisküvi ve lokum dağıtılır (Kaplan, 2009, s. 61).
- Mersin’de ölünün üçüncü gününde küncülü helva yapılır ve dağıtılır (Çelik, 2020, s. 52).
- Adana’da çocuk adaklı olursa saçını yedi yaşına kadar kesmezler (Gerek, 2012, s. 37).
- Hatay’da doğan çocuk erkekse ve ölüyorsa saç yedi yıl kesilmez (Köseler, 2008, s. 16).
- Mersin’de sarılık olduğu düşünülen bebeğin yatağının başına yedi âdet sarımsak ve yedi âdet kuru üzüm bir ipe geçirilerek asılır (Ağcalar, 2009, s. 44).
- Mersin’de ölü evinde yedi gün boyunca gelenler karşılanıp uğurlanmaz (Kayalı, 2010, s. 188).
- Hatay’da definden sonra yedi gün boyunca güneş doğmadan mezara ziyarete gidilip buhur yakılır ve dua edilir (Türkan, 2015, s. 486).
- Adana’da yirminci günde anne ve çocuğun yıkanacağı suyun içine yirmi taş atılarak su hazırlanır. Bu suyla anne ve çocuk yıkanır (Gerek, 2012, s. 29).
- Hatay’da yirminci gün çocuğu ve kadını banyo yaptırılır yarı kırk çıkartılır (Köseler, 2008, s. 35).
- Mersin’de kısır olan kişi kırk kapıdan para toplar ve dua ister. 40 kişinin duasını ardına aldığı düşünerek çocuğunun olacağına inanılır (Çelik, 2020, s. 12).
- Adana’da kırk taş suya konur dua okunarak bebek yıkanır (Savur, 2010, s. 28).

- Mersin’de lohusanın kırkı çıktığı zaman ocak taşından kırk tane küçük taş alırlar, lohusanın yıkanacağı suyun içine atarlar, lohusa bu suyla yıkanır (Kayalı, 2010, s. 45).
- Mersin’de bebek kırklama suyuna kırk taş, kırk yeşil yaprak, kırk buğday, kırk arpa vb. maddeler atılır (Bilir, 2003, s. 167).
- Osmaniye’de kırk tane taş, yedi çeşit yeşil çiçek yaprağı, altın yüzük ve tuz yıkama suyuna koyulur. Bu su ile bebek ve anne yıkanır sonra da su eşige serpilir (Tülüce, 2008, s. 42).
- Hatay’da cenaze çıkan evde kırk gün ışık yakılır (Türkan, 2015, s. 488).
- Adana’da kırkıncı gün ölünün etinin kemikten ayrıldığına inanılır ve mevlit okutulur (Başçetinçelik, 2009, s. 377).
- Adana’da eskiden bebek kırkı çıkana kadar yıldız altına çıkarılmazmış (Uğurlu, 2010, s. 20).
- Osmaniye’de ölünün kırkıncı gününde, ölen kişinin vücudundaki etler kemikten ayrıldığı için mevlit okutulur (Tülüce, 2009, s. 101).
- Osmaniye’de ölünün elli ikinci gününde Kur’an-ı Kerim okutulması oldukça önemlidir, çünkü elli ikinci günde ölünün etinin kemikten ayrıldığına inanılır. Et ile kemik birbirinden ayrılınca çok acı çekilir. Acıyı dindirmek için Kur’an-ı Kerim okutulmalıdır (Uğureli, 2013, s. 27).
- Çukurova Girit göçmenleri ölünün elli ikinci gününde mevlit okutur (Okuşluk Şensen, 2011, s. 123).
- Hatay’da ölünün ardından elli iki gün yas tutulur (Köseler, 2008, s. 116).
- Mersin’de ölünün kırkıncı ve elli ikinci gününde, ölen kişinin ailesi ya da yakın akrabaları tarafından pilav ve sulu bir yemek ya da lahmacun yapılır. Yapılan bu yemekler komşulara ve yakınlarla dağıtılır (Kayalı, 2010, s. 183).
- Mersin’de ölünün yıl dönümünde kurban kesilir, yemek pişirilir ve dağıtılır (Çıblak, 2005, s. 200-201).
- Çukurova Girit göçmenleri yıl dönümünde ölüyü anar, Kur’an-ı Kerim okutur ve yemek dağıtır (Okuşluk Şensen, 2011, s. 122-123).

Geçiş dönemlerinde sayıların mistik gücünden yararlanılmaktadır. Erzurum’da çocuk sahibi olmak isteyenler yedi renkli iplik okutarak bele bağlarlar (Güney Açar, 2015, s. 53). Malatya’da bebeğin kulağına üç kez adı söylenir (Karaağaç, 2013, s. 67).

Çukurova yöresindeki uygulamalarda sıklıkla sayılara başvurulur. Sayılara, çeşitli gözlemler ve denemeler sonucunda anlamlar yüklenmiş ve büyüleri oldukları düşünülmüştür. Bir ritüelin tamamlanması için sayılara ihtiyaç duyulmaktadır. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere doğumdan ölüme sayılar büyüleri, tamamlayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

9.2. Değerlendirme

İnsana iyilik ya da kötülük getirmek amacıyla yapılan büyüler, uygulanış şekillerine göre çeşitli adlar almaktadır. Hem Anadolu’da hem de Çukurova’da taklit, temas, ak, kara, pasif, aktarma, yazılı büyü türleriyle adların ve sayıların büyüsel işlemlerde kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Taklit büyüünde, Çukurova halkının ağaç dalına beşik figürü asması, doğumu kolaylaştırmak için hamurdan deve yapılması, kısmet açmak için kilit açtırılması, ölünün ardından kazanın ters çevrilmesi mevcut durumu tersine döndürmek için yapılan büyüsel uygulamalardır. Beşikle bebek, kilitle kapalı olan her şeyin açılması, kazanın ters çevrilmesiyle ölünün tersine dönmesi taklit edilerek arzulananların gerçekleştirilmeye çalışıldığı dikkat çekmektedir.

Temas büyüünün ilkesine göre büyülü nesnenin geçiş dönemi odağındaki kişiye temas etmesi gerekmektedir. Çukurova’da koruyucu olarak ağaçtan bir parçanın kişinin üzerine takıldığı, yatağın altına süpürge konulduğu, demirden nesnelerin kötü ruhlardan korunmak amacıyla sıklıkla kullanıldığı, toprak ve taşların bebek ve anne ile sıklıkla temas ettirilmesi, renklerin kullanılması temas büyüünün ilkeleri çerçevesinde kullanılmaktadır.

Ak büyüünün genellikle dinden yararlandığı görülmekle birlikte geçiş dönemindeki olumsuzluklardan kişiyi korumak için yapılan birtakım pratikler de bu büyü türü içinde ele alınmaktadır. Gebe kalmak için adanan adaklar, nazarın etkileri yok etmek için dökülen kurşun, albasmasını önlemek için odada yakılan ateş, ölünün ardından yakılan ışık, tütsüleme işlemleri ak büyüünün ilkesine göre gerçekleştirildiği ve kişileri korumayı hedeflendiği göze çarpmaktadır.

Kara büyüü adından da anlaşıldığı üzere olumsuzluk getirmek amacıyla yapılan kötücül büyülerdir. Çukurova’da kısmeti kapalı olanlar ve yeni evli çiftleri kara büyüünün odağındaki kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Evli çiftleri huzursuz etmek için nikâh sırasında kilitlerin kilitlenmesi taklit büyüüne de dâhil olmakla birlikte kara büyüünün ilkelerini de taşımaktadır. Bununla birlikte domuz yağı sürülerek çiftlerin birbirinden soğutmak, yemişlere çeşitli dualar okuyarak aralarını bozmak gibi kara büyü işlemleri de dikkat çekmektedir.

Pasif büyüde kaçınmalar oldukça dikkat çekicidir. Hamile kadının bebeğin dış görünüşünü etkileyeceği düşüncesiyle balığa, tavşana, deveye bakmaması, çocuğun ömrünün kısa olacağı düşüncesiyle hamileyken saçını kestirmemesi, ölüm olayının yaşanmaması için gece kazan ve tuz gibi şeylerin verilmemesi ve ölünün ruhunu taşıdığı inancıyla ölünün elbiselerinin dağıtılması Çukurova’da dikkat çeken pasif büyü uygulamalarındandır.

Aktarma/yerine geçme büyüünde arzu edilen şeyin ya da kötülüğün bir insana veya varlığa aktarımı ve ilgili toplumdan uzaklaştırılması söz konusudur. Tıbikalı kadının kedi, köpek ve ağaca silklenmesi, çocuğu sürekli ölenlerin son doğan çocuklarını komşuya satması, ölüm olayının ardından soğanın un çuvalına konulup dağıtılması, gelinin kaynana ve kayınbabanın koltuğunun altından

geçmesi gibi uygulamalar Çukurova yöresinde aktarma/yerine geçme büyüğü içinde dikkat çekmektedir.

Yazılı büyüünün Çukurova’da en çok ön plana çıkan şekli muskadır. Kısırlığı gidermek, sürekli çocuğu ölenlerin çocuklarının yaşaması için, kısmeti kapalı olanların kısmetini açmak için hoca adı verilen din büyüklerine gidip muska yaptırdığı görülmektedir.

Adların ve sayıların büyü unsuru olarak kullanılması geçiş dönemlerinde önemli bir yer kaplamaktadır. Çukurova’da artık kız çocuğunun olmasını istemeyenler Döne, Döndü, Yeter gibi adlar; çocuğu yaşamayanlar Köksal, Durhasan, Dursun gibi adlar vermeleri, isimlerin anlamlarına göre büyü amaçlı kullanmaları oldukça dikkat çekmektedir. Sayıların büyüsel gücü ise 1, 3, 7, 20, 40, 52 gibi rakam ve sayılarda ön plana çıkmaktadır. Bebeğin adının 3 kere söylenmesi, adağı olan kişilerin çocuklarının saçını 7 yıl kesmemesi, doğumun 40. gününde yapılan kırklama işleminde 40 adet taş kullanılması, 52. günde ölünün etinin kemiğinden ayrılacağı inancı vb. birçok inanış Çukurova’da sayılara ait unsurlar olarak dikkat çekmektedir.

İnsanoğlunun iyiliği için kullanılan büyülerin Çukurova yöresi geçiş dönemlerine yansımalarının tablo gösterimi aşağıdaki gibidir:

Tablo 9.1. Büyü Unsurlarının Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Dağılımı

Geçiş Dönemleri	Taklit Büyüsü	Temas Büyüsü	Ak Büyü	Kara Büyü	Pasif Büyü	Aktarma Büyüsü	Yazılı Büyü	Adların Büyü Unsuru Olarak Kullanımı	Sayıların Büyü Unsuru Olarak Kullanımı
Doğum	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓
Sünnet		✓							
Askerlik		✓							
Evlenme	✓	✓	✓	✓		✓	✓		
Hac		✓							
Ölüm	✓	✓	✓		✓	✓			✓

10. GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE MİTOLOJİK RENKLER

Tabiat ile sürekli iç içe olan insanlar için doğanın her bir unsuru keşfedilmeye ve anlamlandırılmaya değerdir. Bu unsurlardan biri olan renkler, doğadan ilham alınarak anlamlandırılmış ve her birine çeşitli semboller yüklenmiştir. Örneğin kutsal kabul edilen ateşin rengi kırmızı, ağaçların rengi yeşil, Gök Tanrı'nın yaşadığı yer olan göğün rengi mavi, karanlığın rengi siyah vb. Türk kültüründe değerli veya korkutucu gelen her şey bir renk ile ilişkilendirilmiştir ve tıpkı ilişkilendirildiği nesneler veya varlıklar gibi bu renkler de önemli sayılmıştır.

Altay Türklerine ait yaradılış mitinde tanrı Kara Han olarak bilinen Kayra Han, güç sahibi biri olarak gösterilmektedir. Gök Tanrı'nın isimlerini renklerden alan Ak Han, Kızıl Han, Sarı (Kara) Han, Yeşil Han adlarında dört oğlu mevcuttur. Türk mitolojisinde kadın olarak tasavvur edilen ve iyilik ile özdeşleştirilmiş Ak-Ene-Ak-Ana ya da Ürüng-Ayğsıt, beyaz renk ile sembolize edilmiştir (Küçük, 2010, s. 185-186). Türklerde renkler, bazen güç, iktidar, kudret bazen iyilik, saflık, temizlik, bazen de kötülük olgularını sembolize etmiştir.

Türklerde renklerin yön gösterici özelliğinin olması dikkat çekicidir. Türkler her bir yönü bir renk ile sembolize etmiştir:

Şark: Gök ejderha ve Gökdeniz

Cenup: Kızıl kuş ve Kızıldeniz

Garp: Ak kaplan ve Akdeniz

Şimal: Kara kaplumbağa ve Karadeniz (Gökalp, 2019, s. 31-35).

Cinsiyet belirtmede de renklerin kullanılmasının mitoloji ile münasebeti olduğunu düşünmekteyiz. Hanlar hanı Bayındır Han, yılda bir kere verdiği ziyafette beylerini toplar kara, kızıl ve ak otağ kurdurur. Oğlu olanı ak otağda, kızı olanı kızıl otağda, oğlu kızı olmayanı ise kara otağda ağırlar (Ergin, 2004, s. 78). Birkaç yıl önceye kadar erkeklere beyaz olmasa da beyaza yakın bir mavi, kızlara ise kıza benzer pembe kimlik verilmesinin bir cinsiyet belirleme yöntemi olduğu ve bunda da mitolojinin bir izi olduğu aşikârdır.

Geçiş dönemlerinde de sağaltım, koruma ve yaslı olduğunu göstermek amaçlı renklerin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Kırmızı, mavi, yeşil, sarı, beyaz, siyah renkleri yaygın olarak kullanılmaktadır.

10.1. Kırmızı

Mitolojik olarak kırmızı renk, güneşin ve tüm savaş tanrılarının rengidir. Eril hareket ilkesini, ateşi, hükümdarlığı, aşkı, gelin ve evlilikle ilgili birtakım özellikleri ifade eder. Bununla birlikte saygı duyulan ateş de kırmızı renkle sembolize edilmiştir. Al ruhu, alkarısı, albastı koruyucu ve kötü ruh tasarımları kırmızı renkle ilişkilidir (Çoruhlu, 2020, s. 334-335). Günümüzde al ruhu tasavvuru,

alkarısı, albastı inancı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Al ruhu, kadim zamanlarda bugünkü gibi tasavvur edildiği gibi kötü bir ruh değildir. Al kelimesinin ateş kültüyle alakalı olması bu duruma kanıttır. Başlangıçta al ruhu koruyucu ruh olarak bilinir. Bununla birlikte Türklerce kutsal olan bayrak da Al Ruhu ve ateş ile ilişkili olarak kutsal sayılmaktadır (İnan, 1987, s. 263, Genç, 1999, s. 13-15).

Rus arkeolog A. N. Bernştam tarafından Talas kıyısında açılan I. yüzyıla ait bir Hun mezarında yarı mumyalanmış bir kadın cesedinin başında kırmızı ipek kumaş olduğunu belirtir. Yine Rus arkeologlardan biri olan S. V. Kiselev Tuyahtı'da açtığı bir mezarda VII. ve VIII. yüzyıl Göktürk beylerinden birine ait olduğu düşünülen bir ceset bulmuştur. Cesedin üzerindeki üç kat elbisenin en üst katı kırmızı ipek kumaştandır (Genç, 1999, s. 15-16). Koruyucu bir renk olarak düşünülen kırmızı, ölüm geçiş döneminde de kullanılarak yaşam fonksiyonlarını kaybetmiş, ölü durumda olan birey için koruyucu bir öge durumundadır.

Türk halk kültüründe kırmızı renk özellikle koruyucu vasfı ile ön plana çıkmaktadır. Geçiş dönemlerinde anne ve bebeğini alkarısından korumak için üzerlerinde altın ve kırmızı renkli nesneler bulundurmamak, askere gidecek gencin koluna kırmızı kurdele bağlamak, düğünde bayrak asmak, ölünün tabutuna kırmızı yağlık koymak gibi gelenek ve inanışlar geçiş dönemindeki kişiyi korumak amacıyla yapılmaktadır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Kırmızı Renk ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana'da lohusanın saçına kırmızı kurdele bağlanır (Yolcu, 2008, s.31).
- Adana'da bebeğe albasmasından korumak için kırmızı yağlık örtülür (Yolcu, 2008, s.34).
- Adana'da albasmaması için lohusanın başına kırmızı bir şey bağlanır (Uğurlu, 2010, s. 22).
- Mersin'de albasmasından korumak lohusanın başına kırmızı renkte tülbent bağlanır (Kayalı, 2010, s. 51).
- Mersin'de bebeğe albasmasın diye al renk tülbent örtülür (Bilir, 2003, s. 166).
- Mersin'de lohusa kadın albasmasından bayılırsa bir kırmızı bezi ya da tülbenti yakıp lohusanın burnuna tüttürürler (Kayalı, 2010, s. 52).
- Osmaniye'de bebeğe albasmasın diye yüzüne kırmızı renkli örtü örtülür (Bilgici, 2018, s. 28).
- Osmaniye'de lohusanın başına kırmızı kurdele veya örtü bağlanır (Aşçı, 2022, s. 36).
- Mersin'de kırklı kadının ve bebeğin başına kırmızı tülbent örtülür (Kırmızı, 2016, s. 42).
- Mersin Konargöçerleri lohusa kadının başına kırmızı renkte bir tülbent bağlar (Bali, 2015, s. 200).

- Çukurova Konargöçerleri al basmasın diye doğum yapmış kadının alına kırmızı yazma bağlar (Doğaner, 2013, s. 152).
- Adana'da albasmasına karşı altın takılır (Savur, 2010, s. 25).
- Adana'da kırklama suyun içine altın yüzük konur (Gerek, 2012, s. 29).
- Adana'da çocuk sarılık olmasın diye altın takılır (Gerek, 2012, s. 30).
- Adana'da kırklama suyunun içine altın atılır (Savur, 2010, s. 28).
- Hatay'da anne ve bebeğin kırkı çıkana kadar başuçlarına altın konur (Türkan, 2015, s. 426).
- Osmaniye'de kırklama suyuna altın yüzük veya küpe atılır, anne ile bebek bu suyla banyo yaptırılır (Bilgici, 2018, s. 32).
- Osmaniye'de kırk tane taş, yedi çeşit yeşil çiçek yaprağı, altın yüzük ve tuz yıkama suyuna koyulur. Bu su ile bebek ve anne yıkanır sonra da su eşiğe serpilir (Tülüce, 2008, s. 42).
- Osmaniye'de kırk basmasın diye çocuğa altın takılmalıdır (Tülüce, 2008, s. 40).
- Hatay'da askere gidecek olan gencin koluna kırmızı kurdele bağlanır (Köseler, 2008, s. 121).
- Mersin'de askere gidecek gencin koluna kırmızı kurdele bağlanır (Kayalı, 2010, s. 83).
- Adana'da sağdıçlar düğünde kollarına kırmızı kurdele takar (Yolcu, 2008, s. 71).
- Hatay'da gelinin bekâr erkek kardeşi, yoksa amcası o da yoksa yakın bir akrabası gelinin beline kırmızı kuşak bağlar (Türkan, 2015, s. 461).
- Adana'da gelin alma merasimi sırasında erkek kardeş tarafından gelinin beline kırmızı ve yeşil kuşak bağlanır (Gerek, 2012, s. 54).
- Mersin'de gelinin başına, kına yakılmadan önce kırmızı al atılır (Kayalı, 2010, s. 129).
- Osmaniye'de kına gecesinde gelinin başına kırmızı örtü örtülür (Bilgici, 2018, s. 66).
- Mersin'de düğünden bir gün önce öğle namazından sonra oğlanın akrabaları ve komşuları tarafından bayrak dikilir (Kırmızı, 2016, s. 60).
- Adana'da bayrak dikme, düğünden bir gün önce cuma günü namazdan çıktıktan sonra gerçekleştirilir (Yolcu, 2008, s. 70).
- Hatay'da düğün, ilk gün bayrak dikme işlemiyle başlar (Köseler, 2008, s. 68).
- Adana'da ölen kadınlara yeşil, kırmızı, beyaz yağlık bağlarlar (Savur, 2010, s. 91).
- Hatay'da cenazenin üzerine Kur'an-ı Kerim'den ayetlerin yazılı olduğu kırmızı ya da yeşil kadifeden örtüler tabutun üzerine serilir (Türkan, 2015, s. 479).
- Mersin'de ölen kadınlar kefenlenirken yüzlerine al renkli bir duvak atılır (Çağlar, 2016, s. 164).

Kırmızı rengin Türk kültüründe önemli olmasının nedeni, ateş ile bağlantılı olmasıdır. Ateş ve ateşi temsil eden unsurlar koruyucu etkiye sahiptir. Afyonkarahisar’da doğumdan sonra lohusaya albasmasının diye kırmızı yazma takılır (Şahin, 2020, s. 26). Aydın’da da doğum yapan kadınlara al kuşak bağlanmaktadır (Duman, 2019, s. 62).

Çukurova’da doğumla ilgili gelenek, inanış ve ritüellerde annenin ve bebeğin yanında, başında, çevresinde kırmızı renkten herhangi bir materyal bulundurulduğu görülmektedir. Çukurova yöresinde albastı, al ruhu inancının bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır, fakat koruyucu ruh değil, kötü ruh olarak varlığını sürdürmektedir. Albastı, alkarısı günümüzde çocuklara ve kadınlara zarar veren, onları korkutan ve canlarını almaya çalışan bir ruh olarak bilinir. Türk kültüründe albastıdan, alkarısından korunmanın yollarından biri de kırmızı renktir. Alkarısının kırmızı renkten korktuğuna inanılmaktadır (İnan, 1987, s. 161).

Askere giden gençlerin ve sağdıçların kollarına kırmızı renk kurdele bağlanması, gelinin beline kırmızı kuşak bağlanması, düğünde bayrak asılması geleneklerinde de yine kırmızı rengin koruyuculuğuna sığınılır. Doğum, askerlik, evlenme gibi törenlerin odağındaki kişiler tehlikelere açıktır. Tören kimin etrafında gerçekleşiyorsa kötü ruhun hedefinin o kişi olduğu düşünülmektedir. Bu kötü ruhun şerrinden korunmak için kırmızı renk koruyucu yönüyle törenlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte ölünün de halk kültüründe kötülüklerle açık olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden ölen kadınların kırmızı yağlıkla gömüldüğü, tabutun üzerine kırmızı örtüler atıldığı da dikkate değerdir. Bu ölüyü kötülüklerden korumak adına başvuru yollarından biridir.

Altının hem maden hem de kırmızı ve sarı rengin karşılığı olduğunu görmekteyiz. Altın madeninde de bahsettiğimiz gibi Ramstedt, altının al rengi olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte altın, sarı rengin de temsilidir. Bu sebeple bebeğin ve annenin korunmasında altın bu iki rengi temsil etmesi bakımından önemli rol oynar.

10.2. Sarı

Türklerde sarı renk, dünyanın merkezini sembolize eder. Bu inanç Şamanizm’den kalmaz. Tanrı Ülgen, altın kapılı sarayda ve altın tahtta oturur. Sarı rengin Türklerde altın sarısı, sırma renk ile ifade edildiği bilinmektedir. Ülgen’in tahtı devletin, ülkenin ve dünyanın merkezinde sayılması hasebiyle sarı renk önem arz etmektedir (Genç, 1997, s. 31).

Sarı renk güneşe ait bir simgedir. Akıl, zihin, sezgi ve iman vb. kavramlar sarı rengine mal edilir. Ancak ışık ve altın sarısı dışındaki koyu sarı renk olumsuz anlama sahiptir. Koyu sarı renk; haset, hırs, vefasızlık, imansızlık anlamlarına gelir. Hâkimiyet simgeçiliğinde sıklıkla karşımıza çıkan sarı renk, dinsel anlamda güçlülüğü de ifade eder. Buna örnek olarak Anadolu alp- erenlerinden Sarı Saltuk Türk gösterilebilir (Çoruhlu, 2020, s. 341-342).

Sarı renk, bazen zararlı ruhları da temsil eder. Buna örnek olarak sarı albastı tasavvurunu vermek mümkündür. Kırgız ve Kazak Türklerine göre albastı iki türdür. Kara albastı ve sarı albastı.

Sarı albastılar, hocalar ve şamanların okumasıyla giderler. Sarı albastı sarışın bir kadın görünümündedir. Bazen keçi ve tilki şekline de bürünür. Lohusalar musallat olur (İnan, 1987, s. 259).

Geçiş dönemlerinde sarı renk, genellikle sarılık hastalığının tedavisin ve anne bebeğinin kötü ruhlardan korunmasında kullanılmaktadır.

Çukurova Yöresi Geçiş Mitolojik Sarı Renk ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana’da bebeğe albasmasından korumak için sarı yağlık örtülür (Yolcu, 2008, s. 34).
- Adana’da çocuğun sarılık olmasını önlemek için üstüne sarı yağlık örtülür (Uğurlu, 2010, s. 18, Kayış, 2013, s. 7).
- Adana ve Mersin’de sarılık olan küçük çocukların üstüne iyileşmeleri için sarı yazma örtülür (Çıblak, 2005, s. 206).
- Mersin’de sarılık olduğu düşünülen yüzüne sarı renkli bir tülbent örtülür (Kayalı, 2010, s. 64, Bilir, 2003, s. 166).
- Osmaniye’de bebek sarılık olmasın diye bebeğin beşiğine veya yattığı yere sarı yazma ya da sarı renkli bir şeyler örtülür (Bilgici, 2018, s.26).
- Çukurova Konargöçerleri yeni doğan çocuklardaki sarılığın geçmesi için üzerine sarı örtü örterler (Doğaner, 2013, s. 388).
- Adana’da albasmasına karşı altın takılır (Savur, 2010, s. 25).
- Adana’da kırklama suyun içine altın yüzük konur (Gerek, 2012, s. 29).
- Adana’da çocuk sarılık olmasın diye altın takılır (Gerek, 2012, s. 30).
- Adana’da kırklama suyunun içine altın atılır (Savur, 2010, s. 28).
- Hatay Nusayrileri anne ve bebeğin kırkı çıkana kadar başuçlarına altın koyarlar (Türkan, 2015, s.426).
- Osmaniye’de kırklama suyuna altın yüzük veya küpe atılır, anne ile bebek bu suyla banyo yaptırılır (Bilgici, 2018, s. 32).
- Osmaniye’de kırk tane taş, yedi çeşit yeşil çiçek yaprağı, altın yüzük ve tuz yıkama suyuna koyulur. Bu su ile bebek ve anne yıkanır sonra da su eşiğe serpilir (Tülüce, 2008, s. 42).
- Osmaniye’de kırk basmasın diye çocuğa altın takılmalıdır (Tülüce, 2008, s. 40).

Anadolu’nun çeşitli yerlerinde de sarı rengin hastalıkla ilişkili olduğu görülmektedir. Sarılık olarak bilinen bu hastalığı tedavi etmenin yolu, sarı renkli herhangi bir materyal kullanmaktır. Mardin’de bebeğin sarılık olmasını önlemek için sarı eşarp kullanılır (Ayan, 2012, s.149). Malatya’da ise bebeğin ilk banyosu yaptırılırken sarılık olmasını önlemek için altın bir yüzük suya atılır (Karaağaç, 2013, s. 61).

Çukurova kültüründe sarı renk, doğum geçiş döneminde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır ve sarılık hastalığının tedavi edici unsurlarından biri olarak görülmektedir. Gelenek ve ritüellerde sarılık

olan ya da sarılık olmadan önlem almak için bebeğin yüzüne ve beşiğine sarı renkli bir şeyler örtüldüğü, altın takıldığı, kırklama suyuna altın atıldığı vb. görülmektedir. Bununla birlikte albasmasını önlemek için kırmızı rengin yanında sarı renk de kullanılmaktadır. Abdülkadir İnan'ın bahsettiği sarı albastıların, sarılık hastalığına sebep olduğu düşüncesindeyiz. Bu hastalığın yok olması için sarı renkli materyallerle bebeğin temas ettirilerek sağaltımı gerçekleştirilir. Bununla birlikte altın, hem sarı rengi hem de kırmızı rengi temsilen her iki renkte de koruyucu ve sağaltıcı olarak karşımıza çıkmaktadır.

10.3. Siyah

Neredeyse bütün kültürlerde ortak olarak siyah renk olumsuz bir anlama sahiptir. Siyah renk karanlığı, kötülüğü temsil eder. Bu yüzden olumsuz durumlar, nesneler, kötülükle ilişkilendirilen kişiler siyah yani kara renkle ifade edilir.

Türklerde kara renk genellikle şu anlamlarda kullanılmıştır:

1. Kuzeyde olan bir yer
2. Şiddet, güç ve gerçeği vurgulayan bir unsur
3. İyiliğin karşısında yer alan olumsuzluk. Yas ve ölüm
4. Olumlu ya da olumsuzluk belirtmeden iki farklı şeyi ifade için kullanılır (Çoruhlu, 2020, s. 332).

Geçiş dönemlerinde ise yasin sembolü olmasının dışında yeni doğum yapmış kadını ve bebeğini korumak için de siyah renkli unsurlar kullanılmaktadır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Siyah Renk ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana'da bebeği albasmasından korumak için siyah yağlık örtülür (Yolcu, 2008, s. 34).
- Mersin'de bebeğe ve lohusaya koruma amacıyla gözlerine sürme çekilir (Coşar, 2019, s. 26).
- Hatay'da ölen kişinin eşi, annesi, kızları, bir yıl siyah giyinir (Köseler, 2008, s. 111).
- Osmaniye'de cenaze evi sahipleri uzun süre siyah giyinir (Tülüce, 2009, s. 99).
- Mersin'de yas tutulduğunun göstergesi olarak siyah yağlık bağlanır ve siyah giyinilir (Çelik, 2020, s. 54).
- Adana'da yaşlı kadınlar siyah yağlık bağlar, siyah şalvar giyerler (Uğurlu, 2010, s. 68).

Siyah renk zihinlerde bıraktığı olumsuz etkiyle geçiş dönemlerinde hem kötü ruhları korkutmak hem de ölümün acısını belli etmek amacıyla yaşlı ailenin kullandığı renklerden biridir. Erzurum'da lohusanın boynuna siyah boncuk takılır (Güney Açar, 2015, s.74). Mardin'de yas tutan

kişiler siyah giymektedir (Ayan, 2012, s. 166). Niğde’de yas tutulurken siyah yazma bağlanır, siyah giysiler giyilir (Dilmen, 2009, s. 80).

Çukurova’dan alınan gelenek ve inanışlarda da tıpkı Anadolu’da olduğu gibi kötü ruhları korkutma ve yaslı olma durumunu belli etme amacıyla siyah renk kullanılmaktadır. Lohusa ve bebeğinin etrafında bulundurulmuş siyah yağlık ve onlara çekilen sürme, anne ve bebeğe zarar vermek için gelen albastıyı korkutmak ve vereceği zararı önlemek içindir. Diğer geleneklerde ise siyah renk ölümle bağlantılı olarak karşımıza çıkar. Bir insanın ölümü sevenlerinde derin acı, hüznün ve yokluk hissini oluşturur. Dolayısıyla ölüm, zihinlerde olumsuz bir anlamı olan siyahla, karanlıkla ilişkilidir. Bu nedenle yaslı kişiler, karanlıkta ve hüznün içinde olduklarını belirtmek amacıyla siyah giyinirler.

10.4. Beyaz

Beyaz yani ak renk; temizlik, arılık, büyüklük ve yaşlılığı ifade eder. Eski Türk devleti olan Hunlarda ak renk, adaleti ve gücü ifade etmiştir. Devlet büyükleri savaşta ak renk giyinir, komutanlar askerlerden seçilmek için beyaz giyindikleri bilinmektedir. Cengiz Han’ın da ak elbise giydiği ve ak ata bindiği erişilen bilgiler arasındadır. Selçuklular ve Osmanlılardaki ak sancak, Dede Korkut’taki “ak âlemler” bu geleneğin devamı niteliğindedir (Hey’et, 1996, s. 56).

Türk mitolojisinde beyaz renk en yaygın olarak kullanılan renklerden biridir. Bu yaygınlığın nedeni gök renginin yerine geçmesidir. Bir başka neden ise ikinci derecede bir tanrı olan Ülgen’in Gök Tanrı’nın yerine geçmesiyle beyaz renk yoğunluk kazanmıştır. Türk mitolojisinde bazı iyi ruhların beyaz renk ile ilişkilendirildiği bilinmektedir. Örneğin, yaratılış esnasında Tanrı Ülgen’e ilham veren ruhun adı Ak-ene’dir. Ak-ene iyi bir ruh olarak beyaz ile ilişkilendirilmiştir (Çoruhlu, 2020, s. 338).

Beyaz renk, bazı boylarda yas durumunu temsilen kullanılmaktadır. Kırgızlar ve Kazaklar savaş sırasında ak bayrak asarlar, Altaylılarda da ak rengin matemi temsil eden yönü bulunmaktadır. Azerbaycan’ın bazı bölgelerinde, tabutun üstüne mavi ve kara renkli örtü örtüldüğü bilinmektedir (Seyidov, 1988, s. 36).

Saflık, temizlik ve arılık ifade etmesi bağlamında geçiş dönemlerinde beyaz renk sıklıkla kullanılmaktadır. Bir erginlenme içinde olan geçiş dönemi odağındaki kişiye beyaz renkle ilişkili olan özelliklerin geçmesi hedeflenmektedir ve geçişi sağladığı yeni yaşamını beyaz renk ile “aklamak” istenmektedir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Beyaz Renk ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana’da sünnet çocuğunun kıyafeti beyaz olur (Gerek, 2012, s. 90).
- Adana’da ölünün üstüne temiz ve beyaz bir çarşaf örtülür (Gerek, 2012, s. 76).
- Adana’da ölen kadınlara yeşil, kırmızı, beyaz yağlık bağlarlar (Savur, 2010, s. 91).
- Hatay’da kefen hazırlanırken mezarın altına serilecek olan beyaz renkte yatak ve yastık hazırlanır (Türkan, 2015, s. 488).

- Mersin’de kefen bezi mutlaka beyaz olur (Kayalı, 2010, s. 168).
- Osmaniye’de kefen beyaz renktir (Bilgici, 2018, s. 83).

Anadolu’da beyaz rengin geçiş dönemleri özelinde kullanımı şu şekildedir: Antalya’da sünnet çocuğuna beyaz renk elbise diktirilmektedir (Demirel, 2021, s. 30). Nevşehir’de kefenin rengi beyazdır (Yılmaz, 2020, s. 82). Ordu’da ölüm olayı gerçekleştikten sonra ölünün çenesi beyaz bir bezle bağlanır. Ardından ölünün üzerine beyaz renkte dikişsiz ve sade bir örtü atılır (Kızılkaya, 2019, s. 74).

Çukurova’da da tıpkı Anadolu’da olduğu gibi beyaz renk ortak değerler etrafında buluşur. Örneğin gelinlik, kefen, sünnet kıyafeti beyazdır. Beyaz renk, saflığı, masumiyeti, iyiliği ifade eder. Sünnet çocuğuna, geline, ölüye beyaz renk giydirilmesinin nedeni geçiş dönemiyle beraber geçtiği yeni hayatının da beyaz renk gibi temiz, masum ve iyilik dolu olması hedeflenir.

10.5. Mavi

Mavi, göğün ve suyun simgesidir. Gök ve su insanlar için kutsaldır. Gök rengi sonsuzluğu, türeyişi, emniyet ve huzuru temsil eder. Eski Türkler Gök Tanrı’ya tapıkları için, gök onlar için kutsal sayılmıştır (Hey’et, 1996, s. 59).

Mavi renk, genel olarak aynı anlamlara denk gelir. Çeşitli mitolojilerde akıl, idrak, sağduyu, sadakat vb. kavramları simgeleyen bir renktir. Eski Türkçe metinlerde gök kurt terimi de bu renge mal edilir. Gök renkli erkek kurt, Gök Tanrı’nın simgesidir (Çoruhlu, 2020, s. 336).

Mavi renk, siyah renk ile birlikte mateme ve yasa ait renklerdir. Mavi rengin yas simgesi olarak kullanılmasını Dede Korkut Hikâyeleri’nde görmekteyiz. Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı’nda, Beyrek’in esir düşmesi üzerine ailesi, eşi, dostu yas içindedir. Yası belli etmek amacıyla Beyrek’in otağını mavi renk ile döşerler:

Karalu göklü otağı sorar olsan

Ağam Beyreğündür

Ağam Beyrek gideli köçerüm yok (Ergin, 2004, s. 146). Beyrek’in akıbetine duydukları üzüntüyü belli etmek için Beyrek’in otağını gök yani mavi renk ile belirgin kılmışlardır.

Kazan Big Oğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy’da da aynı durum mevcuttur. Uruz annesinden kendisinin yasını tutmasını ister ve şu sözleri sarfeder:

Anam menüm için gök geyüp kara sarınsun

Kalın Oğuz ilinde yasum tutsun (Ergin, 2004, s. 170). Bu ifadede de anlaşıldığı üzere eski Türklerde ölümü ifade eden renklerden biri de gök yani mavidir.

Geçiş dönemlerinde mavi renk, genellikle nazarı defetme amaçlı kullanılmaktadır. Bununla birlikte kısır olan kadın ve aydaş çocukların sağaltımında da mavi renk ön plana çıkmaktadır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Mavi Renk ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin’de çocuğu olmayan kadınlara muska takılır. Muska, parmak ya da üçgen şeklindedir ve dışı mavi bez ile sarıdır (Kayalı, 2010, s. 21).
- Mersin’de hamile kadını nazardan korumak için mavi boncuk ve muskalar takılır (Kayalı, 2010, s. 26).
- Mersin’de çocuğu nazardan korumak için mavi bezin içine bir parça sap konulur ve üzerine takılır (Uğur, 2021, s. 324).
- Osmaniye’de nazardan korumak için çocuğun omzuna mavi renkli nazar boncuğu takılmaktadır (Bülbül, 2006, s. 42).
- Hatay’da ateşi olan aydaş çocuğun göbeğine mavi bez ısıtılıp konulur (Köseler, 2008, s. 38).

Türk kültüründe mavi renge Gök Tanrı ve gök ile ilişkili olması bakımından koruyuculuk ve kutsallık atfedilmiştir. Geçiş dönemlerinde sıklıkla mavi renkten yapılmış bileklik, kolye veya bez parçası temas ettirilerek mavi rengin koruyucu ve sağaltıcı tarafının ilgili kişiye geçmesi sağlanır. Anadolu’nun çeşitli yerlerinde mavi renge ait inanmalar ve ritüeller mevcuttur. Mardin’de çocuğu sürekli ölen kişiler, çocuklarının yaşaması için, yedi yaşına kadar, yedi evden toplanan bez parçalarından elbise dikilerek çocuğa giydirirler. Bu kıyafete de mavi boncuk takarlar (Ayan, 2012, s. 148). Konya’da nazarı önlemek amacıyla göz boncuğu denilen mavi boncuk nazar değen kişiye takılır (Arıcı, 2018, s. 79). Ankara’da bebeği nazardan korumak için boynuna, koluna, omzuna mavi boncuk içeren takılar takılır (Coşan, 2017, s. 24).

Çukurova’dan alınan inanış ve ritüellerde çocuk sahibi olmak için, nazardan korunmak ve aydaş bebeğin sağaltımı için mavi rengin kullanıldığı görülmektedir. Her şeye gücü yeten Gök Tanrı, kendisini temsil eden mavi rengine de bu özelliklerini bahşetmiştir. Bu yüzden geçiş dönemlerinde mavinin koruma ve iyileştirme amacıyla kullanıldığını görmekteyiz.

10.6. Yeşil

Yeşil rengin de tıpkı diğer renklerde olduğu gibi karşılığı doğadır. Doğada en çok gözümüze çarpan unsurlardan biri olan ağaçlar yeşil renktir. Ağacın dallarının, yapraklarının yeşil olması makbuldür. Nitekim Türkler için önemli ve kutsal olan “hayat ağacı” yaz kış yeşil olmasıyla bilinir. Yeşil ağaç, hem Türk mitolojisinde hem de insan psikolojisinde iyi anlamlara işaret eder.

Türk kültüründe önemli bir yeri olan Hızır’ın mitolojik karşılığı yeşil renktir (Seyidov, 1983, s. 111). Bilindiği üzere Hızır dünyaya bahar aylarında zuhur eder. Bahar ayları; doğanın canlandığı, ekinlerin büyüdüğü, hayvanların ürediği, bolluğun, bereketin geldiği kısacası verimliliğin arttığı dönemdir. Hızır’ın dünyaya ayak basması saydığımız tüm olumlu unsurların gerçekleşmesi yani dünyanın yeşillenmesi demektir. Bu yönüyle yeşil renk, “canlılık ve hayat”tır.

Tanrı Ülgen'in oğullarından birinin adı "Yaşıl Kaan" idi. Genellikle bitkilerin büyümesi ve yetişmesine hizmet ettiğine inanılır (Genç, 1997, s. 23). Bununla birlikte bu renk din, iman ve ebediyeti simgeler. İslamiyet'te de yeşil renk Hz. Muhammed'in ehl-i beyti ve evlatlarının simgesi olmuştur (Hey'et, 1996, s. 59).

Geçiş dönemlerinde ise yeşil renk, bazen doğum bazen de ölüm geçiş dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır. Kısırlığı gidermek için kadının beline, bebeğin kırklama suyunun içine, gelinin beline, ölümlerin üzerine yeşil renkten maddelerin konulmasıyla yeşil renge atfedilen özelliklerin kişiye geçmesi sağlanır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Yeşil Renk ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin'de çocuğu olmayanlar Demirkapı'ya gider, buradan yeşil kuşak alınır ve bele bağlanır, hamile kalana kadar bu yeşil kuşak çıkarılmaz (Ay, 2010, s. 8).
- Adana'da kırklama işleminde suyun içine yeşil tarak atılır (Uğurlu, 2010, s. 24).
- Osmaniye'de bebeğin kırklamasının yapıldığı kırklama suyuna yaprağı dökülmeyen yedi ağacın yeşil yaprağı eklenir (Tülüce, 2009, s. 42).
- Adana'da düğün günü erkek kardeş tarafından gelinin beline kırmızı ve yeşil kuşak bağlanır (Gerek, 2012, s. 54).
- Adana'da ölen kadınlara yeşil, kırmızı, beyaz yağlık bağlarlar (Savur, 2010, s. 91).
- Hatay'da cenazenin üzerine Kur'an-ı Kerim'den ayetlerin yazılı olduğu kırmızı ya da yeşil kadifeden örtüler, tabutun üzerine serilir (Türkan, 2015, s. 479).
- Adana'da tabutun üstü dua yazılı yeşil örtüyle sarılı olur (Gerek, 2012, s. 79).
- Mersin'de kırk gün boyunca ölünün yakınları al yeşil giymezler (Kayalı, 2010, s. 189).

Anadolu'da yeşil renge ait çeşitli ritüeller göze çarpmaktadır. Aydın'da askere giden gençler için "emir bağlama" ritüeli gerçekleştirilir. Askere gidecek olan genç ve annesi çevrede bulunan yatırırları gezerler. Her yatırda dua edip yatıra yeşil bir bez bağlarlar (Duman, 2019, s. 103). Yeşil renk yaşamı ve canlı olmayı temsil eder. Askere giden genç için bağlanan yeşil bez parçaları, onun sağ salim geri dönmesi yani "canlı" kalması içindir.

Çukurova'dan alınan inanç ve ritüellerde yeşil renk hem ağaç hem de canlılık ile ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağaçlar sonsuz kere yapraklarını döker, tekrar yeşerir. Bu döngü onun sonsuzluğunu göstermektedir. Geçiş dönemlerinde de kullanılmasının nedeninin bu olduğu düşüncesindeyiz. Sonsuzluğun ve canlılığın geçiş dönemi odağındaki kişiye geçmesi amaçlanmaktadır. Kırklama suyuna yeşil renk tarak, yaprak atılması, hamile kalmak için yeşil kuşak bağlanması, geline yeşil kuşak bağlanması, ölen kadınlara yeşil yağlık bağlanması, tabutun üzerine yeşil örtü atılması vb. ritüellerde amaç, adım atılan yeni hayatta sonsuz olmaktır. Kısırlığı gidermek için bele bağlanan yeşil kuşak bize kadının karnında yeni bir varlığın canlanması için yapılan ritüeli

gösterir. Tabutların üzerine atılan yeşil örtüler ahiret inancının bir yansımasıdır. Ölümden sonraki yaşamı, yani yeniden doğuş ve canlanmayı temsil eder. Son gelenekte yaşlı insanların yeşil giymemesinin nedeni de budur. Yeşil hayatı temsil eder fakat yaşlı insanlar ölümle karşılaşmıştır, bu yüzden yeşil giymeyi uygun görmezler.

10.7. Değerlendirme

Renkler, ilhamını doğadan alması, doğanın da çeşitli kutsallarla çevrili olması bakımından önem arz etmektedir. Kırmızı renk kaynağını ateşten aldığı için kutsal ve koruyucudur. Çukurova'dan alınan örneklerde albasmasından lohusa ve bebeği korumak için üzerlerinde kırmızıyı temsil eden materyaller bulundurulduğu, kırklama suyuna altın atıldığı, asker olacak gence kırmızı kurdele bağlandığı, geline kırmızı kuşak bağlandığı, düğün bayrağının renginin kırmızı olması, ölen kadınların yüzüne al duvak atılması gibi birçok uygulama göze çarpmaktadır. Tüm bu uygulamalar ateşin rengi olması bakımından geçiş dönemi içinde bulunan kişiyi kötü ruhlardan, nazardan korumak ve yeni hayatını kutsal kılmak amacıyla yapılmaktadır.

Sarı renge ilişkin ritüellerde sarılık hastalığının ön plana çıktığı görülmektedir. Sarılık hastalığı da diğer hastalıklarda olduğu gibi kötücül ruhların sebep olduğu bilinmektedir. Bu hastalıktan korunmak için bebeğin yüzüne sarı yağlık örtüldüğü, kırklama suyuna altın atıldığı dikkat çekmektedir. Altın, hem sarı rengi hem de kırmızı rengi temsil etmektedir, dolayısıyla hem sarı renkle ilgili ritüel ve inançlarda hem de kırmızı renkle ilgili ritüel ve inançlarda göze çarpmaktadır.

Siyah renkte dikkat çeken durum yası temsil etmesidir. Kötü bir olay olan ölüm, renkler içinde tüm kötülüklerin ona atfedildiği siyah renkle ilişkilendirilmektedir. Çukurova'da yaşlı olduklarını belirtmek amacıyla kişilerin siyah giydiği görülmektedir. Bununla birlikte kişiye zarar verebilecek ruhların da siyah renkten korkacağı düşünülerek albasmasına karşın siyah yağlığın kullanımı da dikkat çekmektedir.

Beyaz renk saflık ve temizliği temsil etmesi bakımından geçiş dönemlerinde kullanılmasının amacı, kişiye yeni hayatında berraklık getirmesidir. Çukurova'da sünnet çocuğunun kıyafetinin beyaz olması, kefenin beyaz olması vb. geleneklerde amaç, geçiş dönemi odağındaki kişiye arılık ve berraklık getirmesi ve bu dönemde kişiye yönelik kötü ruhların bertaraf edilmesi düşüncesi etkilidir.

Mavi renk Gök Tanrı'yı ve ona ait kudreti temsil etmektedir. Mavi renk Çukurova'da sağaltıcı unsur olarak kullanılmaktadır. Nazardan korunmak ve aydaş çocuğun tedavisi için mavi boncuk ve mavi bez kullanılmaktadır. Gök Tanrı'nın sıfatlarını içerdiği için iyileştireceği düşünülmektedir.

Yeşil renk ise kutsallığını ve özelliklerini ağaçtan almaktadır. Canlılık ve sonsuzluğu ifade eden ağaçları temsil eden renk yeşildir. Çocuk isteyen kadınların Demirkapı'ya giderek yeşil kuşak alıp bellerine bağlaması, kırklama suyuna yeşil tarak atılması, geline yeşil kuşak bağlanması, tabutun yeşil örtü ile sarılması geçiş dönemindeki kişiye sonsuzluk ve canlılık vermek amacıyla kullanılan ve kökeni mitolojik dönemlere uzanan geleneklerdir.

Çeşitli kullanım alanları ve anlamları olan renklerin Çukurova yöresi geçiş dönemlerine yansımaları gösteren tablo şu şekildedir:

Tablo 10.1. Mitolojik Renk Unsurlarının Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Dağılımı

Geçiş Dönemleri	Kırmızı	Sarı	Siyah	Beyaz	Mavi	Yeşil
Doğum	✓	✓	✓		✓	✓
Sünnet				✓		
Askerlik	✓					
Evlenme	✓					✓
Hac						
Ölüm	✓		✓	✓		✓

11. GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE MİTOLOJİK SAYILAR

Sayılar, büyüsel birtakım özelliklere sahiptir ve gelecekte haber vermek yani fal açmak için sıklıkla kullanılırlar. Her harfin bir sayıya tekabül etmesi ve harflerin toplamındaki sayının bir anlama tekabül etmesi çok eski çağlardan birçok uygarlıkta görülen büyüsel unsurlardan biridir. Müslümanlar bu işleme “hesab el mim” adını vermiştir (Ifrah, 1998, s. 244).

Ateşi bulup muhafaza etmeye çalışan insanlar, sayı saymayı, sayıları da bulup muhafaza etme gayreti içine girmişlerdir. Çentik atma yöntemi, sayıları korumaya yönelik geliştirilmiştir. Bu yöntem Taş Devri’ne kadar dayanmaktadır. Kemik, odun ya da elverişli bir taş parçasına çentik atılarak yapılan eşleştirme, dünyadaki en eski işlemlerden biridir. Yaklaşık 30.000 yıl öncesine ait sayılama kemikleri bulunmuştur (Yücel, 2011, s. 6)

Sayma sistemleri ve sayılar beş veya on parmakten türetilen basit bir sistemdir. Örneğin Roma sayılarının biçimi, parmakların işaretlerinden alındığına dair izlenim vermektedir. Başparmağı hesaba katmadan dörde kadar olan bir sayma biçimini oluşturur ve birçok uygarlıkta dörtten sonra sayma işlemi yeniden başlar. Bununla birlikte on parmak ile birlikte yirmilik sistemin de temeli atılmış olabilir. Keltler, Basklar ev Avrupa’nın kuzeyindeki ve batısındaki diğer halkların da bundan haberdar olması yirmilik sistemin bilindiğini desteklemektedir (Schimmel, 2000, s. 14).

Sayılar, insan hayatındaki belirsizliği ortadan kaldırması sebebiyle önemlidir. Bu belirsizlikten kasıt, kaç gün, kaç adet, kaç saat vs. bilememekten ötürü insan yaşamını zorlayan durumlardır. Belirsizliğin kalkması ile insan yaşamına sınırlama gelir, yani sayılar insan yaşamındaki temel olayların sınırını belirleyerek kişiyi çıkmazdan kurtarır. Geçiş dönemleri özelinde örnekleyecek olursak, bebeğin ve annenin rahatça dışarı çıkabilmesi, tehlikelerin ortadan kalkması için kırk günlük bir sınır belirlenir, kırk günden sonra anne ve bebeği rahatça dolaşabilir. Ölünün ardından tutulan yas kültürüne bağlı olarak yedi gün, kırk gün, bir sene olarak tutulur, ardından yas kalkar ve insanlar normal yaşantısına döner. Sayılar, insan hayatına “sınır” ve “tamamlama” getirir.

11.1. Bir

Bir, bütün sayıların ortak ölçüsüdür. Her zaman aynıdır ve değişmezdir. Biri kendisiyle çarptığınızda yine kendisini, yani biri elde edersiniz (Schimmel, 2000, s. 51). Bir rakamının özelliklerinden biri de kendinden önce anlam ifade eden herhangi bir rakamın bulunmamasıdır. Birden önce gelen sıfır, hiçliği temsil eder. Bir “yaratıcı” işleviyle karşımıza çıkar (Bozkurt ve Bozkurt, 2012, s. 719).

Bir rakamı Allah’ın varlığının ve birliğinin sembolüdür, ayrıca Allah’ın adının başladığı ilk harf olan elifin de karşılığıdır (Çoruhlu, 2020, s. 347). Bir, tasavvufta Allah’ın birliğini anlatan “vahdet” kelimesiyle karşılanır. Arapça bir kelime olan vahdet birlik, teklik, yalnız kalma anlamında kullanılır. Gerçek sufi, kesrette vahdeti bulur. Herhangi bir topluluk içinde, alışverişte, bir işle uğraşırken her şeyin Tanrı tecellisi olduğunu, yani bir elden çıktığını bilir. (Gölpınarlı, 2017, s. 322).

Hint kültüründe bir rakamı doğrudan veya simgesel olarak tanrı Sûrya ve Tanrı Ganesha ile ilgidir. Tek tanrıcı bir öğretiye işaret ettiği göze çarpmaktadır (Ifrah, 1998, s. 144).

“İlk” yani bir, halk kültüründe oldukça önemlidir. Mutluluğun ya da hüznün ilk yaşandığı gün, insan zihninde unutulmaz bir yer edinir. Doğum, sünnet, askerlik, evlenme geçiş dönemleri mutluluk verici ve ilklerin yaşandığı günler olarak kutsama ve kutlama içeren bir dizi ritüeller gerçekleştirilir. Ölüm geçiş döneminde ise bu ilkin acısını, ölünün ruhunun korkusunun bastırılmasına yönelik uygulamalar gerçekleştirilir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Bir Rakamı ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana’da çocuğa ilk meme, ezan okunurken verilir (Başçetinçelik, 2009, s. 87).
- Adana’da ilk meme bebeğe doğduğu gibi verilir, annenin ilk gelen sütüne ağız sütü denir ve bu süt bebek için çok değerlidir, bu yüzden bebek doğduğu andan itibaren emzirilir (Yolcu, 2008, s. 32).
- Mersin’de bebeğe ilk anne sütü üç ezan sonra verilir (Bilir, 2003, s. 165).
- Hatay’da üç ezan sesi veya üç namaz vaktinden sonra bebeğe ilk sütü verilir (Köseler, 2008, s. 31).
- Mersin’de çocuğun ilk dişini gören, çocuğa elbise alır. İlk diş kutlamak adına diş bulguru yapılır (Kırmızı, 2016, s. 47).
- Osmaniye’de ilk diş çıktığında buğday, nohut, darı suyla kaynatılır. Buna “hedik” denir. Çocuğun ilk dişini görene de hediye verilir (Bilgici, 2018, s. 40).
- Osmaniye’de çocuğun kesilen ilk saç saklanır (Bilgici, 2018, s. 40).
- Mersin’de çocuğun ilk saç berbere kestirilir ve kesen kişiye havlu hediye edilerek bir de bahşış bırakılır (Ağcalar, 2009, s. 67).
- Adana’da ölü gömüldüğü günün akşamında Kur’an-ı Kerim okunur ve ölünün ruhuna bağışlanır (Gerek, 2012, s. 83).
- Çukurova Girit göçmenleri ölünün gömüldüğü gün Kur’an-ı Kerim okutur (Okuşluk Şensen, 2011, s. 122).
- Hatay’da ölünün gömüldüğü gün, evde yemek hazırlanır, gelenlere dağıtılır, buna “kazma yemeği” denir (Arı, 2020, s. 21).

Anadolu kültüründe geçiş dönemlerine ait ilkler oldukça önemlidir. Nevşehir’de bebeğin çıkardığı ilk diş gören kişiye para ya da herhangi bir hediye verilmektedir (Yılmaz, 2020, s. 85). Bebeğin ilk saçının kesilmesi de Anadolu kültüründe önem arz eder. Ağrı’da bebekler, bir yaşına geldikten sonra ilk saçları kesilir, kesilen saç tartılıp ağırlığınca para veya altın ihtiyaç sahibi birine verilmektedir (Aydemir, 2021, s. 107). İlbeyli oymağı ilk gün yani mezarın kazıldığı gün, mezarı kazanlara yemek yedirir (Yalman, C. I, 1977, s. 31).

Çukurova yöresinden aldığımız gelenek ve ritüellerde ilklerin ne kadar önemli olduğu göze çarpmaktadır. İlk kez bebeğe süt verileceği zaman bu durumu kutsama adına ezanın okunması beklenir. Burada süte özel bir parantez açmak gerekir. Rivayete göre; bir kadın doğum yaptığı zaman Aysıt, tarla, yemiş ve çiçek perilerini yanına alarak lohusanın yanına gelir. Üç gün boyunca lohusaya hizmet ederler. Süt Gölü’nden getirdikleri süt damlasını çocuğa verirler ki bu süt damlası çocuğun ruhu olur (Uraz, 1994, s. 75). Buna göre anne sütü çocuğunun ruhunun ve yaşamının kaynağıdır. Dolayısıyla ezan ile kutsanır ve özel bir muameleye layık görülür.

İlk dişi kutlamak adına “hedik” ya da “diş bulguru” adı verilen kutlama yemeği yapılır ve dişi ilk gören kişi, bebeğe hediye alır veya dişi gören kişiye hediye alınır, kesilen ilk saç saklanır, kesene de hediye verilir. Tüm bunlar ilklerin Türk kültüründe ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu önemi vurgulamak için de kutlamalar, hediyeleşmeler ve tören yemekleri yapılır. Ölünün gömüldüğü ilk gün okunan Kur’an-ı Kerim, hem ölünün ruhunu memnun etmek hem de ölüm acısını hafifletmek adına manevi bir sığınaktır.

11.2. Üç

Üç rakamı halk kültüründe oldukça önemli ve yaygın olarak kullanılmaktadır. Bilindiği üzere dünya gökyüzü, yeryüzü ve yer altı şeklinde üç bölümden oluşmaktadır. Bir işe tekrar başlanacağı zaman “Allah’ın hakkı üçtür” denir. Anlatılarda gökten üç elma düşer veya bir padişahın üç kızı/oğlu vardır. Kısacası üç rakamı halk kültürün her alanına sirayet etmiştir.

Dante’ye göre üç, teslis ile bağlantılıdır. Aşkın özünü ortaya çıkarır. Bu yüzden dinlerde üçlemeli tanrı oluşumları baş göstermiştir. Sümerlerde Anu, Enlil ve Ea tanrıları göğe, havaya ve yere tekabül etmektedir. Babil’de Sin, Şamaş ve İştar tanrılarına tapınılmaktadır (Schimmel, 2000, s. 71). Üçlü yapı Tahtacı Türkmenlerinde de mevcuttur. Üçü bir arada anılan, biri söylendiği zaman diğerlerinin adı da beraber söylenen ve hem söylenişte hem de düşüncede birbirinden ayırt edilemeyen bir üçleme vardır. O da “Allah-Muhammed-Ali” üçlemesidir (Çıblak Coşkun, 2010, s. 77). Bektaşilikte ise erişilmesi gereken üç mertebe vardır. Bu tevhidin üç aşamasıdır. Birinci aşama “telkin”, ikincisi “libas”, üçüncüsü ise “ahadiyyet”tir (Çoruhlu, 2020, s. 347).

Hintlilerde üç rakamı, üç varlık, üç bilim, ilk üç Veda, Tanrı Shiva ve Vishnu, Krishna, Shiva’nın üçlü çatalı, kutsal ateşin tanrısı ve suların ruhunu işaret etmektedir (Ifrah, 1998, s. 144).

Geçiş dönemlerinde üç rakamı genellikle bebeğin adı konulurken, hastalıkların sağaltımındaki ritüellerde ve ölümle ilgili birtakım pratiklerde karşımıza çıkmaktadır. Geçiş dönemine bağlı olarak yapılması gereken ritüelin üç kere tekrarlanarak geçerlilik kazandığı görülmektedir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Üç Rakamı ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana’da bebek doğduktan üç gün sonra hoca çağrılır, hoca ezan okur ve iki rekât namaz kılar ardından bebeğin kulağına adını üç kez söyler (Yolcu, 2008, s. 41).

- Mersin’de ad koymayı sülalenin en yaşlı erkeği yapar. Çocuğun kulağına adı üç defa söylenir (Coşar, 2019, s. 29).
- Osmaniye’de hoca çağrılır ve hoca çocuğu kıble yönüne çevirerek kulağına ezan okur ve üç kere adını çocuğun kulağına söyler (Bilgici, 2018, s. 33).
- Mersin’de bebeğe anne sütü üç ezan sonra verilir (Çağlar, 2016, s. 141, Bilir, 2003, s. 165).
- Hatay’da üç ezan sesi veya üç namaz vaktinden sonra sütü verilir (Köseler, 2008, s. 31).
- Osmaniye’de bebek üç ya da yedi gün boyunca tuzlanır (Ürkmez, 2012, s. 8).
- Adana’da huzursuzluktan ya da hastalıktan sürekli ağlayan çocuğun ağzına babasının ayakkabısının tersiyle üç kez vurulur (Yolcu, 2008, s. 47).
- Mersin’de konuşamayan çocuğun konuşabilmesi için yağmur yağarken evin balkonuna ya da damına bir tencere kapağı konulur ve yağmur suyunun burada birikmesi sağlanır. Tencere kapağında biriken bu yağmur suyu üç cuma çocuğa içirilir (Ağcalar, 2009, s. 63).
- Mersin’de çok ağlayan sürekli yaramazlık yaparak çevresindekileri huzursuz eden çocuklar için huy kesilir. Çocuğun akrabası olmayan birisi, kendi ayakkabısıyla bir çarşamba günü çocuğun ağzına hafifçe üç kez vurur (Çıblak, 2005, s. 179).
- Mersin’de gelin eve girmeden önce üç kere yastıkla vurulur (Çelik, 2020, s. 40).
- Mersin’de gelin oğlan evine gitmeden önce çalgıcıların bir süre susturulur ve gelin köydeki mezarlığın çevresinde üç kez dolandırılır (Çıblak, 2005, s. 189).
- Mersin’de cenazenin üzerine her erkek üç defa toprak atar (Ay, 2010, s. 56).
- Mersin’de ölünün defnedilmesi sırasında, mezarlıkta bulunan herkes üç kürek toprak atar (İnceoğlu, 2013, s. 252).
- Adana’da ölünün üçüncü gününde helva yapılır, dağıtılır (Uğurlu, 2010, s. 66).
- Adana’da ölünün yıkandığı yerde üç gün boyunca lambalar açık bırakılır (Uğurlu, 2010, s. 64).
- Mersin’de ölünün yıkandığı yerde kazan ters çevrilir, üç gün boyunca ters durur. Kazanın üzerine üç taş konur ve üç gün boyunca ışık yakılır (Çelik, 2020, s. 49).
- Hatay’da üçüncü gün ölünün helvası pişirilir. Öğlen vakti mevlit okutulur (Köseler, 2008, s. 111).
- Hatay’da ölünün ardından üç gün helva dağıtılır (Arı, 2020, s. 21).
- Osmaniye’de ölü evinde üçüncü gün mevlit okutulup yemek verilir (Bilgici, 2018, s. 91).
- Adana’da ölünün üçüncü gününde ırmık helvası yapılır, bisküvi ve lokum dağıtılır (Kaplan, 2009, s. 61).

- Mersin’de ölünün üçüncü gününde küncülü helva yapılır ve dağıtılır (Çelik, 2020, s. 52).
- Mersin’de ölünün üçüncü gününde mezar ziyareti yapılır (Çağlar, 2016, s. 168).
- Çukurova Girit göçmenleri ölünün üçüncü gününde tarçınlı ve fıstıklı irmik helvası dağıtır (Okuşluk Şensen, 2011, s. 122).

Anadolu’da üç rakamından hareketle yapılan ritüellerin Çukurova yöresiyle benzerlik gösterdiği dikkat çekmektedir. Ankara’da bebeğin kulağına ezan okuduktan sonra üç defa bebeğin ismini fısıldayarak kararlaştırılan isim verilir (Coşan, 2017, s. 22). Niğde’de bebeğe ilk anne sütü üç ezan sonra verilir (Dilmen, 2009, s. 25). Erzurum’da ölü defnedildikten sonra mezar etrafında üç gece boyunca ışık yakılır (Güney Açar, 2015, s. 111).

Çukurova’dan alınan gelenek ve ritüellerde doğum ile ölüm geçiş dönemlerinde üç rakamının sıklıkla tekrar ettiğini görmekteyiz. Yukarıdaki bilgilerden hareketle diyebiliriz ki üç rakamı kutsaldır, büyüsel ve insan zihninde bir tamamlanmaya işaretler. Dolayısıyla geçiş dönemlerinde çocuğa ad vermede, sağaltımda, ölümün ardından yapılan ritüellerde üç rakamının kutsal ve büyüsel etkisine sığınılır.

11.3. Yedi

Yedi rakamı, dört elementi kuşatan ve duygusal güçlere karşılık gelen maddi dörtlemeye (hava=zekâ, ateş=istenç, su=duygular, toprak=ahlâk) birlikte yaratıcı ilkelerin üçlülüğünü (aktif zekâ, pasif bilinçaltı ve işbirliğinin düzenleyici gücü) içerir (Schimmel 2000, s. 140).

Haftanın yedi günü vardır, dünya altı günde yaratılmış ve bir haftanın altı aktif günü sonunda yedinci gün kutsal sayılıp ibadete ve dinlenmeye ayrılmıştır. Nuh Peygamber eşini, çocuklarını ve çocuklarının ailesini aldıktan sonra gemiye binmiş, yedinci gün tufan olmuştur. Gemiye yedi cins hayvan alındığı da Tevrat’ta yer almaktadır. Ayrıca gökkuşağının yedi rengi, müzikte ise yedi nota vardır (Ersoy, 2000, s. 32-33). Hint kültüründe de yedi rakamı; yedi Buddha’yı, yedi gezegeni, yedi kutsal anayı, yedi cehennemi, müziğin yedi notasını, haftanın yedi gününü, yedi Rishi’nin sonuncusunu anlatır (Ifrah, 1998, s. 145).

Tanrı Ülgen’in Karşıt, Buura-kan, Yaşıl-kan, Burça-kan, Krakuş, Baktı-kan ve Er-kanım adlı yedi oğlu vardır (İnan, 2013, s. 33). Birçok şaman ayinler sırasında, bir yol inşa etmektedir. Bazen, çadır önünde yedi dallı kayın ağacı veya büyük ve merkezde duran bir kayın ağacının etrafına yedi küçük kayın ağacı dikilerek bu yol inşa edilmektedir (Roux, 1994, s. 86). Salur Kazan’ının mücadele edip yenmeye çalıştığı ejderhanın yedi başı vardır (Ekici, 2019). İslamiyet’te ise Allah’ın göğü yedi katlı yarattığı düşünülür. Kâbe yedi defa tavaf edilir. Tasavvufta yedi çeşit nefisten söz edilmektedir (Çoruhlu, 2020, s. 349).

Geçiş dönemlerinde yedi rakamı, çoğunlukla bir adak sonucunda çocuğun saçının yedi yıl kesilmemesi gerektiği inanişında karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte hastalıkların sağaltımında, bebeğin kırklanması ve tuzlanması, ölünün yedinci gününde de birtakım yedi rakamı odaklı pratikler gerçekleştirilmektedir.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Yedi Rakamı ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin’de bebek kırklanırken yaprağını dökmeyen ağaçtan yedi dal alınır ve kırklama suyunun içine konur (Taşkan, 2013, s. 11).
- Osmaniye’de bebek üç ya da yedi gün boyunca tuzlanır (Ürkmez, 2012, s. 8).
- Mersin’de bebek ve annesi doğumdan sonra yedinci ve kırkinci gün kırklanır (Coşar, 2019, s. 26).
- Osmaniye’de yedi kırklaması yapılır. Çocuk doğduktan yedi gün sonra yıkanacağı suya yedi adet taş konulur ve çocuk bu su ile yıkanır (Aşçı, 2022, s. 43).
- Adana’da çocuk adaklı olursa saçını yedi yaşına kadar kesmezler (Gerek, 2012, s. 37).
- Hatay’da doğan çocuk erkekse ve ölüyorsa saç yedi yıl kesilmez (Köseler, 2008, s. 16).
- Hatay’da çocuğun yaşaması için adı Mehmet olan veya evinde Mehmet isminde biri bulunan yedi kişiden veya yedi evden para ya da elbise toplanır (Köseler, 2008, s. 16).
- Mersin’de sarılık olduğu düşünülen bebeğin yatağının başına yedi âdet sarımsak ve yedi âdet kuru üzüm bir ipe geçirilerek asılır (Ağcalar, 2009, s. 44).
- Mersin’de yürüyemeyen çocuğun sağaltımı için kurban bayramında yedi evden keçi veya koyun ayağı alınır, bunlar pişirilerek çocuğa yedirilir (Ağcalar, 2009, s. 64).
- Mersin’de ölü evinde yedi gün boyunca gelenler karşılanıp uğurlanmaz (Kayalı, 2010, s. 188).
- Hatay’da definden sonra yedi gün boyunca güneş doğmadan mezara ziyarete gidilip buhur yakılır ve dua edilir (Türkan, 2015, s. 486).
- Adana’da ölü evine yedi gün boyunca yemek, çay, tatlı vb. şeyler getirilir (Başçetinçelik, 2009, s. 374).
- Adana’da ölünün yedinci, kırkinci ve elli ikinci gününde mevlit okutulur, yemek dağıtılır (Güler, 2018, s. 15).
- Osmaniye’de ölünün yedinci, kırkinci ve elli ikinci gününde mevlit okutulur (Ürkmez, 2012, s. 13).
- Osmaniye’de ölünün yedinci gününde mevlit okutulur (Doğaner, 2006, s. 261).
- Mersin’de ölen kişi kadın ise, kadınlar tarafından yedi adım taşındıktan sonra erkeklere devredilir (Çağlar, 2016, s. 165).

- Adana’da ölünün yedinci gününde kurban kesilir. Yemek yapılır. Etrafa dağıtılır. Buna “yedi yemeği “ denir (Uğurlu, 2010, s. 65).
- Adana’da yedinci gün ölünün ruhunun evini ziyaret edeceğine inanılır. Bu nedenle ölünün yedinci gününde mevlit okutulur (Gerek, 2012, s. 84).

Anadolu’da yedi rakamı ile ilgili çeşitli inanç ve ritüeller geliştirilmiştir. Ankara’da ölen kişinin üzerinden yedi gün geçtikten sonra tatlı dağıtılır (Coşan, 2017, s. 70). Konya’da ölen kişinin yedi gün evini ziyaret ettiğine inanılır (Arıcı, 2018, s. 119). Aydın’da yaşayan Tahtacılar ise gelinin başına yedi renkli kuşak bağlarlar. Yedi rengi de kutsal sayarlar ve bu kuşağa “nur” adını verirler (Duman, 2019, s. 122).

Çukurova yöresinde ise yedi rakamı doğum, evlenme ve ölüm geçiş dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır. Çocuk doğduktan yedi gün sonra yedi kırkı yapılır, çocuk ölmesin diye yedi yıl saç kesilmez, sarılık hastalığından kurtulmak için ipe dizilen sarımsak ve kuru üzümün sayısı yedidir. Çocuğun yaşaması için yedi Mehmet’ten elbise/para toplanır. Ölünün yedinci gününde birtakım ruhunu rahatlatacak uygulamalar yapılır. Mevlit okunur, buhur yakılır, yemekler yapıp dağıtılır. Tüm bunlar yedi rakamının ardında gizli olan kutsal ve büyüsel tarafın aracılığıyla yapılmaktadır.

11.4. Yirmi

Pek çok kültürde yirmi sayısı, sayı saymanın temelini oluşturmaktadır. Bunun en basit nedeni el ve ayak parmaklarının sayısı yirmidir. Keltler arasına yirmi sayısına iki kere yirmi denir. Kuzey Japonya’daki Ainu’da seksen sayısı dört kere yirmi olarak görülür. Mayalarda, yirmi sayısı kadim Babil’de Şamaş ile bağlantılı olması gibi, güneş tanrısıyla bağlantılı kullanırlardı. Maya sayı sisteminde yirmi sayısının sembolü insan figürüdür (Schimmel 2000, s. 246).

Geçiş dönemlerinde yirmi sayısı ile ilgili pratikler genellikle yarı kırkı adı verilen ve bebeğin yirmi günlükken kırklama ritüelindeki gibi su ve içine atılan maddeler ile yıkanmasına dayanmaktadır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Yirmi Sayısı ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana’da yirminci günde anne ve çocuğun yıkanacağı suyun içine yirmi taş atılarak su hazırlanır. Bu suyla anne ve çocuk yıkanır (Gerek, 2012, s. 29).
- Adana’da çocuğunun doğumunun yirminci gününde “yarı kırklama” yapılır. Yarı kırklamada suya yirmi taş atılır (Yılmaz, 2005, s. 66).
- Hatay’da yirminci gün çocuk ve anneye banyo yaptırılır yarı kırkı çıkartılır (Köseler, 2008, s. 35).

Doğumdan kırk gün sonra yapılan kırklama işlemi, anne ve bebeği bu süre zarfındaki kötülüklerden arındırma amacını taşımaktadır. Bazı yörelerde anne ve bebek tehlikelere açık olduğu için herhangi bir zarar gelmemesi adına kırk günün geçmesi beklenmeden yirminci günde yarı kırkı yapılmaktadır. Ağrı’da yirminci günde yarı kırkı yapılır. Yirmi tane buğday, yirmi tane arpa suya

atılır. Bu su ile hem bebek hem de anne yıkanır. (Aydemir, 2021, s. 83). Benzer uygulama Erzurum ilinde de vardır. Doğumdan yirmi gün sonra yarı kırk yapılmaktadır (Güney Açar, 2015, s. 71).

Türk gelenekleri içinde yirmi sayısının en çok görüldüğü yer, bebek kırklama zamanıdır. Bebeğin kırk çıktığı vakit bir kırklama töreni yapılır, bebek bu suyla yıkanır, kötülüklerden arındırılır ve kutsanır. Bu kırk gün içinde bebek her türlü kötülüğe açık olduğu için bebeğe gelebilecek kötülükleri önlemek adına yirminci gününde de bir “yirmi kırk” yapılır. Yirmi kırk, kırk kırkına hem ön hazırlıktır hem de o vakit gelene kadar bebeği korumak, kutsamak amaçlanmaktadır.

11.5. Kırk

Kırk sayısı, büyük sayılar arasında en büyüleyici olanıdır. Orta Doğu’da, özellikle Türkiye ve İran’da oldukça yaygın kullanılır. Kadim Babil’de Ülker’in kırk gün boyunca ortadan kaybolması, Nuh tufanında yağmurun kırk gün sürmesi, kırk sayısının önemini ortaya koymaktadır. Kırk sayısı, yaşam aşamasının tamamlanışıdır. Modern psikologlar kırk yaşından önce ve sonraki insan yaşamında farklılıkların olduğu konusunda hemfikirdir (Schimmel 2000, s. 265-267).

İslam dünyasında da kırk sayısı oldukça önemlidir. Hz. Muhammed kırk yaşında Allah’tan ilk vahyini almıştır, Allah’ın Hz. Âdem’in çamurunu kırk gün boyunca yoğurduğuna inanılır, Mehdi’nin dünyaya tekrar zuhur ettiğinde kırk yıl kalacağına inanılır (Çoruhlu, 2020, s. 352).

Tasavvufta kırk gün çile çekmek gerekir. Buna “erbain çıkarma” da denir. Tasavvuf yoluna kendini adanmış kişi, kırk gün boyunca halvete çekilir, zorunlu olmadıkça bu süre zarfında bir şey yiyip içmez, ibadetle meşgul olarak nefsini temizlemeye gayret eder (Uludağ, 2016, s. 125). Hacı Bektaş Veli’nin kırk gün bir mağarada, ardıc ağacının çadıra dönmesiyle kırk gün bu çadırda çile çıkardığı bilinmektedir (Gölpınarlı, 2019, s.11-25).

Türk halk kültüründe kırk günün insan yaşamındaki olaylar açısından tamamlanma, olgunlaşma ve alışma süresi olduğu düşüncesindeyiz. Bebeğin gözlerini açtığı dünyaya alışması, ölünün kırkının çıkmasının beklenmesi vb. durumların hem geçiş dönemindeki odak kişinin hem de yakınlarının alışma ve etraftan kabul görme süresidir. Nitekim bu kabul görme ve alışma bir kutsama ve anma töreniyle taçlandırılır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Kırk Sayısı ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin’de kısır olan kişi kırk kapıdan para toplar ve dua ister. 40 kişinin duasını ardına aldığı düşünerek çocuğunun olacağına inanılır (Çelik, 2020, s. 12).
- Mersin’de lohusa kadın kırk gün korkar ya da kötü bir şey olur diye yalnız bırakılmaz (Kayalı, 2010, s. 46).
- Adana’da eskiden bebek kırk çıkana kadar geceleri yıldız görmemesi çıkarılmadığı bilinmektedir (Uğurlu, 2010, s. 20).

- Adana’da lohusaya albasmasın diye kırk gün evde yalnız bırakılmaz (Uğurlu, 2010, s. 22).
- Adana’da kırklamada bir leğen içine kırk tane taş, gül yaprakları ve su konur. Kırk defa çocuğun başından aşağı su dökülür (Uğurlu, 2010, s. 24).
- Adana’da kırklama suyu kırk taş ve kırk çiçekle hazırlanır. Bebek yağlıkların üstünde tutularak üzerine hazırlanan su dökülür ve “kırk kırk” denir (Yolcu, 2008, s. 37).
- Adana’da kırklama suyuna kırk taş ve para konur (Başçetinçelik, 2009, s. 112).
- Adana’da kırk taş suya konur dua okunarak bebek yıkanır (Savur, 2010, s. 28).
- Mersin’de lohusanın kırkı çıktığı zaman ocak taşından kırk tane küçük taş alırlar, lohusanın yıkanacağı suyun içine atarlar, lohusa bu suyla yıkanır (Kayalı, 2010, s. 45).
- Mersin’de bebek ve annesinin doğumdan sonra yedinci ve kırkinci gününde kırklanır (Coşar, 2019, s. 26).
- Osmaniye’de kırk tane taş, yedi çeşit yeşil çiçek yaprağı, altın yüzük ve tuz yıkama suyuna koyulur. Bu su ile bebek ve anne yıkanır, sonra da su eşige serpilir (Tülüce, 2008, s. 42).
- Mersin’de kırkinci ve elli ikinci gün, ölen kişinin ailesi ya da yakın akrabaları tarafından pilav ve sulu bir yemek ya da lahmacun yapılır. Yapılan bu yemekler komşulara ve yakınlarla dağıtılır (Kayalı, 2010, s. 183).
- Adana’da ölü evinde kırk gün boyunca radyo ve televizyon açılmaz (Kayış, 2013, s. 22).
- Adana’da ölünün kırkinci gününde Kur’an-ı Kerim ve mevlit okutulur (Kaplan, 2009, s. 61).
- Osmaniye’de ölünün kırkinci gününde, ölen kişinin vücudundaki etler kemikten ayrıldığı için mevlit okutulur (Tülüce, 2009, s. 101).
- Osmaniye’de ölünün kırkinci gününde burnunun düştüğüne inanılır. Mevlit okutulur (Doğaner, 2006, s. 262).
- Mersin’de ölünün kırkinci gününde yemek dağıtılır ve mevlit okutulur (Çelik, 2020, s. 53).
- Hatay’da kırkinci gün ölenin kemiklerinin etinden ayrıldığına inanılır, 40. günde mevlit okutulur (Arı, 2020, s. 21).

Anadolu’da çeşitli kırklama işlemi mevcuttur. Malatya’da kırklama için hacdan getirilmiş ve dışında Ayete’l Kürsi yazılı olan tasın içine kırk kaşık su konur. Bu kırk kaşık su bebeğin yıkanacağı suyun içine konulur ve bebek kırklanır (Karaağaç, 2013, s. 80-81). Amasya ilinde ise leğenin içine altın konulur, kırk taş, kırk kaşık su konulur. Bazen yumurta koyulduğu da olur. Bu su ile çocuk yıkanır (Taştan, 2019, s. 57).

Kırk sayısının Türk halk kültüründe mistik yönü oldukça göze çarpar. Çukurova'dan alınan inanç ve ritüellerde ilk göze çarpan bebeğin kırklanmasıdır. Bebek doğduktan kırk gün sonra taş ve su ile bebek kutsanır. Bu kırk gün bebeğin dünyaya alışma süresidir diyebiliriz. Kırk günden sonra bebeğin asıl yaşamının başladığı ve bu yüzden bu yeni yaşamında bebeğin kötülüklerinden korunması adına su, taş vb. maddelerle koruma altına alınmaktadır. Bu durumun ölüm geçiş döneminde de aynı amacı taşıdığını düşünmekteyiz. Ölümünden sonra ahiret yaşamına başlayan kişi için geçen kırk gün bu dünyadan ayrılması için tanınan süredir. Yeni yaşamına başlaması için kırk gün geçmesi gerekir. Yine bu olayı da kutsamak ve ölünün ruhundan korunmak amacıyla mevlit okutulur, yemekler dağıtılır. Lohusanın kırk gün dışarı çıkmaması, bebeğin kırk gün yıldız görmemesi, ölünün ardından kırk gün ılık yakılması yine bu kırk gün yani yeni yaşama geçişte gelebilecek kötülükleri önlemek adına alınan birtakım tedbirlerdir.

11.6. Elli İki

Türk kültüründe ölümün üzerinden geçen elli iki günlük süre, ölünün etinin kemikten ayrıldığı gün olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Deneme ve gözlem yoluyla ölünün ne zaman çürümeye başladığını öğrenen insanoğlu, elli iki günlük süreye bu adı verdiği düşüncesindeyiz. Bu elli ikinci günde ölünün diğer dünyadaki yaşamı ve bedeni üzerinde önemli değişimlerin meydana gelmesinden ötürü, sağ kalanlar ölüyü anmak, onun ruhunu memnun etmek için diğer önemli günlerde olduğu gibi elli ikinci gününde de yemek dağıtma, mevlit okutma, mezar ziyaretleri vb. uygulamalar yapılır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Elli İki Sayısı ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana'da etin kemikten ayrıldığı gün olan elli ikinci günde mezarlığa gidilir ve Kur'an-ı Kerim okutulur (Uğurlu, 2010, s. 66).
- Adana'da ölünün yedinci, kırkinci ve elli ikinci gününde mevlit okutulur, yemek dağıtılır (Güler, 2018, s. 15).
- Hatay'da elli ikinci günde ölünün burnunun düştüğü gündür. Bunun için Kur'an-ı Kerim okutulur (Arı, 2020, s. 21).
- Mersin'de ölünün kırkinci ve elli ikinci gününde, ölen kişinin ailesi ya da yakın akrabaları tarafından pilav ve sulu bir yemek ya da lahmacun yapılır. Yapılan bu yemekler komşulara ve yakınlarla dağıtılır (Kayalı, 2010, s. 183).
- Mersin'de ölünün elli ikinci gününde, ölünün sevdiği yemekler yapılır ve dağıtılır, mevlit okutulur (Çelik, 2020, s. 53).
- Mersin'de kırkinci ve elli ikinci gün arasında ölünün kemiklerinin etinden ayrıldığına inanılır, bu yüzden yemek dağıtılır (Durdu, 1998, s. 145).
- Osmaniye'de ölünün etinin kemikten ayrıldığına inanılan elli ikinci günde Kur'an-ı Kerim okutulup gelen misafirlere yemek verilmektedir (Bülbül, 2006, s. 89).

- Osmaniye’de ölünün elli ikinci gününde Kur’an-ı Kerim okutulması gerekir. Et ile kemik birbirinden ayrılınca çok acı çekilir. Acıyı dindirmek için Kur’an-ı Kerim okutulmalıdır (Uğureli, 2013, s. 27).
- Osmaniye’de ölünün elli ikinci gününde eti kemikten ayrılır, mevlit ve dua okutulur (Doğaner, 2006, s. 262).
- Çukurova Girit göçmenleri elli ikinci günde mevlit okutur (Okuşluk Şensen, 2011, s. 123).
- Hatay’da elli iki gün yas tutulur (Köseler, 2008, s. 116).

Elli iki gün geçiş dönemlerinde genellikle ölüm ile ilgili ritüellerde ön plana çıkmaktadır. Genel inanışa göre elli ikinci günde ölünün eti kemiğinden ayrılmaktadır. Ağrı’da ölünün elli ikinci gününde mevlit okutulur (Aydemir, 2021, s. 258). Antalya’da da ölünün elli ikinci gününde mevlit okutularak yemek dağıtılmaktadır (Demirel, 2021, s. 53). Anadolu’daki göze çarpan bu uygulamalarda ölünün etinin kemikten ayrılmasının acı verici bir durum olması sebebiyle acıyı hafifletmek için ölü adına yemek verilmesi, mevlit okutulması gerekir.

Tıpkı diğer günlerde olduğu gibi ölünün elli ikinci günü de birtakım ritüellerle doludur. Çukurova yöresinde elli ikinci gün etin kemikten ayrıldığı, burnunun düştüğü gün olarak bilinir. Halk arasında bu durum önemli sayıldığından Kur’an-ı Kerim okutulur, yemek dağıtılır, mezar ziyareti gerçekleştirilir. Hatay’da ise ölünün yasını tutma süresinin elli iki gün olarak sınırlandırıldığı göze çarpmaktadır. Ölünün etinin kemikten ayrılması yani fizyolojik olarak artık çürümeye başlaması, yasın da bittiğini göstermektedir.

11.7. Yıl Dönümü

Yıl dönümleri yaşanan güzellikleri, acı veren olayları bir sonraki yıl aynı tarihte anma, kutlama, aynı hisleri tekrar yaşama açısından önemlidir. Doğum günleri, evlilik yıl dönümleri, ölen kişinin vefat günü ilk günün hisleriyle kutlanır veya anılır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Yıl Dönümü ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana’da ölünün senesinde yemek verilir (Gerek, 2012, s. 84).
- Mersin’de ölünün yıl dönümünde kurban kesilir, yemek pişirilir ve dağıtılır (Çıblak, 2005, s. 200-201).
- Mersin’de ölünün senesinde yemek verilir (Çağlar, 2016, s. 168).
- Mersin’de ölünün senesinde yemek dağıtılır ve mevlit okutulur (Çelik, 2020, s. 53).
- Çukurova Girit göçmenleri yıl dönümünde ölüyü anar Kur’an-ı Kerim okutur ve yemek dağıtır (Okuşluk Şensen, 2011, s. 122-123).
- Hatay’da ölünün senesinde yakınları tarafından yemek yapılır, dağıtılır (Arı, 2020, s. 21).

- Osmaniye’de senesinde mevlit ya da Yasin okutulur (Doğaner, 2006, s. 263).

Anadolu’nun çeşitli yerlerinde ölüm olayının yıl dönümü üzerinde özenle durulur. Keçiören Caferileri ölünün yıl dönümünde yemek dağıtmakta ve ölünün ruhuna ulaşması için dualar okutmaktadır (Albayrak, 2006: 89). Afyonkarahisar’da da ölünün yıl dönümünde mevlit okutulup, yemek dağıtılmaktadır (Şahin, 2020: 42).

Çukurova yöresinde yıl dönümlerine ait pratikler görüldüğü üzere ölüm geçiş dönemi bazında gerçekleşir. Ölen kişiyi anmak, ruhunu memnun etmek, ondan gelecek zararları yok etmek adına kurban kesilir, yemekler yapılır, konu komşu, akrabalara dağıtılır.

11.8. Değerlendirme

Çeşitli mitolojik bağlantıları olan sayılar insan hayatına sınırlama getirmesi bakımından önem arz etmektedir. Bir rakamının halk kültürüne yansımaya bakıldığında zaman Çukurova yöresinde bebeğe verilen ilk meme, ilk dişi ve ilk saçının kesilmesinin önemli olduğu göze çarpmaktadır. İlk meme üç ezandan sonra verilerek bu eylem kutsanmaktadır. İlk diş için “diş hediği” denilen yemek yapılarak dağıtılmakta ve bu durum topluluk tarafından kutlanmaktadır. İlk saçını kesene ise saçın ağırlığınca altın ya da para verilerek bu ritüelin önemi vurgulanmaktadır. Bununla birlikte ölüm geçiş döneminde ise ölümün ilk gününde Kur’an-ı Kerim okutularak ilk gece ölünün ruhunun rahat etmesi amaçlanmaktadır. Üç rakamında bebeğe üç gün sonra isim verildiği, ilk memenin verilmesi için üç ezanın okunması gerektiği, üçüncü gün bebeğin tuzlandığı, ağlayan çocukların ağzına üç kere vurulduğu, geline yastıkla üç kere vurulduğu, ölünün üçüncü gününde helva pişirildiği dikkat çekmektedir. Yedi rakamında göze çarpan ritüellerde bebeğin kırklanacağı zaman, yedi yaprağını dökmeyen ağaçtan alınan dalların kırklama suyuna atılması, yedinci günde bebeğin tuzlanması, kırklanması, ölünün yedinci gününde buhur yakılması ve yedinci günde ölü için mevlit okutulup göze çarpan uygulamalardandır. Yirmi sayısına bakıldığında yirmi kırk adı verilen uygulama dikkat çekmektedir. Bebek ve annesi kırk çıkana kadar tehlikelere açık kabul edilmektedir. Dolayısıyla kırk gün beklemeden yirminci günde yarı kırk yapılarak anne ve bebeğin tehlikelerden korunması amaçlanmaktadır. Kırk, Türk halk kültüründe oldukça önemli bir sayıdır. En önemli uygulama bebeğin kırklanmasıdır. Bu kırklama suyuna kırk taş, çiçek atılmasıyla hazırlanmakta, anne ve bebeğin üzerindeki tehlikenin kalkmasına vesile olmaktadır. Bununla birlikte kısır olan kişilerin kırk kapıdan para topladığı, ölünün kırkıncı gününde yemek verilip mevlit okutulması da dikkat çekmektedir. Elli iki sayısı genel inanişaya göre ölünün etinin kemiğinden ayrıldığı ve burnun düştüğü gün olarak kabul edilmektedir. Ölünün acı çeker vaziyette olduğu düşünülerek acıyı hafifletmek için Kur’an-ı Kerim ve mevlit okutulmaktadır. Yıl dönümünde ise ölen kişinin ardından yapılan uygulamalar önem arz etmektedir. Bu günü anmak adına yemekler dağıtılmakta, Kur’an-ı Kerim ve mevlit okutulmaktadır.

Mitolojik bağlamda incelenen sayı unsurlarının Çukurova yöresi geçiş dönemlerine yansımalarının tablo gösterimi şu şekildedir:

Tablo 11.1. Mitolojik Sayı Unsurlarının Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Dağılımı

Geçiş Dönemleri	Bir	Üç	Yedi	Yirmi	Kırk	Elli İki	Yıl Dönümü
Doğum	✓	✓	✓	✓	✓		
Sünnet							
Askerlik							
Evlenme			✓				
Hac							
Ölüm	✓	✓	✓		✓	✓	✓

12. GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE MİTOLOJİK YÖNLER

Türk mitolojisinde yönlerin önemli bir rolü vardır. Çalışmamızda "sağ/sol" ve "yukarı/aşağı" şeklinde iki ana başlıkta incelediğimiz bu konu, esasında karanlık ve aydınlık, arzu edilen ve istenmeyen meselesi ile doğrudan ilgilidir. Aydınlık istenen, iyilik getirecek olan şeyleri temsil eder; karanlık ise kötülük getirecek, istenmeyen durumları işaret eder. Sağ yön kutsalı ve isteneni; sol yön uğursuz ve istenmeyeni temsil etmektedir. Nitekim Türk mitolojisinde yeraltında kötü karanlık ruhlar ve Erlik yaşar, iyi ruhlar ve Tanrı Ülgen gökyüzünde hüküm sürer. Karanlık ve aydınlık meselesi Erlik ve Ülgen ili doğrudan ilişkilidir.

Dualist sistemle de ilişkili olan sağ/sol, yukarı/aşağı meselesi, Emel Esin'e göre daima bir kötülüğün veya daima iyiliğin sembolü olmamıştır. Bu ikili yapı arasında keskin çizgiler yoktur. Manihaizm'deki gibi salt karanlık ve aydınlık değildir. Türkler her iki unsura da önem vermektedir (2001, s. 22). Her iki unsura da önem verilmekle birlikte sağ ve aydınlık olanın tercih edildiği dikkat çekmektedir.

Türk kültüründe sağ yön ve yukarı yön her zaman tercih edilendir. Sol yön ve aşağı yön ikinci planda kalır. Bazı Türk kültürlerinde önem sırasının değiştiğini görmek de mümkündür. Güneşe yüzünü dönen Türkler mekânlarını buna göre tayin ederler. Çadırın yönünün güney veya kuzeye bakması durumunda sağ ve sol yönde değişiklik meydana gelebilir. Hunlarda ve Kırgızlarda sol yön, diğer Türk topluluklarında sağ yön makbul olandır (Bayat, C.I, 2007, s. 33). Türkler için en kıymetli yön doğudur. Türk kağanlarının tahtı mutlak olarak doğuya, gün doğusuna karşılık gelecek şekilde yerleştirilmektedir (Thomsen, 1935, s. 91). Çadırın kapıları da özellikle törenlerde doğu yönüne doğru açılmaktaydı (Ögel, C. II., 2014, s. 237).

12.1. Sağ/Sol

Sağ yönü genellikle güneş ile ilişkilendirilir. Bahaeddin Ögel Türklerin güneşe karşı ant içtiklerini "güneş bizi görüyor" dediklerini, Hunlardan ve Göktürklerden itibaren bir gelenek olarak güneşe selam verildiğini belirtir (C.II, 2014, s. 241-242). Ebu Dulef Mis'ar, Oğuzların, dualarını güneşe, ancak batan güneşe doğru yönelttiklerini ileri sürmektedir. Bu gibi duaların Tu-kiulerde de olması muhtemeldir çünkü yön değişiminden önce çadırlarını, güneşin doğduğu yöne karşı saygı duyulması dolayısıyla Doğu'ya doğru çevirirlerdi (Roux, 1994, s. 197).

İslamiyet'ten sonra da kutsal yön yine güneşin doğduğu yer yani sağ taraftır. Kiblenin yönü güneşin yönüdür. İslamiyet'te kurban kesimi, ölünün gömülmesi, namazın kılındığı yer kible olarak bilinir. Bununla birlikte İslamiyet'te Kiramen Kâtibin melekleri vardır. Sağ ve sol omuzda bulunan bu meleklerin görevi insanların iyilik ve kötülüklerini yazarlar. Sağ omuzda bulunan iyilikleri, sol omuzdaki ise kötülükleri yazar. Bu durum Kur'an-ı Kerim'in Kâf suresinde şu şekilde anlatılmaktadır; *"Üstelik biri insanın sağ tarafında, biri sol tarafında oturmuş iki alıcı melek de (onun yaptıklarını) alıp kaydetmektedir. İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve*

kaydeden) hazır bir melek bulunmasın (Kur'an-ı Kerim Meali, 2011, s. 575). İnanca göre amel defterini sevapları çok olan sağ elinden alır, günahı çok olan ise sol elinden alır. Hakka suresinde de bu açıkça belirtilir. Hakka suresinde; *“Kitabı sağ tarafından verilen kimse der ki “Alın kitabımı okuyun, Doğrusu ben, hesabımla karşılaşacağımı zaten bekliyordum, Artık o, hoşnut olacağı bir hayat içindedir, Meyveleri kolayca devşirilebilir yüce bir cennettir... Kitabı sol tarafından verilene gelince o, “Keşke” der, “Bana kitabım verilmeseydi de hesabımın ne olduğunu bilmeseydim, keşke ölümüm her şeyi bitirseydi...”* (Kur'an-ı Kerim Meali, 2011, s. 492) şeklinde açıkça kitabı sağ elinden alanların cennette, sol elinden alanların cehenneme gideceği belirtilir. Kitabı sol elinden alanların günahkâr olduğu ve pişmanlık duyacağı açıkça söylenmektedir.

Sol yön güneşin batışını temsil eder. Kadim dönem insanının zihninde güneşin batışı karanlığın gelişi demektir. Karanlık ise istenmeyen, hoş karşılanmayandır. Bu yüzden kötü sayılan şeyler sol tarafa atfedilmiştir. Türk toplulukları içinde sadece Hunlarda ve Kırgızlarda sol yön önemlidir. Bunun haricindeki topluluklarda hep sağ yön kutsanmıştır. İslamiyet'ten sonraki inanışlarda ise güneşin batıdan yani soldan doğması kıyamet alameti kabul edilir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi kötü insanların amel defteri sol elinden verilir. Bir yere girerken sol ayakla girilmez. Sol uğursuz, hoş görülmeyen taraftır.

Yönlere yüklenen anlamlar dillere de yansımıştır. Farsçada sağ yön anlamında kullanılan “raste” kelimesi aynı zamanda doğru anlamına da gelir. “Raste” kelimesi sağ eliyle iş gören kimseler için kullanılır (Şükûn, C. II. 1996, s. 984). “Çep” kelimesi ise sol yönü karşılamakla birlikte ters, yanlış olan anlamlara da gelir. Birlikte kullanıldığı kelimeye göre de anlam kazanan bu kelime, örneğin “çep endaz” şeklinde kullanıldığında hilekâr, aldatıcı anlamına gelir (Şükûn, C II., 1996, s. 684-685). Aynı durum İngilizcede de vardır. “Right hand” sağ el demektir, bununla birlikte “right” kelimesi doğru, dürüst, hatasız anlamlarında da kullanılır (Atalay, 1999, s. 2909-2911). Türkçede ise yaşamak anlamında kullanılan sağ kelimesi ve bundan türeyen kelimeler sağlık, sağaltım vb. yine sağ yöne atfedilen önemi gösterir. Bununla birlikte düğünlerde geline ya da damada yardım etmekle görevli kişi için kullanılan sağdıç kelimesi de üzerinde durulması gereken kelimelerden biridir. Hasan Eren'in Doerfer'den aktardığına göre sağdıç kelimesi sağ+tuş” şeklindedir. “Tuş” kelimesi, yön, taraf anlamına gelir. Bu durumda sağdıç kelimesi, sağ tarafta duran demektir (Eren, 2020, s. 439).

Sağ ve sol yöne ait cinsiyet yüklemeleri anaerkil döneme dayanır. Anaerkil dönemde sol taraf dişil edilgen ilkeyi, sağ taraf ise eril etken ilkeyi temsil eder. Eski Mısır'da İsis'in sol eli bu dişil sol yanın bir örneğidir. Anaerkil dönemde sol taraf kutsal sayılmıştır (Bachofen, 1997, s. 105). Geçiş dönemlerinde de sağ ve sol yön bir çeşit cinsiyet belirleme yöntemi olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte bebeğin sağ kulağına adının fısıldanması, askere gidecek gencin sağ eline kına yakılması, ölünün kabirde sağ tarafa yatırılması gibi ritüeller sağ yöne atfedilen kutsallıkla ilişkili olarak geçiş dönemlerindeki kişiye iyilik getirmesi amaçlanmaktadır.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Sağ/Sol Yön ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Adana’da ilişkiden sonra oğlan istenirse sağa, kız istenirse sola yatırılır (Başçetinçelik, 2009, s. 59).
- Adana’da ilişkiden sonra kadın sağına yatarsa erkek, soluna yatarsa kızı olur (Karakaş, 2005, s. 23).
- Hatay’da karı-koca beraber olduktan sonra kadın sağ tarafına yatarsa kız, sol tarafına yatarsa erkek olur (Türkan, 2015, s. 418-419).
- Hatay’da gebenin sağ yanı ağır ise erkek, sol yanı ağır ise kız olduğuna inanılır (Arı, 2020, s. 3).
- Mersin’de hamile kadının karnını sağ tarafında hissederse erkek, sol tarafında hissederse çocuğun kız olacağına inanılır (Taşkan, 2013, s. 7).
- Mersin’de bebek sağ taraftaysa kız, sol taraftaysa erkek olduğuna inanılır (Alcan, 2017, s. 20).
- Adana’da anne karnındaki bebek sağa doğruysa erkek, sola doğruysa kız olacağına inanılır (Yolcu, 2008, s. 22, Kayış, 2013, s. 9, Savur, 2010, s. 16)).
- Adana’da bebeğin adı konurken sağ kulağına ezan okunur (Üzelgök, 2008, s. 45).
- Mersin’de ismi koyacak kişi bebeğin sağ kulağına üç kere adını söyler (Kayalı, 2010, s. 60, Ağcalar, 2009, s. 61).
- Hatay’da doğumdan birkaç gün geçtikten sonra bebeğin sağ kulağına ismi konur ve ezan okunur (Köseler, 2008, s. 37).
- Mersin’de çocuk doğduktan sonra sol kulağına ezan okunur ardından ismi üç defa kulağına söylenir (Esmer, 2013, s. 26).
- Mersin’de askere gidecek gencin sağ elinin serçe parmağına kına yakılır (Esmer, 2013, s. 27).
- Mersin Konargöçerleri askere giden kişinin elinin ortasına veya saçının ön kâkülüne kına yakarlar (Bali, 2015, s. 235).
- Adana’da askere gidecek gencin sağ eline kına yakılır (Savur, 2010, s. 110).
- Osmaniye’de askere gidecek delikanlının sağ eline veya ayağına kına yakarlar (Bilgici, 2018, s. 100).
- Mersin’de geline kına ilk önce sağ ele sonra sol ele yakılır (Kayalı, 2010, s. 129).
- Adana’da kına gecesinde gelinin sağ elinin ortasına kına yakılır (Gerek, 2012, s. 62).
- Hatay’da damada sağdıç, oğlanın sağ parmağına kına yakar, üzerine para yapıştırır (Köseler, 2008, s.76).
- Mersin’de öleceği anlaşılan kişi, sağ tarafına yatırılır (Kayalı, 2010, s. 163).
- Mersin Konargöçerlerinde öleceği anlaşılan hasta, sağ tarafına yatırılır, böylece ruhunu daha kolay teslim edeceği düşünülür (Bali,2015, s. 285).

- Osmaniye’de cenazenin önce sağ tarafına, sonra da sol tarafına su dökülerek yıkanır (Bilgici, 2018, s. 83).
- Osmaniye’de mezarda ölü sağ tarafına yatırılır ve üzeri toprakla kapatılır (Tülüce, 2009, s. 98).
- Adana’da mezarda ölünün başı kibleyle gelecek şekilde sağ yanına döndürülür (Yolcu, 2008, s. 90).
- Mersin’de ölüm döşeğindeki kişi dini bütün, inançlı biriye ölüm sırasında başı kendiliğinden sağ tarafa döner (Taşkan, 2013, s. 30).
- Mersin’de ölüyü yıkamaya sağ taraftan başlanır (Vural, 2008, s. 38).
- Adana’da cenaze, kazılmış kabrin kible tarafından mezara konur. Sağ tarafı üzerine yüzü kibleye gelecek şekilde yatırılır (Gerek, 2012, s. 81).
- Osmaniye’de ölünün sağ eli sol elinin üstüne getirilir, göğüs hizasına konur (Tülüce, 2009, s. 90).
- Osmaniye’de cenaze sağ el ile taşınır (Tülüce, 2009, s. 95).
- Hatay’da tabuta omuz vermek isteyenler tabutun önünden gelir sağ taraftan döner ve tabuta omuz verir (Köseler, 2008, s. 103).
- Mersin’de cenaze omuzda sağ elle taşınır (Ay, 2010, s. 56).

Çukurova yöresinden alınan gelenek ve ritüellerde sağ yönün ne kadar kıymetli olduğu görülmektedir. Anadolu’da da yönlerle ilişkin çeşitli inançlar gelişmiştir. Eski İstanbul inançları arasında bebeğin cinsiyetinin tayininde de sağ/sol yön göze çarpmaktadır. Gebe kadının sağ memesi sol memesinden önce büyürse, ilk süt sağ memeden gelirse bebek erkektir, kız ise sol meme sağ memeden önce büyür ve ilk süt sol memeden gelir (Bayrı, 1941, s. 77-78). Gaziantep’te erkek çocuk isteniyorsa cinsel birliktelikten sonra sağa yatırılır (Yüksel, 2007, s. 75). Carol Delaney, Türk köylerinde yaptığı araştırmada köyde cinsiyet belirlemedeki en yaygın inancın yönlerle yönelik olduğunu belirtir. Sağ yön erkek çocuğa, sol yön ise kız çocuğa tekabül eder (2018, s. 79).

Çukurova yöresinde çocuğun cinsiyetini belirlemeden tutun da cenazenin taşınmasına kadar sağ yönün önemli bir işlevi vardır. Neredeyse tüm gelenek ve ritüellere ortak yorum yapmak mümkündür. Sağ yön, sağ kol-el güneşin yönünü temsil ettiğinden kutsaldır. Bu inanç hâlâ devam etmektedir. İyi olan her şey sağ tarafa aittir.

Çocuğun cinsiyetini belirlemede sağ tarafın erkek çocuk, sol tarafın da kız çocuğunu temsil ettiğini görmekteyiz. Bu durum Türk kültüründe erkek çocuğa verilen önemi göstermektedir. Hatay ve Mersin yöresinde kız çocuğunun sağ ile ilişkilendirilen örnekleri de tespit edilmiştir. Hatay’da ve Mersin’de kız çocuğuna daha çok ehemmiyet verildiğini düşünmek mümkündür.

Çukurova’daki diğer gelenek, inanış ve ritüellere bakıldığı zaman; bebeğin adı sağ kulağına okunur. Askere giden gence, gelin ve damadın önce sağ ellerinden başlayarak kına yakılır. Ölü sağ

tarafına yatırılır, sağ taraftan dönülerek tabutu taşınır. Ölü gömülürken de sağ el sol elin üzerine konulur. Geçiş dönemlerinin başından sonuna kadar kişiyi kutsamak, amacıyla sağ yön tercih edilir. Görüldüğü üzere sol her zaman sağdan aşağı görülmüştür. Tüm gelenek ve ritüellerde öncelik sağ tarafa verilmiştir. Bunun sebebi hem kültürel hem de dinî açıdan sağ yönün kutsal kabul edilmesidir

Dikkat çeken geleneklerden biri ölünün göbeğine kadar olan kısmın sağ elle, göbekten aşağısının ise sol elle yıkanmasıdır. İnsanın belden aşağısı namahrem sayıldığından yıkama için sol elin kullanılması dikkat çekicidir. Bunda da sağ elin namahrem olana dokunmaması gerektiği inancı etkili olmuştur.

12.2. Yukarı/Aşağı

Türklerin dünya anlayışı üçlü bir görünümde. Gökyüzü, Tanrı'nın ve iyi ruhların yaşadığı kutsal mekândır, yeraltında ve yeryüzünde yaşayan varlıkların üzerinde dururlar. Halk kültüründe bu yüzden iyi olan birçok durum yukarı yöne ait varsayılmıştır. Gökyüzü aydınlığın, güzelliğin, iyi olan her şeyin simgesi sayılmaktadır. Aşağı dünyada ise Tanrı Erlik ve kötü ruhların yaşadığı yerdir, yani karanlık ve kötü olarak tasavvur edilen her şey burada yaşar.

İnsan soyu, ışık ve karanlık kuvveti gibi birbirine zıt iki gücün etkisi altında bulunmaktadır. Bunlardan birincisi yani ışık, yukarda semada oturur. İyilik saçan güneş de sıcak ışınlarını buradan soğuk yer üzerine gönderir ve kendi gücüyle yeryüzündeki bütün hayatı ortaya çıkarır, geceleyin çıkan solgun ay ile yıldızların ışığı bile yeri örten karanlığın meydana getirdiği korkuyu hafifletmeye çalışır. İkinci güç, karanlığın ana kaynağı olan, soğuk ve sert yeryüzünün kucağında yaşar. Gecelerin karanlığı, bütün hayatı yok eden soğuklukla ölüm onun eseridir, ölüm gelince insanın sertleşmiş vücudu kara yerin içine iner (Radloff, 2008, s. 32). Dolayısıyla insan zihninde karanlık ve aydınlık iki kutba ayrılmıştır. Karanlık, istenmeyen, mücadele edilemeyen tarafı, aydınlık ise istenen, kutsal olan tarafı nitelemiştir. Geçiş dönemlerinde de karanlık ve aydın yani aşağı ile yukarıya ait unsurları sıkça görmek mümkündür.

Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Yukarı/Aşağı Yön ile İlgili Gelenekler, İnanç ve Ritüeller:

- Mersin'de kadının karnı yukarıda olursa kızı olur, aşağıda olursa oğlu olur (Kırmızı, 2016, s. 35).
- Mersin'de erkek çocuk karında, kız çocuğun ise kasıkta durduğuna inanılır (Balıkcı, 1998, s. 66).
- Hatay'da hamile kadının karnı yukarı doğru ve sivri ise oğlan doğurur, aşağı doğru ve yaygın ise kız doğurur (Türkan, 2015, s. 419).
- Hatay'da gebe kadının karnı yukarı doğru ve sivriyse erkek, aşağı doğru ve yayvansa kız olacağına inanılır (Bahadır, 2016, s. 92).

- Hatay’da kız çocuğunun karnın yukarı tarafında, erkek çocuğunun ise aşağı tarafta durduğuna inanılır (Bereketoğlu, 2010, s. 9).
- Adana’da gebenin karnı yukarı doğru olup karnın şekli sivriyse doğacak çocuğu erkek olacağına inanılır (Kayış, 2013, s. 9).
- Mersin’de hamile kadının karnı aşağı doğru şişmişse çocuğun erkek olacağı düşünülür (Ay, 2010, s. 12).

Anadolu’daki aşağı/yukarı yönler ait unsurlara bakıldığında Gaziantep’te erkek çocuğunun yukarıda, kız çocuğunun ise aşağıda durduğuna inanılmaktadır (Yüksel, 2007, s. 79). Giresun’da ise çocuk doğarken kadın aşağı bakarsa erkek, yukarı bakarsa kız çocuğu olduğuna inanıldığı göze çarpmaktadır (Küçük, 2011, s. 297).

Çukurova’dan tespit edilen inanışların bazılarında yukarı yön erkek, aşağı yön ise kız çocuğu temsil ederken bazılarında ise bunun tam tersi olduğu görülmektedir. Kız çocuk yukarı yöne aittir erkek çocuk aşağıya aittir. Aslında birçok cinsiyet tayin etme geleneğinde yukarı yön erkek çocuk olarak nitelendirilir. Türk kültüründe daha önce de belirttiğimiz gibi erkek çocuk daha çok tercih edilir. Tabii bu durum kız ve erkeğe verilen duruma göre değişebilmektedir.

12.3. Değerlendirme

Türk mitolojisinde yönler çeşitli anlamlar yüklenmiş ve buna bağlı olarak bazı yönler kutsallaştırılmıştır. Sağ ve sol yönler ele alınırken Türk kültüründe sağ yöne atfedilen kutsallık göze çarpmaktadır. Geçiş dönemlerinde gerçekleştirilen uygulamaların birçoğunda sağ yönün tercih edildiği dikkat çekmektedir. Erkek çocuk bütün evliliklerde tercih sebebi olarak sağ yöne işaret etmektedir. Dolayısıyla cinsel birliktelikten sonra kadının sağ tarafa yattığı, cinsiyet tahmininde bebek sağ yöne meyilliyse erkek çocuk olacağına kanaat getirilmesi dikkat çekmektedir. Bununla birlikte bebeğin adı sağ kulağına söylenmekte, asker olacak gencin, gelinin ve damadın sağ eline kına yakılmakta, ölünün ise mezarında sağ tarafa yatırıldığı göze çarpmaktadır.

Aşağı ve yukarı yönlerin ise daha ziyade cinsiyet belirleme ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Çukurova’nın bazı yerlerinde yukarı yön kız, aşağı yön erkek cinsiyetini karşılarken; bazı yerlerinde yukarı erkek, aşağı kıza işaret etmektedir. Aşağı yön de Türk kültüründe iyi sayılmadığından genellikle kız çocuğunun aşağı ile ilişkilendirildiği dikkat çekmektedir.

Çukurova yöresinde yönle ait geliştirilmiş inanç ve pratiklerin geçiş dönemlerine yansımalarının tablo gösterimi aşağıdaki şekildedir:

Tablo 12.1. Mitolojik Yön Unsurlarının Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Dağılımı

Geçiş Dönemleri	Sağ/Sol	Aşağı/Yukarı
Doğum	✓	✓
Sünnet		
Askerlik	✓	
Evlenme	✓	
Hac		
Ölüm	✓	

SONUÇ

“Çukurova Yöresi Geçiş Dönemlerinde Mitolojik Unsurlar” adlı bu çalışmada yazılı kaynaklardan tarama yapılarak Adana, Hatay, Mersin ve Osmaniye illeri üzerine yapılmış halk kültürü ve geçiş dönemleri konulu kitaplar, tezler ve makaleler incelenmiştir. Toplam 13 kitap; 20 lisans, 23 yüksek lisans ve 3 doktora tezi ile 12 makaleden yararlanılarak Çukurova yöresi geçiş dönemlerine ait inanç ve ritüeller belirlenmiş, akabinde söz konusu geleneklerdeki mitolojik unsurlar çeşitli başlıklar altında tahlil edilmiştir. Bu bağlamda, çalışmada ilk olarak konu, amaç ve önem, kapsam ve sınırlar, materyal ve yöntem hakkında bilgi verilmiştir. Ardından çalışmada karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerilerine değinilmiştir.

Mitolojik unsurlar üzerine yapılmış çalışmaların incelendiği bölümde Türkiye’de yapılmış mitolojik unsurlar bağlamındaki kitap, tez, makale ve bildiriler tanıtılmıştır. Çalışmalardan hareketle mitolojik unsurlar konusunun sadece halk bilimi açısından değil, yeni Türk edebiyatı, divan edebiyatı, çağdaş Türk lehçeleri ve edebiyatları, felsefe ve din bilimleri disiplinleri tarafından da sıklıkla inceleme yöntemi olarak kullanıldığı dikkati çekmektedir. Çalışmalarda âşık şiiri, masal, efsane, destan, fıkra, halk hikâyeleri, türkü, halı-kilim motifleri gibi sözlü, yazılı ve maddi kültür ürünleri, kutsal kitaplar, Cengiz Aytmatov, Ziya Gökalp, Abdülhak Hamid Tarhan gibi yazarların eserlerinin mitolojik açıdan incelendiği görülmektedir. Halk bilimi disiplini tarafından hazırlanan çalışmaların genellikle anlatı türlerine odaklandığı, geçiş dönemleri konusunda yetersiz kaldığı tespit edilmiştir.

Mitolojiye ait kavramların ve geçiş dönemlerinin tanıtıldığı bölümde, öncelikle mit nedir, işlevleri, sınıflandırması, ritüel ile ilişkisi etraflıca tanıtılmıştır. Ardından doğum, sünnet, askerlik, evlenme, hac ve ölümü kapsayan ve insan yaşamının her bir dönemini ele alan geçiş dönemleri tanıtılmıştır. Geçiş dönemleri, bünyesinde geçmiş dönemden birçok mitolojik bilgiyi ve ritüeli bünyesinde barındırdığından öncelikli olarak bu kavramların ne olduğunun bilinmesi önem arz etmektedir.

Tezin dördüncü bölümünde Çukurova yani Adana, Hatay, Mersin ve Osmaniye tarihi, coğrafi ve kültürel özellikleri bağlamında tanıtılmış, bu özelliklerin inanç, ritüel ve geleneklere etkisi tartışılmıştır. Çukurova zaman içinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, bu medeniyetler de kültür yapısını şekillendirmiştir. Çukurova’nın bir ekmeye ve biçmeye dayalı tarım toplumu olması sebebiyle toprağa kutsallık atfedildiği ve yeni doğum yapmış anne ve bebeğinin toprakla temas ettirildiği görülmektedir. Bölgede yetişen murt/mersinin ağacının hem Mersin ilinin adını oluşturduğu hem de kutsal sayılarak kırklama ve ölünün yıkanmaya suyuna atıldığı dikkat çekmektedir. Mersin ili sınırları içinde bulunan Eshab-ı Keyf mağarasının doğurganlık kazanmak üzere kısır olan kişilerce ziyaret edildiği göze çarpmaktadır. Coğrafi, tarihi ve kültürel özelliklerin Çukurova’nın geçiş dönemlerine etki ettiği görülmektedir.

İslamiyet öncesi eski Türk inanışlarının tanıtıldığı bölümde, sırasıyla animizm, totemizm, Şamanizm, Budizm, Manihaizm ve Zerdüştlük inanışları tanıtılmış, günümüzdeki çeşitli inanç, ritüel ve gelenekle bağlantısı kurulmuştur. Ağaç, ateş, ruh tasarımı, tenasüh gibi unsurların bahsi geçen inanışlarla özdeşleştiği dikkat çekmektedir. Örneğin ağaç, üçlü dünya tasavvurunda ve kurban sunma merasiminde kurbanı göğe ulaştırmak üzere kullanmak gibi Şamanizm'e ait ilkeleri içeren unsurlardan biridir. Çukurova'da da Şamanizm'in etkisiyle ağaçların kutsal olduğu, dilekleri Tanrı'ya ulaştıran bir araç olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. Ateş, hem içinde ruh olduğu düşünülen unsurlardan biri olması sebebiyle animizm ve Şamanizm'in hem de Zerdüştlük inanışının etkisiyle ritüellerde kullanılan ve kutsal sayılan unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni doğum yapmış kadını ve bebeğini kötü ruhlardan korumak için odada ateş yakılması, düğünlerde sinsin ateşinin yakılması gibi ritüellerde ateşin koruyucu ruhu ön plana çıkmaktadır. Ruh tasarımının da inanışların etkisiyle geliştiği dikkat çekmektedir. Animizm ve Şamanizm'in bünyesinde barındırdığı her şeyin bir ruhu olduğu inanışı Çukurova'daki gelenek, inanç ve ritüellerde de görülmektedir. Ölünün ardından yakılan ışık, ölünün kıyafetlerin fakirlere verilmesi ya da yakılması gibi ritüeller, ölünün ruhundan duyulan korkuyu göstermektedir. Tenasüh de Budizm'in etkili olduğu inanışlardan biri olarak Hatay yöresinde görülmektedir. Budizm'de reenkarnasyon inanışı olarak adlandırılan ve ölenlerin yeniden dünyaya geleceği düşüncesine dayan bu inanç, Türk kültüründe tenasüh olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geçiş dönemlerinde mitolojik tabiat unsurlarının tespit edildiği bölümde, gök unsurları, su, yağmur, ateş, ocak, ağaç, bitki ve meyve ürünleri, madenler, toprak, taş ve mağara öncelikli olarak tanımlanmış, hem Türk mitolojisinde hem de dünya mitolojisinde bu unsurların ne ifade ettiği aktarılmıştır. Ardından Çukurova yöresi illerinden alınan geçiş dönemi inanç, ritüel ve gelenekleri tabiat unsurları bağlamında değerlendirilmiştir. Bahsi geçen tabiat unsurlarına çeşitli özelliklerinden ötürü kutsallık atfedildiği ve bu kutsallığın mitik dönemden günümüze değin sürdürüldüğü dikkat çekmektedir. Geçiş dönemlerinin her bir evresinde ilgili tabiat unsurları dâhil edilerek kutsallığın, koruyuculuğun geçiş dönemi odağındaki kişi veya kişilere geçmesinin hedeflendiği görülmektedir. Geçiş dönemlerinde mitolojik gök unsurlarının tartışıldığı bölümde, güneş, ay ve yıldızla yönelik mitolojik bilgiler sıralanmış ve ardından Çukurova'daki inanç ve ritüeller verilmiştir. Güneş ve ayın kutsal oluşunun geçiş dönemlerine de yansıdığı dikkat çekmektedir. Ölünün gömülmesi için güneş doğmasını beklemek, ay ve güneş tutulmalarında birilerinin öleceğine dair geliştirilen inançlar vb. bu iki unsurun kutsal oluşuna örnek olarak verilebilir. Yıldızın ise çoğunlukla ölüm ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Yörede her insanın gökyüzünde bir yıldızının olduğuna ve yıldız kayınca da birinin öleceğine inanıldığı göze çarpmaktadır. Su ve yağmur birbiriyle bağlantılı olarak birlikte ele alınmıştır. Türk kültüründe su nasıl kutsalsa yağmur da kutsaldır. Su ile ilgili gelenek inanç ve ritüellerde, suyun sağaltım ve koruyucu yönü ön plana çıkmaktadır. Örneğin hamile kalmak isteyen kadınların okunmuş su içmesi, bebeğin kırklanmasında kullanılan su, koruma ve sağaltma amacını taşımaktadır. Yağmur ise genellikle konuşamayan çocukların sağaltımında, gökten gelen kutsal bir

unsur olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. Ateş, geçiş dönemlerinde odak kişiyi kötülüklerden koruma amacıyla kullanılan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ocaklar ise birer şifahane olarak hasta olan, nazar değen kişilerin şifa bulmak için gittiği yerlerden biri olduğu göze çarpmaktadır. Toprak ve taşlar özellikle doğum geçiş dönemi ritüellerinde varlık göstermektedir. Yeni doğum yapmış kadın ve bebeği toprak ile temas ettirilir, kırklama suyuna 40 taş atılır. Buradaki amaç diğer sayılan tüm ritüellerde olduğu gibi toprak ve taşın gücünün, kutsallığının anne ve bebeğe geçmesini sağlamaktır. Ağaç, insan soyunu temsil etmesi, kutsal olması ve koruyucu olması sebebiyle Türk halk kültüründe önemle üzerinde durulan öğelerden biridir. Nitekim geçiş dönemi ritüellerine bakıldığı zaman doğumdan ölümüne kadar koruyucu, kutsayıcı ve sağaltıcı olarak kullanılmaktadır. Murt/mersin ağacı ve defne bebeğin kırklama suyuna, ölünün yıkama suyuna atıldığı ve geçiş dönemindeki kişiye koruma ve kutsallık kazandırdığı görülmektedir. Bitki ve bitki ürünlerine ait mitolojik unsurların tartışıldığı bölümde murt/mersin ağacı, elma/ayva, soğan/sarımsak, üzerlik, kına ve defne bitkilerinin mitolojik öyküleri bağlamında günümüz Çukurova geçiş dönemlerinde hâlen kullanıldığı dikkat çekmektedir. Özellikle murt/mersin bitkisi Çukurova yöresinde sıklıkla kullanılan bir bitki olması hasebiyle oldukça önem arz etmektedir. Nitekim efsaneye göre Mersin ilinin de adının bu bitkiden geldiği rivayet edilmektedir. Elma ve ayva güzellik ve doğurganlığı nitelemektedir. Elma, yasak elmaya dayanan mitolojik öyküsünden ötürü çoğunlukla çocukla yani doğurganlıkla ilişkilendirilmiştir. Ayva ise yenildiği takdirde bebeğe güzellik getireceği düşünülmektedir. Soğan ve sarımsak, keskin kokuları ile geçiş dönemi odağındaki kişilere verebileceği zararı önlemek adına kötü ruhları kovması için kullanıldığı dikkat çekmektedir. Soğanın bir başka işlevi ise kötülüğün ve uğursuzluğun ona yüklenmesi ve yok edilmesidir. Günah keçisi ve aktarma/yerine geçme büyüsü bağlamında ölümle ilgili birtakım kötülüklerin ve uğursuzlukların soğana yüklendiği ve ilgili kişi veya topluluktan uzaklaştırıldığı görülmektedir. Ölüm getirecek herhangi bir durumun soğana yüklenip kırıldığı veya uzaklara atıldığı göze çarpan unsurlardan biridir. Kına da mitolojik öyküsüyle hem kurban edilmeyi hem de mutluluğu temsil etmektedir. Üzerlik ise koruyucu bir unsur olarak özellikle ölüm geçiş dönemlerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Madenler değerli birer kaynak olmakla birlikte geçiş dönemlerinde bebeği, anneyi, askere giden genci, gelini, damadı ve ölüyü koruyan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin demir ve altın albasmasından, kurşun nazardan korumakta, tuz ise sağlık bahşetmektedir. Mağara ise doğurganlığın timsalidir. Çukurova yöresinde hamile kalmak isteyen kadınların Eshab-ı Keyf mağarasına giderek hamile kalmayı diledikleri tespit edilmiştir.

Geçiş dönemlerinde mitolojik olağanüstü unsurların değerlendirildiği bölümde öncelikle gelecekte haber veren fal, rüya ve münecimlik uygulamalarının ve inanışlarının varlığı dikkat çekmektedir. Bu uygulamalar genellikle çocuğun cinsiyetinin tayininde, kısmet açmada, ölümle ilgili birtakım kehanetlerde görülmektedir. Olağanüstü unsurların bir diğer başlığı ruhlardır. Ruhlar, kötü ruhlar, koruyucu ruhlar ve insan ruhu olarak üç alt başlıkta incelenmiştir. Çukurova yöresi geçiş

dönemlerinde kötü ruhların gazabından korunmak, iyi ruhların faydasını kazanmak ve insan ruhunu memnun etmek adına birçok inanış ve ritüelin gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Doğan çocuğa ad verme ritüelinde, ad genellikle anlamından hareketle seçilmekte ve çocuğun yaşamı boyunca bu anlama denk düşecek bir hayat sürmesi hedeflenmektedir. Ayrıca tarihte önemli yer tutmuş kişilerin adlarının konulduğu da görülmektedir. Don değiştirme ritüellerinde, istenen veya istenmeyen durumların ve özelliklerin bir başkasına geçmesi için yapılan birtakım pratikler olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin hiç çocuğu olmayanlar doğurgan kadınların doğurganlık özelliklerinin kendilerine geçmesi için çeşitli uygulamalar gerçekleştirmektedirler. Tenasüh ise sadece Hatay ilinde görülen bir olağanüstü unsur olup ölümden sonra tekrar dünyaya gelmeye dayanan bir inanış olduğu göze çarpmaktadır. Hatay yöresinde ölen kişilerin ruh kemale erinceye değin tekrar tekrar dünyaya geleceğine inanılmaktadır.

Hayvanların mitolojik bağlamda incelendiği bölümde, at, kurt, koyun, koç, keçi, deve, eşek, kedi, köpek, baykuş, sinek, horoz, tavuk, tavşan ve balık hayvanları ele alınmıştır. Öncelikle bu hayvanların Türk ve dünya mitolojisindeki yeri belirtilmiş, daha sonra Çukurova yöresindeki bu hayvanlara dair inanış, ritüel ve gelenekler verilmiştir. Hayvanlarla ilgili ritüel ve inanışların bazıları onların mizaç özelliklerinden, bazıları fiziksel özelliklerinden, bazıları ise haklarındaki çeşitli anlatılardan kaynaklandığı dikkat çekmektedir. Tavşanın yarık dudaklı olması, balığın büyük gözlere sahip olması gibi hayvanlara ait fiziksel özelliklerden ötürü hamile kadının tavşana ve balığa bakmasının bu kötü kabul edilen fiziksel özelliklerin bebeğe tesir edeceği düşüncesiyle engellendiği dikkat çekmektedir. Mizaç özellikleri bağlamında koyun ve at hayvanlarına atfedilen birtakım özellikler örnek verilebilir. Koyunun uslu yapısı dolayısıyla yeni gelinin koyun postundan geçirilmesi, doğuma yakın hamile kadının ata binerse bebeğinin yiğit ve cesur olacağı inanışları mizaç özellikleri bağlamında olup bebeğe ve geline etki edeceği düşüncesi dikkat çekmektedir. Baykuşun ölüm getireceği düşüncesi de hayvanlar hakkında anlatıla gelen anlatılar bağlamında ele alınmaktadır. Baykuşun sıklıkla ölümlle ilişkilendirilen hayvanlardan biri olduğu görülmektedir. Çukurova yöresinde de baykuşun görülmesi, eve veya dama tünemesi gibi davranışlarının ölümlle ilişkilendirildiği göze çarpmaktadır.

Günler, bayramlar ve kutsal aylar etrafında oluşan mitolojik kökenli inanışların ele alındığı bölümde, günlere, bayramlara ve kutsal aylara ilişkin bilgi verildikten sonra, Çukurova'daki inanış ve ritüeller sıralanmıştır. Günlerle ilgili inanışlarda bazı günlerde Çukurova yöresinde ortak inanç ve ritüellerin olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin Salı günü uğursuz kabul edilmektedir. Salı günü doğan çocuğun kötü biri olacağına, Salı günü yapılan düğünün uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır. Çarşamba günü, sağaltım günü olarak dikkat çekmektedir. Çukurova'da aydaş çocuğun sağaltımı için çarşamba günlerinin tercih edildiği görülmektedir. Cuma günü ise çoğunlukla kısmet açmak için kilit açtırma ritüellerinin gerçekleştirildiği gün olarak belirlendiği tespit edilmiştir. Bayramlarla ilgili olan inanışlarda en çok iki bayram arası düğün yapılmaması gerektiği inanışı dikkat çekmektedir. Yöre

iki bayram arasında düğün yapmaktan çekinildiği görülmektedir. Kutsal aylarda en çok ön plana Hıdırellez çıkmaktadır. Çukurova’da dileği, arzusu olanlar Hıdırellez günü dileklerini gerçekleştirmek üzere çeşitli ritüeller gerçekleştirildiği görülmektedir. Çocuğu olmayanların ziyaret ağaçlarına beşik figürü ve ahşap bebek astıkları görülmektedir. Bu kutsal sayılan günde dileklerin gerçekleşeceği düşünülmektedir.

Geçiş dönemlerinde büyü unsurlarının ele alındığı bölümde, birçok büyü türü insanın refahını sağlamak için geçiş dönemlerinde kullanılırken bazı büyü türlerinin ise zarar vermek amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir. Büyülerde dikkat çeken özelliklerden biri, insanın bedeni, saç, tırnağı, kıyafetleri vb. unsurlarının büyü unsuru olarak kullanılmasıdır. Bazı büyü türlerinde ise istenilen durumun taklit edilmesi gerekmektedir. Doğumu kolaylaştırmak için hamile kadının saç örgülerinin çözülmesi, evdeki kilitli olan her yerin açılması, kısmeti kapalı olanların kilit açtırması gibi ritüellerle geçiş dönemi odağındaki kişinin de tıkanmış olduğunu düşündüğü durumların açılmasını taklit yoluyla sağlamaktadır. Bununla birlikte adlar ve sayılar da mistik birtakım özellikleri bünyesinde barındırmasından ötürü büyü unsuru olarak kullanılmaktadır.

Geçiş dönemlerinde renklerin ele alındığı bölümde, kırmızı, sarı, siyah, beyaz, mavi ve yeşil renklerinin mitolojik bağlantısı verildikten sonra bu renklerin Çukurova’daki inanç ve ritüellerdeki görünümü verilmiştir. Bahsi geçen renklerin çeşitli durumları temsil ettiği görülmektedir. Kırmızı, sarı, yeşil, mavi renklerinin çoğunlukla kötülüklerden, kötü ruhlardan ve hastalıklardan koruduğu düşünülürken, beyaz saflığı, siyah ise yaşlı olma durumunu temsil etmektedir.

Geçiş dönemlerinde sayıların ele alındığı bölümde, bir, üç, yedi, yirmi, kırk, elli iki ve yıl dönümü ile ilgili rakam ve sayıların önemli olduğu göze çarpmaktadır. Geçiş dönemlerinde bu sayıların denk geldiği günlerde yeni doğan bebek, ölen kişi vs. için ad koyma, yemek dağıtma, mevlit okutma gibi ritüellerin gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir.

Geçiş dönemlerinde yönler de oldukça dikkat çeken ve mitolojik kökene sahip olduğunu tespit ettiğimiz konulardan biridir. Sağ, sol, aşağı ve yukarı yönlerinin geçiş dönemlerinde çeşitli anlara sahip olduğu dikkat çekmektedir. Sağ yönün sola; yukarının ise aşağı yöne tercih edildiği görülmektedir. Bebeğin cinsiyetinin tahmin edildiği ritüellerde sağ yön erkek, sol yön ise kız bebeğe işaret etmektedir. Türk kültüründe erkek çocuğun önemli olduğu göz önünde bulundurulduğunda sağ yön ile ilişkilendirilmesi dikkat çekicidir. Sağ ve sol yönde olduğu gibi aşağı ve yukarı yönleri de cinsiyet tahminlerinde öne çıkmaktadır. Erkek çocuk yukarıyı temsil ederken kız çocuk aşağıyı temsil etmektedir.

Sonuç olarak bugün gelenek, görenek, inanış ve ritüel diye adlandırdığımız ve günlük hayatta, özel günlerde yaşamın bir parçası hâline getirilen davranışlar, bir zamanlar kadim dönem insanının deneme ve gözlemlerinden hareketle oluşmuş, bugünkü alışkanlıklarımızı, geleneklerimizi de

şekillendiren kültürel kodlarımızdır. Mitolojiye ait olan tüm bu davranış biçimleri, geçiş dönemlerinin önemli bir kısmını teşkil etmektedir.

Günümüzün modern dünyasında tıbbın ve teknolojinin bu denli gelişmesine rağmen bahsi geçen gelenek, inanç ve ritüellerin uygulanmakta olması, insanın geçmişe dair bilgilerden ve inanışlardan kopamadığını göz önüne sermektedir. Bununla birlikte tezin bütünü boyunca verilen bu gelenek, inanç ve ritüeller sırtını kutsal olana dayadığı için yapılmaması durumunda iç huzursuzluk yaratmaktadır. Gerek Türk halk kültüründe gerek Çukurova’da modern olanın yanında geleneksele ve mitolojik bilgiye de başvurulduğu dikkat çekmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdurrezzak, A. O. (2020). *Mitolojik Boyutu ve Çeşitli Yönleriyle Kara İye (Kızık Boyu Halk İnançlarında Kara İye İnancı)*. Paradigma Akademi.
- Abdülaziz Bey (1995). *Osmanlı Adet Merasim ve Tabirleri*. (Kâzım Arısan ve Duygu Arısan Günay, Yay. Haz.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Abraham, K. (2020). *Rüyalar ve Mitler*. (2. bs.). (E. N. Gökçe, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Aça, M. (2013). Türk halk geleneğindeki doğum sonrası uygulamalara bir örnek “Tuzlama”. *Millî Folklor*, 52, 93-100.
- Adana Şehir Rehberi (2013). Seyhan Belediyesi.
- Ağcalar, A. (2009). *Silifke halk kültürü araştırması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi.
- Akkaya, H. Ü. (2003). *Büyü ve büyüsel uygulamalar üzerine bir din sosyolojisi araştırması: Kayseri örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi.
- Akmataliyev, A. (2001). *Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar*. (K. Kulamshaev, Çev.). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Aksel, M. (1935). Türklerde din ve san’at. *Ülkü Halkevleri Dergisi*, 34 (6), 246-249.
- Aksoy, Ö. A. (2020). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*. İnkılâp Kitabevi.
- Albayrak, Ali, (2006), Keçiören Caferilerinde ölüm adetleri ve uygulamaları. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 85-93.
- Alcan, M. (2017). *Tarsus Sarışihköyü halk hekimliği çalışması*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Alkan, E. (2013). *Adana ili Yüreğir ilçesi Akpınar köyü monografisi*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Alptekin, M., Kaplan, T. ve Koyuncu, T. (2017). Adana-Yumurtalık Sugözüköyünde günler etrafında oluşan halk inanışlarına yönelik bir araştırma. *The Journal of International Lingual, Socialand Educational Sciences*, 3 (2), 323-334.
- Altaylı, S. (2018). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Altun, I. (2004). *Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm*. Yayıncı Yayınları.
- And, M. (2019). *Oyun ve Bügü Türk Kültüründe Oyun Kavramı* (5. bs.). YKY Yayınları.
- Anohin, A. V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. (Z. Karadavut ve J. Meyermanova, Çev.). Kömen Yayınları.
- Arı, B. (2020). *Hatay Halk Kültürü Üzerine Araştırmalar*. Kriter Yayınevi.
- Armstrong, K. (2017). *Mitlerin Kısa Tarihi* (2. bs.). (D. Şendil, Çev.). Alfa.
- Artun, E. (2011). *Çukurova halk kültüründe törenler, bayramlar, şenlikler*. Fethiye III. Uluslararası Türk Kültürü Kurultayı Bildirisi, Muğla, Türkiye.
- Artun, E. (2013). *Çukurova Halk Kültüründe Mizah*. Karahan Kitabevi.
- Artun, E. (2015). *Dini-Tasavvufî Halk Edebiyatı* (6. bs.). Karahan Kitabevi.
- Artun, E. (2020). *Türk Halkbilimi* (20. bs.). Karahan Kitabevi.
- Aşçı, H. (2022). *Kadirli halk kültürü araştırması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi.
- Atahan, O. (2019). *Hatay yöresi halk hekimliği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Atalay, B. (1998). *Divanü Lugat-it Türk Tercümesi I* (4.bs.). Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Atalay, H. (1999). *İngilizce-Türkçe Sözlük II*. TDK Yayınları.
- Ataylı, S. (2018). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I*. TDK Yayınları.
- Ateş, F. (2017). Saim Sakaoğlu’nun “Kıbrıs masalları” adlı kitabında yer alan mitolojik unsurlar. *Avrasya Uluslar arası Araştırmalar Dergisi*, 11 (5), 199-220.

- Avcıoğlu, D. (1978). *Türklerin Tarihi* C.I. Tekin Yayınevi.
- Ay, B. (2010). *Tarsus ilçesi Arap Alevlerinde geçiş dönemleri ve yemek kültürü*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi.
- Ayan, A. Ü. (2012). *Mardin folkloru*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi.
- Aydemir, B. (2021). *Ağrı geçiş dönemleri: Ağrı merkez ilçe örneği (doğum, evlenme, ölüm)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Aydoğan, E. (2006). *Anadolu sahası Türk halk hikâyelerinde mitolojik unsurlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi.
- Babaoğlu, S. (1997). *Türk mitolojisinin halk motiflerine etkisi*. V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri, Ankara. Türkiye.
- Bachofen, J. J. (1997). *Söylence, Din ve Anaerki*. (N. Şarman, Çev.). Payel Yayınevi.
- Bahadır, S. (2016). *Hatay'da Türk Halk İnançları* (2. bs.). Sonçağ Yayıncılık.
- Balaman, A. R. (1983). *Gelenekler, Töre ve Törenler*. Betim Yayınları.
- Balıkçı, G. (1998). Tarsus doğum adetleri. *Tarsus Alan Araştırmaları*. (ss. 63-73) içinde. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Balıkçı, G. (1998). Tarsus evlenme adetleri. *Tarsus Alan Araştırmaları*. (ss. 74-82) içinde. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bali, A. (2015). *Mersin Konargöçerlerinin halk kültüründe inanışlar ve bunlara bağlı uygulamalar*. Yayımlanmamış Doktora Tez. Çukurova Üniversitesi.
- Bali, A. (2017). Gaziantep yöresi doğum geleneklerinde anne ve çocuk sağaltımı. *Turkish Studies*, 12 (5), 85-110.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*. Millî Eğitim Basımevi.
- Bars, M. E. (2020). Üç yazma metinde Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'i kurban etmesi. *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi*, 12, 1-25. DOI: 10.28981/hikmet.678773
- Barthold V. V. (2004). *Orta Asya Türk Tarihi*. (H. Dağ, Çev.). Çağlar Yayınları.
- Başar, L. K. (2015). *Altay destanlarında mitolojik unsurlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Başçetinçelik, A. (2009). *Adana Halk Kültüründe Doğum, Evlenme ve Ölüm*. Altın Koza Yayınları.
- Başeymez, F. (2009). *Çok kültürlülük açısından Hatay*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi.
- Bayat, F. (2004). Uz-Ğuz-Oğuz kavim adının etimolojisi. *Karadeniz Araştırmaları*, 3, 71-77.
- Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. Ötüken neşriyat.
- Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi I-II*. Ötüken Neşriyat.
- Bayat, F. (2019). *Mitolojiye Giriş* (7. bs.). Ötüken Neşriyat.
- Bayat, F. (2019). *Türk Kültüründe Kadın Şaman* (6. bs.). Ötüken Neşriyat.
- Baykara, T. (2005). *Türk Kültürü*. IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.
- Bayrı, M. H. (1941). İstanbul'da doğum ve çocukla ilişkili âdetler ve inanmalar. *Halk Bilgisi Haberleri Dergisi*, 112, 76-86.
- Baysan, M. (2014). Kütahya ve çevresinde sağaltma ocakları ve yapılan tedaviler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kütahya Özel Sayısı, 77-84.
- Baytop, T. (1997). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bereketoğlu, G. (2010). *Hatay ili Antakya ilçesi Dursunlubelediyesi halk kültürü araştırması*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi.
- Berger, H. (2015). *Çingene Mitolojisi*. (M. Y. Sağlam, Çev.). Bilgesu.
- Berktaş, F. (2021). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın* (8. bs.). Metis Yayıncılık.
- Berta, A. (2002). *Türkçe Kökenli Macar Kavim Adları*. (N. Demir ve E. Yılmaz, Çev.). Grafiker Yayınları.

- Bilgici, U. (2018). *Osmaniye/Bahçe halk kültürü üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi.
- Bilgili, N. (2018). *Türk Mitolojisi, Türklerde Yaratılış ve Evren Tasarımı* (3. bs.). Kripto Kitaplar.
- Bilir, S. F. (2003). *Merv'den Anaypazarı'na Gülnar*. Etik Yayınları.
- Bonnefoy, Y. (2000). *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü I-II*. (Levent Yılmaz, Yay. Haz.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Boratav, P. N. (2016). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)* (3. bs.). Bilgesu Yayıncılık.
- Boyle, J. A. (2010). Mitte ve gerçekte tavşan (F. Çotra ve H. Taşdemir, Çev.). M. Ö. Oğuz ve Gürçayır Teke, S. (Ed.), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2* (ss. 198-203) içinde. Geleneksel Yayıncılık.
- Boyras, Ş. (2000). *Türk halk biliminin yazılı kaynakları olarak melhemeler*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Bozkurt, C. (2013). *1980-1995 arası Türk hikâyesinde mitolojik unsurlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi.
- Bozkurt, F. (1995). *Türklerin Dini*. Cem Yayınevi.
- Bozkurt, K. ve Bozkurt, H. (2012). Sayıların gizemli dünyası: Kültür ve edebiyatta sayı sembolizmi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1) , 717-728.
- Bronislaw, M. (1998). *İlkel Toplum*. (H. Portakal, Çev.). Öteki Matbaası.
- Bülbül, D. (2006). *Düziçi'nde geçiş dönemleri (doğum-evlenme-ölüm)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi.
- Campbell, C. (2013). *Günah Keçisi (Başkalarını Suçlama Tarihi)*. (G. Kastamonulu, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Campbell, J. (1995). *İlkel Mitoloji/Tanrının Maskeleri*. (2. b.). (K. Emiroğlu, Çev.). İmge Kitabevi.
- Can, Z. (2007). *Mersin ili Mut ilçesi Çortakköyü halkbilimi araştırması*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi.
- Cesur Çilingir, S. (2020). *Hititlerde Ritüel ve Büyü*. Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Challaye, F. (2015). *Dinler Tarihi*. (S. Tiryakioğlu, Çev.). Varlık Yayınları.
- Chavannes, E. (2007). *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*. Selenge.
- Coşan, S. (2017). *Ankara ili Bala ilçesi Afşar yöresi folkloru*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ahi Evran Üniversitesi.
- Coşar, M. F. (2019). *Erdemli geçiş dönemleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Çabuk, H. H. (t.y). *Çukurova'da Yörükler*. Ekrem Matbaası.
- Çağlar, A. T. (2016). *Mersin ve Tarsus Halk Kültürü*. Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çağlayan, H. (1998). Tarsus İlçesi Ölüm Adetleri. *Tarsus Alan Araştırmaları* (ss. 83-97) içinde. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çakan, İ. L. (1981). *Hurafeler ve Batıl İnanışlar*. Marifet Yayınları.
- Çelepi, M. S. (2017). *Türk Kültür Evreninde Toy Denizli Örneği*. Kömen Yayınları.
- Çelik Kan, A. (2019). *Hatay/Reyhanlı Çerkeslerinde halkbilimi unsurları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Çelik, G. (2020). *Tarsus halk kültüründe törenler ve tören yemekleri*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi.
- Çıblak Coşkun, N. (2010). Tahtacılar da üç sayısı ve üçleme. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 56, 73-92.
- Çıblak Coşkun, N. (2011). Mersin'de doğumla ilgili âdetlerin halk hekimliği yönünden incelenmesi. *Lokman Hekim Journal*, 1 (3), 1-12.

- Çıblak, N. (2002), Anadolu’da ölüm sonrası mezarlıklar çevresinde oluşan inanç ve pratikler. *Türk Kültürü*, 474, 605-614.
- Çıblak, N. (2004). Halk kültüründe nazar, nazarlık inancı ve bunlara bağlı uygulamalar. *Tübar*, 15, 103-125.
- Çıblak, N. (2005). Çukurova’da halk hekimliği ve ilgili uygulamalarda eski Türk inançlarının izleri. *Türk Kültürü Dergisi*, 507-508, 199-214.
- Çıblak, N. (2005). *Mersin Tahtacıları Halkbilimi Araştırmaları*. Ürün Yayınları.
- Çolak, F. (2007). Nasrettin Hoca’yla ilgili bazı anlatılarda mitolojik unsurlar. *Tübar*, 22, 65-74.
- Çoruhlu, Y (2020). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. Ötüken Neşriyat.
- Çoruhlu, Y. (2019). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi I-II*. Ötüken Neşriyat.
- Delaney, C. (2018). *Tohum ve Toprak* (7. bs.). (S. Somuncuoğlu ve A. Bora, Çev.). İletişim Yayınları.
- Demir, N. (2016). *Ulu Han Ata Bitiği*. Ötüken.
- Demirci, B. (2013). *Adana ili Karaisalı ilçesi Kırıklı köyü monografisi*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Demirel, B. (2021). *Antalya ve çevresinde halk inançları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi.
- Deniz, S. (2006). Meyveli Teşbihler. Emine Gürsoy Naskali-Dilek Herkmen (Ed.). *Meyve Kitabı* (ss. 579-597) içinde. Kitabevi Yayınları.
- Deveci, M. (2020). *Hatay/Kırıkkhan Yörüklerinde halk bilimi unsurları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca –Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Aydın Kitabevi.
- Dikici, M. (2005). *Türklerde İnançlar ve Din*. Akçağ Yayınları.
- Dilmen, D. (2009). *Niğde ili Ulukışla ilçesi halk kültürü araştırması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Dinç, H.(2021).*Osmaniye/Hasanbeyli halk kültürü araştırması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi.
- Doğaner, A. (2006). *Osmaniye yöresinde yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin geçiş dönemleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi.
- Doğaner, A. (2011). Osmaniye halk kültüründe ateşin yeri ve işlevleri. *International Journal of Socialand EconomicSciences*, 2 (1), 37-41.
- Doğaner, A. (2013). *Çukurova bölgesi Konargöçerlerinde halk kültürü ve halk edebiyatı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Duman, A. Z. (2019). *Aydın Yılmazköyyöresi Tahtacılarında geçiş dönemleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi.
- Durdu, A. (1998). Tarsus halk inançları. *Tarsus Alan Araştırmaları*. (ss. 145-154) içinde Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Duvarcı, A. (2001). Halk kültürü uygulamalarından biri olan fal geleneğinin değerlendirilmesi. *Erdem*, 37, 117-130.
- Eberhard, D. W. (2000). *Çin Simgeler Sözlüğü*. (A. Kazancıgil ve A. Bereket, Çev.). Kabalcı Yayınevi.
- Eberhard, D. W. (1996). *Çin’in Şimal Komşuları*. (N. Ulutuğ, Çev.). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ekici, M. (2019). *Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*. Ötüken Neşriyat.
- Elçin, Ş. (2017). *Kerem ile Aslı hikâyesi* (5. b.). Akçağ Yayınları.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve Dindışı*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Gece Yayınları.
- Eliade, M. (2003). *Demirciler ve Simyacılar*. (M. E. Özcan, Çev.). Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi –Gotama Budha’dan Hristiyanlığın Doğuşuna II*. (A. Berktaş, Çev.). Kabalcı Yayınevi.

- Eliade, M. (2005). *Dinler Tarihi –İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*. (M. Ünal, Çev.). Serhat Kitabevi.
- Eliade, M. (2018). *Şamanizm* (2. bs.). (İ. Birkan, Çev.). İmge Kitabevi.
- Eliade, M. (2020). *Mitlerin Özellikleri* (4. bs.). (S. Rifat, Çev.). Alfa.
- Emeksiz, A. (2012). Türk halk kültüründe üzerlik. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 28, 229-242.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2018). *Kaşgarlı Mahmud, Dîvânü Lugâti't- Türk Giriş- Metin- Çeviri- Notlar- Dizin* (3. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları
- Ercilasun, A.B. vd. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I-II*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eren, H. (2020). *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (Şükrü Halûk Akalın, Yay. Haz.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2001). *Orhun Abideleri* (27. b.). Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, M. (2004). *Dede Korkut Kitabı I* (5. b.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erginer, G. (1997). *Kurban. Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*. YKY Yayınları
- Ergun, M. (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I*. TDK Yayınları.
- Ergun, M. ve İbrahimov, G. (1996). *Başkurt Halk Destanı Ural Batır*. Gen Matbaacılık.
- Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ergun, P. (2011). Alevilik ve Bektaşilikteki kökleri tavşan inancının mitolojik üzerine. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 60, 281-312.
- Erhat, A. (2019). *Mitoloji Sözlüğü*. (26. bs.). Remzi Kitabevi.
- Ersoy, N. (2000). *Semboller ve Yorumları I-II*. Zafer Matbaası.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı. (2013). *Mârifetnâme*. (Prof. Dr. Durali Yılmaz, Yay. Haz.). Ataç Yayınları.
- Esin, E. (1978). *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş*. Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. Kabalcı.
- Esmer, F. (2013). *Mersin ili Toroslar ilçesi Arslanköy monografisi*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Evginer, N. (2010). *Psikolojik ve dini bir fenomen olarak rüya*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1998). *Anadolu İnançları*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Frazer, J. G. (2018). *Ateşin Kökenine Dair Mitler*. (De. Uludağ, Çev.).Doğu Batı Yayınları.
- Frazer, J. G. (2019). *Günah Keçisi*. (İ. H. Yılmaz, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Frazer, J. G. (2020). *Altın Dal- Dinin ve Folklorun Kökleri I-II*. (M. H. Doğan, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Freud, S. (2012). *Musa ve Tek Tanrılı Din*. (O. Kasap, Çev.). Say Yayınları.
- Freud, S. (2014). *Rüyaların yorumları I*. (İ. Kırımlı, Çev.). Alter Yayıncılık.
- Freud, S. (2016). *Ruh Çözümlemesine Giriş Konferansları* (2. bs.). (E. Kapkın ve A. Tekşen, Çev.). Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2018). *Psikanaliz Üzerine Yeni Araştırmalar ve Bulgular* (2. bs.). (K. Şipal, Çev.). Say Yayınları.
- Freud, S. (2020). *Totem ve Tabu*. (T. Çetin, Çev.). Cem Yayınevi.
- Fromm, E. (2017). *Rüyalar Masallar Mitler* (3. bs.). (A. Arıtan ve K. H. Ökten, Çev.). Say Yayınları.
- Genç, R. (1997). *Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil*. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Gerek, G. H. (2012). *Adana ili Pozantı ilçesi halk kültürü araştırması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi.

- Gezer, Ş. (2017). *Kırgız destanlarında mitolojik unsurlar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi.
- Gezgin, D. (2014). *Hayvan Mitosları* (4. bs.). Sel Yayıncılık.
- Gezgin, D. (2021). *Bitki Mitosları*. Pinhan Yayıncılık.
- Girard, R. (2005). *Günah Keçisi*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Kanat Kitap.
- Gölpınarlı, A. (2017). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İnkılâp Kitabevi.
- Gölpınarlı, A. (2019). *Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-i Veli Vilâyet-nâme*. İnkılâp Kitabevi.
- Gömeç, S. (2011). *Şamanizm ve Eski Türk Dini* (2. bs.). Berikan Yayınevi.
- Gülakan Kaman, S. (2015). Baykuş kelimesi ve baykuşla ilgili inançlar üzerine. *Turkish Studies*, 10 (8), 1137-1154
- Gülensoy, T. (2018). *Manas Destanı* (3. bs.). Akçağ Yayınları.
- Güler, B. K. (2018). *Adana ili Kılıçlı Köyü monografisi*. Yayınlanmamış lisans tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Günay, Ü. ve Güngör, H. (2019). *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi* (2. bs.). Bilge Kültür Sanat.
- Günay, V. (2004). Türk sosyo-kültürel hayatında tuzun yeri. Emine Gürsoy Naskali ve Mesut Şen (Ed.). *Tuz Kitabı* (ss. 105-112) içinde. Kitabevi Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2003). Manihaizm. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C. 27. (ss. 575-577) . Diyanet Vakfı Yayınları.
- Güney Açar, S. (2015). *Erzurum'da kadınla ilgili halk inanışları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi.
- Gürçay, S. (2019). Mitolojilerde uçan at motifi üzerine karşılaştırmalı bir çalışma. *Aydın Türklük Bilgisi*, 5 (1), 37-54.
- Gürkan, S. L. (2010). Sünnet İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C. 38. (ss. 155-157). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gürtürk, V. (2019). *Güney Sibiryâ Türk destanlarında gökyüzü ve yer altı ile ilgili mitolojik unsurlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Hakverdi, S. (2018). *Adana ilinin Ceyhan ilçesinin Değirmendere köyü monografisi*. Yayınlanmamış Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Halaçoğlu, Y. (1988). Adana. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C. I. (ss. 349-354). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hamilton, E. (2020). *Mitologya* (25. bs.). (Ü. Tamer, Çev.). Varlık Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (2000). *Dünya İnançları Sözlüğü* (3. bs.). Remzi Kitabevi.
- Hassan, Ü. (1985). *Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler*. Kaynak Yayınları.
- Hatay İl Turizm Stratejisi ve Eylem Planı (2012). Hatay Valiliği.
- Havra, U. (2015). *Altay Panteonu, Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*. (Ö. Suveren, Çev.). Doğu Kütüphanesi.
- Heidel, A. (2000). *Enûma Eliş Babil Yaratılış Destanı*. (İ. Birkan, Çev.). Ayraç Yayınevi.
- Herodotos (1973). *Herodot Tarihi*. (M. Ökmen, Çev.). Remzi Kitabevi.
- Hey'et, C. (1996). "Türklerin tarihinde renklerin yeri". Sadık Tural ve Elmas Kılıç (Ed.). *Nevruz ve Renkler* (ss. 55-61) içinde. Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Hook, S. H. (1993). *Ortadoğu Mitolojisi, Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hristiyan Mitosları*. (Alâeddin Şenel, Çev.). İmge Kitabevi.
- Hoppal, M. (2015). *Şamanlar ve Semboller-Kaya Resmi ve Göstergebilim*. (F. Sel, Çev.). YKY.
- Hoppal, M. (2019). *Avrasya'da Şamanlar* (3. bs.). (B. Bayram ve H. Ş. Ç. Çapraz, Çev.). YKY.
- Ifrah, G. (1998). *Akdeniz Kıyılarında Hesap-Rakamların Evrensel Tarihi III*. (6. bs.). (Kurtuluş Dinçer, Çev.). Nurol Matbaacılık.

- Ifrah, G. (1998). *Hint Uygarlığının Sayısal Simgeler Sözlüğü-Rakamların Evrensel Tarihi VI.* (3. b.). (K. Dinçer, Çev.). Nurol Matbaacılık.
- İbn Fadlan Seyahatnamesi* (2010). (R. Şeşen, Çev.). Yeditepe Yayınları.
- İnan, A. (1952). Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 19-30.
- İnan, A. (1987). *Makaleler ve İncelemeler* (2. b.). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, A. (2013). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar* (7. bs.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (2017). *Eski Türk Dini*. Altınordu Yayınları.
- İnceoğlu, M (2013). *Silifke Yaşam Kültürü*. Tebeşir Yayınları.
- Jung, C. G. (2009). *İnsan ve Sembolleri* (4. bs.). (A. N. Babaoğlu, Çev.). Okuyanur.
- Jung, C. G. (2015). *Rüyalar* (5. bs.). (A. Ecdaroğlu, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Kabaağaç, S.ve E. Alova. (1995). *Latince/Türkçe Sözlük*. Sosyal Yayınlar.
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk Dini*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Millî Kültürü*. Ötüken Neşriyat.
- Kalafat, Y. (2005). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri* (4. bs.). Babil Yayıncılık.
- Kalafat, Y. (2009). *Türk Halk Tefekküründe Kurt*. Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2012). *Türk Halk İnançlarında Tabu*. Berikan Yayınevi.
- Kaplan, D. (2009). *Sarıçam-Kadir'in Çiftliği Köyü (Adana) geçiş dönemleri*. Yayımlanmamış lisans tezi. Mersin Üniversitesi.
- Karaağaç, M. (2013). *Malatya'da geçiş dönemleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Cumhuriyet Üniversitesi.
- Karadavut, Z. (2010). Kırgız masallarında mitolojik unsurlar. *Millî Folklor Dergisi*, 85 (22), 71-80.
- Karakaş, A. (2005). *Feke halk kültürü araştırması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Karakaş, A. (2015). Osmaniye halk hekimliğinde ocaklar ve bunlara bağlı uygulamalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (32), 320-336.
- Karakaş, A. (2016). *Değişim Sürecinde Osmaniye Halk Hekimliği*. Karahan Kitabevi.
- Karayel, S. E., A. Albayrak. (2020). Alevî-Bektâşî inanç sisteminde hayvanlarla ilgili mitolojik unsurlar. *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3 (5), 439-455.
- Kartal, N. (2020). *Van/Gevaş'ta geçiş dönemleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Kaya, M. (2015). *Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerde İzleri* (3.bs.). Bağlam Yayıncılık.
- Kaya, N. (2013). *Abdülhak Hâmid Tarhan'ın eserlerinde mitolojik unsurlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi.
- Kayabaşı, O. A. (2008). *Anamur folkloru*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi.
- Kayalı, N. (2010). *Mersin halk kültüründe geçiş dönemleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi.
- Kaygısız, A. K. (1937). Köy hekimliğinde efsunculuk. *Halk Bilgisi Haberleri Dergisi*, 73, 5-8.
- Kayış, Ş. (2013). *Adana ili Feke ilçesi Akoluk köyü halkbilimi incelemesi*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi.
- Kılıç, E. (2010). *Osmaniye ili Düziçi ilçesi halk kültüründe halk inançları, bayramlar ve törenler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Kırmızı, Ö. (2016). *Erdemli Halk Kültürü*. Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kızıl, H. (2010). *Diyarbakır ve çevresindeki dini anlayışta mitolojik unsurların etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi.

- Kızılkaya, H. C. (2019). *Ordu ili Çamaş ilçesi halk kültürü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ordu Üniversitesi.
- Korkmaz, E. (2003). *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*. Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Korkmaz, E. (2016). *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü* (5. bs.). Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Kök, Z. (2006). *Karaisalı (merkez) halk kültürü araştırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Köprülü, M. F. (1925). Eski Türklerde dini-sihri bir anane 'yat' veya yağmur taşı. *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 4 (1), 1-11.
- Köprülü, M. F. (1986). *Edebiyat Araştırmaları*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2018). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (4.bs.). Alfa.
- Köse, S. (2012). *Tanzimat'tan günümüze âşık tarzı şiir geleneğinde mitolojik unsurlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi.
- Köseler, S. (2008). *Hatay ili Kırıkhan ilçesi halk kültürü araştırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Kudat, A. (2004). *Kirvelik Sanal Akrabalığın Dünyası ve Bugünü*. Ütopya Yayınevi.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2016). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*. Kömen Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim Meâli* (12. bs.) (2011). (Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin, Yay. Hz.). Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kurt, Y. (2007). Osmaniye. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C. 33. (s. 478-480). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur ve İncil)*. (2002). Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Küçük, A. (2011). *Giresun Çepni folkloru*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi.
- Küçük, S. (2010). Eski Türk kültüründe renk kavramı. *Bilig*, 54, 185-210.
- Lévi-Strauss, C. (1983). *Din ve Büyü*. (A. Güngören, Çev.) . Yol Yayınları.
- Levy-Bruhl, L. (2018). *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı* (2. bs.). (O. Adanır, Çev.). Doğubatı Yayınları.
- Louis B, (2015). Oğuz ve 'Türk' sözleri üzerine notlar. (E. Kabakçı, Çev.). *Türk Dünyası*, 39, 33-40.
- Malinowski, B. (1998). *İlkel Toplum*. (H. Portakal, Çev.). Öteki Yayınevi.
- Malinowski, B. (2020). *Büyü Bilim ve Din* (2. bs.). (S. Özkal, Çev.). Kabalcı Yayıncılık.
- Marriott, A. ve C. K. Rachlin. (1994). *Kızılderili Mitolojisi*. (Ü. Özünlü, Çev.). İmge Kitabevi.
- Melikoff, I. (1993). *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. (Turan Alptekin, Çev.). Cem Yayınevi.
- Melikoff, I. (2010). *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe* (7. bs.). (T. Alptekin, Çev.). Cumhuriyet Kitapları.
- Memiş, E. (2020). *Türklerde yeryüzü unsurları ile ilgili mitolojik öğeler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çağ Üniversitesi.
- Mutluay, A. (2011). *Mersin ili Athlar köyü halkbilim incelemesi*. Yayınlanmamış Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi.
- Müller, M. W. (2020). *Mısır Mitolojisi Tanrılar, Dinler ve Kozmik Mitler*. (C. C. Tarımcıoğlu, Çev.). Maya Kitap.
- Ocak, A. Y. (2002). *Alevi ve Bektaş İnançlarının İslam öncesi temelleri* (3. bs.). İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2007). *İslam Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır İlyas Kültü*. Kabalcı Yayınevi.
- Oğuz, B. (2002). *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri I*. Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.
- Okuşluk Şenesen, R. (2011). *Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü Araştırması*. Karahan Kitabevi.
- Orozobayev, M. ve N. Moldaliev. (2020). Kırgızcadaki Kurt (Börü) ile ilgili örtmece kelimeler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 32, 23-38.

- Ögel, B. (1984). *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi I-II*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öğüt, S. (1996). Hacerülesved. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C. 14. (ss. 433-435). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Önal, A. (2010). *Antakya ilçesinde evlenme gelenekleri*. Yayınlanmamış Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi.
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Örnek, S. V. (1988). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane* (2. bs.). Gerçek Yayınevi.
- Örnek, S. V. (2017). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Bilgesu Yayıncılık.
- Örnek, S. V. (2018). *Türk Halkbilimi* (3. bs.). Bilgesu Yayınları.
- Özarslan, M. (2003). Türk kültüründe ağaç ve orman kültü. *Türkbilig*, 5, 94-102
- Özcan, D. (2016). Uşak yöresinde evlilikle ilgili ritüel ve büyüsel içerikli pratikler. *Tarih Okulu Dergisi*, XXVIII, 259-272.
- Özdemir, Ö. (2020). *Kazak Türklerinin destanlarında mitolojik unsurlar*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi.
- Özergin, K. (1974). Günlerle ilgili inançlar. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 300, 7028-7030.
- Öztürk, E. (2009). *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*. Phoeni Yayınevi.
- Paçacı, İ. (2016). Rüyânın delil değeri ve istihâre. *Dini Araştırmalar*, 48 (19), 103-128.
- Pelin, M. (2020). *Edirne'de Pomak halk kültürü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi.
- Polat, İ. (2020a). *Türk Kültüründe Kehanet Geleneği ve Haza Nüsha-yı Mülheme*. Kitabevi Yayınları.
- Polat, İ. (2020b). *Türk Masal ve Efsanelerinde Olağanüstü Güçler ve Varlıklar Türkiye Sahasının Demonoloji ve Diabolojisi*. Selenge Yayınları.
- Poupard, P. (2019). *Dinler* (3. bs.). (M. Cedden, Çev.). Dost Yayınevi.
- Radloff, W. (2008). *Türklük ve Şamanlık*. (A. Temir, T. Andaç, N. Uğurlu, Çev.). Örgün Yayınevi.
- Raglan, L. (2010). "Mit ve ritüel" (E. Ö. Özünel, Çev.). O. M. Öcal ve Gürçayır Teke S. (Ed.), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2* (ss. 189-197) içinde. Geleneksel Yayıncılık.
- Rasonyı, L. (1996). *Tarihte Türklük* (4. bs.). Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Rosenberg, D. (2003). *Dünya Mitolojisi- Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*. (K. Ökten, E. Cengiz ve ark., Çev.). İmge Kitabevi.
- Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski dini*. (A. Kazancıgil, Çev.). İşaret Yayınları.
- Roux, J. P. (1999). *Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*. (A. Kazancıgil, Çev.). Kabalıcı Yayınevi.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. (A. Kazancıgil ve L. Arslan, Çev.). Kabalıcı Yayınevi.
- Roux, J. P. (2017). *Eski Türk Mitolojisi* (3.bs.). Bilgesu Yayıncılık.
- Rudolph, K. (2002). Manihaizm. (M. Bıyık, Çev.). *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 378-393.
- Rzavey, Elman. (2013). *Bəzi Xəstəliklərin Müalicəsində Bitkilərin Şəfaverici Rolü*. Qanun Neşriyatı.
- Sakaoğlu, S. (2020). *101 Anadolu Efsanesi* (9. bs.). Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S. ve Duymaz, A. (2002). *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*. Ötüken Yayınları.
- Sancaklı, S. (2017). Hadisler kapsamında "mübârekzaman" kavramının analizi. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 35-72.
- Savur, S. (2010). *Adana ili Tufanbeyli ilçesi halk kültürü araştırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi.

- Sayalı, S. (2006). *Tarsus ilçesi İncirlikuyu halk kültürü araştırması*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi.
- Schimmel, A. (2000). *Sayıların Gizemi* (2. bs.). (M. Küpüşoğlu, Çev.). Kabalcı Yayınevi.
- Seemann, O. (2020). *Yunan ve Roma Mitolojisi*. (İ. Korkmaz, Çev.). Maya Kitap.
- Seyidov, M. (1983). *Azerbaycan Mifik Tefekkürünün Kaynakları*. Yazıcı.
- Seyidov, M. (1994). *Gam-Şaman ve Onun Kaynaklarına Umumi Bakış*. Kenclik.
- Seyidov, Mireli (1988). Gök, ak ve kara renklerinin eski inançlarla alakası. (Orhan Yavuz, Çev.). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 3-52.
- Sıvacı Mirzaoglu, F. G. (2005). Türklerde mitolojik unsurlar. *Türkbilig*, 20, 35-53.
- Sinanoğlu, S. (1953). *Yunanca-Türkçe Sözlük*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sophokles (2012). *Kral Oidipus*. (V. İlmen, Çev.). Yaba Yayınları.
- Sünter, İ. (2018). *Adana ili Karataş ilçesi Kızıtahta köyü monografisi*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Şahin, H. (1997). Adana yöresi halk takvimi ve meteorolojiye dair bazı notlar. *Folklor/Edebiyat*. 10, 59-82.
- Şahin, Ö. (2020). *Afyonkarahisar ili Sinanpaşa ilçesi Düzağaç kasabası doğum evlenme ölüm adetleri ve müzik pratikleri*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Şener, C. (2003). *Şamanizm- Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini*. Etik Yayınları.
- Şükûn, Z. (1996). *Farsça-Türkçe lügat C. II. (Gencinei Güftar Ferhengi Ziya)*. MEB.
- Tan, N. (1988). *Folklor (Halkbilimi)- Genel Bilgiler*. Halk Kültürü Yayınları.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tanyu, H. (1992). Büyü. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C. VI*. (s. 501-506). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Taplamacıoğlu, M.(ty). *Din Sosyolojisi*. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Taşkan, B. (2013). *Mersin ili Toroslar ilçesi Aladağ köyü halk bilimi incelemesi*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi.
- Taştan, B. (2019). *Amasya ili Göynücek ilçesi Türk halk inanış ve uygulamaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Tekin, F. (2019). *Kazan Tatarlarının halk anlatmalarında mitolojik unsurlar*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi.
- Tevrat. (2014). Dorlion Yayınları.
- Tezcan, M. (2000). *Türk Ailesi Antropolojisi*. İmge Kitabevi.
- Thomsen, V. (1935). Moğolistan'daki Türkçe kitabeler. *Türkiyat Mecmuası*, 3, 81-118.
- Torun, C. (2002). *Halk hekimliği ve Çankırı'daki halk hekimliği ile ilgili inanış ve uygulamalar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi.
- Toyşanlı, A. (2020). *Türk-Moğol Mitolojisi*. (B. Bayram, Çev.). Bengü Yayınları.
- Turan, O. (2004). *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*. Ötüken Neşriyat.
- Turan, Ş. (2014). *Türk Kültür Tarihi*. (7. bs.) Bilgi Yayınevi.
- Tülüce, L. (2009). *Osmaniye ili merkez ilçeye bağlı köy ve mahallelerde halk kültürü araştırması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Tümer, G. ve A. Küçük. (1993). *Dinler Tarihi*. Ocak Yayınları.
- Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (2019). (16. bs.). M. Öcal Oğuz ve ark. (Ed.). Grafiker Yayınları.
- Türkan, H. K. (2015). *Hatay yöresi Arap Alevileri folkloru*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Türkçe Sözlük*. (2005). TDK Yayınları.
- Tyrjarski, E. (2012). *Türkler ve Ölüm*. (H. Er, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Uğur, S. (2021). *İçel Folkloru I-II-II*. (N. Ç. Coşkun ve M. B. Deger, Yay Haz.). Paradigma Akademi.

- Uğureli, A. (2013). *Osmaniye ili Kadirli ilçesi Kesikkeli köyü halk kültürü incelemesi*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi.
- Uğurlu, M. (2010). *Adana ili Karataş ilçesi halk kültürü araştırması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Uludağ, S. (2016). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (2. bs.). Kabalcı Yayıncılık.
- Uraz, M. (1994). *Türk Mitolojisi*. Düşünen Adam Yayınları.
- Uslu, B. (2019). *Türk Mitolojisi*. Kamer Yayınları.
- Uygun, A. (2012). Yazılı büyü olarak muska: Kenzü'l-Havâs örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (29), 211-236.
- Üçüncü, M. (2019). *Gümüşhane Torul ilçesi Cizere köyleri monografisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ordu Üniversitesi.
- Ünal, Ö. (2019). *Hatay'ın Dört Yol ilçesinde halk hekimliği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi.
- Ürkmez, H. (2012). *Osmaniye ilinin Kadirli ilçesinin Kabayer köyü monografisi*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Üzelgök, Ö. (2008). *Adana ili Kozan ilçesi halk kültürü araştırması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Vardar, M. (2010). *Çankırı'da kına, nişan ve düğün geleneği*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi.
- Vural, S. (2008). *Yaktım Mangalımı (Hanım Ayşâ)*. Mut Belediyesi Kültür Yayınları.
- Yağcı, M. (2015). *Türk kültüründe demir ve demircilik (VI-XII. Yüzyıllar)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Yalman Yalkın, A. R. (1977). *Cenupta Türkmen Oymakları I-II*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yesevi, A. (2020). *Dîvân-ı Hikmet*. (9.bs.). (Dr. H. Bice, Yay. Haz.). TDV Yayınları.
- Yeşil, Y. (2014) Türk dünyasında geçiş dönemi ritüelleri üzerine tespitler. *21 Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 3(9), 117-136.
- Yeşilyurt, N. (2020). *Anadolu sahası hayvan masallarında mitolojik unsurlar üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bartın Üniversitesi.
- Yıldız, N. (2017). *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*. TDK Yayınları.
- Yıldız, G. (2015). *Ziya Gökalp'in eserlerinde mitolojik unsurlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Yılmaz, Ç. (2020). *Nevşehir'de geçiş dönemlerinin halkbilimsel yönden incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Yılmaz, M. A. (2005). *Aladağ halk kültürü araştırması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Yolcu, F. (2008). *Adana ili Ceyhan ilçesi halk kültürü araştırması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi.
- Yörükan, Y. Z. (2006). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. Ötüken Neşriyat.
- Yudahin, K. K. (1998). *Kırgız Sözlüğü*. (A. Taymas, Çev.). C. I. TDK Yayınları.
- Yurt Ansiklopedisi* C. V. (1982). Anadolu Yayıncılık.
- Yurt Ansiklopedisi*. C. I. (1982). Anadolu Yayıncılık.
- Yücel, Ü. (2011). *Türk halk inanışlarında sayılar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi.
- Yüksel, D. (2007). *Gaziantep ve çevresinde doğumla ilgili inanış ve uygulamalar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi.
- Yüzbaşıoğlu E. M. (2010). Toroslarda düğünler. Turan Ali Çağlar (Ed). *Toroslarda Yörükler Erdemli ve Silifke Çevresi* (ss. 251-253) içinde. Kargıpınarı Belediyesi.

Yüzbaşıoğlu, E. (1989). Silifke’de halk inanmaları. *İçel Kültürü Dergisi*, 9, 29.

Zürri, Ö. (2015). *Hatay ili Altınüzü ilçesine bağlı Yunushanköyü monografisi*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi.

URL- 1: Tüm Zamanların Şehri: Hatay adresinden 30. 04. 2022 tarihinde alınmıştır.

URL- 2: Tarihçe (ktb.gov.tr). adresinden 30. 04. 2022 tarihinde alınmıştır.

URL-3: Osmaniye (il) - Vikipedi (wikipedia.org). adresinden 30. 04. 2022 tarihinde alınmıştır.

URL-4: Zurvanizm - Vikipedi (wikipedia.org). adresinden 30. 04. 2022 tarihinde alınmıştır

URL-5: Yasak meyve - Vikipedi (wikipedia.org). adresinden 19. 06. 2023 tarihinde alınmıştır.

URL-6: Deve Yetiştiriciliği (turkvet.biz) adresinden 25. 10. 2021 tarihinde alınmıştır.

URL-7: Üzerlik (bitki) - Vikipedi (wikipedia.org)). adresinden 07. 11. 2021 tarihinde alınmıştır.

URL- 8: (1680 nolu hadis | Hadisler.org) adresinden 25. 02. 2022 tarihinde alınmıştır.

URL-9: İngilizce, Latince ve Yunancadaki Gün İsimleri Nereden Geliyor? - Evrim Ağacı (evrimagaci.org) adresinden 25. 02. 2022 tarihinde alınmıştır.

Sipehsâlâr, Ferîdûn İbn-i Ahmed (t.y). *Menâkıb-ı Hazreti Mevlânâ Celâledîn Rûmî Sipehsâlâr Tercümesi*. (Duygu Kara- Mine Kara Yay. Haz). dosyalar.semazen.net/e_kitap/sipehsalar-tercumesi-ahmed-avni-konuk.pdf adresinden 01. 11. 2022 tarihinde alınmıştır.

Yardımcı M. (t.y). Geleneksel Kültürümüzde Ve Âşıkların Dilinde Kına. <http://turkoloji.cu.edu>. adresinden 18. 06. 2022 tarihinde alınmıştır.

EKLER

SÖZLÜK

-A-

Âdem: Dinî inanışlara göre dünya üzerinde yaratılmış ilk insan.

Ağaç Eri: Türkmen toplulukları içinde yer alan Tahtacılar verilen isim.

ağaç: Türk mitolojisinde dallarıyla gökyüzüne, gövdesiyle yeryüzüne, kökleriyle yeraltına ulaşabilen, “Hayat ağacı” olarak da tasavvur edilen kutsal varlık.

ak büyü: İnsanların iyiliğini, refahını ön planda tutmak amacıyla hastalık, yaralanma, doğal afetleri önleme, hayvanları, lohusa ve bebeklerini korumaya yönelik yapılan büyü çeşidi.

Ak-Ene: Ülgen’e yaratma ilhamını veren ve beyaz renkle ilişkilendirilen koruyucu ruh.

aktarma-yerine geçme büyü: Kötülüklerin bir nesneye veya hayvana yüklenerek toplumdan uzaklaştırılması.

alas: Şamanın kutsama ya da sağaltma ritüellerinde ateş ile yaptığı işlem, alaslama. Şaman genellikle “alas alas” diye ateşi kişinin etrafında çevirir.

alkarısı-albastı: Türk mitolojisinde kızıl saçlı bir su perisi. Su kenarında yaşar, keçi sesiyle bağırdığına inanılır. İnanişâ göre bebeğe ve lohusaya zarar verir, onların canlarını alacağına inanılır.

altın: kolay işlenen, yüksek değerli, paslanmaz element, zer. Türk mitolojisinde kırmızı renkle ilişkisi bulunan, koruyucu özelliğe sahip değerli madenlerden biri.

Ana Maygıl: Eski Türklerde ulusu koruyan koruyucu ruh.

animizm: İlkel dinlerin temeli olduğu düşünülen inanç sistemi. Diğer bir deyişle animizm ruhçuluğun esası, insanlardan eşyalar ve tabiata aktarılan eştir. Aktarılan ruh iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayrılır. İyilerin desteğini almak, kötülerin gazabından korunmak amacıyla törenler yapmak, adaklar adamak ve dualar etmek gerekir.

Aphrodite: Yunan mitolojisinde aşk ve güzellik tanrıçası. Dalgaların köpüğünden doğmuştur. Zeus ve Dione’nin kızıdır. Roma panteonunda Venüs adıyla bilinmektedir.

Apsu: Tatlı su tanrısı. Babil mitolojisinde Tiamat ile birlikte yaratılan ilk varlıklardandır.

aşağı: Bir şeyin alt kısmı, Türk mitolojisinden aşağı dünyayı, kötü ruhların ve Erlik’in yaşadığı yeri temsil eden bölüm.

at: Binek hayvanlarından biri olan at, Türklerde kahramanın en önemli yardımcısı. Şamanının göğe çıkış ve yeraltına iniş merasimlerinde yardımcı, Tanrı’ya sunulan kurbanı ulaştırmak için kullanılan bir hayvan.

atalar kültü: Ölmüş aile büyüklerine karşı duyula korkuyla karışık saygının getirmiş olduğu birtakım tapınma ve ritüeller.

ateş: Türk mitolojisinde koruyucu ve arındırıcı olduğuna inanılan, çeşitli cisimlerin tutuşmasıyla ortaya çıkan ışık.

Atlas: Gök kubbe taşıma ile cezalandırılmış titan soyundan bir kahraman.

ay: Gök cismi, dünyanın uydusu. Işık kaynaklarından biri olan ay genellikle Türk mitolojisinde erkek olarak düşünülmüştür.

aydaş aş: Aydaş olduğu düşünülen çocuğun sağaltımı için için yapılan birtakım büyüsel dinsel uygulamalar.

aydaş çocuk: Sürekli hastalanan, gelişmeyen, zayıf çocuklar için kullanılan tabir.

ayva: Tüylü meyve. Halk kültüründe hamile kadının yemesi durumunda bebeğinin gamzeli olacağı düşüncesi vardır. Ayrıca bu meyvede bulunan tüyler şairlerce güzellik unsuru olarak şiirlerde kullanılmaktadır.

-B-

balık: Suda yaşayan, solungaçla nefes alan ve yumurtadan üreyen hayvanların genel adı. Balığın fiziksel özellikleri halk kültüründe çeşitli inanışlara sebep olmuştur.

baykuş: Başında, kulak yerinde iki sorgucu bulunan, yırtıcı gece kuşu. Türkler arasında ötmesi, evin damına konması uğursuzluk ve ölüm olarak yorumlanır.

bayrak dikme: Çukurova yöresinde düğünün başladığını haber veren uygulamalardan biri. Perşembe günü bayrak, kesilen ağaca asılır. Ağaç elma, soğan, ayna vb. unsurlarla süslenir. Bir sonraki hafta, düğün bittikten sonra bayrak kaldırılır.

beyaz: Renk türü. Siyah rengin karşıtı olarak saflık, masumluk, temizliği ifade eder. Türk mitolojisinde beyaz renk en yaygın kullanılan renklerden biridir.

Bir: Rakamların ilki, Allah'ın varlığını birliğini ifade eden rakam.

boylu: Azerbaycan lehçesinde hamile kadına verilen isim.

Budizm: Buda olarak bilinen Prenses Siddharta'nın öğretilerini içeren inaç sistemi. Günümüzde yirmi dokuz halk tarafından benimsendiği düşünülmektedir.

Burak: Hz. Muhammed'in minyatürlerde Miraç Gecesi göğe yükselirken üzerinde bulunduğu binek hayvanı. Burak geleneğe uygun olarak kadın yüzlü, benekli bir at olarak gösterilmektedir.

büyü: Arzulanan şeyleri elde etmek, canlı veya cansız varlıkları tehlikelerden korunmak bir şeye zarar vermek amacıyla birtakım gizli kuvvetleri kullanarak doğayı etki altına almaya çalışma.

-Ç-

çımın: Kırgızca sinek anlamına gelmektedir.

-D-

dağ: Gök Tanrı'ya yakın ve bazen ona destek olan dikeyliğin güçlü bir simgesi, evrenin merkezinde bulunan ve kozmik bir işlevi olan gizemli, erişilmez, ağaçlı ve karlı olan coğrafya parçası.

defne: Apollon ile ilişkilendirilen ağaç. Zeus, Peneus'un kızı Daphne'ye âşık olmasından dolayı, Daphne'yi defne ağacına dönüştürmüştür. Apollon, defneye dönüşen Daphne'nin ağacın dallarından yaptırdığı çelenklerle başını süslediği bilinmektedir. Türklerde ise defne ağacının yaprakları doğum ve ölüm geçiş dönemlerinde gerek kokusu gerekse koruyuculuğuyla sıklıkla kullanılmaktadır.

demir: Maden, element. Birçok materyalin yapımında kullanılan demir elementi, yer-sular arasında bulunmaktadır. Türklerce kutsal ve koruyucu kabul edilmiştir.

deve: Geviş getiren memelilerden, uzun boylu, sırtında iki hörgücü olan ve yük taşımada kullanılan hayvan. Türk halk inanışlarında deve iki yönlü ele alınmaktadır. Çöl yaşamına uyum sağlayacak kuvvette bir hayvan olmasından ötürü doğum geçiş döneminde kadının da güçlü olması için büyüsel bir etkiye sahiptir. Ölüm geçiş döneminde rüyada görülmesi durumda ölüme yorulduğu görülmektedir.

Dione: Zeus'un karısı, Aphrodite'nin annesi olan tanrıça. 3000 Okeanos kızı arasında yer alır.

Dionysos: Yunan mitolojisinde şarap tanrısı.

doğum: İnsanın, hayvanların dünyaya gözlerini açması durumu. İnsanlarda geçiş döneminin ilk evresidir.

don değiştirme: Giysi, kıyafet anlamına gelen don kelimesinin tasavvufi anlamı bürünmek, donanmak, bazı erenlere atfedilen kendini başka bir varlığın görünüşünde gösterme kerameti.

dun be dun: Bürünüştən bürünüşe, görünüşten görünüşe anlamındaki tenasühü ifade eden tamlama.

-E-

Eci: Altay yaratılış mitinde Havva konumundaki kişi.

elli iki: Türk halk kültüründe formülistik sayılardan biri. Türkler, ölünün elli ikinci günde burnunun düştüğüne, etin kemikten ayrıldığına inanılır. Bu günde ölünün ruhunu huzura kavuşturacak birtakım pratikler gerçekleştirilir.

elma: Kabuğu parlak, sert, kırmızı, sarı ve yeşil renkte, hoş kokulu, tadı ekşi veya tatlı olan meyve. Yasak meyveyi çağrıştırdığından halk kültüründe doğurganlığı arttırmak için ritüellerde kullanılır.

Erlik: Türk mitolojisinde kötülüğü simgeleyen, yeraltında yaşayan, kötü ruhların bağlı bulunduğu tanrı.

eş: Plesenta. Anne ile bebek arasında besin ve oksijen iletmeyi sağlayan organ. Türk halk kültüründe eş, Umay Ana'ya karşılık gelmektedir.

eşek: Atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı. Halk kültüründe uğursuz olduğu kabul edilir.

evlenme: İki kişinin toplumda geçerlilik kazanmak, soyun devamını sağlamak için dini ve resmi nikahla bir araya gelmeleri durumu. Evlenme geçiş döneminde yeni çiftin girmiş bulundukları yeni hayatlarını zararlı dış etkenlerden korumak, soylarının devamını sağlamak için mitolojik kökeni bulunan birtakım inanış ve ritüellere yer verilmektedir.

-F-

fal: Geleceği öğrenmek için kahve telvesi, el ayası vb. bakarak anlam çıkarma, kehanette bulunma. Geçiş dönemlerinde bebeğin cinsiyetinden başlayarak evlenme geçiş döneminde kısmet bulmaya kadar olan süreçte birçok fal uygulaması görülmektedir.

-G

geçiş dönemleri: Doğum, sünnet, askerlik, evlenme, hac ve ölüm olarak periyotlara ayrılmış hayatın evreleri.

goncaloz: Alkarısı benzeri insanlara zarar verdiği düşünülen kötü ruh.

göbek/göbek bağı: Bebeğin eşi. Büyü unsuru kabul edildiğinden bebeğin göbeği atılmaz, çocuğun geleceğini tayin etmek için istenilen yere gömülür.

Gök Tanrı: Gökte yaşadığı düşünülen Türk tanrısı.

günah keçisi: Gerçek sorumluları korumak amacıyla suç, kabahat vb. olumsuzlukların sebebi olarak gösterilen kişi, kurum, nesne vb. Kötülüğün, başka bir nesneye veya varlığa aktarılaraq ilgili toplumdan ya da kişiden uzaklaştırılması hedeflenmektedir.

güneş: Isı ve ışık veren gök cismi. Türk mitolojisinde ateş, güneşin yeryüzündeki yansımasıdır. Bununla birlikte mitik metinlerde güneş sıklıkla kadın olarak tasvir edilir.

-H-

hac: İslam'ın beş şartından biri olan, Müslümanlarca zilhicce ayında Mekke'de yapılan Kâbe'yi ziyareti ve ibadetler bütünü.

Hades: Yunan mitolojisinde yeraltında bulunan ölümler ülkesinin tanrısı.

Havva: Yeryüzündeki ilk kadın. Yasak meyveyi yediği ve eşine yedirttiğine inanılan, cennetten kovulmaya sebep olan kişi.

Hıdırellez: 5-6 Mayıs tarihleri arasında kutlanan mevsimlik bayramlardan biri. Hızır ve İlyas'ın yeryüzünde kavuşması baharı getirir.

Hızır: Hızır olarak da bilinen kutsal varlıklardan biri. İlyas ile Hızır'ın yeryüzünde bir araya gelişi her sene Hıdırellez olarak kutlanır.

horoz: Tavukgillerden, tavuğun erkek olanı, kümes hayvanı. Bazı inanç sistemlerinde kutsal sayılmakla birlikte Türk kültürü inançları içinde ötüşüyle genellikle uğursuzluk getireceğine inanılır. Bazı kesimlerde ise sabah ötmesi namaza kaldırdığına işaret sayılarak horoza kutsallık atfedilmiştir.

-İ-

iğdiş: Erkeklik işlevlerini yerine getiremeyecek duruma gelme.

İslamiyet: Hz. Muhammed aracılığıyla yayılmış, tek Tanrılı son din.

-K-

kara albastı: Lohusa ve bebeğine zarar vereceği düşünülen kötü ruh tasarımı. Kırgız ve Kazak Türklerine göre albastılar kara ve sarı olmak üzere ikiye ayrılır. Kara albastının yeni doğum yapmış anne ve bebeğine zarar vereceği düşünülür.

kara büyü: İnsan, hayvan ve diğer cansız varlıklara zarar vermek için yapılan büyü pratikleri.

kara iye: Kötücül ruhlar. Amaçları insanlara ve diğer canlılara zarar vermektir.

Karlık: Simgesi duman olan koruyucu ruh.

Kastrasyon: Erkeklik işlevlerini yerine getiremeyecek duruma gelme, iğdiş.

kedi: Türklerce nankör olduğu düşünülen, ölünün etrafında ruhunu yiyeceği korkusuyla bırakılmayan hayvan.

kına: Kına bitkisinin kurutulup toz hâline getirilmesiyle su ile macun kıvamına getirilen ve sünnet, askerlik, evlenme ve ölüm geçiş dönemlerinde ve kurban olarak seçilen hayvanlara kurban olma fikri dolayısıyla yakılan bitkisel ürün.

kırk basması: Kırk basması lohusa ve bebeğinin hastalanması durumudur.

kırk: Doğum yapmış kadın, bebek ve ölü için önem arz eden kırk günlük süre.

kırmızı: Türk kültüründe önemli renklerden biri. Güneşin ve ateşin rengini temsil eder. Geçiş dönemlerinde koruyucu bir unsur olarak sıklıkla kullanılır.

Kızagan Tanrı: Bazı kaynaklara göre Ülgen'in, bazı kaynaklara göre ise Kayrakan'ın oğlu. Mars Yıldızı ile ilişkilidir. Savaş tanrısı olarak orduyu yönetme ve düşmanı yenme ile görevlendirilmiştir.

Koyun-koç-keçi: Kurban Bayramı, adaklık, gelin için kesilmek üzere seçilen hayvanlardan birkaçı.

kömür: Yakıt olarak da kullanılan madenlerden biri. Türk kültüründe ise hem renginden hem de ateşle teması bulunmasından ötürü koruyucu kabul edilen unsurlardan biridir.

köpek: Türk mitolojisinde pek iyi sayılmayan, havlamasıyla uğursuzluk getirdiğine inanılan hayvan. Altay Yaratılış Miti'nde de şeytanın kandırmasıyla yasak olan ağaçtaki meyvenin yenmesine sebep olan hayvanlardan biri olarak geçer..

Kurban Bayramı: Müslümanlarca Zihilce ayının 10. gününde kutlanan, koyun, inek vb. hayvanların kesilerek fakirlere dağıtıldığı bayramlardan biridir.

kurşun dökme: Madenlerden biri olan kurşunun eritilmesi ve nazar değen kişinin başında tutulan tasın içine dökülerek çıkan şekillerin yorumlanmasına dayanan büyüsel işlem. Nazar değen, kısmeti kapalı olan, hasta olan kişilerin şifa bulmak için sıklıkla başvurdukları uygulamalardan biridir.

kurt: Türk kültüründe hayatın ve savaşın simgesidir. Türklerin dişi bir kurttan türediğine inanılır. Oğuz Kağan Destanı'nda kurt yol gösterici bir simgeye sahiptir.

kült: Yüce ve kutsal kabul edilen varlıklara karşı duyulan saygı, korku ve tapınma.

-L-

lohusa: Yeni doğum yapmış kadın. Halk kültüründe lohusaya yönelik birçok koruyucu uygulama gerçekleştirilmektedir. Lohusanın ve bebeğinin mezarının kırk gün açık olduğuna inanılarak onların hayatını korumaya yönelik uygulamalar gerçekleştirilir.

-M-

mağara: Bir yamaca veya kaya içine doğru uzanan, barınak olarak kullanılabilen yer kovuğu. Türklerde doğum ile ilişkili motiflerden biridir. Destan ve mitik metinlerde olağanüstülük ve kutsallık içeren bir mekân olarak karşımıza çıkar.

Manihaizm: Mani dini. Mani tarafından 216-277 yılları arasında oluşturulmuş evrensel nitelikli bir dindir. Hristiyanlık başta olmak üzere Mazdaizm, Zurvanizm, Budizm ve Mezopotamya dinlerinden birçok unsuru bünyesinde barındırır.

mavi: Göğün rengi olan ve koruyucu olduğu düşünülen renk.

Mergen Tanrı: Kayrakan'ın üç oğlundan biri. Türk mitolojisine göre attığı ok ve yay hiçbir zaman hedefini şaşmaz. Aynı zamanda insanlara bilgelik verir.

Merih Yıldızı: Mars Yıldızı. Türkler bu yıldıza, kızıl renginden ötürü “Bakır Sokum” demişlerdir. Korkunç ve ateşli olarak tasavvur edilir.

Miraç Gecesi: Hz. Muhammed’in Tanrı katına yükseldiği rivayet edilen gece.

mit: Tarih öncesi zamanda olduğu düşünülen, içinde olağanüstü öğeler barındıran, her daim bir yaratılışın öyküsünü anlatan kutsal metinler.

mitoloji: Mit bilimi, mitleri inceleyen bilim dalı.

Mummu: Babil mitolojisinde kimi zaman Tiamat ve Absu’nun oğlu, kimi zaman da vezirleri olarak geçen su ile ilişkili varlık.

murt/mersin ağacı: Myrtus communis, 5 metreye kadar uzayabilen, yapraklarını dökmeyen, beyaz renkli bir ağaç. Meyveleri mavimsi, siyah veya süt beyazı rengindedir. Mersin ilinde çok bulunmasından ötürü adının buradan geldiği düşünülür. Ölüm ritüellerinde kullanılır.

muska: İçinde dinsel veya büyüleyici bir gücün saklı olduğu sanılan, taşıyanı, takanı veya sahip olanı zararlı etkilerden koruyup iyilik getirdiğine inanılan bir nesne, yazılı kâğıt vb.

müneccim: Yıldız falcısı. Yıldızlara bakarak birtakım kehanetlerde bulunan kişi.

Müşteri Yıldızı: Jüpiter olarak bilinir. Türklerin takvim bilgisinde önemli bir yeri vardır. Türkler bu yıldıza “Ongay” adını vermişlerdir.

-N-

nazar: Kıskançlık veya hayranlıkla bakıldığında insanlara, eve, mala, mülke, hatta cansız nesnelere kötülük verdiğine inanılan uğursuzluk.

-O-

ocak: Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma vb. amaçlarla kullanılan yer. Neredeyse tüm kültürlerde ateş kutsal ve koruyucudur. Ateşle bağlantılı olarak ateşin bulunduğu ocak da kutsal olmakla birlikte aileyi de temsil etmektedir. Türk kültüründe aile ocağının devamlı tütmesi önemli bir unsurdur.

Odin: İskandinav mitolojisinde evrenin yaratıcısı ve Aesir’in en önemli tanrısı. Yaşlı, uzun boylu, tek gözlü ve mavi paltolu biri olarak tasavvur edilir.

Oidipus: Yunan mitolojisinin trajik sona sahip kahramanı. Babası Laios, annesi ise bazı kaynaklarda Epikaste diye anılmakta olan İokaste’dir. Mite göre istemeyerek babasını öldürmüş ve annesi ile beraber olmuştur. Gerçeği öğrenince de gözlerini kör etmiştir.

Olympos: Yunan mitolojisinde Zeus’un mekânı kabul edilen kutsal dağ.

-Ö-

ölüm: Bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi. Yaşam döngüsünün son aşaması olan ölüm geçiş döneminde, ölümden sonraki yaşam inancı ve ölünün ruhunun vereceği zarardan korunmak amacıyla yapılan birtakım ritüelleri içermektedir.

-P-

pasif büyü: Pasif büyü'nün amacı zararlı ve kötü dış etkileri uzaklaştırmaktır. Uğursuz sayılan kişi, nesne, mekânlardan kaçınma bu büyü türünün ilkelerindendir.

Pegasos: Kanatlı at olarak tasavvur edilen Yunan mitik kahramanı.

Poseidon: Yunan mitolojisinde su tanrısı. Eşi Amphitrite ile Ege yakınlarındaki altın bir sarayda yaşadığına inanılır. Su gibi coşkun, hiddetlidir. Onunla özdeşleşmiş olan üç çatallı mızrağı denize vurunca dalgalar şiddetle yükselir, gemilere zarar verir. Kara parçaları su altında kalır.

Quyaş: Ural Batır Destanı'nda geçen olağanüstü varlık. Güneş Ana olarak nitelendirilir. Humay'ın annesidir.

-R-

Ramazan Bayramı: İslam dininde tutulan 30 günlük oruç süresinin ardından kutlanan dinî bayram. Şeker Bayramı.

ritüel: Belirli zamanlarda icra edilen kuralları olan davranışlar bütünü. Ayin.

ruh: Dinlerin ve dinci felsefelerin insanda vücuttan ayrı bir varlık olarak kabul ettiği öz, tin, can kuşu.

rüya: Uyku hâlindeyken birtakım görüntülerin zihinde belirmesi durumu. Halk kültüründe rüyanın içeriğine göre yorum yapılmaktadır.

-S-

saçı: Kansıız kurban. Çiçek, buğday, para, süt, rakı vb. unsurların etrafa atılması, saçılması durumunda ruhların memnuniyetini kazanmak için sunulan kurban.

sağ: Halk kültüründe genellikle iyilik, uğurluluk ile ilişkili olan yön. Geçiş dönemlerinde kişiye iyilik getirmesi açısından sıklıkla sağ yön odaklı ritüeller gerçekleştirilir. Bebeğin ismi sağ kulağına okunur, ölü mezarında sağ tarafa yatırılır, cenaze sağ elle taşınır.

sarı albastı: Lohusa ve bebeğine zarar vereceği düşünülen kötü ruh tasarımı. Kırgız ve Kazak Türklerine göre albastı iki türdür: Kara albastı ve sarı albastı. Sarı albastılar hocalar ve şamanların okumasıyla giderler. Sarı albastı sarışın bir kadın görünümündedir. Bazen keçi ve tilki şekline de bürünür. Lohusalara musallat olur.

sarı: Türk kültüründe sarılık olduğu düşünülen bebekleri sağaltmak ve korumak için kullanılan renk.

sarılık: Derinin, dokuların ve organizmadaki sıvıların sarı bir renk almasıyla beliren hastalık.

sarımsak: Zambakgillerden, 25-100 cm yüksekliğinde, yapraklarında, saplarında ve toprak altındaki soğanında kokulu yağ bulunan bitki. Halk kültüründe kötü ruhlardan koruduğu düşünülen kokulu bitki.

sekarat-zekaret: Ölümün hemen öncesinde kendinden geçme hâli.

sinek: Çift kanatlılardan, birtakım uçucu böceklerin genel adı. Halk inançlarında ruhun sinek şekline büründüğü düşünülür.

sinsin: Düğün gelenekleri içinde görülen bir tür oyun. Bu oyunun en önemli özelliği ateş yakılması ve güreş tutulmasıdır.

siyah: Neredeyse bütün kültürlerde ortak olarak siyah renk olumsuz bir anlama sahiptir. Siyah renk karanlığı, kötülüğü temsil eder. Yasın ve tanrı erlikin rengi.

soğan: Zambakgillerden, yemeklere tat vermek için yumrusu ve yeşil yaprakları kullanılan bitki. Halk inançlarında sıklıkla kötü ruhlardan korunmak için kullanılmaktadır.

sol: Türk kültüründe genellikle sol taraf istenmeyen ve uğursuz olana işaret eder. Geçiş dönemlerinde genellikle cinsiyet belirlemede sol yön ile karşılaşmaktadır. Hamile kadının karnı sola doğru ise bebeğin kız olacağına inanılır.

su: Hidrojenle oksijenden oluşan, sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde. İnsanın yaratıldığı düşünülen maddelerden biri. Mitik metinlerde hep var olan yaratılmayan unsurlardandır. Türklerce pisletilmemesi gereken, kutsal varlık.

Suyla: Güneş ve aydan meydana gelmiş, insanların arasında yaşayan ve onları koruyan ruh.

sünnet: Erkek çocukta erkeklik organının ucundaki derinin çepeçevre kesilmesi.

-Ş-

şaman: Şamanizm inancında tanrılar-ruhlar ve insanlar arasında aracı görevi gören, ayinlerini yöneten din adamı.

Şamanizm: Kuzey ve Orta Asya'da Türkler, diğer kıtalarda da başka topluluklar arasında günümüze kadar süregelen doğaya tapma, doğaüstü ruhlara inanma temeline dayalı din. Kuzey Amerika, Kuzeydoğu Avrupa ve Sibiry'a'da yayılmış olan bu inanç sistemi; Tanrı Ülgen, Tanrı Erlik ve bunlara bağlı ruhlara şaman adı verilen din adamı aracılığıyla kurban sunma, bağlantı kurma, sağaltım ve geleceği tahmin etme vb. pratiklerin gerçekleştirilmesine dayanır.

-T-

taklit büyü: Taklit büyüüne göre arzulanan nesne, kişi veya durumu elde etmenin yollarından biri onu taklit etmektir.

Talay Kan: Türk mitolojisinde denizlere hâkim olan, on yedi denizin birleştiği yerde ikamet eden bütün suların sahibi.

tavşan: Tavşangillerden, eti yenen, hızlı koşan, kemirgen, postundan yararlanan bir tür memeli. Halk kültüründe çoğu zaman uğursuz sayılır.

tavuk: Sülüngillerden, eti ve yumurtası için üretilen kümes hayvanı. İnanışlara göre kimi zaman sesi uğursuzluk getirir.

tehnel: Geçiş dönemlerinde hoş kokulu yapraklarıyla ritüellerde kullanılan koruyucu olduğuna inanılan ağaç. Defne.

temas büyü: Varlıkların vücutlarından parçaların büyü unsuru olarak kullanılması. Temas büyüünde ise “parça bütüne aittir” ilkesiyle hareket edildiği görülür. Buna göre parçaya sahip olan bütüne de sahip olur. Bir varlığın saç, tırnağı, kıyafeti büyü unsuru olabilir. Büyülü nesnenin, gücün bedene temas etmesi gerekir.

tenasüh: Öldükten sonra insanın ruhunun başka bir bedene geçmesi ve hayatını sürdürmesi. Ruhgöçü olarak da bilinir.

tıbıka: Hastalık. Geçiş dönemlerinde genellikle çocuğu yaşamayan kadınların tıbıkalı olduğu düşünülür. Bir nevi ruhsal, tinsel hastalıktır.

Ti'amat: Babil mitolojisinde tuzlu su tanrıçası. Tatlı su tanrısı Apsu ile birlikte evrenin ilk varlıklardandır.

toprak: Yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümü. İnanışa göre insanın maddesi topraktır. Halk hekimliğinde sıklıkla tedavi amaçlı kullanıldığı görülür.

totemizm: Totemizm, klan dini. Bu dine göre bitki veya hayvan ata kabul edilir. Klanın bütün üyeleri ilgili totemden türediklerine inanırlar. Totemin taştan ya da tahta parçalarından sembolleri yapılır.

Törüngai: Türk mitolojisinde Âdem'e karşılık gelen kişi.

Tulpar: Türk mitolojisinde ataları göl, deniz gibi suların derinliklerinde yaşayan mitolojik bir aygırdır. Bu aygırla çiftleşen kısrakların tayları gerektiği gibi bakılıp yetiştirilirse, kanatlı at, tulpar at olurlar.

tuz: Kokusuz, suda eriyen, yiyecekleri korumada ve tatlandırmada kullanılan maden. Halk kültüründe nazardan koruyucu yönüyle sıklıkla kullanılan maddedir.

tuzlama: Halk inançlarında bebeğin ileri yıllarda terinin kokmaması adına yapılan uygulama. Yöreye göre tuz ve birtakım bitkilerin tozu bebeğe sürülür, bir süre bekledikten sonra yıkanır.

-U-

Umay: Çocukları ve hayvanları koruduğu düşünülen ruh. Ayrıca bebeğin eşi de Umay ile özdeşleşmiştir. Türk mitolojisinde bereket ve doğumunla özdeşleşmiş ruh. Türk mitolojisinde Umay, “plasenta” ve “eş” anlamına gelir.

Utarit Yıldızı: Merkür olarak da bilinir. Uğurlu bir yıldız olduğu düşünülmektedir. Türkler bu yıldıza “tilek” yani dilek de derler.

-Ü-

üç: Halk kültüründeki formülistik sayılardan biri. Pek çok kültürde kutsal kabul edilmekle birlikte Hinduzim, Hristiyanlık, Eski Yunan ve Eski Mısır inanç sistemindeki üçlü tanrı inancını ve Alevilikte Allah Muhammed Ali üçlemesini de temsil eder. Türk coğrafyasında da ritüellerde sıklıkla üç rakamının büyüsel gücü kullanılmaktadır.

Ülgen: Gök Tanrı ile ilişkisi olmayan fakat zamanla onun yerini alan, gökyüzünde bulunduğu düşünülen, altından tahtı olduğu varsayılan, iyi ruhların efendisi baş tanrı Kayra Han’ın oğlu.

ütmek: Taze buğday ve nohutu kabuğuyla ateşe atmak, kılları yakmak için ateşten geçirmek.

üzerlik: Sedef otugillerden, yaprakları alması, çiçekleri beyaz renkte, susama benzeyen tohumları acı olan. Halk arasında nazardan korumaya yönelik uygulamalarda ve halk hekimliğinde kullanılır.

-V-

Vartavar Bayramı: Vartavar sözcüğü, “varth” (gül) ile “var” “ışık saçan” kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Su ile kutsama ve eğlencenin bir arada yürütüldüğü bu bayram, Doğu Karadeniz Bölgesi’nde ve doğuda Muş ilinde de kutlanır.

yada taşı: Türklerin sahip olduğu sihirli taş. Yağmur, dolu yağdırmak için kullanılmıştır.

yağmur: Atmosferdeki su buharının yoğunlaşmasıyla oluşan ve yeryüzüne düşen sıvı. Halk inançlarında bolluk, bereket sembolüdür.

Yayık: Ülgen’den türemiş ve insanları koruyan, hayat veren koruyucu ruh.

yedi: Halk kültüründe formülistik sayılardan biri. Önem atfedilen rakamlardan biri olarak Türk kültürü ritüelleri içinde sıklıkla büyüsel gücüne sığınılır.

yer-su ruhları: Orta ve aşağı dünyanın ruhlarına atfedilen isim. Yer-su ruhları Yo Kan, Talay Kan, Umay, Ana Maygıl, Ak-Ene, rüzgâr ve yağmur iyeleri, ateş, ev ruhları, Erlik olarak bilinir.

yeşil: Türk halk inanışlarında ağacın, Hızır’ın rengi. Dönüşüm, sonsuzluk, sağlık ifade eder.

yıl dönümü: Herhangi bir olayın üzerinden bir yıl geçtikten sonra yeni bir yılın başladığı gün, seneidevriye

Yıldırım Tanrısı: Ağaçlara sığınan kötü ruhlara ateşini göndererek verecekleri zararı engelleyen koruyucu ruh.

yıldız: Işıklı gök cismi. Gök cisimlerinden biri olarak, halk inançlarında insan ile ilişkilendirilir. Yıldız kaymasıyla beraber bir insanın da öleceği düşüncesi hâkimdir.

yirmi: Türk halk inançlarında yarı kırkı, doğumun üzerinden geçen yirmi günlük süreyi kapsar. Bebek doğumunun yirminci gününde yarı kırkı ile temizlenir.

Yo Kan: Türk mitolojisinin en kudretli yer ilahı. Bu ilahın dünya ağacının bulunduğu yerde oturduğuna inanılır.

yukarı: Bir şeyin üst bölümü. Halk inançlarında göğü ve gök tanrısıyı temsil eden kısım.

-Z-

Zemzem: Kâbe'de bulunan bir kuyunun Müslümanlar tarafından kutsal sayılan suyu. Ölüm geçiş döneminde, ölmek üzere olan kişinin dudaklarına zemzem suyu sürülür. İnanişâ göre ölmek üzere olan kişiyi şeytan su ile kandırmaktadır.

Zerdüştlük: Zerdüş tarafından kurulmuş olan Zerdüştlük, İran'ın millî dinidir. Kültürörel geçiş alanı üzerinde bulunan Türk ölkelerinde de etkilidir.

Zeus: Tanrıların ve insanların babası. Yunan mitolojisinde en güçlü ve önemli Tanrısı. Roma'da Jüpiter olarak da bilinir. Göklerin, şimşeklerin ve gök gürültülerinin tanrısıdır.

BENZERLİK RAPORU ÖZET SAYFASI

ÇUKUROVA YÖRESİ GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE MİTOLOJİK UNSURLAR

ORJİNALLİK RAPORU

% 18	% 17	% 3	% 4
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	acikbilim.yok.gov.tr	%5
İnternet Kaynağı		
2	library.cu.edu.tr	%2
İnternet Kaynağı		
3	libratez.cu.edu.tr	%1
İnternet Kaynağı		
4	www.yumpu.com	%1
İnternet Kaynağı		
5	tez.sdu.edu.tr	%1
İnternet Kaynağı		
6	archive.org	%1
İnternet Kaynağı		
7	dergipark.org.tr	<%1
İnternet Kaynağı		
8	docplayer.biz.tr	<%1
İnternet Kaynağı		
9	doczz.biz.tr	<%1
İnternet Kaynağı		

ÖZGEÇMİŞ

